

196**9**

št. **5** MAJ

TEORIJA in PRAKSA

Revija za družbena vprašanja

iz vsebine

- **FRANČEK MIRTič:** Razmišljanje o vlogi Zveze komunistov
- **JOŽE GORIČAR:** Sociološka opredelitev javnega mnenja
- **ERNEST PETRIČ:** Posebnosti politike »malega« naroda
- **ZVONIMIR TANKO:** Merilo za uspešnost gospodarjenja
- **JANEZ ŠMIDOVNIK:** Mesto, razdeljeno na občine
- **OKROGLA MIZA:** Socialistična zveza danes

TEORIJA in PRAKSA

Revija za družbena vprašanja

1969 LETNIK VI

UREJUJE UREDNIŠKI ODBOR:

GLAVNI UREDNIK
ODGOVORNI UREDNIK
SEKRETARIAT UREDNIŠTVA

OBLIKOVALEC

LEKTORJA

UREDNIŠTVO

UPRAVA

NAROČNINA

TEKOČI RACUN

ROKOPISE

TISKA

IZDAJA VISOKA ŠOLA
ZA SOCIOLOGIJO, POLITIČNE
VEDE IN NOVINARSTVO

Vlado Benko, Vlado Beznik, Adolf Bibič, France Hočevar, Dragana Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter, Rino Simoneti, Lojze Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir Tanko, Ivo Tavčar, Boris Zihnerl

STANE KRANJC

ZDENKO ROTER

Vlado Benko, Adolf Bibič, Albin Mahkovec, Zdenko Roter, Ruža Tekavec, Vinko Trinkaus

Jure Cihlař

Mojca Močnik in Jože Snoj

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 311-039
in 311-377

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 311-377
int. 232

Letna naročnina za *posameznike* 30 din, polletna 15 din, posamezen izvod 3 din, za *organizacije* letna naročnina 40 din, posamezen izvod 4 din. Cena dvojne številke za nenaročnike je 6 din. Celoletna naročnina za *tujino* je 80 din, za posamezen izvod 8 din.

501-3-386/2, Visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo — za revijo »Teorija in praksa«; devizni račun VŠSPN: 501-620-7-3204-10-646 — za revijo »Teorija in praksa«.

sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke, razprave, eseje do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prispevke v rubriki »Brez ovinkov« do 5 strani; rokopisov ne vračamo.

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

vsebina

št. 5

	FRANCEK MIRTIC: Razmišljanje o vlogi Zveze komunistov	707
	JOZE GORICAR: Sociološka opredelitev javnega mnenja	712
	ERNEST PETRIC: Posebnosti politike »malega« naroda	722
	JAKOV SIROTKOVIC: Samoupravni odnosi v razvoju gospodarstva	732
OKROGLA MIZA:	Socialistična zveza danes	741
POGLEDI, KOMENTARJI:	LOJZE KERSNIC: Financiranje investicij	781
	DRAGO ZAJC: Zavest o narodni obrambi	787
POLEMIKA:	ZVONIMIR TANKO: Merilo za uspešnost gospodarjenja	792
DRUZBA IN RELIGIJA:	ZDENKO ROTER: Vloga Cerkve in javno mnenje	808
MNENJA:	JANEZ SMIDOVNIK: Mesto, razdeljeno na občine	821
MEDNARODNI ODNOSI:	B. BELIC-B GRASIJANI: Jugoslavija, Bolgarija in zunanja pomoč	830
BREZ OVINKOV:	M. R.: Upor zoper monopol	843
	B. STIH: Glosa o Katalogu	845
	I. J. K.: Kmetijstvo brez vrha	847
	S. BUNTA: Strokovna vzgoja »na posebni ravni«	849
	O. A.: »Da ne bo izpuhtelo v debatah«	851
	O. R.: Glasno razmišljanje	853
	V. T.: Meditacije	855
PRIKAZI, RECENZIJ:	MARJAN MURSEC: Posvetovanje o brezposelnosti	859
	ZDRAVKO MLINAR: Skupščina društva sociologov Slovenije	862
	UMBERTO CERRONI: Metodologija in družbene vede (A. Zun)	867
	Beleške o tujih revijah	872
	BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN CLANOKOV	874

CONTENTS

FRANCEK MIRTIC: Reflections on the Role of the League of Communists of Yugoslavia	707
JOZE GORICAR: Sociological Definition of the Public Opinion	712
ERNEST PETRIC: Peculiarities of the Policy of a Small Nation	722
JAKOV SIROTKOVIC: Selfmanagement Relations in the Development of Economy	732

ROUND TABLE:

The Socialist Association of the Working People of Yugoslavia Today	741
---	-----

VIEWS, COMMENTS:

LOJZE KERSNIC: The Financing of Investments	781
DRAGO ZAJC: The Consciousness of National Defence	787

POLEMIC:

ZVONIMIR TANKO: The Measure of Successfulness of Management	792
---	-----

RELIGION AND SOCIETY:

ZDENKO ROTER: The Role of the Church and the Public Opinion	808
---	-----

OPINIONS:

JANEZ SMIDOVNIK: City — Divided into Communes	821
---	-----

INTERNATIONAL RELATIONS:

B. BELIC—B. GRASIJANI: Yugoslavia, Bulgaria and Foreign Aid	830
---	-----

STRAIGHT AWAY:

M. R.: Rebellion against Monopoly	843
B. STIH: A Gloss on Katalog	845
I. J. K.: Agriculture without Summit	847
S. BUNTA: Specialized Education at «a Special Level»	849
O. A.: «It Should not Evaporate in Debates»	851
O. R.: Pronounced Reflections	853
V. T.: Meditations	855

REVIEWS, NOTES:

MARJAN MURSEC: Consultation about Unemployment	859
ZDRAVKO MLINAR: The Assembly of the Association of Sociologists of Slovenia	862
UMBERTO CERRONI: Methodology and Social Social Sciences (A. Zun)	867
Notes on Foreign Reviews	872

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES

874

СОДЕРЖАНИЕ

ФРАНЧЕК МИРТИЧ: Размышление о роли Союза коммунистов	707
НОЖЕ ГОРИЧАР: Социологическое определение общественного мнения	712
ЕРНЕСТ ПЕТРИЧ: Особенности политики «маленького» народа	722
ЯКОВ СИРОТКОВИЧ: Самоуправленческие отношения в развитии хозяйства	732

ЗА КРУГЛЫМ СТОЛОМ:

Социалистический союз сегодня	741
-------------------------------	-----

ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:

ЛОИЗЕ КЕРСНИЧ: Финансирование инвестиций	781
ДРАГО ЗАЙЦ: Сознание о народной обороне	787

ПОЛЕМИКА:

ЗВОНИМИР ТАНКО: Масштабы успешного хозяйствования	792
---	-----

ОБЩЕСТВО И РЕЛИГИЯ:

ЗДЕНКО РОТЕР: Роль Церкви и общественное мнение	808
---	-----

МНЕНИЯ:

ЯНЕЗ ШМИДОВНИК: Город, разделенный на общины	821
--	-----

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

Б. БЕЛИЧ—Б. ТРАСИЯНИ: Югославия, Болгария и внешняя помощь	830
--	-----

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

М. Р.: Бунт против монопола	843
Б. ШТИХ: Заметка о Каталоге	845
И. Н. К.: Сельское хозяйство без верхушки	847
С. БУНТА: Специальная подготовка «на особом уровне»	849
О. А.: «Чтобы не испарилось в прениях»	851
О. Р.: Размышления вслух	853
В. Т.: Медитации	855

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

МАРЬЯН МУРШЕЦ: Сопровождение о безработице	859
ЗДРАВКО МЛИНАР: Собрание Общества социологов Словении	862
УМБЕРТО ЧЕРРОНИ: Методология и общественные науки (А. Жун)	867
По страницам иностранных журналов	872

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ

874

RAZMIŠLJANJE O VLOGI ZVEZE KOMUNISTOV

Reorganizacija Zveze komunistov je še vedno tista tema, ob kateri se veliko razmišlja in snuje. Pri vsakodnevnem političnem delu v tej organizaciji se vedno znova srečujemo s pojavi, ki ovirajo uspešno delo in prilagajanje organizacije sedanjim potrebam. To nas sili v poglobljeno razmišljanje, zakaj prizadevanja, da bi se okrepila dejavna in vplivna moč komunistov oziroma njihove organizacije na življenje pri nas, ne dajejo vedno dobrih sadov.

Boj za vsebinsko novo podobo Zveze komunistov ni osamljen, temveč je tesno povezan z bojem za reformo našega gospodarstva in družbenega življenja sploh ter hkrati z naporji za prevrednotenje določenih vrednot in pojmov minulega obdobja.

Zgodovina in politična praksa nas uči, da so vsi ti procesi med seboj povezani in da ni mogoče zavzemati odnosa posebej do našega družbenega dogajanja, do konkretnih problemov političnega, gospodarskega, nacionalnega in mednacionalnega značaja, in posebej do Zveze komunistov ter njene družbene vloge. Prvo je pogoj drugemu in narobe oziroma vse to tvori nerazdružno celoto.

Moč in vpliv Zveze komunistov nista dana sama po sebi in vnaprej. Možno ju je uresničiti tedaj, če je Zveza komunistov zmožna v procesu lastnega nenehnega presnavljanja povezovati teorijo s prakso in hotenji naprednih delovnih ljudi ter na tej podlagi bogatiti in razvijati teoretično misel in vsakodnevno prakso. Dokler občutka te usodne povezanosti ni, tudi ni zaželenega učinka akcij komunistov. Zato se nam dogaja, da marsikdaj ne vemo, kaj bi radi. Čedalje jasnejše je le spoznanje, da z veliko in velikimi besedami ne moremo vedno tudi opravičiti skromnih dejanj.

Zato je reorganizacija Zveze komunistov naperjena prav zoper to zagato, ki nas zelo glasno opozarja na nove pojavnne oblike birokratizma ter se nam kaže v tem, da so odnosi, pravice, dolžnosti in pristojnosti v nekem konfuznem, anarhičnem, neopredeljenem stanju, in tako da dostikrat ne vemo, katere stvari naj ureja določen politični subjekt. Ta zmeda odnosov lahko tudi ni vedno povsem nalključna. V vsakem primeru pa je s tem razreševanje pomembnih družbenih zadev otežkočeno ali celo onemogočeno, dostikrat se evidentne rešitve zavlačujejo itd., itd., pri tem pa se ustvarja lažen vtis, da po demokratični poti in z demokratičnimi sredstvi zadeve

niso razrešljive oziroma da jih ni mogoče urediti dovolj hitro in učinkovito. Prodornost in čistost rešitev bi bila nedvomno učinkovitejša, če bi vse jasneje določili in dojeli, kaj še lahko in mora urejati država in za kaj tudi mora odgovarjati, kaj pa je dokončna pravica in dolžnost samoupravnih subjektov v naši družbi, kaj je naloga in kakšne so možnosti Zveze komunistov ter drugih političnih subjektov.

Smo v položaju, ko vsi ti odnosi niso čisti in jasni, pa čeprav smo se trudili, da bi jih skozi razne politične dokumente razjasnili in razmejili. Bistvo problema je v tem, da sedaj politično zavračamo birokratizem kot najhujšega sovražnika, da ga pri belem dnevu preganjamo z lučjo, v praksi, ki jo vsi živimo, vidimo in čutimo, pa imamo opravka prav z birokratizmom v novi preobleki, četudi skritim za kulisami demokratičnih, naprednejših, samoupravnih, denarno blagovnih in celo antibirokratskih gesel. Srečujemo pa ga povsod; ne samo v gospodarstvu in v čisti politiki, ampak tudi na vseh ravneh od federacije do delovne organizacije. In kaj je njegovo počelo, kaj je njegovo bistvo? Kaj je njegovo gonilo, kaj mu daje hrano za trdovraten odpor? To je materialni interes posameznikov in skupin, da na račun tujega dela in tuje pameti ohranjajo in obnavljajo svoj privilegirani družbeni položaj, ki ga v razmerah čistih odnosov in računov, pod pogoji polne demokracije in popo'nega samoupravljanja gotovo ne bi imeli oziroma ga ne bi mogli tako dolgo obdržati. Za marsikoga bi sedaj merilo — živeti od svojega dela — pomenilo bistveno spremembo v načinu in vsebini njegovega življenja.

Sodobne oblike birokratizma zakrivajo svoje nedemokratično bistvo tudi s spodbujanjem svobodnega izražanja mnenj, predlogov, pobud. Toda demokratizacija ni v tem, da različno mislimo o istih stvareh, ali celo, da različno mislimo o povsem jasnih zadevah, o položajih in rešitvah, ki so možne brez dilem. Niti ni demokracija to, da skupne cilje in sprejete sklepe uresničujemo vsak po svoje in zgolj v okviru svojih interesov. Zahteva po taki demokraciji je lažna in preračunana na čisto določene reakcije naših ljudi, na reakcije, ki lahko napeljujejo vodo na mlin birokratizma in spodkopujejo zaupanje v učinkovitost in zmožnost naše samoupravne družbe.

Bistvo demokracije, njena teža, je torej drugače. Svobodno izpovedovanje ocen, občutkov, dvomov, teženj itd. je samo enostranska razlaga sodobnega smisla demokracije. Potrebna je pripravljenost, da se resnično koristno tudi upošteva, da je edino merilo za sprejetje ali odklonitev izrečene misli, stališča ali predloga njegovo družbeno bistvo, ne pa hierarhija resnic ali hierarhija pravic. Drugi bistveni smisel demokracije pa je ta, da ima vsakdo tudi možnost, da učinkovito vpliva na odločitve na vseh ravneh, da torej njegova demokratična možnost ni omejena le na svobodo izražanja misli.

Zaradi teh oblik sodobnega birokratizma dobiva reorganizacija svoj smisel in družbeni pomen, ki je v tem, da ta proces ni le pri-

lagajanje metod delovanja in organiziranosti Zveze komunistov sodobnim potrebam in času, ampak je s tem, ko zavrača hierarhijo resnic in pravic glede odločanja o družbenem napredku ter postaja eden izmed dejavnikov v našem samoupravnem sistemu, naperjena tudi proti koreninam in pojavnim oblikam dandanašnjega birokratizma.

Samoupravljanje je sprožilo mnogo pozitivnih tokov in stremljenj ter spodbudilo delovne ljudi k mnogim pobudam in akcijam. Vedno številnejša je množica tistih, ki samoupravljanje pravilno in resno vrednotijo in se z vso odgovornostjo vključujejo vanj s svojimi stališči, pobudami, s stremljenji ter z različnostjo interesov sprožajo procese preverjanja in selekcije. Tisto, kar je v skladu s trenutnimi in dokončnimi interesi delovnih ljudi, dobiva svojo podporo in se uveljavlja, posamezna drugačna stališča, formule, miti in tabuji pa odpadajo. Pobuda se v tem kontekstu uveljavlja kot temeljni element socialističnega samoupravnega razvoja. A vendar je ob splošno sprejetih stališčih, da je to res tako oziroma da bi tako moralo biti, še vedno prisoten dvom o iskrenosti marsikatero pobude, ki ni v skladu s stališči posameznika ali skupine, ki presoja smiselnost in oportunistično ter politično relevantnost dane pobude. Samoupravna praksa in politično življenje bi nam lahko postregla s številnimi dokazi za takšno trditev.

Ob tem verjetno ne bi kazalo še enkrat poudarjati, da je moč delavskega gibanja pri nas in v svetu sedaj prav v tem, da se je sposobno kritično dokopavati do vedno novih spoznanj in resnic, ne pa nekritično prisegati na stare in večne resnice.

V boju zoper novi birokratizem se moramo zavzeti tudi za smotrnost in smiselnost političnega delovanja, predvsem še delovanja v Zvezi komunistov. Z globljo analizo naše družbe moramo ugotoviti, kako je zdiferencirana, katere skupine delujejo v njej, na kateri podlagi in s kakšnimi nameni. Novih modernih koncepcij razvoja naše družbe, novih izhodišč Zveze komunistov, ki se vsebinsko vztrajno oblikuje, namreč ni mogoče prilepiti na stare, preživele družbene sheme. Toda dandanes se nam pogosto vsiljuje prav nasprotna metoda: poenostavljanje predstave o družbi, zamenjavanje vzrokov in posledic, klasični modeli družbenega razvrščanja itd. Zato mnogi žele posamezne pojave in ekscese še vedno razreševati ali odstranjevati vsakega zase, osamljeno in tako, kot njim prija.

Zveza komunistov je faktor idejnopolitične integracije vseh naprednih družbenih sil. To vlogo mora v prihodnje še poglobiti, in sicer ne z idealiziranjem enotnosti, z monopoliziranjem resnic in hotenjem po mehanični enotnosti. Taka utvara ne pelje nikamor in prej škodi kot koristi. Zveza komunistov postaja činitelj povezovanja skozi diferenciacijo mnenj in stališč. Politika namreč ni niti idealiziranje določenega stanja niti ignoriranje in zastraševanje z močjo in silo. Politika presnovane Zveze komunistov mora biti in je bojišče razuma, stvarnosti, resnice, doslednosti, znanja in hotenja po boljšem

ter boja z indiferentnostjo, nesposobnostjo in nedoslednostjo ter neznanjem.

V tem vidim poglobitni namen vsebinske preosnove Zveze komunistov. Prepričan sem, da lahko samo takšna usmeritev prispeva k še hitrejšim procesom v tej smeri, da bi tako prizadejali vsem birokratskim silam udarce, jim spodrezali korenine in preprečili njihovo delovanje.

Pri tem ni mogoče zamolčati notorne resnice, da prihaja danes do kriz in zastojev predvsem zaradi tega, ker premalo upoštevamo mnjenja in stališča ljudi, ker premalo dosledno upoštevamo družbenoekonomsko logiko našega nadaljnjega razvoja, ne pa narobe, kot želijo dokazati nekateri. Resnična enotnost se lahko zgradi samo na demokratičnem priznavanju različnosti in resnično ustvarjalnem angažiranju Zveze komunistov pri premagovanju teh različnosti. Vse drugo je enotnost dvomljivega slovesa, vse drugo razkraja družbo in je ne integrira.

Mislim, da so to temeljni vzroki družbenih in političnih napetosti v naši družbi in da so napačne ocene, ki venomer ugotavljajo, da so temeljni vzroki za sleherni konflikt materialnega značaja. Zato verjetno ne ravnamo prav, ko vedno, ko kje zavre, gasimo z materialnimi koncesijami, uvajamo izjeme v pravilo, ne vidimo pa stvari globlje in jih ne razrešujemo kompleksneje. Študentskih problemov ni možno rešiti samo s povečanjem subvencije za študentsko menzo in študentsko naselje, niti litostrojskega problema s povečanjem kratkoročnih kreditov in s krediti za izvoz opreme. Ni dvoma, da materialni aspekt v slehernem konfliktu igra svojo vlogo, vendar so primarni družbeni odnosi, ki jih je treba urediti v skladu z znanimi načeli o resničnem skupnem družbenem upravljanju zadev, nagrajevanju po delu in podobnem.

Pri vsem našem delovanju pa seveda še zdaleč ni dovolj biti samo kritičen. Potrebno se je dosledno boriti za napredek, treba je biti pripravljen na boj in v tem boju zmagati ali pa tudi biti poražen. Zato moramo v naši organizaciji najti prostor za vse tiste, ki želijo delati za napredek te naše družbe, ki žele dati svoje znanje in sposobnosti na voljo našemu družbenemu napredku. Potrebujemo delovne komuniste in pogumne ljudi. Zveze komunistov zagotovo ne obnavljamo samo zato, da bi jo »biološko« pomladili, marveč jo obnavljamo predvsem zato, da bi v njej evoluirale ideje, da bi prišlo do boja za nove vrednote, za večjo svežost demokracije in odgovornost, in to v njej sami in v vsej naši družbi. Če teh hotenj ni, oziroma kjer jih ni, postaja partija mnogokrat sama sebi namen.

Vzrokov za to stanje je nedvomno več. Eden bistvenih je nedvomno nedodelan sistem, ki še vedno dopušča razraščanje birokratizma z vsemi posledicami. Drugi pomembni vzrok pa so gotovo kadri. Kar zadeva kadre, so v naših političnih strukturah še vedno taki, ki ne čutijo dovolj življenja in so odmaknjeni od ljudi in problemov v

družbi. Zato pogosto niso sposobni niti, da bi postavili pravilno diagnozo za določen družben pojav, niti da bi izbrali pravilno terapijo. Prav ti ljudje pogosto kličejo na pomoč državo in partijo, prav iz njihovih vrst se najpogosteje slišijo gesla o enakih pogojih za vse, celo v imenu demokracije in samouprave. Iz teh struktur izhajajo tudi klici na pomoč, češ da je partija v krizi, da upada vpliv komunistov in podobno. Iz teh krogov pogostokrat izhajajo najrazličnejše ocene o družbi in posameznikih, ki niso vedno ravno poštene, a prav ti krogi so vedno svetohlinsko pripravljeni protestirati proti vsem posledicam takih ocen in stališč.

Menim, da je treba v našem političnem delovanju odločno zavreči takšno prakso in se usmeriti k realnim, objektivnim, legalnim potem in nosilcem naprednega političnega, idejnega in materialnega gibanja. Ne smemo pustiti, da se kdo izolirano spušča v različne kombinacije in kompromise. Napredka namreč v nobenem primeru ni mogoče izsiliti s koncesijami, marveč predvsem s spodbujanjem množic, da bodo same izbirale lasten napredek in hitrejši razvoj.

Zato bi morali komunisti prav na podlagi IX. kongresa zelo jasno oceniti, kam nas peljejo kompromisi, ki jih v praktičnem življenju delamo, kam nas peljejo različna vrednotenja enakega pojava v različnih okoliščinah, kam nas lahko pripelje boj za vse večje izjeme v pravilu. Menim, da nas to ne more pripeljati nikamor. Če smo se odločili, da preosnujemo našo družbo, našo Zvezo komunistov in naše gospodarstvo na novih temeljih, na temelju samoupravljanja, ki predpostavlja resnično vrednotenje človeka in skupnosti po delu, ki predpostavlja čiste račune in boj zoper privilegije in izkoriščanje tujega dela in tujega znanja, potem se moramo boriti, da se bomo teh skupno dogovorjenih načel tudi držali.

Sociološka opredelitev javnega mnenja

Čeprav je naše posvetovanje¹ namenjeno vlogi javnega mnenja pri demokratizaciji družbe, ne bo odveč, če se pomudimo tudi pri poskusu, da sam pojav javnega mnenja teoretično osvetlimo. To je potrebno že zategadelj, da ne bomo o osrednjem pojmu diskusijske teme govorili drug mimo drugega.

1. Najprej je treba opozoriti na sicer že pogrošno resnico, da so edini subjekti, ki imajo takšno ali drugačno mnenje, takšna ali drugačna stališča, ljudje — posamezniki. Le-ti se seveda zaradi različnih družbenih silnic združujejo v skupine, katerih trajnost, trdnost, (ne)organiziranost in (ne)institucionaliziranost kažejo različne stopnje, od najbolj neformalne pa do najbolj togo organizirane skupine. Pa vendar so tudi v teh primerih posamezniki tisti, ki mislijo, imajo mnenja in stališča ter delujejo, ne pa skupina, pa če je še tako trdno organizirana in institucionalizirana. Drugo je seveda vprašanje o tem, kako življenje in delo v skupini in zanjo vpliva na mišljenje njenih članov in kako ga oblikuje, kakor tudi, kako »mišljenje in delovanje« skupine vpliva na nastajanje mnenj in stališč pri ljudeh, ki so zunaj nje.

S trditvijo, da je edini subjekt mišljenja in tedaj tudi mnenja in stališč človek — posameznik, seveda ne pritegujemo atomistični, nominalistični presoji družbenih pojavov in tudi ne javnega mnenja. Z njo smo hoteli opozoriti samo na nekaj pomembnejšega, namreč na nedopustnost personificiranja, hipostaziranja javnega mnenja in iz takšnega hipostaziranja izpeljanih zvez, kakor na primer: »Javno mnenje meni, hoče, želi, zavrača ...« itn.

2. V zvezi s tem pa nastaja tole vprašanje: ali je javno mnenje sploh enoten družbeni pojav, takšen, katerega narava in bistvo upravičujeta k temu, da govorimo o njem v ednini? Če upoštevamo močno diferenciranost sodobnih družb, bi na prvi pogled kazalo, da je bolj upravičeno govoriti o več javnih mnenjih kakor pa o enem samem znotraj kakšne globalne družbe ali pa njenega večjega dela. Kaj je sploh lahko vsebina popolnoma enotnega javnega mnenja? To so lahko edinole obče in temeljne vrednote dane družbe; pri

¹ Avtor je prispevek pripravil za posvetovanje društva sociologov Slovenije na temo Demokratizacija družbe in javno mnenje, ki je bilo sredi aprila v Ljubljani.

nas bi bile te na primer: demokratični in humanistični socializem, samoupravljanje in morda še popolna nacionalna enakopravnost v mnogonacionalni državni skupnosti. Pri tem pa velja opozoriti, da so nekateri psihologi mnenja, češ da obče in temeljne vrednote kakšne globalne družbe sploh ne morejo biti predmet javnega mnenja (J. Stoetzel, *La Psychologie sociale*, 1963, str. 259). Vendar ne vidimo nobenega razloga, zakaj ne bi smeli ob javnih mnenjih in stališčih, ki obstajajo v različnih družbenih okoljih (ob različnih, diferenciranih javnih mnenjih) znotraj kakšne globalne družbe, šteti za javno mnenje tudi tista soglasna mnenja, ki obstajajo pri (skoraj) vseh njenih pripadnikih o njenih občih in temeljnih vrednotah. Še več, takšna vrsta javnega mnenja danes že prerašča meje posameznih globalnih družb in se razrašča okrog temeljnih vrednot današnjega sveta (odklanjanje vojne, obsojanje vojnih hudodelstev, upor zoper rasno in vsakršno drugo razlikovanje ljudi ipd.) v nekaj, kar je blizu svetovnemu javnemu mnenju.

3. Dejali smo, da nakazuje sklepanje o več javnih mnenjih znotraj kakšne globalne družbe njena diferenciranost. Pri tem mislimo na diferenciranost v najrazličnejših smereh in na različnih ravneh. Tako na primer tudi ankete, ki jih izvaja vsako leto Center za raziskovanje javnega mnenja pri VŠSPN v Ljubljani, ne ugotavljajo, vsaj ne neposredno, »slovenskega javnega mnenja« (nasploh), marveč odkrivajo v prvi vrsti diferencirana stališča in mnenja slovenske populacije o zastavljenih vprašanjih; ta mnenja in stališča so diferencirana glede na regionalno razprostranjenost, poklic, izobrazbo, delovno mesto, spol, starost in podobne razločevalne znake slovenske populacije. Vendar diferenciacija (ekološka, profesionalna, izobrazbena, premoženjska, po spolu, starosti...) še zdaleč ni edini dejavnik, ki sooblikuje »javna mnenja« pri teh in podobnih socialnih kategorijah. Med temi dejavniki je treba upoštevati tudi še zunanje vplive, v prvi vrsti same pojave, procese in probleme, na katere je usmerjeno javno mnenje, pa tudi vplive sredstev za množično obveščanje, nadalje propagando itn. Nastajanje stališč in mnenj o danih vprašanjih, ki se v določenih razmerah lahko razrastejo v javno mnenje, ne poteka stihijsko, ljudje ne sprejemajo pasivno »zunanjih impulzov«, marveč svoja mnenja in stališča oblikujejo med svojimi aktivnimi družbenimi stiki (socialnimi interakcijami), v skladu s svojim družbenim položajem in osebnostnimi značilnostmi, ki pa so spet učinek najrazličnejših socioloških, socialnopsiholoških in drugih dejavnikov.

4. Za to, da nosilec (javnega) mnenja le-to sploh lahko oblikuje, mora imeti tudi možnost, da svobodno izbira in vrednoti stališča in mnenja o pojavih in problemih, ki utegnejo postati predmet ali pa so že predmet javnega mnenja, in da svoja stališča in mnenja sooča z mnenji in stališči drugih ljudi. Kjer takšne možnosti ni, kjer so uradna stališča o javnih (mnogokrat pa tudi o čisto zasebnih) vprašanjih obvezna in stališča, drugačna od uradnih, niso dopuščena

— kakor je to zlasti v totalitarno in avtokratsko organiziranih družbah —, je težko govoriti o javnem mnenju v pravem pomenu besede. To pa predvsem zaradi tega, ker so ljudje utesnjeni pri oblikovanju, zlasti pa pri izražanju svojih stališč in mnenj. Seveda tudi v takšnih družbah nastopajo mnenja in stališča, nasprotna uradnemu »javnemu mnenju«, ne morejo pa se javno izražati. Javno mnenje je, skratka, predvsem pojav demokratskih družb in večja ali manjša javnost mnenja dane populacije je tudi kazalec večje ali manjše demokratičnosti dane družbe.

Zastavlja se vprašanje — vsaj teoretično — če lahko kolektivna, uradnemu mnenju nasprotna stališča in mnenja, ki nastopajo in obstajajo v totalitarnih in avtokratičnih družbah, še označujemo z atributom javnosti? Z drugimi besedami: ali je za obstoj javnega mnenja in kot njegov konstitutivni element potrebna tudi še možnost javnega sporočanja in izražanja svobodno oblikovanih, izbranih in ovrednotenih stališč. Sodimo, da je treba na to vprašanje pritrdilno odgovoriti. Pota in kanale takšnega sporočanja je treba v tem primeru vzeti zelo široko, od institucionaliziranih sredstev za množično obveščanje pa vse do neformalnih oblik družbenega komuniciranja (razgovori, diskusije, predavanja itn.). Pri slednjih je potrebno, da se lahko neovirano odvijajo brez kakršnegakoli utesnjevanja in poseganja od zunaj, prav tako kakor je pri onih prvih potrebna čim večja odprtost pri posredovanju mnenj in stališč dane populacije. Samo po sebi se razume, da so kakršnekoli cenzurne omejitve tuje telo pri sredstvih za množično obveščanje in zaradi tega pri izražanju, pa tudi pri nastajanju javnega mnenja.

5. Ali lahko sleherno soglasno mnenje dane populacije o kakršnemkoli že vprašanju štejejo za javno mnenje? Načenjamo tedaj vprašanje o predmetu javnega mnenja, kakor tudi tisto o kvantitativnem obsegu njegovih nosilcev. Kar zadeva predmet javnega mnenja, smo že omenili stališče nekaterih psihologov, češ da obče in temeljne vrednote kakšne globalne družbe ne morejo biti takšen predmet. S tem, ko nismo pritegnili temu stališču, pa nismo zabredli v drugo skrajnost, da bi se namreč lahko javno mnenje oblikovalo o kakršnemkoli že vprašanju. Sodimo, da je treba iz vsebinskega (predmetnega) področja javnega mnenja izvzeti vprašanja osebne, privatne narave in pustiti v njem samo pojave, vprašanja in probleme občega interesa. Razmejitev med občim in zasebnim, med občo in zasebno sfero je teoretično zelo zahtevna naloga, in trdimo, da jo dokončno, »enkrat za vselej« sploh ni mogoče dognati, ne nazadnje tudi zaradi tega, ker se meja med obema sferama spreminja tako v času (zgodovini) kakor tudi v (družbenem) prostoru. Zdi pa se, da je med značilnostmi novejšega zgodovinskega razvoja tudi ta, da zmeraj več družbenih zadev prehaja iz zasebnih sfer v javno sfero družbenega dogajanja in da se zato kvantitativni obseg »predmetov javnega mnenja« vsaj potencialno širi. Pri sociološkem proučevanju javnega mnenja pa je v mejnih primerih sploh

še le na podlagi gradiva empiričnih raziskav moč ugotoviti, ali je ustrezno vprašanje v občem interesu ali ni. Zlasti veliko število neopredeljenih in odklonjenih odgovorov anketirane populacije je lahko kazalec za to, da zastavljeno vprašanje nemara ni v občem interesu, se pravi, da v danem času in prostoru morda ni predmet javnega mnenja.

6. Vprašanje kvantitativnega obsega javnega mnenja pa bi izrazili takole: koliko ljudi danega družbenega okolja mora imeti o kakšni zadevi občega interesa enako stališče, da lahko govorimo o javnem mnenju? V ilustracijo tega vprašanja vzemimo primer iz ankete »Slovensko javno mnenje 1968«. S to anketo smo med drugim tudi ugotavljali, kako naši ljudje ocenjujejo ugled kmečkega poklica. Podatki kažejo, da prebivalci različnih območij ocenjujejo ta ugled takole:

območje, na katerem prebivajo anketiranci	kmečki poklic		
	ugleden	povprečno ugleden	neugleden
Mariborsko območje,			
Prekmurje, Koroška	8,2	46,0	41,1
Celjsko območje z Zasavjem in			
Savinjsko dolino	9,9	45,9	40,8
Gorenjska, Dolenjska z Belo			
krajino	7,9	50,4	37,4
Primorska z Notranjsko	9,2	44,2	43,8
Ljubljana — mesto	9,8	40,9	42,7
P o v p r e č j e :	9,0	45,5	41,1

Razpredelnica kaže najpoprej rahlo diferencirano mnenje, ki ga imajo o ugledu kmečkega poklica posamezne kategorije slovenskega prebivalstva glede na območja, na katerih živijo in delajo. Vidi se, da pripisujejo najnižji ugled omenjenemu poklicu prebivalci Primorske in Notranjske, sledijo prebivalci Ljubljane, nato prebivalci mariborskega območja, Prekmurja in Koroške, pa oni celjskega območja, Zasavja in Savinjske doline in končno prebivalci Gorenjske, Dolenjske in Bele krajine, ki kmečki poklic sorazmerno najbolj ugodno ocenjujejo. Tako — v mnogih primerih pa še mnogo bolj — diferencirane rezultate kaže gradivo ankete tudi o vseh drugih vprašanjih, ki smo jih raziskovali. Diferenciacija mnenj pa ne zadeva samo območij, na katerih prebiva anketirana populacija, marveč tudi vse druge razločevalne dejavnike, kakršni so na primer spol, starost, izobrazba, poklic, zaposlitev (delovno mesto) itn. Iz tega bi izhajal sklep, da je pluralistično pojmovanje javnega mnenja znotraj kakšne globalne družbe vendarle upravičeno. Pri konkretnem primeru, ki smo ga navedli zaradi ilustracije, bi šlo tedaj za regionalna javna

mnenja o ugledu kmečkega poklica. V istem smislu bi nemara lahko govorili o regionalnih javnih mnenjih tudi glede drugih vprašanj; pa ne samo o regionalnih, marveč tudi o »javnih mnenjih«¹ glede na posamezne starostne, poklicne, izobrazbene in druge kategorije, o javnem mnenju žensk in moških itn.

7. Ali so takšna znotraj posameznih socialnih kategorij prevladujoča mnenja o vprašanih splošnega interesa res že javno mnenje dane globalne družbe oziroma kakšnega njenega večjega segmenta? Za posamezna območja slovenskega prostora kot posebne večje segmente slovenske družbe je verjetno treba na gornje vprašanje in pa v zvezi z navedenim primerom pritrdilno odgovoriti. Kaj pa je v tem primeru s »slovenskim javnim mnenjem«²? Za racionalni odgovor na to vprašanje je treba najpoprej razrešiti neko predhodno vprašanje, namreč, kaj pomeni v frazi »javno mnenje«³ atribut javnosti? Gre za vprašanje o družbenem nosilcu javnega mnenja, torej za vprašanje o javnosti kot socialni kategoriji.

Za javnost v sodobnih družbah štejemo množino ljudi, ki izražajo svoja stališča in mnenja o pojavih, procesih in vprašanih javnega interesa. Konstitutivni dejavnik javnosti kot socialne kategorije je močno spremenljiv, saj gre pri njem za pojave, procese, vprašanja in pod., o katerih imajo ljudje takšna ali drugačna mnenja, ne pa za relativno trajna demografska, ekološka, ekonomska in druga podobna družbena dejstva, okrog katerih se oblikujejo (oziroma oblikujemo druge) socialne kategorije. To pa se pravi, da je javnost tudi glede na svoj kvantitativni obseg močno spremenljiv pojav. Ta obseg je moč natančno ugotoviti sploh šele z ustreznim empiričnim merjenjem in se ne pokriva z obsegom nobene socialne kategorije, tudi ne z obsegom tako nesporno objektivno obstoječe, kakršna je recimo družbeni razred. Sleherni mnenjska raziskava namreč odkriva bolj ali manj izrazito diferenciacijo stališč o pojavih in vprašanih javnega interesa tudi znotraj posameznega razreda. To kaže tudi razredna struktura volivcev pri katerihkoli volitvah v večpartijskem sistemu, kjer se, denimo, redno pojavljajo pripadniki delavskega razreda med volivci buržoaznih strank, pa tudi narobe, pripadniki kapitalističnega razreda se redno pojavljajo med volivci delavskih strank.

Dosledno temu ugotavljamo, da obstaja v sleherni globalni družbi in v slehernem njenem večjem delu več »javnosti«, tako v vsebinskem kakor tudi v kvantitativnem pogledu. Pravzaprav nastajajo tako pojmovane javnosti ob vsakem pojavu (procesu, problemu itn.) občega interesa posebej. Tako je na primer kvantitativni obseg javnosti ob vprašanju o ugledu kmečkega poklica, o katerem smo govorili, zelo velik, kar 95,6 odstotka anketiranih je o tem ugledu izjavilo svoja mnenja. Samo tisti, ki o tem vprašanju niso imeli mnenja ali pa ga niso izjavili, v tem primeru ne tvorijo ustrezne javnosti; teh je le 4,4 odstotka celotne slovenske populacije. V drugih primerih je kvantitativni obseg javnosti spet drugačen. Za pri-

mer navajamo mnenje anketiranih o tem, kako se uresničuje reforma na posameznih področjih.

področje	uresničevanje reforme				
	v celoti uspešno	deloma uspešno	nič se ni spremenilo	položaj je slabši, kot je bil	ne vem, premalo poznam
gospodarstvo	6,6	45,3	10,7	21,8	15,6
šolstvo	9,6	26,5	17,6	15,9	30,3
kultura	9,4	22,1	22,5	14,5	31,4
zdravstvo	7,8	19,6	10,2	47,4	15,0
Povprečje:	8,5	28,4	15,2	24,9	23,1

V tem primeru tedaj o zastavljenem vprašanju kar 23,1 odstotka anketiranih ni imelo mnenja ali pa ga ni izjavilo in velja zato ugotovitev, da obsega ustrezna javnost le 76,9 odstotka slovenske populacije.

8. Iz povedanega izhaja, da pojmujeemo javnost kot družbenega nosilca javnega mnenja za takšno kategorijo, v kateri so prisotne vse strukturne in stratifikacijske sestavine, značilne za dano globalno družbo oziroma za njen večji del. Tako pojmovana javnost ni istovetna s socialnimi kategorijami, ki jih določamo samo z eno strukturno oziroma stratifikacijsko sestavino, pa naj je že ta sestavina družbeno-ekonomski položaj (status), spol, starost, izobrazba, poklic in pod. Javnost kot družbeni nosilec javnega mnenja je strukturiran in slojevit družben pojav; čim bolj se njena strukturiranost in slojevitost približuje strukturiranosti in slojevitosti tistega družbenega okolja (globalne družbe ali njenega večjega dela), v katerem obstaja, s tem večjo upravičenostjo lahko o mnenju, ki ga izraža, govorimo kot o javnem mnenju.

Iz teh razlogov v danih primerih upravičeno govorimo tudi o javnem mnenju pokrajine, mesta, kakšnega drugega večjega središča in pod., zakaj v takšnih družbenih okoljih so prisotne več ali manj vse strukturne in stratifikacijske sestavine dane globalne družbe. Temu nasproti pa ne moremo govoriti o javnem mnenju kakšnega sloja ali skupine (na primer strokovnjakov, izobražencev, mladine, žena in pod.). Iz istega razloga trdimo, da tudi ni javnega mnenja razreda, zakaj družbeni razred je — pa če je kvantitativno še tako obsežen — strukturno in stratifikacijsko preveč homogen glede na globalno družbo, v kateri obstaja, da bi mogel biti sam zase nosilec javnega mnenja, se pravi, da bi mogel sam sestavljati socialno kategorijo javnosti v pravkar opisanem pomenu. Skratka, javno mnenje nastane le takrat, kadar se o pojavu (problem, vprašanje) občega interesa tako ali drugače izjavljajo pripadniki vseh

strukturnih in stratifikacijskih sestavin dane globalne družbe ali njenega večjega segmenta.

Enotnost javnega mnenja izhaja tedaj iz njegovega nosilca, se pravi iz njegove strukturne in stratifikacijske skladnosti s tisto globalno družbo ali njenim večjim delom, v katerih se javnost pojavlja. Vendar iz tega še ne izhaja, da je javno mnenje enotno tudi po vsebini oziroma da kaže šteti za javno mnenje samo skladna mnenja (stališča) javnosti o danih pojavih in vprašanih občega družbenega pomena. Z drugimi besedami: če je javno mnenje enotno glede na svojega nosilca (javnost), pa ni nujno, da bi bilo enotno tudi po svoji vsebini. To dejstvo potrjujejo vse empirične raziskave. Izhaja tudi iz obeh primerov, ki smo ju navedli. Medtem ko so se pri vprašanju o ugledu kmečkega poklica ustrezna stališča precej enakomerno osredotočila okrog zadnjih dveh ocen (povprečno ugleden: 45,5, neugleden: 41,1 odstotka), pa so pri vprašanju o uresničevanju reforme močno razpršena med vsemi odgovori, ki jih je bilo mogoče dati (8,5, 28,4, 15,2, 24,9, 23,1 odstotka).

Če se zdaj vprašamo, kakšno je v obeh navedenih primerih pravzaprav slovensko javno mnenje, bomo o ugledu kmečkega poklica brez težav ugotovili, da ga le-to ocenjuje prej za neuglednega kakor pa za uglednega. Glede odgovora na vprašanje, kaj sodi slovensko javno mnenje o uresničevanju reforme, pa smo pred težjo nalogo. Čeprav so odgovori pri tem vprašanju, kakor smo navedli, razpršeni med vsemi možnostmi, ki so bile na voljo, ustrezna razpredelnica vendarle kaže, da so se stališča nekoliko bolj poudarjeno nakopičila predvsem pri dveh ocenah (reformo uresničujemo deloma uspešno: 28,4, položaj je slabši, kakor je bil: 24,9 odstotka). Glede posameznih področij družbenega življenja, ki jih zadeva reforma, pa njene učinke slovensko javno mnenje ocenjuje najbolj ugodno za področje gospodarstva (deloma uspešno: 45,3 odstotka), najbolj neugodno pa za področje zdravstva (položaj je slabši, kakor je bil: 74,7 odstotka).

9. Javno mnenje ni samo sebi namen, marveč vodi konec koncev k družbeni akciji, k temu, da se v skladu z njegovo vsebino nekaj ukrene (ali pa ne ukrene). Ta usmerjenost k družbeni akciji je prav gotovo nadaljnja značilnost javnega mnenja, izvira pa iz tega, ker je javno mnenje po navadi kritične narave, se pravi, da nastane takrat, ko stopijo v ospredje družbenega dogajanja takšni pojavi ali problemi občega interesa, glede katerih je treba nekaj ukreniti ali pa so z njimi že nekaj ukrenili. Takšna kritičnost je značilna zlasti za tisto vrsto javnega mnenja, ki ga označujemo za politično.

V ilustracijo te trditve vzemimo usodo slovenskega zakona o tako imenovanem novem delovnem času. Ker se zakonodajalec ni v zadostni meri poučil ne o potrebnih pogojih za uvedbo takšnega delovnega časa ne o posledicah, ki bi jih le-ta utegnil povzročiti v naših razmerah (čeprav so v času pripravljanja zakona že bila objavljena ustrezna mnenja strokovnjakov, ki se z različnih zornih ko-

tov ukvarjajo z vprašanjem delovnega časa), je zakon morala doleteti usoda, kakršna ga je pač doletela. V tem primeru lahko ugotovimo, da je izvajanje nekega zakona onemogočilo javno mnenje. To okoliščino potrjujejo tudi podatki ustrezne raziskave. Na vprašanje, ali novi delovni čas ustreza našim razmeram, so anketiranci takole odgovorili (potem ko je bil ta delovni čas že nekaj mesecev v veljavi):

— ne ustreza	51,3
— bo ustrezal, ko bodo izpolnjeni najnujnejši pogoji	18,3
— da, ustreza	12,4
— ne vem	9,3
— nič nisem slišal o tem	8,6

Skoraj 70 odstotkov anketirane populacije se je tedaj izreklo, da novi delovni čas ne ustreza, vsaj ne v razmerah, kakršne še obstajajo v naši družbi. Ta podatek raziskave pa tudi kaže, da je družbena praksa potrdila tista stališča slovenskih strokovnjakov, ki so jih ves čas, ko je bil omenjeni zakon v pripravi, javno izražali, da namreč novi delovni čas ne bo ustrezal našim razmeram.

Usoda zakona, ki je danes že odpravljen, je bila ta, da se ga velik del ustanov, ki bi se ga morale držati, ni držal; ljudje ga niso izvajali ne morda zaradi tega, ker ga ne bi hoteli izvajati, marveč preprosto zato, ker ga niso mogli, ker bi si z njegovim izvajanjem poslabšali svoje delovne in druge življenjske razmere. Primer kaže, da se javno mnenje v nekaterih primerih izraža tudi z neposredno družbeno akcijo in ga zato v politični praksi ni jemati preveč površno in »akademsko«.

Tudi volitve so pomembna družbena akcija, prek katere se izraža politično javno mnenje. Zaradi tega se ne bi smelo dogajati — vsaj ne v demokratični družbi — da dodeljujejo kandidatom, ki so jim volivci na volitvah odrekli zaupanje, mesta in položaje visokih funkcionarjev v javni upravi.

Na podlagi navedenih primerov seveda nismo hoteli trditi, češ da bi morala politična praksa vselej ravnati v skladu s prav vsakim političnim javnim mnenjem; ne more pa škoditi, da je s takšnimi mnenji seznanjena in da računa z njimi pri svojem odločanju. Politična praksa ocenjuje in presoja vsebino javnega mnenja ne nazadnje tudi z vrednostnim merilom: progresivno — konservativno (reakcionarno). Slehera politična praksa v današnjem, tudi v socialističnem svetu, se giblje pri svojih tehtanjih in odločitvah na širokem razponu, ki ga na eni strani omejuje čisto ideološko manipuliranje z ljudmi, na drugi pa dosledno racionalno, iz znanstvenih spoznanj izvirajoče upravljanje stvari, produkcijskih in drugih družbenih pro-

cesov. Odgovor na vprašanje, kaj je v danem javnem mnenju progresivno in kaj reakcionarno (konservativno), je odvisen predvsem od mesta, na katerem se nahaja konkretna politična praksa na omejenem razponu. Ker pa ta problematika ni v zvezi z našim vprašanjem o opredelitvi javnega mnenja, se tukaj z njo ne bomo več naprej ukvarjali.

10. Omenili smo že, da so sredstva za množično obveščanje izredno pomemben dejavnik pri nastajanju in izražanju javnega mnenja. S tem v zvezi pa moramo takoj opozoriti na neko zgrešeno pojmovanje, ki je precej razširjeno (v strokovnih krogih na Zahodu mu pravijo »novinarski nesporazum«), da je namreč vse, kar objavljajo ali posredujejo sredstva za množično obveščanje, tudi že javno mnenje. Takšno pojmovanje je zgrešeno ne nazadnje zaradi tega, ker so pota in načini nastajanja javnega mnenja čisto drugačni od potov in načinov, po katerih pride do gradiva, ki ga posredujejo množična komunikacijska sredstva.

Razlika pa je zlasti v funkciji obeh pojavov. Medtem ko so funkcije sredstev za množično obveščanje informativne, kulturne, socializacijske (vzgojno izobraževalne) in rekreacijske narave, s čimer s svoje strani tudi vplivajo na nastajanje javnega mnenja, je edina funkcija slednjega v tem, da njegovi nosilci z določenimi stališči javno opozarjajo na pojave ali probleme občega interesa ter s tem morda tudi sprožajo ustrezne družbene akcije. Kot sooblikovalcem javnega mnenja, pa tudi kot kanalom za njegovo javno izražanje, gre zategadelj sredstvom za množično obveščanje zelo velika in odgovorna naloga. Zlasti kot kanali za izražanje javnega mnenja imajo v demokratični socialistični družbi morda večjo odgovornost kot v katerikoli drugi.

Prav gotovo je eden osrednjih, ne samo političnih in organizacijskih, marveč predvsem etičnih problemov samoupravnega socializma v tem, da odpre in pospeši prehod od tako imenovane množične družbe anonimnih posameznikov k družbi osveščene javnosti. Za množične družbe današnjega razvitega sveta je mimo drugega značilno tudi to, da mnogo manj ljudi izraža javno mnenje, kakor pa ga sprejema, in pa, da javno mnenje v veliki meri nadzoruje oblast, s tem ko ima v rokah sredstva za obveščanje in njihove kanale. Takšno stanje je zlasti značilno za tiste politične strukture, v katerih ideološko manipulirajo z ljudmi. Pri naporih, da bi to stanje presegli in takšnemu manipuliranju spodrezali korenine (kar moramo storiti, če hočemo, da bo samoupravljanje vsebinsko zaživel, ne pa samo formalno organizacijsko »funkcioniralo«), gre sredstvom za množično obveščanje izredno zahtevna in odgovorna naloga. Kaže pa, da se novinarji pri nekaterih naših komunikacijskih sredstvih te naloge in odgovornosti še ne zavedajo v zadostni meri. Drugače se na primer ne bi moglo zgoditi, da je v času javne razprave o tako pomembnem vprašanju, kakor je sprememba ustave, na slovenskih TV zaslonih nastopal samo glasnik uradnih stališč o tem vprašanju.

11. Ne da bi hoteli k številnim definicijam javnega mnenja dodati še svojo, menimo, da je vendarle prav, če pri obravnavanju sociološke problematike, povezane s pojavom, o katerem govorimo, računamo s temle okoliščinami in dejstvi, vsaj kot s hipotezami za raziskovanje:

— Čeprav je javno mnenje poseben družben pojav — ob mnogih drugih — ga vendarle ne gre hipostazirati, tako kot ne gre hipostazirati sploh nobenega družbenega pojava, tudi ne »družbe« same.

— Danes obstaja ob (vsebinsko) diferenciranih javnih mnenjih tudi bolj ali manj soglasno in enotno mnenje o občih in temeljnih vrednotah dane globalne družbe. Okrog temeljnih vrednot današnjega človeštva pa nastaja celo že nekaj, kar navzema značilnosti »svetovnega javnega mnenja«.

— Stališča in mnenja, ki se v določenih okoliščinah oblikujejo v javno mnenje, nastajajo med aktivnimi družbenimi stiki (socialnimi interakcijami) posameznikov v skladu z njihovim družbenim položajem in osebnostnimi značilnostmi.

— Za neovirano nastajanje javnega mnenja je potrebno, da so ljudje čim svobodnejši pri izbiranju in vrednotenju svojih stališč in da imajo možnost, da le-ta tudi svobodno izražajo.

— Predmet javnega mnenja so pojavi, vprašanja in problemi občega interesa, njegova vsebina pa takšna ali drugačna stališča do teh vprašanj.

— Družbeni nosilec javnega mnenja je javnost kot socialna kategorija, ki se aktivira ob pojavih, problemih in vprašanih občega interesa in jo sestavljajo vse strukturne in stratifikacijske sestavine, značilne za dano globalno družbo oziroma za njen večji del.

— Javno mnenje je enoten družben pojav glede na svojega nosilca, diferenciran pa je glede na svojo vsebino; skoraj nikoli nimajo prav vsi pripadniki javnosti popolnoma enotnega mnenja o danem pojavu ali problemu.

— V mnogih primerih vodi javno mnenje do družbene akcije, to pa zategadelj, ker se prek njega razodevajo kritična stališča javnosti do danih pojavov in problemov, kar je njegova nadaljnja značilnost.

— Sredstvom za množično obveščanje gre tako pri nastajanju kakor tudi pri izražanju javnega mnenja zelo odgovorna funkcija.

To bi bila tista spoznanja, ki jih kaže upoštevati pri sociološkem proučevanju javnega mnenja. Sicer pa pritegujemo ugotovitvi, da je javno mnenje »veliko bolj zapletena zadeva, kakor mislijo tisti analitiki, ki ga secirajo in merijo«. (R. E. Park, »Society«, Glencoe Free Press, 1953). Misel spodbuja k nadaljnjemu teoretičnemu raziskovanju pojava, o katerem smo govorili.

Posebnosti politike „malega“ naroda

Ob študiju in spremljanju razvoja mednacionalne problematike v Jugoslaviji, vloge in položaja slovenskega naroda, ob razmišljanjih o odprtih vprašanih sodobnega slovenskega družbenega, političnega in ekonomskega življenja je moč izoblikovati nekatera spoznanja in ugotovitve. Te ugotovitve morda niso nič novega, nekatere od njih pa so v naši politični stvarnosti včasih premalo upoštevane. Prav o nekaterih takih spoznanjih, ki morajo biti med kažipoti naše praktične družbenopolitične dejavnosti oziroma jih je treba vsaj upoštevati, saj so posledica slovenske resničnosti, želim napisati nekaj besed.

1. Ko je govor o objektivnih razmerah slovenske resničnosti, mislim predvsem na kvantitativne razsežnosti slovenskega naroda, ki same po sebi postavljajo določene zahteve. Iz samega dejstva naše velikosti izvirajo določene posebnosti pri urejanju družbenih vprašanj pri nas. Seveda ne mislim razpravljati o tem, ali smo Slovenci velik ali majhen narod glede na število prebivalcev, in o drugih kvantitativnih dejstvih. Želim le poudariti, da določeni kvantitativni obseg polno formiranega naroda, tj. naroda, ki želi biti ustvarjalno pričujočen na vseh področjih človeškega delovanja, že sam zahteva neke specifičnosti pri urejanju posameznih družbenih vprašanj. Ob tem menim, da se v širši jugoslovanski politiki v preteklosti, pa tudi sedaj, ni vedno dovolj upoštevalo posebnosti položaja malega naroda, ob tem pa tudi malega jezika, male kulture, skratka, posebnosti pri ustvarjanju in družbeni reprodukciji na taki kvantitativni podlagi, kot je slovenska.

Ob tem drži tudi dejstvo, da postavlja polno razvit narod, ki skuša doseči popolno nacionalno uveljavitev na področju gospodarstva, jezika, na področju kulture v najširšem smislu itd., predse v bistvu enako širok spekter ciljev in hotenj kot narodi z docela drugačno kvantitativno podlago. Skratka, kake polno razvite nacionalne skupnosti, pa čeprav šteje le milijon ali nekaj več, ni mogoče vnaprej okrniti glede njenih hotenj in želja, da naj bi bila prisotna na vseh področjih človekove ustvarjalnosti.

2. Organizacija vsake nacionalne skupnosti zahteva neko bazično, da se tako izrazim, »družbeno režijo«. Njeno relativno breme, to je

breme na glavo občana, je prav gotovo v obratnem sorazmerju s kvantitativno podlago nacionalne skupnosti. Spodnja meja »družbene režije« je nekako limitirana, pa čeprav gre za majhno nacionalno skupnost, seveda, če naj bo tudi taka skupnost kvalitetno družbenopolitično in upravno organizirana. Kvantitativna osnova en milijon in pol prebivalcev je verjetno taka, da ob želeni kvaliteti prav gotovo zahteva večjo »režijo« na glavo prebivalca, kot jo je opaziti npr. pri kaki večmilijonski nacionalni skupnosti. Čim manjšo nacionalno skupnost imamo pred seboj, večja bo, ob želeni enaki kvaliteti, njena »družbena režija« na glavo prebivalca. Samo kot primer naj s tem v zvezi omenim podobno razmišljanje, ki se je uveljavilo ob določanju meril za dodeljevanje dodatnih sredstev temeljnim izobraževalnim skupnostim iz sredstev republiške izobraževalne skupnosti. Tudi vsaka še tako majhna občinska skupnost namreč, podobno kot nacionalna oz. državna, terja neko minimalno fiksno »režijo«, ki jo je v večji občinski skupnosti, ob želeni enaki kvaliteti, mogoče racionalizirati, v manjši pa ne tako, da bi zadostila minimumu. Seveda je možno majhne oz. premajhne občinske organizacije odpravljati zaradi »neracionalnosti«, nacionalnih državnosti pa ne!

3. V razmerah sorazmeroma majhne nacionalne skupnosti je neogibno potrebno postaviti v prvo vrsto kvaliteto in strokovnost pri urejanju vseh družbenih vprašanj. Prav v razmerah male nacionalne skupnosti moramo ukrepati še bolj dognano in premišljeno kot pod drugačnimi kvantitativnimi pogoji. Nepremišljen in brezglav poskus z univerzo, na primer, lahko pomeni v naših razmerah polom našega visokega šolstva kot takega, to je neustrezno oblikovanje izobraženstva in visoko kvalificiranega kadra za desetletja naprej, razen tega pa še vrsto drugih slabih posledic. Zgrešena velika gospodarska investicija, kot je npr. EKK Velenje, pomeni v naših specifičnih slovenskih razmerah vse drugačno ekonomsko hipoteko, kot bi jo pomenila v okviru kakega nacionalnega gospodarstva večjih dimenzij. Predimenzioniran objekt infrastrukture, kot je lahko npr. štiripasovna avto cesta tam, kjer bi še desetletje zadoščala dvopasovna, pomeni v naših razmerah vse drugačno delikatno odločitev, kot je predimenzioniranih 50 km ceste v razmerah nemškega, italijanskega ali kakega drugega narodnega gospodarstva. Prav objektivne razmere, v kakršnih živi slovenski narod, terjajo, da se katerekoli družbene naložbe, bodisi na področju gospodarstva ali pa zunaj nje, lotevamo izrazito premišljeno in strokovno, ter močno ožijemo prostor za samovoljno eksperimentiranje in voluntarizem. Če naj bo družbeni razvoj optimalen, potem mora biti čimbolj zavarovan pred koraki v prazno. V naših razmerah pa je vsak korak v prazno čutiti še mnogo bolj kot enako napako v drugačnih kvantitativnih razmerah, v razmerah z drugačnimi človeškimi in materialnimi rezervami.

4. Pod pogoji, kakršni so naši, nujno prihaja do »preobremenjevanja« zlasti intelektualnih in strokovnih kadrov. Za opravljanje v

bistvu enako širokega spektra družbenih zadev imamo namreč na voljo v primerjavi z večjimi narodi zelo malo resničnih strokovnjakov za posamezna področja dela. Tako seveda ni naključje, da se pri nas na raznih posvetovanjih ali v različnih strokovnih telesih pogosto srečujejo isti ljudje, ki tako rekoč poleg svojega strokovnega dela dneve in dneve presedijo v takih strokovnih ali posvetovalnih telesih. Lahko bi skorajda rekli, da gre pogosto za različna strokovna telesa, pa večidel za iste ljudi. Tak položaj še tiste res dobre strokovnjake, ki jih imamo, neogibno sili v improvizacijo, sili jih k ne dovolj domišljenim stališčem in jih konec koncev omejuje tudi pri njihovem strokovnem delovanju. Iz povedanega in iz položaja, kakršen objektivno je, torej nujno sledi, da je treba naše najvidnejše strokovnjake za posamezna področja zelo racionalno in premišljeno vključevati tako in tam, kjer je njihov prispevek res nujen in lahko koristen. V razmerah torej, kot so naše, je še posebej pomembna racionalnost: tako racionalnost glede izbire tistih področij delovanja, na katerih naj se v danem trenutku sile še posebej strnejo, kot tudi racionalnost pri izrabljanju obstoječih kadrov in racionalnost družbene organizacije. Neracionalno izrabljanje skromnega števila naših strokovnjakov na posameznih področjih bo pač vse drugače občutiti kot neizkoriščenost istega števila strokovnjakov v kaki obsežnejši nacionalni skupnosti. Ker imamo na posameznih področjih — v mislih imam predvsem znanost — le malo ljudi, ki so res na tekočem z najnovejšimi dosežki v svetu, je še posebej škodljivo neracionalno izrabljanje zmožnosti in znanja teh nekaj ljudi, bodisi da jim zaradi vzdrževanja splošnega poprečja niso zagotovljeni optimalni pogoji za delo bodisi da jih uporabljamo nenačrtno tam, kjer ne morejo res koristiti. Družbeni učinki, ki so v večjih skupnostih pogosto tudi rezultat neusklajenega delovanja obsežnih intelektualnih potencialov, morejo biti v razmerah, kot so slovenske, le rezultat res organiziranega in strnjenega npora vseh razpoložljivih ustvarjalnih sil. Če hočemo, npr., zagotoviti vsebinski napredek na področju šolstva ali pa morda celo uveljaviti naprednejša spoznanja kot drugod — v skladu z našimi samoupravnimi izhodišči —, potem pač ne smemo prepuščati samim sebi tistih nekaj posameznikov, ki res poznajo probleme modernega šolstva, ki so na tekočem s spoznanji in dognanji v svetu in ki so zmožni oblikovati moderne poglede in ukrepe, prilagojene našim razmeram in potrebam. Če se drugod desetine ustanov ukvarjajo s problemi funkcioniranja uprave in prihajajo postopoma do ustreznih strokovnih spoznanj, bi bilo hudo napak, če ne bi v naših razmerah uspeli združiti prizadevanj tistih nekaj posameznikov, ki so zmožni dati strokovne odgovore na vprašanja organizacije uprave in njenega funkcioniranja, še posebej v naših samoupravnih razmerah. Vendarle je pri nas pogost pojav, da ne povezujemo svojih skromnih sil, temveč jih organizacijsko včasih celo še bolj razdrobimo. Ustanavljamo institucije — včasih se zdi, da v veri, da lahko z njimi nadomestimo kadre in znanje —,

ki pogosto vnašajo več zmede, nejasnosti in neodgovornosti, kot pa prispevajo k razreševanju nalog, za kar so postavljene. V zadnjem času je bilo marsikaj napisanega o naši učinkovitosti; trditve so bile podprte s številnimi konkretnimi primeri.

5. Vloga programov na vseh področjih družbenega življenja, vloga sistematičnega postavljanja in opravljanja nalog, je v razmerah, kot so naše, močno poudarjena, saj je prav v takih objektivnih razmerah potrebno natančno premisliti vsak korak, preučiti, kako in kje bo kaka naložba dala najboljši rezultat; po drugi strani pa je programiranje in prognoziranje pod našimi pogoji, to je pod pogoji malega naroda, lahko mnogo bolj zanesljivo, saj je lažje imeti pred očmi ves splet dogajanj in možnosti. Vloga znanja in znanstvene prognoze in programiranja je v naših razmerah zato še toliko bolj aktualna. Ob tem je pregled nad kadrovskimi oz. intelektualnimi potenciali naroda ne le mogoč, temveč neogiben. Zato zadevajo želje in prizadevanja za pripravo slovenskega nacionalnega katastra in še zlasti prizadevanja za izdelavo koncepta družbenega in gospodarskega razvoja Slovenije v bistvo naše sodobne problematike!

6. Pod pogoji, kot so slovenski, ni mesta za kakršnokoli avtar-kijo, pač pa obstaja poudarjena potreba po mednarodnem sodelovanju in po aplikaciji tujih izkušenj. Zato je nujno potrebna aktivnost Slovenije in slovenskega naroda v mednarodnem dialogu, v širšem mednarodnem prostoru, zlasti onem, ki nas obdaja. Nujna je naša odprtost na vse strani in naša neposredna ali vsaj posredna pri-čujočnost povsod tam, kjer nastajajo ali se uvajajo najnaprednejša in najbolj racionalna spoznanja. Vsako zapiranje vase, vsakršna ozkost, politika »opirati se samo na svoje sile«, so v razmerah ma-lega naroda še mnogo bolj problematični kot drugod. Dinamika, ki veje iz velikih svetovnih središč, se mora občutiti in prepletati z našimi domačimi pogledi. Zato ni naključje, da je prav iz slovenskega območja prihajala močna težnja po neposrednem odpiranju in sode-lovanju s sosednjim svetom, torej tudi mimo iskanja posrednih poti in stikov prek zveznega centra. Čvrsta mednarodna povezanost, vključenost v napredne tokove in dogajanja na vseh področjih, stalna prisotnost in soočanje z »velikim svetom« — vse to je nujno po-trebno za napredek zlasti malega naroda.

7. Pri kateremkoli malem ali velikem narodu na moderni stop-nji razvoja so področja ustvarjalne afirmacije v bistvu enako široka, konkretni dosežki pa seveda različni, saj so rezultat tudi kvantita-tivnih možnosti in ne le odsev hotenj in prizadevanj. Pri malem na-rodu je neogibno potrebno zavestno strniti tako intelektualne kot tudi materialne kapacitete na področjih, ki so v danem trenutku bi-stvena za razvoj. Zavestna koncentracija in obenem selekcija sta še posebej pomembni in aktualni. To velja še zlasti za gospodarstvo, kjer je tako zelo potrebno, da se ustvari osnovna koncentracija. Tudi zunaj gospodarstva je brez zavestne, včasih celo umetne strnitve naj-boljših ustvarjalnih sil nemogoče doseči kaj več kot poprečnost. Zgolj

poprečnost pa nas omejuje kot enakopravnega partnerja v mednarodnem dialogu in izmenjavi.

8. Sedaj je razvoj na slehernem področju človekovega ustvarjanja hiter in skokovit. Utopično bi bilo misliti, da lahko narod, kot je slovenski, s svojimi potenciali na vseh področjih dohaja razvoj v svetu. Zato si je mimo že omenjene potrebe po koncentraciji treba zavestno prizadevati k »dinamičnim preskokom«. To je, na posameznih področjih je treba po nekem obdobju postopnega zastajanja storiti nagel napredek s pospešenim zamahom, bodisi da gre za umešno forsiran razvoj kadra za tisto področje ali pa za hitro vpeljavo tujih spoznanj ali tehnologije, seveda v skladu z našimi objektivnimi razmerami. Naj bom konkretnjši; v času, ko koraka svet »k plinu in nafti«, bi bilo zgrešeno capljati za tem razvojem s preživelo tehnologijo na bazi premoga; še bolj zgrešeno bi bilo, če bi pri nas v naslednjem obdobju, ko bodo drugod prehajali od nafte in plina k modernjši tehnologiji in energetiki, mi šele začeli s plinom in nafto in bili tako spet »v zamudi«. Prav tako bi bilo napak, če bi v času, ko v svetu — zaradi rentabilnosti in racionalnosti — podpirajo promet po cestah, mi vztrajali pri železnici, kasneje pa bi, ko bi večji del prometa opravljala letala ali kaka druga transportna sredstva (npr. helikopterji) kot racionalnejša, mi šele začeli z izgradnjo cest. Enako velja seveda tudi za področja zunaj gospodarstva. Skratka, treba se je zavarovati pred tem, da smo vedno prepozni in zastareli in zato že a priori ne najbolj racionalni in akumulativni. Tudi praksa nekaterih drugih držav potrjuje, da je včasih celo bolje vztrajati na neki stopnji nekaj časa dlje, medtem pa pripraviti zavesten preskok do trenutno najbolj moderne ravni. Taka dinamičnost pa seveda še toliko bolj zahteva racionalno izrabljanje obstoječih intelektualnih in materialnih kapacitet.

V razmerah, kot so naše, tudi ni, po mojem mnenju, preveč prostora za kako ožjo, lokalno obravnavo posameznih vprašanj, temveč je potrebno z vsemi silami postaviti v ospredje celovit nacionalni interes in njemu ustrezen pristop. Pri tem je zaradi naše kvantitativne inferiornosti še kako potrebno, da smo dobro organizirani in usposobljeni na »bazičnih področjih«, kot so energetika, raziskovalno in razvojno delo itd., če hočemo biti kolikor toliko enakopravni v dialogu s tistimi partnerji, katerih sodelovanje je za nas neogibno.

9. Še posebej se kažejo naše posebnosti na področju raznih dejavnosti zunaj gospodarske sfere. Če naj bo slovenski narod res narod v pravem pomenu besede, potem mora biti pričujočen na vseh področjih duhovnega ustvarjanja. Tako ni nobeno razkošje ali pretiravanje, če skušamo kot del naše kulturne ustvarjalnosti proizvajati lastne filme, imeti popoln radijski in televizijski program, če hočemo biti prisotni na vseh širših področjih raziskovalnega dela, razvijati vse temeljne oblike in stopnje šolstva, da imamo vrsto ustanov, ki delujejo na področju kulture: SAZU, opero, balet, filhar-

monijo, muzeje, knjižnice, galerije itd. Pri vseh teh dejavnostih in pri naših ambicijah na teh področjih pa je treba upoštevati dvojje. Najprej neprijetno, a neizpodbitno dejstvo, da pomeni vzdrževanje vseh naštetih dejavnosti in institucij v sferi našega duhovnega ustvarjanja sorazmerno veliko materialno breme. Moramo pa se zavedati tudi, da dejavnosti, npr. televizija, film ali tisk, v drugačnih kvantitativnih razmerah, kot so slovenske, ne le da živijo lažje same od sebe, ampak so celo pridobitne. Naša televizija z naročninsko bazo, kakršno dopušča slovenski jezikovni in kulturni prostor, brez posebnih, tako duhovnih kot materialnih naporov nikoli ne more biti konkurenčna kaki drugi televiziji, ki razpolaga, kot npr. RAI, z vse drugačnim kulturnim zaledjem in vse drugačno naročninsko bazo ter ima zato lahko za naše razmere nepojmljivo materialno osnovo za razvoj (in zato kvaliteto) in ne zaradi večjega ali manjšega »razumevanja« politike. Enako velja za naš revialni tisk, za naš film in še vrsto drugih dejavnosti.

Pravkar navedeni dejstvi seveda spet vodita k sklepu, da moramo biti na teh področjih skrajnje racionalni in da moramo resnično dobro vedeti, v kaj vlagamo sredstva, če skušamo doseči kvaliteto zadovoljivo raven, če ne želimo gojiti kake narodnjakarske lirike in pod narodnimi barvami skrivati svojo dejansko nekvaliteto in nemoč. Pri tem ne smemo biti sentimentalni, temveč moramo zagotoviti optimalni razvoj tistim ustvarjalcem in tistim institucijam, ki imajo vsaj osnovno možnost, da dosežejo evropsko raven, čeprav bi šlo to morda na škodo tistega, kar je v naših razmerah poprečno. Dodam naj še, da posebne razmere naše urbanizacije položaj še dodatno zapletajo in terjajo preišljene odločitve, da skušamo zagotoviti na nekaterih točkah in v nekaterih regionalnih centrih ustrezen nivo kulturne ustvarjalnosti in kulturno ozračje. Iluzije in utvare, naj zreduciramo kako (po kvaliteti) pomembnejšo kulturno akcijo na občinsko raven, objektivno vodijo k padanju kvalitete, k poprečnosti, zaostajanju in lažnemu samozadovoljstvu. To se po svoje kaže v tem, da nekatere občine niso pripravljene prispevati k financiranju kulture v bolj potentnih regionalnih centrih.

10. Na področju znanosti naše specifične razmere prav tako močno določajo našo konkretno politiko. Bilo bi iluzorno misliti, da smo lahko enako pomembni na vseh znanstvenih področjih. Jasno nam mora biti, da nekaterih dragih razvojnih raziskav, zlasti pa polindustrijskega razvijanja velikih novih tehnologij verjetno ne zmoremo — tako glede na opremo kot tudi glede na kadre in še zlasti ne glede na tveganja. Veliko bomo vedno morali prenašati k nam tuje znanje in tuje dosežke. V takem položaju pa mora biti imperativ naše konkretne politike, da smo resnično usposobljeni usvajati tuje rezultate in da smo jim zmožni dati morda naše specifično dopolnilo oz. obeležje. Če pride naša industrija s kakim tehnološko novim proizvodom na trg leto ali dve kasneje kot tisti, ki so izvirno razvili novo tehnologijo, to še zmerom omogoča kar dobro konku-

renčnost. Če razen tega njen artikel po kvaliteti ne zaostaja oz. ima še kako dodatno specifičnost, potem je njen položaj še toliko boljši. V primeru pa, da proizvaja kak artikel pet ali deset let po uvedbi njegove proizvodnje drugje in je naš artikel po kvaliteti še slabši in so medtem originalni proizvajalci ta artikel v svoji proizvodnji že precej dopolnili in dodatno razvili, potem naša industrija na mednarodnem trgu nima kaj iskati, razen če prodaja naše delo ceneje od drugih. Zato moramo biti na vseh področjih znanosti tako razviti, da bomo zmožni vzgojiti kvaliteten kader s čvrstim fundamentalnim znanjem, z zmožnostjo individualnega raziskovalnega oz. razvojnega pristopa. Tako bomo lahko hitro in ustvarjalno aplicirali tuje dosežke v naše razmere in našo proizvodnjo. Zato so neustrezne predstave, ki so videle ali pa še vidijo vso našo raziskovalno dejavnost vezano na neposrednega naročnika, konkretno na industrijo ali gospodarstvo. Ker ne zmoremo ustvarjalno pokrivati vseh področij raziskovalnega, zlasti pa razvojnega dela, si pa moramo prizadevati, da si vzgojimo take kadre, ki bodo dobro poznali najnovejša dogajanja na področju svoje znanosti in ki bodo sposobni ustvarjalno vpeljevati tuje dosežke k nam.

Posebno mesto imajo seveda tista področja raziskovalnega dela, glede katerih je naš položaj specifičen ali pa imajo, da tako rečem, posebno nacionalno obeležje. Na teh področjih smo dolžni biti mi tisti, ki bomo dali nova spoznanja v občečloveško zakladnico znanosti.

Treba se je zavedati tudi dejstva, da bo pri nas težko najti znanstvenike najvišje kvalitetne ravni za vsa področja znanosti. Na marsikaterem področju bomo morali biti zadovoljni tudi s poprečjem ali celo podpoprečjem. Tako »poprečje« bomo pač vzdrževali na nekem »življenjskem minimumu«, vsekakor pa naj bi ne imeli iluzij, da se bo to poprečje preseglo kar samo po sebi. Na tistih področjih, kjer bo to možno, pa takega »našega poprečja« ne bomo vzdrževali, temveč bomo raje iskali znanja drugod, verjetno tam, kjer je v danem trenutku najbolj razvito. Da se ugotoviti, da marsikatero znanstveno področje pri nas ni na zavirljivi kvalitetni ravni, razen tega pa nekatere smeri in veje znanosti niti po svojem pomenu niti po svojem obsegu niso take, da bi jih bilo treba pri nas posebej razvijati in formirati zanje večje število kadrov. V sedanjem procesu čedalje večje integracije človeštva lahko verjetno postopoma iščemo svoje znanje in vzgajamo nekatere svoje kadre zavestno in organizirano tudi v Londonu, Parizu, v Moskvi, na Harvardu, v Princetonu ali kje drugje. Mislim, da je neugodno, da za kako področje postavimo v življenje »katedro«, zberemo okrog nje dva, tri podpoprečne (v evropskem merilu) strokovnjake in pustimo, da ti formirajo naše kadre desetletja in desetletja na podpoprečni ravni, z zastarelimi in preživelimi koncepti. Seveda je drugače na tistih področjih, kjer nacionalna specifična zahteva prisotnost minimalne nacionalne note pri oblikovanju in vzgoji kadrov.

Prav tako se moramo zavedati, da v primerih, ko se pri nas pojavijo nadpovprečni znanstveni dosežki na kakem področju, nikakor ne smemo dopustiti, da poprečne slovenske razmere omejijo njihov razmah. Če se pojavi znanstvenik ali znanstvena skupina, ki je zmožna ustvariti res pomembne znanstvene dosežke, mu je treba oziroma jim je treba zagotoviti nadpovprečne možnosti, pa čeprav te presegajo naše objektivne razmere in povzročijo morda celo delno zaostajanje tistega, kar je že tako na »našem poprečju« ali celo pod njim.

Z eno besedo, potrebna nam je selektivna in skrajnje racionalna politika, ki se bo konkretnih vprašanj lotevala na konkreten način, ki bo konkretno upoštevala naše specifičnosti in morebitne prednosti in ki ne bo dopustila, da bi prevladovalo tako poprečje, ki v naših razmerah pritiska kot inercija.

11. Podobno velja tudi za kulturo. V naših razmerah, v katerih je mnogo poprečnosti, ko je naš akcijski manevrski prostor zelo ozek in ko pogosto preveč poudarjamo socialne vidike in interese posameznika na škodo kvalitete, bi morali voditi mnogo bolj racionalno in selektivno politiko. Zaradi dimenzij slovenskega kulturnega prostora pri nas, v naših centralnih kulturnih institucijah verjetno nikoli ne bo tistega ustvarjalnega »prepiha« samega po sebi in stalnega izpopolnjevanja kvalitete. Pri nas pač skoraj ni možnosti, da bi igralec po neki normalni selekciji napredoval iz slabših gledališč v boljša ali pa si potem, ko njegova umetniška ustvarjalnost zbledi, znova iskal mesto v slabših gledališčih. V tistih nekaj gledališčih, ki jih imamo, se nam bo verjetno predvsem iz socialnih vzrokov vedno vsiljevala določena inertna, blokirana situacija. Če se tudi tu ne bomo zavestno odločali v prid vrhunske kvalitete in s stalnim pritiskom (tudi od zunaj) zagotavljali normalno selekcijo, potem bomo v institucijah na področju kulture in tudi znanosti preveč pogosto prihajali do neustvarjalnih situacij, do sklerotične poprečnosti, s katero seveda nikakor ne moremo biti zadovoljni. Socialni vidik problemov, ki nastajajo v naših razmerah, je potrebno zavestno urejati s socialno politiko, vsekakor pa ne na škodo umetniške, znanstvene in druge ustvarjalnosti.

12. Iz naših posebnih slovenskih razmer izhajajo tudi neke posebnosti položaja nekaterih naših institucij, npr. univerze. Slaba, poprečna univerza, potisnjena na slepi tir, odmaknjena od temeljnih vprašanj družbenega življenja, lahko vzgaja le zelo poprečno inteligenco, ki ne bo mogla dohajati čedalje bolj dinamičnega razvoja na svetu. Zaradi naših posebnih razmer si ne moremo privoščiti podvajanja raziskovalnih kapacitet, zlasti ne opreme in kadra. Obenem si ne moremo zamisliti resnega dela na univerzi brez čvrste povezanosti univerzitetnega pedagoškega osebja z raziskovalnim delom. Zato je potrebno, da naše obstoječe raziskovalne kapacitete v najrazličnejših oblikah izrabljamo tudi za pedagoško delo na univerzi. Z drugimi besedami, očitno je, da specifične slovenske raz-

mere terjajo, naj skušamo ustvariti najrazličnejše oblike organizacijskega in delovnega povezovanja osrednjih raziskovalnih kapacitet z univerzo; to velja v primeru, če naj univerza ustrezno opravlja svoje naloge, to je vzgaja tak kader, ki bo na tekočem z znanstvenimi dogajanjmi v svetu in ki bo sposoben ta dogajanja ustvarjalno aplicirati v naših razmerah. Kolikor pa bi želeli narediti iz univerze neko višjo srednjo šolo, potem pa je bolje, da naše že tako skromne in slabo opremljene raziskovalne kapacitete vsekakor čimbolj odmaknemo od univerze. Po mojem mnenju pa ni in nikoli ne bo realnih možnosti, da bi financirali opremo in kadre za raziskovalno delo hkrati na univerzi in še posebej za raziskovalno delo zunaj nje.

13. Naj pričujoča razmišljanja ilustriram še s primerom iz športa. Očitno je, da Slovenci ne moremo biti kvalitetno enakovredni drugim večjim narodom v vseh pomembnih športnih panogah, verjetno pa težimo za tem, da imamo zdrave in telesno odporne ljudi. Ob tem se ne želimo docela odreči tudi želji, da na nekaterih področjih vendarle dosežemo vrhunske uspehe. Verjetno ni naša želja samo, da bi sodelovali, ampak si želimo tudi tekmovalnih uspehov in zmag. Zato moramo strniti svoje sile na tistih področjih, kjer imamo možnosti, da dosežemo uspehe tudi v mednarodnem merilu. Zato moramo optimalno in s potrebno skrbjo poskrbeti za vsakega talentiranega posameznika, ki kaže, da je sposoben doseči svetoven rezultat. Verjetno bomo morali v načelu dajati prednost množičnosti, in sicer tistim panogam, ki največ prispevajo k telesnemu razvoju posameznika, ne pa velikim, spektakularnim športnim prireditvam. Z ustreznim razvojem in uveljavitvijo primernih športnih panog z vidika telesne usposobljenosti nacije lahko marsikaj dosežemo. Treba je pri tem dajati prednost zlasti tistim športnim panogam, ki so nam zaradi geografskih ali drugih razmer posebej blizu. V teh pri nas množičnih športnih panogah bomo skušali doseči tudi vrhunske uspehe. Vsekakor pa si ne moremo privoščiti, pa če bi si še tako prizadevali, da se lahko uveljavimo v spektakularnih športih, npr. da si lahko ustvarimo nogometno moštvo, kot so Partizan, Crvena zvezda ali Real Madrid. Morda lahko — a za kakšno ceno oz. za kakšno škodo!

14. Iz doslej povedanega sledi, da se v naših specifičnih razmerah ne smemo nobenega področja družbene dejavnosti lotevati brez poudarjene racionalnosti. Ne smemo ničesar prepuščati stihiji in si ne smemo delati utvar, da bo kvantiteta sama po sebi opravila tisto, kar smo morda zamudili s slabo organizacijo. K navedenim razmišljanjem (ne sklepom) bi mogoče lahko še marsikaj dodali. Osnovna misel, ki sem jo hotel posebej poudariti, je ta, da nam prav naše specifične razmere narekujejo, da vztrajno iščemo primerne specifične organizacijske in funkcionalne rešitve na posameznih področjih.

15. Rad bi opozoril še na vprašanje, ki me ob spoznavanju in spremljanju slovenskih razmer v razmerju do drugih narodov še posebej priteguje. Navajal sem, kako težka in obremenjujoča je pod našimi pogoji splošna »družbena režija«, kako težko je (zlasti v materialnem smislu) v razmerah, ki so objektivno take, kot so naše, vzdrževati vrsto dejavnosti na ustrezni kvalitetni ravni. Omenjal sem, da gre tudi za problem vrste dejavnosti, ki se sicer pod drugimi kvantitativnimi pogoji lahko vzdržujejo same od sebe, ki pa pri nas zahtevajo posebno družbeno podporo. Iz vsega tega jasno sledi, kako je v takih razmerah, kot so naše, relativno zelo obremenjena materialna baza, produkcija, ustvarjanje v materialni sferi. Pri tem je zaradi majhne kvantitete tudi v materialni sferi (majhnega kapitala) na eni strani in zaradi objektivne potrebe po čedalje večji koncentraciji na drugi strani pritisk še toliko bolj močan in manevrski prostor še toliko ožji. V takih razmerah, kot so naše, je dajanje kakršnekoli mednarodne solidarnostne pomoči (npr. odvajati 1 % družbenega bruto proizvoda za tako ali drugačno obliko pomoči kamorkoli zunaj nacionalnega prostora) mnogo bolj naporno kot v razmerah kake velike nacije, saj mora majhen narod, v skladu s povedanim, že tako do skrajnosti racionalno obračati svoj denar. Zdi se mi zato, da bo v jugoslovanski skupnosti pri obravnavanju položaja zlasti Slovencev in Makedoncev postopno treba bolj upoštevati tista dejstva in potrebe, ki izhajajo iz specifičnih pogojev njihove eksistence.

16. Prav v takih razmerah, kot so naše, je potrebno do maksimuma izrabiti vse razpoložljive ustvarjalne sile. Zato moramo tudi s tega vidika poudariti potrebo po polni samoupravni sprostitev vseh družbenih ustvarjalnih sil, sprostitev, ki jo omogoča prav naš sistem samoupravljanja. Prizadevanje za uveljavitev družbene in gospodarske reforme in za dosledno uveljavljanje samoupravljanja in njegovo ustrezno organizacijsko in funkcionalno dograjevanje je objektivno nujno, prav tako tudi prizadevanje za doslednejše upoštevanje vseh tistih specifičnosti, ki izhajajo iz dejstev objektivne slovenske stvarnosti.

Samoupravni odnosi v razvoju gospodarstva

Decentralizacija državnih funkcij na področju upravljanja gospodarstva — kot tudi na drugih področjih — v bistvu ni spremenila državno-socialističnega značaja teh funkcij in njihovih temeljnih motivov za pospeševanje proizvodnje in celotnega procesa reprodukcije — in to ne le glede krepitve funkcije republik, temveč tudi glede krepitve lokalnih oblastnih organov, predvsem občin, ki smo jih razglasili za komune.

V prvi fazi razvoja samoupravnega sistema — od 1950. do 1953. leta — so zadržali državni organi vse funkcije na področju razširjene reprodukcije kot tudi temeljne regulativne funkcije na področju enostavne reprodukcije — imeli pa so tudi bistven vpliv na ustvarjanje sklada plač oz. zaslužkov v podjetjih. Hkrati so uvedli spodbuden sistem ustvarjanja dohodka v podjetju in liberalizacijo trga, zlasti notranjega trga.

Svojo funkcijo na področju razširjene reprodukcije zagotavlja država v tem času predvsem s sistemom stopenj akumulacije in skladov, na področju enostavne reprodukcije pa z instrumentom obvezne stopnje izkoriščenosti kapacitet. Na plačni sklad je država poleg drugega vplivala tudi z davkom na presežek plačnega sklada.

To je bil čas, ko so imeli državni organi na voljo veliko več sredstev za investicije (v osnovne gospodarske in negospodarske sklade) in ko se je krepila tudi vloga lokalnih organov. Lokalne organe so razglasili za organe »ljudskega samoupravljanja v občini, okrajih in v mestih«, da bi prerasli v organe družbe, ki prevzemajo na samoupravni podlagi odgovornost za razširjeno reprodukcijo v okviru celotne družbe. Ta koncepcija, ki temelji na »Temeljnem zakonu o upravljanju državnih in gospodarskih podjetij in višjih gospodarskih združenj po delovnih kolektivih«, je bila docela jasna sprememba glavne usmeritve v povezovanju delovnih ljudi v enotno skupnost proizvajalcev, tako da do višjih gospodarskih združenj niti ni prišlo. Zaradi prevladujočega vpliva lokalnih oblastnih organov na vodenje družbenih zadev seveda komunalni sistem ni nikoli prerasel v višjo obliko združenja proizvajalcev, tako da so s tem nastale celo institucionalne ovire za razvoj višjih oblik samoupravljanja.

Zaradi tako spremenjenih odnosov niso pravice do razpolaganja s sredstvi za razširjeno reprodukcijo takoj prenesli na neposredne

organe delavskega samoupravljanja v delovnih organizacijah, temveč se je državno razpolaganje s temi sredstvi le postopno decentraliziralo. Šele kasneje so del sredstev za razširjeno reprodukcijo prenesli tudi na delovne organizacije, vendar pa s tem še niso dobile dominantne vloge v razpolaganju s presežkom dela.

Praksa je pokazala, da prenos funkcij odločanja o razširjeni reprodukciji na komuno ni imel nobene neposredne zveze s prenosom pravic do razpolaganja s sredstvi za razširjeno reprodukcijo na neposredne proizvajalce. Identificiranje oblastnih funkcij v občini z višjimi oblikami delavskega samoupravljanja je bilo zgrešeno in v bistvu tudi ni reševalo problema, kako širiti družbeno vlogo in materialno podlago sistema samoupravljanja.

Šlo je namreč le za klasični proces decentralizacije (ali vertikalne dezintegracije) državne oblasti, v kateri so bili sklepi lokalnih organov v bistvu podrejeni sklepom centralnih organov (republike in federacije). Ker je bila decentralizacija vtirjena v izvajanje stare politike, ki je izhajala iz državno-socialističnih odnosov, ob hkratni razdrobljenosti komunalnih skupnosti ni bilo objektivne podlage za sprejemanje racionalnih ekonomskih odločitev.

Na podoben način lahko govorimo tudi o značaju decentralizacije in odločanja o razširjeni reprodukciji na ravni republik. Seveda vloga republik (razen tistih, ki jih z ekonomskega stališča prištevamo med nezadostno razvite) v razširjeni reprodukciji ni bila nikoli odločujoča, saj je imela pretežno posredniški značaj oz. značaj iniciatorja in koordinatorja.

Racionalnost ekonomskih odločitev komun (občin oz. lokalnih organov oblasti) bi morali šele temeljito in natančno analizirati. Toda že parcialne analize o rezultatih odločitev kažejo na zelo neugodno situacijo.

Zaradi vloge komune v političnem sistemu, zaradi njene omejene materialne baze, relativne samostojnosti v odločanju o razširjeni reprodukciji, ki je bila brez nujne povezave z odločitvami drugih decentraliziranih nosilcev ekonomske politike — celo v okviru ene republike — kot tudi zaradi odsotnosti sistema neposredne materialne odgovornosti so bile ekonomske odločitve komun brez objektivnih kriterijev. K temu sklepu navaja tudi dejstvo, da te odločitve niso neposredno izražale interesov gospodarskih organizacij in njihovih delovnih kolektivov.

Ker v Jugoslaviji nismo imeli dolgoročne razvojne usmeritve, ker so komune in tudi republike svoje ekonomske odločitve premalo koordinirale prek sistema planiranja, so tudi drugi dejavniki zoževali že tako omejeno ekonomsko obzorje komun. Te so svoje odločitve usmerjale predvsem k urejanju kratkoročnih problemov in pri tem jih je spodbujalo pričakovanje, da bodo na ta način povečevale vire za financiranje občinskega proračuna in drugih lokalnih potreb.

S prenosom dela sredstev za razširjeno reprodukcijo na komune se je vidno povečala iniciativa za investicijsko politiko, hkrati pa so

tudi začeli graditi množico majhnih, neracionalnih, podvajajočih se in odvečnih objektov, ki so živeli le kratek čas. Razen tega se je povečal — zaradi izdatnejših virov sredstev za uresničevanje komunalne politike — pritisk na osrednje sklade in pritisk na centralizacijo sredstev gospodarskih organizacij za potrebe komune.

Na ta način je komuna s svojim delovanjem težila k reprodukciji državno-socialističnih (etatističnih) odnosov, omejevala je že dosežene samoupravne pravice neposrednih proizvajalcev in s tem tudi zaostrovala nasprotja med centralnimi in samoupravnimi nosilci ekonomske politike.

Nova pravica delovnega kolektiva, da samostojno določa sredstva za osebne dohodke, je bila kljub močnemu omejevanju in usmerjanju tega področja kot tudi skupne mase že v prvi fazi razvoja samoupravnega sistema kvalitetno nov element v motivih družbenega pospeševanja proizvodnje. To so v tej fazi razvoja za delovni kolektiv postali osebni dohodki. Te smo vgradili v proizvodne odnose in v motive za gospodarjenje kolektivov v celotni družbi; novi odnosi in motivi se znatno razlikujejo od odnosov in motivov zaprtega državno-socialističnega sistema. V sistem so bili vgrajeni instrumenti, ki so omogočali, da se hotenja proizvajalcev izražajo neposredno, ki so označevali naravno smer za nadaljnji razvoj socialističnih odnosov med proizvajalci in so pospeševali proces odmiranja državnih funkcij.

V drugi fazi samoupravnega razvoja — od 1954. do 1964. leta — so državni organi zadržali dominantno vlogo v razširjeni reprodukciji, zlasti na področju proizvodnje. Na področju enostavne reprodukcije so obdržali le regulativno funkcijo glede amortizacije, medtem ko so glede osebnih dohodkov opustili vsakršno usmerjanje, razen indirektnega vpliva prek nadzora nad cenami.

Sredstva za razširjeno reprodukcijo zagotavljajo državni organi s sistemom obresti (najprej z obrestmi na osnovna sredstva in za kratkoročne kredite, pozneje pa tudi z obrestmi na poslovni sklad) in s sistemom davkov. Centralizirana sredstva za investicije se postopno zmanjšujejo, toda leta 1963 so kljub temu še vedno znašala 63% vseh sredstev za investicije. Ta sredstva so se zmanjševala zelo podobno v federaciji in v republikah, medtem ko je prišlo v lokalnih oblastnih organih do naglega naraščanja, tako da so le-ti leta 1963 odločali o približno 20 % vseh investicij v osnovne fonde, gospodarske organizacije pa so imele na voljo nekaj manj kot 27%. Pri tem moramo upoštevati, da so ta sredstva gospodarskih organizacij zajemala tudi amortizacijo in negospodarske investicije, tako da je bil njihov delež pri neto gospodarskih investicijah v osnovne fonde, torej akumulacija v pravem pomenu besede, zelo majhen. Če pri tem upoštevamo še mehanizem, po katerem je deloval sistem za financiranje gospodarskih investicij, sistem participacije, odplačil posojil in obresti — potem je jasno, da je bil neposredni vpliv gospodarskih organizacij na razširjeno reprodukcijo zelo majhen in ni mogel odlo-

čilno poseči v glavne tokove na tem področju. Lahko torej sklepamo, da so državni organi zadržali dominantno vlogo v celotnem sistemu razširjene reprodukcije na podlagi osamosvojenega interesa in zaradi tega — glede motivov, ki so jih imeli pri gospodarjenju državni organi — ni prišlo do bistvenejših sprememb v primerjavi s stanjem v prvi fazi.

Ta osamosvojeni interes se kaže v spremenjenem sistemu, po katerem se oblikujejo sredstva za razširjeno reprodukcijo, ki je, v primerjavi s sistemom akumulacije in skladov, metodološko celo korak nazaj. Če je namreč sistem akumulacije in skladov oblikoval sredstva glede na ustvarjeno proizvodnjo in dohodek, pa lahko za sistem fiksnega obdavčevanja, ki ima sicer nekaj pozitivnih strani, rečemo, da je pretežno negativen. Ta metoda namreč zagotavlja absolutno količino sredstev ne glede na rezultate poslovanja, tako da dobijo druga sredstva, predvsem tista, s katerimi gospodarske organizacije samostojno gospodarijo, rezidualen značaj. Razen tega vsebuje ta ukrep v razmerah liberalizacije trga inflacijske tendence — tudi če odmislimo nekaj časa prevladujočo splošno politiko centralnih organov, da so investicije financirali inflacijsko, in tudi če zanemarimo druge inflacijske vplive, ki so jim botrovale centralistične odločitve, zlasti odločitve s področja proračunske politike.

Toda kljub temu, da so centralne državne funkcije zadržale glavno vlogo na področju razširjene reprodukcije, prihaja v tej fazi do takšnih sprememb v krepitvi materialne baze in družbene vloge samoupravljanja, da postaja le-to prevladujoč družbeni odnos. Povečana udeležba gospodarskih organizacij pri odločanju o sredstvih za razširjeno reprodukcijo in druge skupne potrebe, njihova malone popolna samostojnost pri razdeljevanju dohodka (potem ko so poravnale obveznosti do družbenopolitične skupnosti) na osebne dohodke in sklade, vse to je znatno okrepilo interes delovnih organizacij za povečevanje celotnega dohodka — kar postaja temeljni motiv za gospodarjenje.

Spremembe, do katerih je prišlo v prvih treh letih gospodarske reforme, niso bile docela v skladu z doslednim uresničevanjem razglašanih ciljev — tako glede na spremembe v ekonomskem položaju skupin kot tudi glede razširjene proizvodnje. Vpliv države je ostal na teh področjih še vedno velik, kar lahko opazimo zlasti po tem, da se je v pretežnem delu proizvodnje in menjave obdržal administrativni sistem cen, da so bile investicije in devizna sredstva preveč centralizirana in da so se v mehanizmu ekonomskega sistema obdržali nestimulativni instrumenti.

Kljub takemu stanju pa je bila reforma velik korak naprej, zlasti če upoštevamo kvantitativno stran. Zdaj namreč prvič o pretežnem delu sredstev za investicije (bruto gospodarske in negospodarske) odločajo samoupravni nosilci ekonomske politike. Čeprav je glede razpolaganja z akumulacijo še vedno drugače, pomeni to vendarle širjenje materialne baze novih družbenih odnosov, ki postajajo ob mo-

tivirani maksimalizaciji dohodka za zadovoljevanje lastnih, neposredno izraženih potreb, odločilno gonilo družbenega razvoja.

Seveda samoupravni nosilci ekonomske politike, katerim postaja dohodek glavni motiv za gospodarjenje, ne morejo odločilno vplivati na gospodarska gibanja vse dotlej, dokler na razširjeno reprodukcijo tako močno vplivajo tudi državni organi. Zato moramo v razmerah, ko delujeta na razvoj oba družbena odnosa, ločeno opazovati ekonomske posledice odločitev enega in drugega dejavnika. Le na podlagi takih analiz — čeprav so tovrstna raziskovanja šele na začetku — bomo lahko zagovarjali tezo, da so samoupravne odločitve v družbenem poprečju ekonomsko racionalne, da so motivirane z maksimalizacijo dohodka in skupne proizvodnje, da zaradi tega teže k uravnovešenemu in hitremu razvoju, k hitrim spremembam v obsegu in strukturi proizvodnje, ki bo omogočala zadovoljevanje nepretrgano naraščajočih materialnih in kulturnih potreb delovnih ljudi.

Empirična kompleksna analiza o dolgoročnem razvoju jugoslovanskega gospodarstva za preteklih dvajset let nudi zadosti dokazov za obrambo tega stališča. Dovolj je, če omenimo, da se to kaže ne le v hitrem naraščanju skupne proizvodnje, marveč tudi v relativno enakomernem gibanju glavnih gospodarskih področij (zlasti industrije in kmetijstva), glavnih kategorij potrošnje (investicijske in splošne) — kar vse lahko ugotovljamo od takrat, ko začenja samoupravni sistem preraščati v prevladujoči družbeni odnos. Nihajoča gibanja v jugoslovanskem razvoju so povzročali predvsem taka ekonomska struktura, v katerih so imeli izredno velik vpliv še vedno državno-socialistični odnosi, ekonomski sistem, ki se prav zaradi tega v svojih bistvenih sestavinah ni mogel prilagoditi zahtevam samoupravnega sistema, in neustrezna ekonomska politika, ki je seveda posledica take ekonomske strukture in takega ekonomskega sistema. Potemtakem se problemov ne da odpravljati samo s spremembami v ekonomski politiki, marveč predvsem z razvojem proizvodnih odnosov na samoupravni podlagi, s katerimi je moč razreševati še vedno obstoječa nasprotja med družbenim značajem proizvodnje in takimi oblikami prilaščanja, ki imajo pretežno državno-socialistično obeležje.

V razvoju jugoslovanskega gospodarstva (če ga opazujemo skozi rast narodnega dohodka) je trikrat prišlo do bistvenega odstopanja od normalnih razvojnih teženj. To je bilo obdobje od 1949. do 1952. leta, ko je bila težnja padanja proizvodnje zelo očitna; dalje leta 1956, ko je prišlo do kratkotrajnega enoletnega padca proizvodnje, in končno še 1967. leta, ko je nastala stagnacija v proizvodnji, zlasti v industriji. V vseh treh primerih so bili vzroki za to različni, čeprav so med letoma 1956 in 1967 nekatere podobnosti.

Odločilni vpliv na težnjo padanja proizvodnje v obdobju od 1949. do 1952. leta so imeli zunanji (eksogeni) dejavniki. Dominantno vlogo pri tem ima politični dejavnik (napad socialističnih držav, včlanjenih v Informbiroju, na samostojno politiko Jugoslavije). To se je

po naključju zgodilo hkrati z zelo neugodnimi klimatskimi razmerami v letih 1950 in 1952.

Padec proizvodnje (narodnega dohodka) leta 1956 je posledica drastičnega zmanjšanja investicij. To je bilo povezano s pripravljanjem razmer za prehod na politiko bolj uravnovešenega razvoja in večjega poudarjanja politike standarda. Čeprav je šlo takrat za neposredno odločilen vpliv ekonomske (kratkoročne) politike, je pri tem deloval celoten kompleks notranjih (endogenih) dejavnikov, ki se navezujejo na dejavnost elementov ekonomske strukture gospodarskega sistema drugih področij gospodarske politike.

Stagnacijo proizvodnje leta 1967 so prav tako povzročili neposredni ukrepi kratkoročne ekonomske politike, vendar v sklopu kompleksa notranjih dejavnikov (ekonomske strukture, ekonomskega sistema in ekonomske politike), pa tudi neustrezno načrtovanje razvoja.

Na ta gibanja leta 1956 in 1967 so do neke mere vplivali tudi zunanji dejavniki. Pri tem je bil leta 1956 odločilnejši neekonomski (klimatski) dejavnik, leta 1967 pa ekonomski (zmanjšana ekonomska zamenjava zaradi stagnacije proizvodnje v nekaterih državah, s katerimi imamo veliko menjavo). Toda ti zunanji dejavniki (ekonomski ali neekonomski) niso nikoli po letu 1952 bistveneje vplivali na gospodarska gibanja v Jugoslaviji.

Osamosvajanje samoupravnega sistema kot odločilne oblike v razvoju socialističnih proizvodnih odnosov v Jugoslaviji je povzročilo v posameznih fazah kvalitetne spremembe v ekonomskem sistemu in v ekonomski politiki, kar je prav gotovo vplivalo tudi na gospodarska gibanja. To še toliko bolj, če so nekatere nove rešitve povzročile hitre spremembe v dotlejšnjih odnosih in politiki in če so bile prav zaradi tega tudi slabše proučene. Padec proizvodnje leta 1956 je prav gotovo posledica takega hitrega posega, ki je prekinil s staro ekonomsko politiko, ki je bila enostransko usmerjena v proizvodnjo sredstev za proizvodnjo (prvi oddelek) in v krepitev akumulativne sposobnosti narodnega gospodarstva. Takrat in tudi pozneje je bilo slišati precej ugovorov, češ da ta ukrep ni bil nujen, da bi lahko ohranili kontinuiteto investicij in dosegli enak rezultat z manjšimi žrtvami. Seveda je zelo dvomljivo, ali bi lahko prešli na politiko uravnovešenega razvoja kot tudi na ustrezne spremembe v ekonomski politiki že leta 1957, če ne bi prišlo do tega preobrata v 1956. letu.

Gibanje leta 1967 je potekalo v drugačnih splošnih razmerah ekonomske strukture, ekonomskega sistema in ekonomske politike. To je bilo obdobje, v katerem je v bistvu nastala trdna celota jugoslovanske ekonomike na podlagi samoupravljanja in ko se je odločalo o tem, ali bo dosledno nadaljevala pot v to smer. Torej obdobje, ko uresničujemo leta 1965 začeto družbeno-ekonomsko reformo, ki naj bi potekala na vseh področjih ekonomske strukture, ekonomskega sistema in ekonomske politike. Ker so hoteli centralni nosilci eko-

nomske politike tudi v teh razmerah ohraniti že dosežene rezultate (zlasti v zvezi s spremenjenimi razmerami gospodarjenja), so sprejeli nekatere sistemske odločitve in ukrepe ekonomske politike, ki delno niso bili v skladu s temeljnimi hotenji reforme, delno pa so zavirali proizvodnjo, s tem pa so tudi otežkočili in zavirali izvajanje reforme same. Seveda so imeli odločilni vpliv na gospodarska gibanja ukrepi monetarno-kreditne politike. Namen teh ukrepov je bil, da ohranimo stabilnost, toda učinek je bila stagnacija. Šlo je za dvojno pomanjkljivosti te politike: na eni strani za neustrezno oceno, kakšna količina denarja je potrebna, na drugi strani pa za neustrezno usmerjanje kreditnih tokov.

Pri pojasnjevanju vzrokov za taka gospodarska gibanja leta 1967 so poskušali nekateri poudariti predvsem strukturne probleme, zlasti tiste, ki so materialne narave, ki se nanašajo na problematiko prilagajanja samoupravnih nosilcev ekonomske politike novim razmeram gospodarjenja v času gospodarske reforme. Poudarjali so neracionalnost gospodarskih odločitev samoupravnih nosilcev ekonomske politike, češ da so preveč dajali za osebne dohodke in premalo za investicije. Toda poznejše analize so pokazale, da so vzroki drugje in da tisti, ki poudarjajo odločilni vpliv samoupravnih nosilcev ekonomske politike na motnje v letu 1967, skušajo ohraniti obstoječe funkcije in pravice centralnih nosilcev ekonomske politike pri odločanju o rezultatih dela.

Na podlagi vsega tega lahko trdimo, da do ugodnejših rezultatov v gibanju proizvodnje in v celotnem procesu družbene reprodukcije ne prihaja zaradi tega, ker je v sklopu posameznih področij jugoslovanske ekonomike struktura še vedno neizenačena, ker različno urejajo ekonomski sistem in v ekonomski politiki različno ravnaajo, ne da bi izhajali iz interesov samoupravnih nosilcev.

Ker so svoj čas višje oblike samoupravljanja enačili s funkcijami družbenopolitičnih skupnosti, so organizacijske oblike združevanja neposrednih proizvajalcev podrejali tem funkcijam in zato so se razvijale zelo počasi. Tako so na primer šele leta 1954 sprejeli prvi zakon o združevanju v gospodarstvu in šele zakon iz leta 1957 je omogočil nekatere oblike združevanja na poslovni podlagi. Zakon iz leta 1960 ni prinesel nobene kvalitativne razlike. S tem zakonom je postalo obvezno včlanjevanje v gospodarske zbornice, ki veljajo za nekakšen nadomestek združenja proizvajalcev, čeprav se niso nikoli osamosvojile od funkcij družbenopolitičnih skupnosti.

Prav tako je tudi celotna struktura izvršilnih organov predstavniških teles, organizacija uprave, organizacija planiranja in tudi drugih institucij na področju upravljanja in usmerjanja gospodarskih gibanj podrejena funkcijam družbenopolitičnih skupnosti in njim odgovorna. Na tem področju nimamo niti zasnove takih organizacijskih oblik, ki bi izhajale iz potreb družbene koordinacije funkcij samoupravnih nosilcev ekonomske politike in družbenih zadev.

Do formalne deetatizacije je prišlo v bančnem sistemu, kjer so odpravili sklade družbenopolitičnih skupnosti in jih spremenili v bančna sredstva in do neke mere spremenili tudi način odločanja o teh sredstvih. Toda te in podobne spremembe niso mogle predrugačiti bistva odločanja o skupnih družbenih zadevah. Temeljne funkcije oblasti v ekonomskem življenju, zlasti na področju odločanja o pogojih dela, dohodka in odločanja o sredstvih za razširjeno reprodukcijo, so ostale še vedno zunaj dosega neposrednega vpliva združenih proizvajalcev. Njihovo reprezentiranje v predstavniških telesih, v centralnih strokovnih združenjih (svetih zbornic), v bankah (udeležba predstavnikov gospodarstva v upravnem odboru in drugih organih) je lahko le zbujalo vtis, da se s tem odnosi spreminjajo.

Tako zadrževanje oblasti je ves čas reproduciralo — ne glede na spremenjene organizacijske oblike in redukcijo funkcij — državo kot »silo nad družbo«, čeprav se je morala v celi vrsti dejavnosti usmeriti k zadovoljevanju neposredno izraženih interesov proizvajalcev in seveda h krepitvi sistema samoupravljanja.

V tem se kaže tudi zaostrovanje nasprotij med državo in samoupravljanjem in njihovo konfliktno razreševanje. Po drugi strani pa skuša država z močjo v sebi vgrajenih motivov reproducirati svojo družbeno vlogo, materialno bazo pa tudi temeljno kadrovsko strukturo. Zaradi vsega tega tudi politični sklepi o tem, da je nujen nadaljnji razvoj samoupravljanja in da se morajo proizvajalci vključevati v proces družbenega odločanja, praktično niso bili uresničeni.

Izhod iz tega problema je treba iskati v takšni organizaciji družbenega odločanja o skupnih zadevah, ki ne bo temeljila na funkcijah oblasti družbenopolitičnih skupnosti, temveč na samoupravnih odločitvah združenih proizvajalcev. Predvsem bi morali združeni proizvajalci odločati o vseh zadevah s področja ekonomske strukture, ekonomskega sistema in ekonomske politike. Tako bi se začel proces odmiranja državnih funkcij na področju upravljanja ekonomskih zadev, kar bi samo po sebi pripeljalo do prenosa pravic do odločanja o presežku dela in o sredstvih za razširjeno reprodukcijo na neposredne proizvajalce. S tem bi nastali tudi prvi pogoji za prilagajanje celotne vrhnje stavbe samoupravnim odnosom in tudi za spreminjanje funkcij oblasti v funkcije samoupravljanja. Ta proces je za naš sistem neizogiben, zanj bi morali najti le primerne organizacijske oblike.

Težav, ki se od časa do časa reproducirajo v družbenopolitičnem razvoju Jugoslavije, ne bo moč odpraviti, če ne bomo našli glavnih vzrokov zanje. Ko se bomo odločali o razvojni politiki, bo nujno, da globlje kritično analiziramo vso že prehojeno pot.

Jugoslavija je zdaj na pragu nove razvojne etape. Deveti kongres ZKJ je dal široko in jasno politično podlago, ki omogoča, če jo bomo pravilno uporabili, razvoj višjih oblik samoupravljanja, njihovo popolno družbeno afirmacijo in definitivno materialno utrditev.

Obenem začenjamo tudi z izpopolnjevanjem ekonomsko-političnih temeljev za dolgoročni program razvoja za obdobje po letu 1970. Analize kažejo, da v sedanjih materialnih razmerah lahko dosežemo 8 % stopnjo rasti skupnega narodnega dohodka za daljše obdobje in 9 % naraščanje industrijske proizvodnje, standard pa bi lahko naraščal približno po stopnji rasti dohodka, medtem ko bi dohodek na prebivalca naraščal po stopnji okrog 7 %.

V oceno teh možnosti niso vključeni le materialni dejavniki, marveč tudi dejavnost bolj razvitih samoupravnih socialističnih proizvodnih odnosov — od njihovega imanentnega interesa za visoko produktivnost, hitro in uravnovešeno proizvodnjo, ki je neposredno usmerjena k uresničevanju neprenehne in stabilne rasti življenjskega standarda delovnih ljudi. Le v tem je lahko ekonomska racionalnost, humanost in družbena progresivnost samoupravne družbe — v primerjavi z vsemi drugimi sistemi družbenih proizvodnih odnosov.

Toda uresničevanje take razvojne politike terja ne samo racionalno izrabljanje vseh materialnih dejavnikov, ki so nam na voljo, marveč v tej fazi tudi tak odnos v proizvodnji, v katerem bi dobili — zlasti glede razširjene reprodukcije — dominantno vlogo samoupravni nosilci in v katerem bi dokončno onemogočili reprodukcijo državno-socialističnih (etatističnih) odnosov in njihovih osamosvojenih interesov.

S privoljenjem avtorja in uredništva smo članek prevedli iz revije »Direktor« št. 3/1969.

Socialistična zveza danes

Republiška konferenca Socialistične zveze Slovenije je 20. februarja 1969 sprejela in objavila teze »Socialistična zveza delovnega ljudstva danes« ter še posebej povabila »k ustvarjalnemu sodelovanju vse družbene organizacije, znanstvene institucije, društva«. (Delo, 9. marca 1969.)

Uredništvo naše revije je dne 16. IV. 1969 organiziralo o tej temi razgovor za »okroglo mizo«, h kateri smo povabili več kot 30 družbenopolitičnih delavcev in raziskovalcev. Odzvali so se in sodelovali:

Mitja Gorjup, predsednik republiške konference Zveze mladine Slovenije, Marjan Javornik, član izvršnega odbora republiške konference SZDL Slovenije, Franc Kimovec-Žiga, član predsedstva republiške konference SZDL Slovenije, Peter Klinar, docent na Visoki šoli za sociologijo, politične vede in novinarstvo (VŠSPN), Stane Kranjc, glavni urednik revije, Boštjan Markič, predavatelj na VŠSPN, Svetozar Polič, predsednik okrožnega gospodarskega sodišča v Kopru, Miha Ribarič, samostojni svetovalec pri skupščini SR Slovenije, Zdenko Roter, odgovorni urednik revije, Ivo Tavčar, predsednik Zveze kulturno prosvetnih organizacij Slovenije, Niko Toš, predstojnik centra za raziskovanje javnega mnenja na VŠSPN.

Objavljamo avtoriziran stenografski zapis pogovora. Mednaslove je vstavila redakcija.

S. KRANJC: Naša želja je, da bi se v okviru vrste pogovorov za okroglo mizo, ki so med bralci doživeli dober odmev in zbudili precejšnje zanimanje, razgovarjali tudi o Socialistični zvezi. Razgovoru smo dali naslov: »Socialistična zveza danes«. Takšen naslov imajo tudi teze, ki jih je dala v javno razpravo republiška konferenca SZDL Slovenije.

Za razgovor o tej temi smo se odločili predvsem iz dveh razlogov:

1. Mislim, da mi ni treba še posebej ponavljati in pojasnjevati pomembnost vloge in funkcij, ki jih ima Socialistična zveza v

sistemu samoupravljanja in socialistične demokracije. Vlogo in funkcije določajo in opredeljujejo številni dokumenti Socialistične zveze kot tudi ustavi SFRJ in SRS. Postavlja pa se vprašanje, kako Socialistična zveza te svoje naloge in funkcije uresničuje v neposredni politični praksi, v političnem procesu.

2. Javnosti so predložili teze o Socialistični zvezi danes. Vabilo republiške konference SZDL k javni razpravi pravi, naj bi svoj delež k razjasnjevanju številnih vprašanj v zvezi z nadaljnjim razvojem Socialistične zveze prispevale tudi druge družbenopolitične organizacije, znanstvene ustanove itd. Zato smo v vabilu tudi napisali, naj bi bile teze glavna podlaga za današnji razgovor.

Teze so zelo obširen dokument. V njih so poudarjena temeljna vprašanja dosedanjega razvoja SZDL kot tudi njene prihodnje graditve, njene modernizacije in njenega razvoja in temeljna protislovja, s katerimi se srečujemo. Potrebno je, da skupaj ugotovimo temeljna vprašanja teme, o kateri govorimo, in da potem tudi naša razmišljanja in razpravo osredotočimo na ta vprašanja. Seveda pa to ne pomeni, da bi naš razgovor vnaprej ožili.

Nekaj uvodnih izhodišč in hipotez:

1. Nikomur ne bi koristilo, še najmanj pa Socialistični zvezi, njenemu prihodnjemu delu in razvoju, če bi v razpravah ostajali pri ponavljanju več ali manj konvencionalnih in pogosto tudi stereotipnih trditev in najspešnejših opredelitev, kaj Socialistična zveza v našem sistemu socialistične demokracije in samoupravljanja je oziroma kaj naj bo, kot na primer, da je Socialistična zveza vsesplošna tribuna občanov, da je politični temelj samoupravljanja itd. Ta in podobna stališča so napisana v dokumentih in mislim, da jih ni treba še posebej ponavljati. Zanima pa nas predvsem vprašanje, ali danes v Sloveniji v konkretnem času in prostoru SZDL to dejansko je, v kolikšni meri je, v kolikšni meri ni, zakaj ni in kateri so temeljni vzroki za to. Zanima nas torej predvsem odgovor na vprašanje, kakšna je **stvarna vloga in funkcija Socialistične zveze v družbenopolitičnem življenju** in koliko je organizaciji uspelo, da se je uresničila na način, kakor jo opredeljujemo. Ob tem se zastavljata tile podvprašanji:

a) ali nemara nekatere predpostavke o funkciji Socialistične zveze, njeni vlogi in nalogah v neki meri ne izhajajo iz neakšne idealne predstave o družbi in ali se ta predstava bistveno ne razlikuje od obstoječe realne družbe z njenimi protislovji in konflikti in ali niso zato tudi mnoge naše projekcije vloge, funkcij in nalog Socialistične zveze v tako idealizirani podobi družbe pogosto napačne in velikokrat nerealne. Zategadelj pripisujemo in dajemo Socialistični zvezi — enako bi lahko rekli za Zvezo komunistov in za druge organizacije — funkcije in

naloge, ki jih sama v praksi težko realizira. Če bi Socialistično zvezo želeli graditi v okviru tako imenovanega idealnega družbenega modela in če bi hoteli v tem kontekstu razvijati njeno politično teorijo, potem je nujno in normalno, da se prej ali slej pokaže, da sta taka teorija in tudi praksa neuspešni.

b) Od številnih občanov in članov Socialistične zveze kot tudi od aktivistov Socialistične zveze in tudi sicer pogosto slišimo mnenje o velikem razkoraku med deklariranim, normativnim in stvarnim in iz tega izvajajo sklep, da lahko zato v nekem smislu govorimo o krizi Socialistične zveze. Prav bi bilo, da poskušamo v razgovoru analizirati in opredeliti bistvo in vzroke tega razkoraka in odgovoriti na tako zastavljeno vprašanje. Ali res stojimo pred neko krizo Socialistične zveze, v čem je ta kriza in kakšne so možnosti, da jo presežemo? Za razvoj Socialistične zveze, za njeno boljše funkcioniranje in tudi za razvoj teoretične misli o njej kot sestavnega dela tega procesa je pomembno, da kritično, vendar na podlagi argumentov in objektivno ocenimo stanje in da na podlagi marksistične znanstvene analize pomagamo pri sprejemanju stališč in tudi ukrepov. Pred dvema letoma smo v Zvezi komunistov začeli zelo odprto in kritično govoriti o zaostajanju Zveze komunistov, o zaostajanju za možnostmi in potrebami njenega delovanja v samoupravnih družbi. Napisali smo veliko sestavkov in tez, veliko je bilo razgovorov in akcij, vendar, kakor je potrdil tudi zadnji kongres ZK, proces preosnove ZK poteka relativno počasi in smo v mnogih vsebinskih vprašanjih šele na začetku. Tako kot v Zvezi komunistov se verjetno tudi v Socialistični zvezi srečujemo s številnimi inercijami, zaostajanji v zavesti. Veliko je še starega in vse to zavira proces presnavljanja. Če iz skušenj Zveze komunistov napravim paralelo, je utemeljeno in bolje, če smo v uvodnih razmišljanjih o nadaljnjih poteh Socialistične zveze doslednejši, pa ne prevsem v obliki radikalnejše kritike, ampak doslednejši predvsem v smeri objektivnejše analize, ki naj gre globlje k vzrokom vprašanj, s katerimi se srečujemo, da bi lahko nato napravili ustreznejše sklepe. Napaka bi bila, če bi po hitrem postopku in brez tehtnejše analize, brez angažiranja vseh sil, ki žele preosnovati Socialistično zvezo, sprejeli neka stališča in sklepe oziroma napravili manjše popravke in spremembe v načinu organiziranja ter se s tem zadovoljili. Osebnostno sodim, da tak način ne bi dosti koristil razvoju Socialistične zveze niti celotni naši družbi in socialistični demokraciji.

2. Pogosto v razmišljanjih in razgovorih o Socialistični zvezi v precej nenatančni obliki postavljajo tezo, ki se — poenostavljeno rečeno — glasi približno takole: ali je Socialistična zveza neka alternacija za večstrankarski sistem. Takšna teza je prisotna tako na ravni teoretičnega razmišljanja o tej temi kot tudi v

praktičnem političnem delu v okviru Socialistične zveze. Brez pretenzije, da sam odgovorim na to vprašanje, postavljam nekaj podvprašanj k tej tezi: ali ni pravzaprav celoten sistem socialistične demokracije z razvitimi oblikami samoupravljanja — in specifičen del tega je tudi Socialistična zveza — v svojih izhodiščih, v temeljih kot tudi v smeri svojega razvoja hkrati proces dialektičnega preseganja sistema buržoazne demokracije in političnega strankarskega pluralizma? Na ta način je lahko alternacija večstrankarskemu sistemu le celoten sistem socialistične demokracije, ne pa le Socialistična zveza kot eden izmed temeljnih političnih subjektov v sistemu socialistične demokracije. Seveda pa ima Socialistična zveza kot specifična organizacija tudi posebno funkcijo v tem smislu. Zato se zastavlja tudi vprašanje, ali se nemara v naših razmišljanjih pogosto ne uveljavlja tudi neka poenostavljena ideološko — doktrinarna usmeritev, ki pa je seveda v bistvu nezadostna.

Velikokrat v krogu ljudi, v katerega sodimo tudi mi, ki smo se na neki način v političnih bitkah v preteklosti srečavali z vsemi slabimi skušnjami večstrankarskega sistema, prehitro posplošujejo in delajo mehanične primerjave in sklepe v smeri, ki pogosto ni najbolj ustrezna. Da nekoliko konkretiziram: ko sem prebiral v zadnjem času rezultate nekaterih raziskav posebno med mlado populacijo, ki so zajele zelo reprezentančen krog mladih ljudi, me je presenetilo, da mladi ljudje razmišljajo v razmeroma drugačnih relacijah, ne v relacijah neke mehanične komparacije, oziroma da se večina mladih ljudi nedvosmiselno opredeljuje za to, da je sistem socialistične demokracije boljši kot strankarski pluralizem. V svojih najsplošnejših rezultatih je sistem socialistične demokracije dosegel veliko stopnjo afirmacije. In že samo to nas obvezuje, da se z vso angažiranostjo lotimo njegovega nadaljnjega izpopolnjevanja.

3. Ni treba ponavljati ugotovitev in trditev o protislovjih in pluralizmu interesov v naši družbi in tudi o številnih konfliktih, ki nastajajo na podlagi pluralizma interesov. Predpostavka je, naj se tisti interesi — in teh je večina — ki so v najširšem smislu na pozicijah socialistične graditve in v mejah z ustavo določenih norm, svobodno izražajo in soočajo. Najširši okvir in podlaga za svobodno izražanje teh interesov je samoupravni sistem in v njem tudi Socialistična zveza kot najširša družbenopolitična organizacija. Postavljam vprašanje, ali Socialistična zveza danes resnično opravlja to funkcijo, v kolikšni meri jo opravlja, na kakšen način, s kakšnimi metodami, kako se oblikujejo večinska mnenja, kako se sprejeta stališča realizirajo, v kateri smeri, kakšen je odnos do različnih stališč, ki se oblikujejo znotraj Socialistične zveze itd.

4. Naslednje vprašanje je odnos med Socialistično zvezo in Zvezo komunistov, ali drugače rečeno, kako razumeti politično

avtonomnost Socialistične zveze. Podvprašanje tega razmišljanja bi lahko bilo, ali je potrebno, da ima Socialistična zveza svojo politično platformo, kakšno in v čem se naj le-ta razlikuje od platforme Zveze komunistov, v čem je SZDL komplementarna platformi Zveze komunistov in v čem so razlike? V okviru te teme tudi vprašanje, kako v teh razmerah uresničevati idejno-politični vpliv komunistov znotraj Socialistične zveze; kako naj se preosnovana Zveza komunistov uveljavi v preosnovani Socialistični zvezi? Dalje, s katerimi poenostavitvami se srečujemo na obeh straneh, pri vodstvih Zveze komunistov oziroma pri komunistih in pri vodstvih Socialistične zveze. Ta vprašanja so v tezah pomanjkljivo obdelana.

5. Na koncu še nekaj misli o samih tezah. Ne bi ponavljal pozitivnih ocen in dejstev, ampak bi se omejil le na nekaj kritičnih opomb. Moja splošna opomba je, da so teze premalo kritične glede na stanje v Socialistični zvezi. Bolje bi tudi bilo, če bi se teze omejele na nekaj temeljnih vprašanj in jih poskušale opredeliti. Nasprotno pa so se teze razblinile v vsa vprašanja in so tako bolj podobne osnutku za resolucijo kot pa tezam. Premalo tudi poudarjajo problem graditve Socialistične zveze kot organizacije, večina vprašanj obravnava politično delovanje SZDL nasploh, manj pa teze govorijo o notranji fiziognomiji Socialistične zveze v idejno-političnem, organizacijskem, kadrovskem in tudi siceršnjem smislu.

Če poskušam združiti glavne misli, bi to bile tele: ali lahko govorimo o zaostajanju oziroma o krizi v SZDL, kako bi to opredelili, kaj so vzroki, posledice; pluralizem interesov in konflikti v družbi in Socialistična zveza; v čem je oziroma ni Socialistična zveza alternacija za večstrankarski sistem; Socialistična zveza in druge politične organizacije, drugi subjekti, še posebej pa odnos SZDL in ZK oziroma vprašanje vloge članov v Socialistični zvezi.

ALI JE SZDL V KRIZI IN KJE SO VZROKI TEMU?

Z. ROTER: Moje stališče je, da je SZDL v krizi. Zato teze »SZDL danes« razumem kot platformo, ki naj preseže to krizo. Mislim, da same teze diagnoze o »krizi« ne ugotavljajo in ne objavljajo ustrezno. Ponovno poskušajo s formulo: »spremembe v družbi zahtevajo...« To ni niti potrebno, ker nas samo odvrča od bistva stvari. Povedal bom svoje mnenje o vzrokih za krizo SZDL. **Prvi** vzrok vidim v tem, da je Socialistična zveza v zavesti ljudi še vedno le del zvezne Socialistične zveze in kot njen del do te »federalne« zveze tudi v podrejenem položaju. Menim, da bi morala Socialistična zveza kot najširša politična organizacija slovenskega naroda, kot zastopnica njegovih življenjskih

interesov nacionalni moment jasneje in brez vseh sprenevedanj izraziti. To bi bil tudi dosleden »povratak« k tradicijam Osvobodilne fronte. **Drug** vzrok je, da Socialistična zveza ni politično avtonomna organizacija in da v zavesti ljudi tudi ne živi kot taka organizacija, da nima svoje politične platforme; njen program se mehanično enači z ustavo in s programom Zveze komunistov. Kljub temu, da smo deklarativno odpravili njeno transmisijsko vlogo v političnem življenju, se SZDL v resnici še vedno uveljavlja na ta način, se pravi, uveljavlja se predvsem kot zagovornik ukrepov in stališč, ki so jih sprejeli drugje. Zaradi tega o kakšni večji politični avtonomnosti ne moremo govoriti. Politična avtonomnost Socialistične zveze bi morala biti ena izmed poti, po kateri bi presegli to krizo. **Tretji** vzrok vidim v tem, da status Socialistične zveze v političnem sistemu kljub ustavnim določbam ni dovolj jasno opredeljen. Dokler bodo možnosti Socialistične zveze omejene le na sprejemanje priporočil, stališč in programov, ki nikogar ne obvezujejo, bo interes ljudi zanjo minimalen. **Četrty** vzrok: Socialistična zveza po mojem mnenju v svojem delu ne izhaja iz stvarne socialne strukture pri nas oziroma iz stvarne interesne strukture, temveč se v zavesti ljudi uveljavlja kot podoba nekakšnega abstraktnega družbenega interesa, ki bi se mu morali podrediti vsi posamični posebni interesi. Res je, da dokumenti Socialistične zveze pogosto omenjajo vlogo človeka kot posameznika, njegove interese in težnje, toda analize teh dokumentov bi pokazale, da poudarjajo posameznika bolj kot abstraktnega individua, ne pa kot konkretno empiričnega posameznika, ki nikoli ni sam, ampak nastopa le v skupinah. **Naslednji** vzrok vidim v svetovnonazorskem monolitizmu v Socialistični zvezi. Kljub formalnemu naglaševanju, da se vključujejo v Socialistično zvezo tudi ljudje drugih nazorov, je vendar ta svetovnonazorski monolitizem — tudi če pogledamo dokument — čisto jasno izražen. Seveda mimo tega ne moremo. To so po mojem mnenju nekateri vzroki, ki opredeljujejo stanje in krizo v Socialistični zvezi. Vse, kar sem navedel kot vzroke, je seveda treba razumeti kot podmeno, ki zahteva teoretični in praktični preskus.

N. TOŠ: Ni potrebno, da bi ponovno sistematiziral problematiko na tezo o krizi v SZDL, omejil bi se le na nekaj dopolnil ob izhodiščih v argumentiranju te teze, kot jih je nanizal tovariš Roter. Za celotno situacijo je verjetno nekaj argumentov bolj pomembnih, nekaj pa jih je manj pomembnih. Brez dvoma pa je eden najpomembnejših argumentov tisti o nepoudarjenosti nacionalne vloge in pomena SZDL; razen tega teza o nestrjenosti interesov oziroma neizraženosti interesov večine v političnem delovanju

Socialistične zveze in ne nazadnje tudi argument o svetovnonazorski monolitnosti organizacije.

Slovensko narodno vprašanje je prisotno skozi zgodovino in še posebej v sedanjem času. Razrešujemo ga na različnih področjih, z različnimi učinki, v zadnjem času v politični, ekonomski in v kulturni sferi. Očitno pa je, da je v vseh teh sferah dosti usedlin in mimo usedlin dosti nerazjasnjenega. V opredeljevanju položaja in vloge Socialistične zveze v tej povezavi pa nas še posebej zanima vprašanje politične sfere. Postavljam vprašanje, v kakšni meri je pravzaprav slovenska družba zastopana v jugoslovanskem političnem dogajanju in v kakšni meri je slovenski socialni in narodno-politični interes izražen v jugoslovanskem socialnem večnarodnem prostoru? V zvezi s tem vprašanjem sem v zadnjem času zasledil tezo oziroma odgovor, ki mi povzročata težave in ju težko sprejemam. Namreč odgovor, ki ocenjuje, da je ta zastopanost ustrezna in ki ne dopušča sklepa, da je proces narodne emancipacije v zadnjem času vse močnejši, čeprav to javno nasploh priznavamo. To stališče temelji na trditvi, da je udeležba Slovenije v jugoslovanskem dogajanju v prvih povojnih letih bila močna, še posebej pa jo je izražala prisotnost Slovencev v vrhovih jugoslovanske politične strukture. Prepričan sem, da je ta trditev samo iztrgana iz dosti kompleksnejše argumentacije tistih, ki so jo postavili. Če pa ni znotraj neke kompleksnejše argumentacije, je pa seveda nesprejemljiva, celo več, moramo jo odločno zavrnila. Takoj namreč sledi vprašanje, ali lahko že personalna prisotnost omogoči zastopstvo narodnega interesa in ali v vsakem primeru personalna prisotnost realizira zastopstvo nacionalnega interesa. Če bi presojali konkretne situacije, bi verjetno ugotovili, da delovanje ljudi v vrhovih jugoslovanske politične strukture ni vselej ustrezno izražalo objektivnih socialnih, ekonomskih in političnih interesov njihovih narodnih skupnosti. Razloge za to je treba iskati v preteklosti, na podlagi ocene o prehojeni poti pa moramo poiskati še druge elemente in odbirati še druge poti in možnosti za zastopanje in izražanje narodnega interesa v političnih sferah naše večnarodne skupnosti. In to je prisotno v prizadevanjih za graditev političnega sistema, v celoti prizadevanj za graditev oziroma za usklajevanje interesov v Zvezi komunistov itd. Isto bi se seveda moralo zgoditi tudi v Socialistični zvezi: jasneje in odločneje bi morali poudarjati njen narodno-politični značaj, seveda pa hkrati ohraniti tiste nujne in neizbežne elemente skupne politične akcije, političnega programa oz. organizacije, ki izvirajo iz socialne in politične državne skupnosti. To pa pomeni, da bi morali v dokumentu, ki naj bo objektivna analiza razmer in ki gradi oz. odpira perspektivo za razvoj Socialistične zveze, to, namreč narodno obeležje, veliko bolj poudariti.

Druga teza, ob kateri bi se ustavil, je, da Socialistična zveza ne izhaja iz stvarnih interesov strukture. Menim, da je tovariš Roter imel v mislih socialno strukturo, torej to, kako SZDL zastopa interese vseh socialnih slojev, vseh socialnih kategorij in kako izraža njihove interese v svoji politiki. Ta teza je več kot upravičena in jo brez posebnega truda lahko dokažemo. Dejstvo je namreč, da Socialistični zvezi v njenem delovanju ravno zaradi odmaknjenosti od terena — morda je to aktivističen izraz — zaradi odmaknjenosti od nekaterih delov kompleksne socialne strukture ne uspeva, da bi prevzemala in prevajala interese teh delov strukture oz. kategorij ljudi. Nekaterne kategorije prebivalstva praktično ostajajo zunaj njenega realnega vpliva. Znotraj Socialistične zveze je sicer formalno prisotno neko zastopstvo, formalna reprezentanca glavnih socialnih slojev, ki pa ne izžareva nikakršnega vpliva ali pa ima le majhen neposreden vpliv na oblikovanje njenih političnih odločitev. Pri tem mislim na tiste sloje, ljudi, strukture, ki so na videz sicer aktivne, prisotne znotraj »terenske« strukture, v krajevnih organizacijah SZDL, ki pa le ne bistveno vplivajo na izoblikovanje končnih političnih akcij, programa in učinkov Socialistične zveze. Smer pretoka, ki bi omogočala, da bi se aktiviral interes teh socialnih kategorij, je očitno pomanjkljiva. To je v neposredni zvezi z dejstvom, da je Socialistična zveza po svoji utemeljitvi in delovanju še vedno in predvsem forumska organizacija. Teze ji glede tega ne odpirajo novih možnosti.

Teza o neustreznosti zastopanosti posameznih socialnih kategorij v delovanju SZDL je v tesni zvezi s tezo o svetovnonazorskem monolitizmu. Zadnje je le izraz in posledica prvega. Seveda ob tem ne zanikujem dejstva, da vodijo nekatere krajevne organizacije verni ljudje, da imamo krajevne organizacije, ki jih vodijo celo ljudje, ki so klerikalni, to pa samo po sebi še ne pomeni dejanske prisotnosti in vplivnosti tega svetovnonazorsko različnega elementa v Socialistični zvezi. Preseneča dejstvo, da je bila v polemiki v zvezi s problematiko cerkve oziroma religije v organizaciji, ki bi po svojem bistvu morala biti mnogonazorsko izoblikovana, nestrpnost v veliko večji meri prisotna in skrajnejša ter bolj izostrena, kot to velja za Zvezo komunistov, ki je svetovnonazorsko monolitno organizirana in kjer je pripadnost nazoru oziroma izrekanje za svetovni nazor pogoj za vključevanje. Očitno je, da tega elementa v organizaciji in njeni aktivnosti ni, to pa otežkoča normalno demokratično in nadzorovano razpravo med ljudmi z različnimi svetovnimi nazori.

SZDL mora oblikovati organizacijo, svoj program in vodstvo tako, da bo vernega občana poleg nevernega (in vse med njima) v večji meri aktivirala in vključevala na podlagi njihovih lastnih

interesov in njihovih lastnih razmer v politično dogajanje. Še posebej seveda to velja za ljudi iz podeželja in kmečke ljudi, ki jim njihov obrobni in osamljeni položaj onemogoča, da bi se vključevali v samoupravljanje.

STRANKARSKE IN SAMOUPRAVNE SESTAVINE V SZDL

P. KLINAR: Če kritično analiziramo dokument »Teze o Socialistični zvezi danes« kot celoto, se mi zdi, da govori preveč o tem, kaj naj bi bilo, premalo pa upošteva, kaj dejansko je. Zato teze ne prispevajo k razreševanju pri nas akutnega nasprotja med deklaracijami in prakso. Vlogo in funkcije SZDL v naši družbi bi morali opisovati realno, takšne, kakršne so, pri tem pa bi morali upoštevati njeno dvojnostno strukturo, tj., prisotnost klasičnih strankarskih elementov na eni strani in samoupravnih elementov na drugi strani. Dokument pa ustvarja vtis, kot da so samoupravni elementi že premagali klasične strankarske elemente.

Ena od pomajkljivosti dokumenta je, da ne opredeljuje zadovoljivo odnosa med oblastjo in samoupravljanjem in Socialistično zvezo. Funkcija Socialistične zveze gotovo ni boj za oblast, vendar je v zvezi s tem na primer v poglavju 12, ki govori o volilnem sistemu, precej nejasnosti. Socialistična zveza nalaga izvoljenim predstavnikom, to je, odbornikom in poslancem, nekakšno dvojno odgovornost (volilnemu telesu in SZDL). Teoretično je pri nas mandat nekje na sredi med reprezentativnim in imperativnim mandatom, po formulacijah v Tezah pa se v odnosu predstavnikov do SZDL pravzaprav kažejo elementi imperativnega mandata.

Povezava odbornikov in poslancev s SZDL in njihova odgovornost do organizacije zahteva, da podrobneje opredelimo oblike povezave med predstavniki in članstvom SZDL, zahteva, da opredelimo nekatere oblike nadzora nad delom predstavnikov, tistega nadzora, ki ga opravlja Socialistična zveza itd. Vse to pa lahko dosežemo edinole, če so razviti notranji demokratični odnosi v okviru SZDL. V nasprotnem primeru, če ti odnosi niso razviti, če je SZDL, kot pravimo, »forumska« organizacija, v kateri je vodstvo aktivno, članstvo pa pasivno, pa to pomeni, da se odgovornost predstavnikov pred Socialistično zvezo reducira na odgovornost pred vodstvom, ki lahko nadzoruje delo predstavnikov, s tem pa postaja dejanski mandant. Spričo tega (če upoštevamo dejanske odnose) vsebuje v tezah formulirana odgovornost predstavnikov pred Socialistično zvezo nevarnost, da se bodo krepili strankarski elementi v njej, da se bo krepila njena funkcija boja za oblast in povezovanja z oblastno-samoupravnimi organi.

Nadalje sodim, da bi morale biti funkcije SZDL v odnosu do oblasti natančneje določene, bolj bi morali poudariti tendenco, da si SZDL prizadeva za politizacijo občanov, članov SZDL, dalje poudariti njene funkcije pri nadzorovanju dela oblastnih in samoupravnih organov itd. — kar pa seveda lahko dosežemo le z relativno avtonomno vlogo Socialistične zveze v odnosu do teh organov. Sicer pa menim, da so funkcije Socialistične zveze, ki jih navajajo teze, ko govorijo o usmerjanju, oblikovanju, spodbujanju, povezovanju, združevanju družbenih tokov, vse premalo natančno določene in premalo dodelane. Primerjava teksta tez v prvem in drugem poglavju pokaže na nasprotujoče si formulacije. V prvem poglavju je rečeno, da odločno prenašamo samoupravne pravice na vse družbene sloje. Ta ugotovitev je — po mojem mnenju — bolj formalna, ker nam vse empirične raziskave kažejo prav nasprotno, da so med udeležbo, aktivnostjo in vplivom posameznih družbenih slojev precejšnje razlike in da so nekateri od njih zelo malo vplivni v političnih procesih. Torej ne gre za dejansko odgovornost, temveč le za formalno. Ugotovitev iz prvega poglavja pa teze v drugem poglavju že zanikajo, ko pravijo, da je vpliv posameznikov, skupin in slojev različen, da imajo nekateri socialni sloji šibak vpliv, neizrazit ali ga sploh nimajo. Mislim, da je to pravilna formulacija, ki pa je v nasprotju s formulacijo v prvem poglavju. Iz nje pa bi morali slediti sklepi o okrepitvi približno takole formuliranih funkcij SZDL: Socialistična zveza si bo prizadevala, da bo bolj kot doslej odsevala različne etnične, svetovnonazorske, starostne ipd. interese, predvsem pa interese različnih socialnih slojev, pa še tistih, katerih družbeni vpliv je bil doslej šibak ali ga ni bilo. To bi pomenilo tudi prizadevanje SZDL za postopno odpravljanje neenakosti in podrejenosti, za doseganje ne formalne, temveč stvarne enakosti v političnem, ekonomskem in idejnem smislu, kar je prav gotovo eden izmed temeljnih ciljev socialistične družbe. Skladno s tem moramo med funkcijami Socialistične zveze prav gotovo omeniti njeno odločno prizadevanje za odpravljanje neupravičene socialne diferenciacije, proti kateri bi se morala in mogla Socialistična zveza izrazito boriti. S prizadevanjem za doseganje stvarnejše enakopravnosti nevplivnih slojev bi lahko SZDL izrazito pomagala pri odpravljanju neupravičene socialne diferenciacije. To bi dosegla z vključevanjem vseh teh slojev v okviru svoje organizacije, s politizacijo teh slojev v svojih okvirih itd., kar bi prav gotovo pomenilo njeno aktivno sodelovanje pri razreševanju odprtih nasprotij in konfliktov pri nas.

Nadalje v zvezi z vsem tem sodim, da je problematika pluralizma formulirana **nepopolno**, pa tudi ne dovolj realno, kar sledi iz formulacij v III. poglavju. Ko Socialistično zvezo predstavlja kot najširši subjekt odločanja, to poglavje pravi, da je smisel sedanje stopnje pluralizma v tem, da SZDL omogoča

delovnemu človeku, da postane subjekt, in da si ne prilašča pravice, da sprejema odločitve v imenu ljudi brez njihovega soglasja. Če pa pogledamo realno stanje, ugotavljamo forumski značaj Socialistične zveze, pasivnost članstva in vse tiste značilnosti, ki jih Socialistična zveza deli z vsemi množičnimi organizacijami. Opažamo skratka prisotnost klasičnih strankarskih elementov v njenem okviru. Tako opisani smisel pluralizma ni odsev dejanskega stanja, ampak bi ga morali formulirati bolj kot stvar perspektivnega trenda v delovanju Socialistične zveze.

Sodim, da je poglavje o mednacionalnih in mednarodnih odnosih — to je poglavje IX — zelo kratko in površno. Pri zapletenih mednacionalnih in mednarodnih odnosih teze preveč omenjajo vlogo republiške konference, premalo pa vsebinsko in problemsko orientacijo SZDL na teh področjih. Predvsem o mednacionalnih odnosih bi morali v tem dokumentu prav gotovo več zapisati.

Končno še nekaj besedi o samoupravnih oblikah delovanja Socialistične zveze. Danes smo slišali, da je tudi to šibka stran dokumenta. Segati bi morali po modernejših oblikah delovanja Socialistične zveze. Novost v dokumentu je le ta, da nekaj več piše o sekcijah v Socialistični zvezi.

S klasičnimi formami političnega delovanja lahko dosežemo neposreden vpliv članstva na odločitve, to je, neposreden stik med odločanjem in občani v glavnem na ravni delovnih organizacij in na ravni ožjih lokalnih skupnosti, kjer se pojavljajo tisti problemi, ki ljudi neposredno zadevajo, in kjer se zadovoljujejo temeljne eksistenčne človekove potrebe. Na teh ravneh obstoje možnosti, da zaživijo nekatere oblike neposredne demokracije. Pri širših, globalnejših problemih pa so oblike neposredne demokracije prav gotovo v konstantni krizi. Zato sodim, da je proučevanje in raziskovanje javnega mnenja v zvezi z globalnimi problemi pred sprejemanjem odločitev na teh ravneh izredno pomembno in je lahko ena izmed modernih oblik dela v okviru Socialistične zveze.

V zvezi z notranjim delovanjem SZDL še tole. V X. poglavju piše: »Če sprejme vodstvo važne odločitve, ne da bi se poprej posvetovalo s članstvom, mora kasneje dobiti zanje potrditev«. Sodim, da bi to stališče iz dokumenta moralo odpasti, kajti sprejemanje važnih odločitev na takšen način bi veljalo lahko le v izjemnih situacijah, kot je vojna ali mobilno stanje.

ALI JE SZDL RESNIČNI »PROSTOR« ZA POLITIČNO DEJAVNOST MNOŽIC?

M. RIBARIČ: Najprej bi postavil vprašanje, ali je to dokument »zgodovinskih« razsežnosti, dokument za daljši čas z ambicijo programske projekcije, ki se lahko svobodno odmika od današnje

stvarnosti, ali pa naj dokument kar najbolj realno izhaja iz naših družbenih razmer. Mislim, da gre bolj za drugo in da bo le taka usmeritev lahko dajala dokumentu pravo družbeno moč.

Iz čitanja tega dokumenta nastaja vtis zelo abstraktnega, skoraj mističnega postavljanja Socialistične zveze kot organizacije, ki lahko brez posebnih težav uredi vse, ne da bi si v tem dokumentu v zadostni meri, čeprav so takšni poskusi, prizadevali, da bi na podlagi kritične analize dosedanje vloge Socialistične zveze ugotovili, kaj je konkretno tisto, kar je doslej oviralo in kar še zdaj ovira, da bi Socialistična zveza dejansko pomenila široko utemeljeno družbenopolitično organizacijo, ki bi bila to, kar bi morala biti glede na naloge, ki si jih je postavila.

Če po teh uvodnih opazkah preidem bliže k samemu dokumentu, potem bi v zvezi z uvodom v dokumentu ugotovil, da je pravzaprav vprašanje odnosa Socialistične zveze do Osvobodilne fronte vprašanje, ki ga ne bi bilo mogoče poenostaviti, reducirati ali se zadovoljiti samo z ugotovitvijo, da je Socialistična zveza naslednik Osvobodilne fronte, ampak mislim, da bi morali jasno opredeliti, da gre le za delno nasledstvo v njeni funkciji množične družbenopolitične organizacije, ne gre pa za nasledstvo v funkciji nosilca ljudske oblasti. Socialistična zveza je po ustavni zamisli opora samoupravljanja in družbenopolitična organizacija, vendar v sistemu delitve funkcij in celotne družbene organizacije. Zaradi tega bi lahko z ugotovitvijo, da je SZDL naslednik OF, naredili veliko napako, saj bi Socialistični zvezi pripisovali univerzalni značaj v novih razmerah, položaj, ki ji ne gre. Ne gre torej za univerzalno nasledstvo v novih razmerah, ampak za novo funkcijo v novih razmerah. Zato se mi zdi, da bi se morali v nadaljnjem obravnavanju omejevati pred tako univerzalnostjo.

V zvezi z uvodom še to, da je po mojem mnenju, upoštevajoč sedanje razmere in prakso, zelo pretirano in prezgodaj govoriti o tem, da Socialistična zveza že postaja politična organizacija novega, sodobnega tipa, ki, kot pravi dokument, omogoča vsem delovnim ljudem, da se politično angažirajo. Take ugotovitve bi zavajale v zmote in v ničemer ne bi mogle pripomoči k večjemu in dejanskemu uveljavljanju v družbenih razmerah utemeljene organizacije.

V prvem poglavju se mi zdijo precej protislovne ugotovitve, ko dokument hkrati govori o večanju vloge in odgovornosti delavskega razreda, o utrjevanju organske integracije delavcev s kmeti, z inteligenco. Kakšne so realne dimenzije ugotovitve, da se hitreje odpirajo pota za premagovanje starega nasprotja med umskim in fizičnim delom? Teh vprašanj se ne more tako na kratko odpraviti in so to pravzaprav neke formule, ki so deloma obrnjene nazaj, deloma pa prehitevajo današnji čas. Zdi se mi,

da se tukaj že začnejo nejasnosti glede različnih interesov, ki obstajajo pri nas.

V zvezi s tem postavljam vprašanje, ali lahko danes govorimo, da bo v nadaljnjem razvoju isti interes čedalje bolj združeval delovne ljudi in kaj lahko pomeni taka ugotovitev. Če gre za globalen skupni interes, ta verjetno že zdaj združuje delovne ljudi. Nedvomno pa obstoje posebni interesi posameznih družbenih plasti, na katere bomo morali verjetno še nekaj časa misliti. Problem je ravno v tem, kako bomo te posebne interese posameznih ljudi, območij, družbenih dejavnosti, gospodarskih dejavnosti itd. uveljavili v Socialistični zvezi. Zato bi morali v takem dokumentu opozoriti na te različne interese in tokove, ki obstoje v družbi.

Dokument tudi govori o »revnih dejanskih možnostih« in o »šibkem političnem vplivu«. Zelo koristna bi bila konkretnjša ocena o tem, kdo so nosilci bogatih dejanskih možnosti in močnega političnega vpliva, kar bi lahko zelo veliko prispevalo k odpravljanju pravilno ugotovljenih dejstev o tem, kako se pravzaprav spodbude od spodaj težko uveljavljajo itd. Ravno tukaj bi lahko Socialistična zveza zelo dobro uveljavila svojo ustvarjalnost, prisotnost in avtonomnost, če bi v takem dokumentu poskušali identificirati tiste sile in tista okolja, ki so dejansko nosilci političnega in temeljnega družbenega odločanja v naši družbi na vseh ravneh.

Glede opredelitve političnega pluralizma v okviru Socialistične zveze se seveda strinjam s predhodnimi ugotovitvami, da gre za zelo pomanjkljivo opredelitev. V mislih imam opredelitev v tretjem poglavju, ki pravi, da je bistveno v političnem pluralizmu v okviru Socialistične zveze dejstvo, da si ta organizacija ne prilašča pravice, da sprejema odločitve v imenu ljudi, pač pa omogoča delovnemu človeku, da postaja subjekt in da postajajo subjekti tudi oblike njegovega organiziranja. Taka trditev, da si organizacija ne prilašča pravice do odločitve, da ne bo posredniško telo oziroma predstavništvo, je na neki način tudi že sprejemanje odločitev v imenu teh članov, torej je to opredelitev, ki nas ne more zadovoljiti. Če bi se s tem zadovoljili, bi pomenilo, da gre za abstraktno deklaracijo, ko pač vsak lahko vse pove, nihče pa se ne bo mogel uveljaviti v taki organizaciji. Mislim na vrsto različnih interesov.

Glede druge opredelitve, namreč, da je to organizacija, ki delovnemu človeku omogoča, da postaja subjekt, se postavlja vprašanje, kakšne so realne možnosti, da se takšen subjekt uveljavi, zlasti kot organiziran subjekt. Če so mišljene samo obstoječe oblike Socialistične zveze, mislim, da je to zelo nezadovoljivo, ker dokument izhaja le iz dejanskega stanja, za katerega pa v isti sapi ugotavlja, da Socialistični zvezi ne uspeva več, da bi v svojem okviru zajela vse važnejše politične

probleme, procese, akcije. Potemtakem v tem delu dokument zaostaja za svojimi lastnimi ugotovitvami in ne odpira perspektiv za razrešitev vprašanj, na katera sam opozarja. Morali bi si prizadevati, da bi našli način, kako realno omogočiti, da se izrazijo vsi ti različni interesi v Socialistični zvezi, pri čemer pa ne bi a priori odrekal vrednosti in upravičenosti sedanjim oblikam in možnosti, da se izrazijo tudi prek vseh obstoječih oblik.

Ob kratkem pasusu o odnosu Zveze komunistov do Socialistične zveze nastaja vse polno vprašanj. Najprej bi morali ugotoviti, ali Socialistična zveza res zajema množice in kakšna je vloga teh množic v Socialistični zvezi. Prvi pogoj je, da je Socialistična zveza res prostor množic. Potem šele lahko razpravljamo o tezi, da je Socialistična zveza prostor za najbolj pristne in najbolj neposredne stike komunistov z množicami, kar je navedeno tudi v dokumentu. O Socialistični zvezi kot realnem prostoru za izražanje hotenj, interesov itd. množic mislim, da je ta prostor dejansko zelo omejen, morda v nekaterih primerih bolj poudarjen, sicer pa zelo omejen. Zato se težko odločam za predpostavko, da je Socialistična zveza dejanski prostor množic. Šele na podlagi analize tega vprašanja bi lahko začeli razpravljati o tem, kako naj se komunisti tukaj uveljavljajo. Če upoštevamo široko razvejanost naše samoupravne strukture, se postavlja ob opredelitev Socialistične zveze kot organizacije, ki ne posega neposredno na področje združenega dela, na področje ustvarjalnosti, vprašanje, če ima Socialistična zveza neko univerzalnost v združevanju množic v vsakem primeru, ali gre morda samo za povezovanje teh množic glede na družbenopolitično skupnost, nacija, republiko, občino itd. Gre tudi za vprašanje, koliko lahko Socialistična zveza v tako razvejani skupščinski strukturi opravlja z delovnega vidika funkcijo povezovanja, integracijo izražanja množic. To je vprašanje, ki se odpira tudi pri drugih organizacijah, npr. pri sindikatih.

Teza o vodilnih socialističnih silah kot nasprotje spodbudam in zahtevam samoupravljalcev, kot je tukaj postavljena, je precej dvomljiva in lahko vodi k temu, da se faktorji v Socialistični zvezi delijo na vodilne socialistične sile na eni strani in samoupravljalce na drugi strani. Ne gre za boljšo ali slabšo formulacijo tega problema, ampak dejansko obstoji nerešeno vprašanje o odnosu Zveze komunistov ne samo do Socialistične zveze, ampak sploh do vse naše samoupravne sfere. Tega problema ne bomo mogli postavljati brez jasnega izhodišča, da lahko izhaja konkretna vodilnost v vsakodnevni akciji in v naši samoupravni sferi le iz moči argumentov, iz prepričevanja, zavestnega sprejemanja takih stališč, nikakor pa ne iz nastopov monopolnega značaja. Na vsak način bi morali izhajati iz dela komunistov kot sestavnega dela samoupravne strukture, kot

faktorja v Socialistični zvezi, ne pa zunaj in nad njo. To vprašanje zasluži vsekakor podrobnejše opredelitve.

Postavil bi še vprašanje, kaj pomeni teza, da je vsebina organizacij, kot so Planinska zveza, telesnovzgojne organizacije, Rdeči križ itd. hkrati sestavni del vsebine Socialistične zveze. Ali naj pomeni taka teza možnost za ustvarjanje predstav, da pomeni delo teh organizacij delo SZDL, in ali ni nevarnosti, da SZDL v tako pojmovani univerzalnosti ne pozabi na svojo lastno samostojno dejavnost, ki jo mora imeti? Eno je splošna družbenopolitična usmeritev teh organizacij na temeljih samoupravnega socializma, drugo pa so naloge, ki jih mora Socialistična zveza sama opravljati, če hoče biti realna družbena sila v graditvi samoupravnega socializma. Zato se postavlja vprašanje, kaj pomeni stopnjevanje v dokumentu, ki enači vsebino dela teh organizacij z vsebino dela SZDL, ki govori o tem, da je interes teh organizacij, da nastopajo v okviru SZDL, jih opredeljuje kot obliko delovanja SZDL, celo kot »nekakšne posebne oblike njenih sekcij, tribun itd.« Ali je to morda pluralizem oblik v Socialistični zvezi ali gre morda za poskus univerzalnega predstavljanja teh organizacij v Socialistični zvezi in torej za ustvarjanje novega posredništva? Ali želi imeti Socialistična zveza monopol pri povezovanju posameznih in posebnih interesov samostojnih organizacij, skupin in posameznikov v enotni družbeni interes, in če je tako, kje je potem tukaj vloga skupščin družbenopolitičnih skupnosti, kje je neposredno samoupravno povezovanje raznih sfer, ki gre lahko tako mimo Socialistične zveze kot mimo skupščin, vendar je kljub temu še vedno v okviru samoupravnega socializma in na njegovih temeljih. Postavlja se vprašanje, ali se mora enotni družbeni interes oblikovati najprej v Socialistični zvezi in šele potem na drugih mestih, oziroma, kdaj se mora le-ta oblikovati v Socialistični zvezi. Mislim, da so to vprašanja, ki se jih lahko lotevamo samo z jasnih izhodišč, da ne more imeti v naši samoupravni družbi nobena organizacija monopola pri oblikovanju družbenega interesa, da gre tudi za pluralizem funkcij raznih organizacij in da pluralizem funkcij edino lahko zagotovi pluralizem raznih interesov.

OF in SZDL

B. MARKIČ: Zdi se mi, da imamo vselej, kadar v slovenskem prostoru razpravljamo o Socialistični zvezi, ves čas pred očmi Osvobodilno fronto slovenskega naroda. To dejstvo, ki je razumljivo, ima dva aspekta. Prvi se kaže v tem, da nas verjetno nostalgija po množičnosti OF, po njenem specifičnem pluralizmu včasih potiska tudi v preveč kritično govorjenje o Socialistični

zvezi danes, ker je jasno, da takratnih razmer v Osvobodilni fronti in takratnega splošnega položaja ne moremo primerjati z današnjim stanjem. Po drugi strani pa nas navezanost na pluralistično podlago OF prav v slovenskem prostoru vendarle napelje k razmišljanju, ali ne bi mogli pri nas v sedanjih razmerah vendarle najti ustreznih oblik, čeprav v spremenjenih razmerah, in vendarle v Socialistični zvezi zagotoviti pričakovani pluralizem. Ko s tega vidika ocenjujem dokument, ki je predmet današnje razprave, se mi zdi, da je vendarle v pretežni meri preveč obrnjen naprej, da pa je premalo v njem analize sedanjega stanja, čeprav je pravzaprav dokument o SZDL danes, ne pa nekako o »SZDL jutri«. Vzrok, da Socialistični zvezi v sedanjih razmerah ni uspelo, da bi postala takšna množična organizacija, kakršna bi lahko bila, vidim v tem, da ni dovolj jasno sprejemala mišljenja družbene baze, da ni reagirala na impulze tam, kjer so se pokazali, da ni dovolj jasno reagirala na zahteve članstva oziroma da stališč ni dovolj argumentirano zavračala, če je sodila, da niso sprejemljiva. Lahko bi rekel, da ji ni uspelo, da bi pokrivala zelo strukturirane interese naše socialistične družbe.

Glede teze, ali naj bi bila SZDL alternativa buržoaznemu večpartijskemu sistemu, sem mnenja, da je to izhodišče napačno, ker predpostavlja predstavniški, posredniški, zastopniški značaj Socialistične zveze. SZDL pa se mora od tega zastopniškega značaja čim bolj oddaljevati. Zato tudi sodim, da je ena izmed slabosti SZDL v preteklosti bila v tem, da se je razvijala kot politična organizacija, ki je s pomočjo nekih političnih oblik v imenu občanov izvajala politični vpliv, premalo pa so se uveljavili sami občani. Zato se mi izhodišče, da bi takšen posredniški način dela SZDL odpravili, kot to omenjajo teze, ne zdi napačno. Vprašanje je samo, ali se bo neposreden način delovanja občanov v SZDL dejansko uresničil.

Nadalje mislim, da se je SZDL v svoji vlogi preveč omejevala na pojasnjevanje in izvajanje odločitev, ki so jih sprejela središča odločanja zunaj nje. SZDL pa se mora v svojem delovanju očitno močnejše opirati na lastne moči (spodbude). Seveda pa se moramo ob vsem tem sprijazniti tudi s »ceno demokracije«, ki jo bo vse to brez dvoma tudi zahtevalo. Vrednost našega političnega sistema bi videl ravno v svojstveni polivalentnosti, ki jo razumem na ta način, da vpliv ljudi, občanov na javne zadeve ne poteka le prek partije ali države, ampak se dogaja tudi na nekaterih področjih že predvsem prek razvejanega samoupravnega mehanizma, vključujoč sem seveda tudi Socialistično zvezo. Očitno je, da SZDL kot sestavine takšnega polivalentnega političnega sistema doslej nismo zadosti izkoristili.

Eno izmed osrednjih vprašanj delovanja Socialistične zveze vidim tudi v tem, da bi se znala orientirati v temle krogu: da na eni strani ne bi bila monopolna in univerzalna —

vseobsegajoča sila, na drugi strani pa seveda še zdaleč ne bi smela biti indiferentna do družbenega dogajanja; skratka, da bi v svojem delovanju dosegla, da bi se politične odločitve demokratizirale in da bi posamezni centri v politični strukturi družbe začenjali vsklajevati svoje politične akcije brez odločujoče moči v sprejemanju odločitev. Na ta način bi v izvrševanju oblasti tudi zginjali transmissijski mehanizmi, ki bi se lahko začeli hitreje umikati pred neposrednimi oblikami odločanja.

Drugo vprašanje, ki se ga želim dotakniti, je odnos SZDL do znanosti. Očitno je, da se je danes znanost tako integrirala v vse družbene procese, tudi politične, da brez nje smotno družbeno delovanje ni več možno. Včasih nas ta pot vodi celo tako daleč, da se sprašujemo, kaj je znanstvena, kaj je pa še politična odločitev. Mislim, da mora priti tu predvsem do ustvarjalne sinteze, osvobodjene demagogije s katerekoli strani. Če se hoče SZDL naslanjati na znanost, kot je to zapisano v tezah, potem mislim, da se odnos med znanostjo in politiko ne bi mogel razvijati in oblikovati na ta način, da bi politika izključno odredila vse cilje, znanost pa bi bila zgolj sredstvo za uresničevanje ciljev politike, ker bi to vodilo do dokaj improvizatorske politike in do zelo apologetske znanosti. SZDL se mora pri svojem delovanju nasloniti na vse družboslovne in druge znanstvene institucije. Zato verjetno ni treba, da dokument »SZDL danes« posebej izvzema in navaja le nekatere znanstvene institucije, ko vemo, da je dejanski krog tistih znanstvenih ustanov, na katere se SZDL pri svojem delu lahko opira, v resnici veliko širši.

In končno še vprašanje o odnosu SZDL in predstavniških teles. Vtis imam, da dokument tega vprašanja ni dovolj obdelal. Če bi se SZDL razvijala v smeri potrebne in seveda tudi pričakovane avtonomnosti, če bi v čim hitrejšem ritmu zgubljala svoj doslej pretežno forumski značaj, to je, če bi se v bistvu odmikala od odločanja v imenu občanov in resnično pokrivala **celotno** strukturo naše družbe, potem bi se zavzel za **bolj obvezujoč** odnos SZDL do predstavniških teles in narobe. Mislim, da so nas na vprašanje odnosa med Socialistično zvezo in predstavniškimi telesi opozarjale tudi že nekatere raziskave (raziskava »Poslanska aktivnost«, izvedel Center za raziskovanje javnega mnenja pri VŠSPN, Ljubljana 1968). V tej raziskavi, ki je zajela 318 poslancev slovenske republiške skupščine, je 25,5 % vprašanih poslancev odgovorilo, da pri svojem poslanskem delu ne čutijo delovanja Socialistične zveze. Skoraj 40 % jih pravi, da jim SZDL daje oporo pri poslanskem delu, 35,2 % anketiranih pa pravi, da nastopajo celo kot politični delavci Socialistične zveze. Ob vsej avtonomnosti SZDL in ravno tako ob avtonomnosti predstavniškega telesa mislim, da bi lahko SZDL, če bo postala takšna, kakršno sem označil

prej, lahko dejansko imela bolj obvezujoč odnos tudi do predstavniških teles in da bi se ravno na tej relaciji lahko uresničevalo družbeno dogovorjanje v tistih mejah, v katerih je to možno. Danes smo pogosto v položaju, ko sicer SZDL na široko **razpravlja** o številnih družbenih problemih in nanje (včasih tudi precej načelno) opozarja, vendar takšna razprava velikokrat ne najde poti do sprejemanja samoupravnih (ali oblastnih) odločitev.

NEUČINKOVITOST VZROK KRIZE SZDL

M. GORJUP: Mislim, da lahko govorimo o krizi SZDL le, če govorimo hkrati o krizi oblik neposredne demokracije, ki jo predstavljajo družbenopolitične organizacije. Čeprav je položaj v SZDL morda specifičen, pa v temeljih ni bistveno različen od položaja, v katerem so danes družbenopolitične organizacije v bazi, v krajevni skupnosti. Če imajo družbenopolitične organizacije, kot so SZDL, sindikati, Zveza mladine itd., v svojem temelju namen, da omogočijo vključevanje ljudi v neposredno družbeno odločanje, potem je nespodbitno dejstvo, da jih prav tam, kjer ljudje so in kjer bi se te oblike morale uveljavljati, to je, v krajevnih skupnostih, praktično skorajda ni. Skoraj vedno namreč ostajajo pretežno na ravni formalnih ali forumskih oblik. Eden glavnih razlogov za takšno stanje je poleg številnih, ki so jih že našli, predvsem neučinkovitost Socialistične zveze.

Angažiranje ljudi v SZDL namreč po mojem mnenju ne pripelje, če gledamo s stališča navadnega občana, do nobenega realnega družbenega cilja. Racionalnost družbenega angažiranja se danes med ljudmi zelo uveljavlja, med mladino pa še posebej. Angažiranje v Socialistični zvezi se pogosto omejuje na politično izživljanje, ki postane lahko zelo kmalu samo sebi namen. SZDL in delovanje v njej se omejujeta v lasten krog, ni komuniciranja navzgor in navzdol niti med samimi organizacijami, predvsem pa ni jasen položaj Socialistične zveze in njenih družbenih odločitev v sistemu družbenega odločanja nasploh. Smo v položaju, ko v krajevnih skupnostih prihaja do zanimive praktične delitve dela med organizacijami, do delitve dela, ki se kaže v tem, da se Zveza komunistov ukvarja s političnimi vprašanji, da se SZDL ukvarja z organizacijo tako imenovanih političnih razprav in da se SZDL in Zveza mladine uveljavljata kot organizatorja tako imenovanih družbenih aktivnosti, kar pomeni proslav, komemoracij, lepljenja lepakov, raznašanja volilnih listkov itd. Videti je, da je ta delitev dela na neki način celo učinkovita, in tam, kjer funkcionira, zbuja celo splošno zadovoljstvo. Njeni družbeni in politični učinki so seveda vsaj dvomljivi, če že ne popolnoma negativni.

Največkrat se angažiranje v Socialistični zvezi in družbeno angažiranje SZDL kot subjekta demokratičnega družbenega odločanja občanu ne kaže kot ena izmed racionalnih oblik družbenega delovanja in družbenega angažiranja. To seveda ne velja za vrh. Vrhovi ali forumi Socialistične zveze imajo svoj prostor v sistemu družbenega odločanja. Kot taki so v tem prostoru in sistemu lahko tudi učinkoviti. Toda čimbolj gremo proti sredinam, katerim so organizacije SZDL in njihove dosedanje klasične politične delovne oblike v bistvu namenjene, tem manjši in tem nejasnejši je ta prostor.

Mislim, da danes ne bi smelo biti več dvoma, da se neposredna demokracija ne uresničuje le skoz institucionalizirane oblike družbenega samoupravljanja, temveč prav tako in čedalje bolj tudi z dejavnostjo družbenopolitičnih organizacij. Neposredna demokracija, boj mnenj in različnih stališč, se mora uveljaviti v fazah pred odločanjem o družbenih zadevah. Bistveno je namreč, kako do odločitve pridemo. V procesu odločanja oziroma nastajanja odločitve se morajo namreč uveljaviti predvsem mnenja in ocene tistih, ki bodo nosilci izvrševanja, torej posledic odločitve. Tu bi moralo biti resnično mesto SZDL. Danes je položaj največkrat tak, da po eni strani v SZDL ni dinamične različnosti — niti idejne niti akcijske, da pa je še tam, kjer do te različnosti pride, največkrat tudi čisto vseeno, če ta različnost je, ker je sama sebi namen. V mnogih primerih, govorim za tipično bazo, je dejansko vseeno, kaj kdo misli in pove. Aktivistično celo spodbujamo izražanje ostrih kritik, ocen in predlogov, da bi se čimbolj uveljavila ta t. i. različnost, se pa na žalost potem vsi zadovoljimo le s tem, da je do tega prišlo, čeprav ta različnost nikjer ne ustvarja politike in čeprav se ne realizira v nekih učinkovitih družbenih akcijah. Zato se SZDL zadovoljuje z deklaracijami in z ugotavljanjem stanja.

Skoraj isto je v Zvezi mladine. Če danes mladih ni v Zvezi mladine, v Socialistični zvezi — o tem veliko govori tudi dokument — potem to najbrž ni zato, ker bi mladi imeli negativen odnos do političnega sistema, do samoupravnega sistema, socialistične demokracije itn., ampak, ker v danih oblikah neposredne socialistične demokracije ne vidijo možnosti, da bi njihovo angažiranje pripeljalo do racionalnega cilja in sklepa.

Samo še kratka misel v zvezi z mladino. Velikokrat slišimo ocene, da je za stanje, ko mladih skoraj ni v sistemu neposrednega odločanja, kriva Zveza mladine. Te ideje prihajajo največkrat iz vrst vodstev Socialistične zveze, češ da Zveza mladine vključuje mlade v organizacijo, jih v organizaciji akcijsko, družbeno oži, ker se družbena aktivnost mladih organizirano začne in konča znotraj organizacije. Mladinska organizacija naj bi bila skratka ovira za neposredno vključevanje mladih v družbeno življenje. Če bi ta teza držala, potem bi problem

vključevanja mladih v družbeno življenje lahko hitro rešili. Odpravili bi organizacijo in s tem omogočili vključevanje mladih v sistem neposrednega odločanja. Če bi kdorkoli eksperimentiral na ta način, bi moral ugotoviti, da z odpravo organizacije ne bi doživeli stanja, da bi se mladi množično aktivno vključevali v aktivnosti SZDL, se pravi v sistem neposrednega družbenega odločanja.

ALI RES LAHKO SAMO POGOJNO GOVORIMO O KRIZI SZDL?

S. POLIČ: V glavnem se strinjam s tem, kako so dejansko vlogo in položaj Socialistične zveze ocenili prejšnji govorniki. Vprašujem se le, ali lahko govorimo o krizi Socialistične zveze. Zavedati se moramo, da smo šele na začetku graditve družbenopolitičnega sistema, ki temelji na samoupravljanju. Zato v »krizi« ali, bolje rečeno, v težavah, ki so nujno povezane z nastajanjem novih kvalitete, ni samo Socialistična zveza, temveč ves kompleks, če se tako izrazim, preobrazba političnega sistema, ki naj na samoupravni podlagi aktivira delovnega človeka in mu da možnost za odločilno vplivanje na družbene zadeve oziroma odločitve. Tudi o »krizi« Socialistične zveze torej lahko govorimo le v tem smislu, da je razlika med tem, kar naj bi bila oziroma med tem, kako jo opredeljujemo v naših temeljnih dokumentih, in med tem, kar dejansko je, prevelika in da v tem smislu Socialistična zveza — pa ne samo ona — zaostaja za našim splošnim družbenim razvojem in stvarnimi možnostmi in potrebami za uveljavitev. Res je tudi, da že skoraj dve desetletji govorimo o potrebi, da Socialistično zvezo preoblikujemo in preobrazimo, vendar pa smo do danes to zelo malo in prepočasi realizirali. Seveda — in ne v majhni meri — tudi iz objektivnih vzrokov oziroma, natančneje povedano, zato, ker objektivne in realne družbene razmere niso dovoljevale, da bi uresničili takšno vlogo Socialistične zveze, kakršno smo si — morda nekoliko idealistično, vsaj za takratne razmere — zamislili. Kljub temu pa mislim, da bi v danih razmerah lahko tudi glede Socialistične zveze od naših zamisli več uresničili in to hitreje. Tako pa je njena dejanska vloga, njen stvarni družbeni položaj zares takšen, kakršnega so opisali že prejšnji govorniki. To pa je posledica raznih vzrokov, med drugim tudi njene neučinkovitosti in premajhnega družbenega vpliva, zaradi česar seveda tudi ni posebno velikega interesa za to, da se v njej in prek nje uveljavljajo družbene skupine s svojimi interesi in stališči. V tej zvezi se postavlja vprašanje, ali nam je takšna organizacija sploh potrebna, ali si nismo ustvarili neke predstave, ki pa ni v skladu z realnostjo, ne današnjo ne tisto v prihodnosti.

P. KLINAR: Iz tega sledi, da gre pravzaprav za krizo ideje in za krizo prakse.

S. POLIČ: Gotovo se postavlja tudi to vprašanje, torej vprašanje, ali ne skušamo uresničiti pravzaprav nekaj neuresničljivega in nepotrebnega. Osebnost nisem tega mnenja. Gre namreč za širše dimenzije, za vprašanje, ki po svojem pomenu presega okvire naše družbe. Gre za vprašanje, kako in s čim nadomestiti mehanizem klasične buržoazne demokracije — ki na neki način, čeprav le prek političnih strank, vendarle omogoča izražanje različnih interesov, skupin itd. — v družbi, ki gradi in uveljavlja samoupravljanje in neposredno demokracijo in v kateri še obstajajo različne družbene skupine in različni tudi zelo nasprotni interesi, ki jih je treba nekako uskladiti.

Z. ROTER: Če kdo trdi, da gre za krizo temeljne ideje, ki jo opredeljujemo s samoupravljanjem, potem se s tem ne strinjam; mislim, da gre le za krizo modela uresničevanja te ideje.

S. POLIČ: Naša zamisel o tem mehanizmu, ki smo ga v glavnem že izdelali in ki ga sestavljajo ves naš sistem delavskega samoupravljanja in komunalni sistem in družbenopolitične in druge samoupravne organizacije, je gotovo v svojem temelju pravilna in za zdaj in še za dalj časa v skladu z realnimi potrebami naše družbe oz. prehodnega obdobja. To velja po mojem mnenju tudi za Socialistično zvezo kot važen sestavni del tega mehanizma oz. sistema. Zato, kot že rečeno, lahko govorimo o zaostajanju graditve tega mehanizma, o zaostajanju graditve našega političnega sistema nasploh in Socialistične zveze še posebej. Če pa je tako, potem je brez dvoma zanimivo in potrebno, da ugotovimo glavne vzroke.

S. KRANJČ: Poleg razsežnosti »krize«, ki je v razkoraku med zamišljenim in stvarnim, ali obstoji po tvojem mnenju še kakšna druga dimenzija »krize« npr. v razkoraku med možnostmi, ki so tako objektivne in subjektivne narave, in med tem, kaj se dejansko realizira. Mislim, da ta vidik zaostajanja Socialistične zveze tudi obstoji.

P. KLINAR: Ali drugače rečeno, da so projekti o Socialistični zvezi takšni, da niso v celoti uresničljivi v sedanjem trenutku. To se pravi, da preHITEVAJO objektivne možnosti.

B. MARKIČ: Po raziskavah, seveda nominalno, zajema po posameznih republikah glede na celotno prebivalstvo SZDL okrog 70 % celotne populacije.

S. POLIČ: Splošno znano dejstvo je, da avtoriteta Socialistične zveze še zdaleč ni tolikšna, kolikršna naj bi bila po ustavi,

po deklaracijah, po tem, kar je napisano v programu Zveze komunistov in kar so govorili tudi na zadnjem kongresu ZKJ. Prav tako je dejstvo, da njena stališča, celo stališča najvišjih forumov, nimajo posebno velike avtoritete. Primer: v začetku lanskega leta je zvezna konferenca SZDL Jugoslavije sprejela zelo pomembno resolucijo o osebnem delu z lastnimi sredstvi. Le nekaj mesecev po tem pa je Zvezna skupščina po hitrem postopku sprejela nekaj zakonov, ki v nekaterih določilih niso v skladu s to resolucijo. Socialistična zveza Jugoslavije oziroma njena zvezna konferenca pa na to sploh ni reagirala oziroma vsaj ne dovolj konkretno in odločno. Po mojem mnenju pa bi to bilo potrebno. Seveda to ni osamljen primer. Takih primerov bi lahko našeli še veliko na vseh ravneh. Zato je po mojem mnenju eden od pravih in najvažnejših pogojev za uresničitev takšne družbene vloge in položaja, kakršnega bi v našem sistemu Socialistična zveza nujno morala imeti, to, da se sama tega svojega položaja zave, da se zanj bori, da se bojuje za svojo uveljavitev in za uveljavljanje svojih stališč, ki naj bi dobila takšno avtoriteto, da ne bo prišlo nikomur na misel, da bi jih prezrl in podcenjeval. Zato se Socialistična zveza ne bi smela ustrašiti tudi opozicijskega stališča do nekaterih ukrepov oblastvenih ali samoupravnih organov, če meni, da ne koristijo našemu družbenemu razvoju oz. da niso v skladu s temeljnimi načeli samoupravnega socializma. Socialistična zveza se v teh primerih ne bi smela bati odkrite in javne konfrontacije, kar našega sistema kot celote gotovo ne bi oslabilo, marveč okreplilo.

P. KLINAR: To je pluralizem ne samo v okviru Socialistične zveze, marveč med Socialistično zvezo in drugimi političnimi subjekti.

S. POLIČ: To je brez dvoma eden izmed najvažnejših vzrokov za stanje, v katerem je Socialistična zveza, oziroma za njen stvarni družbeni položaj in veljavo. Sicer pa to veljavo lepo ilustrira pomen, ki ga daje Socialistični zvezi in njenim stališčem tisk nasploh in celo njena lastna glasila, kakršno je npr. naše Delo. Očitna in bistvena je razlika med poročanjem o delu in sklepih ter stališčih organov ZK in skupščin in Socialistične zveze — seveda v škodo slednje. V Sloveniji pa še posebej tisk o sejah oz. sklepih in stališčih zvezne konference SZDL Jugoslavije skoraj ne poroča. To so na videz drobne stvari, vendar lahko povzročijo in tudi res povzročajo pri preprostem občanu posledice v njegovem odnosu do Socialistične zveze. Tudi glede tega bo treba stvari spremeniti.

Še nekaj besed o odnosu med Socialistično zvezo in skupščinami. Ne gre seveda za to, da bi vsako stališče Socialistične zveze moralo biti sprejeto, gre bolj za borbo mnenj,

argumentov itd. Če neka skupščina nekega stališča Socialistične zveze ne more sprejeti, mora to javno in argumentirano povedati. Socialistična zveza pa bi si morala pridržati pravico, da s svojo akcijo nadaljuje, če ni zadovoljna z odločitvijo skupščine in je nasprotni argumenti niso prepričali.

Ko govorimo o avtoriteti in položaju Socialistične zveze, ima največjo avtoriteto — govorim za Slovenijo — republiška konferenca SZDL. In čim nižje gremo, toliko manjša je na splošno veljava Socialistične zveze. To je gotovo povezano tudi s kadrovskim sestavom. Konec koncev je odnos ne samo do Socialistične zveze, temveč tudi do drugih družbenopolitičnih organizacij, pri nas še zelo odvisen tudi od kadrovske zasedbe. Zato bi morali tudi v Socialistični zvezi delovati ugledni in uveljavljeni družbenopolitični delavci oziroma naši najmočnejši kadri, kot je nedavno v razgovoru s predstavniki revije »Socijalizam« poudaril tudi tovariš Mijalko Todorović, ki je s tem v zvezi dejal: »Če naj SZDL resnično postane širok forum neposredne demokracije, je poleg drugega nujno tudi to, da se kadrovsko okrepi. Pogosto napačno izhajajo od tega, da je treba najboljše in najsposobnejše ljudi osredotočiti v vodstva Zveze komunistov. Toda krepke kadrovske moči bi morale najti svoje mesto tudi v Socialistični zvezi, tako da bi tudi funkcionarji te organizacije že s samim svojim ugledom, avtoriteto in sposobnostjo in akcijo postali močna privlačna sila, sila, ki bo pritegnila ljudi na demokratično politično akcijo v SZDL. Če tega ni, ljudje ne občutijo Socialistične zveze kot mesta, kjer poteka demokratična politična debata. In ne samo debata, temveč je to tudi mesto za razreševanje mnogih protislovnih interesov, mesto za dogovarjanje vseh in za izvrševanje najširšega demokratičnega nadzora nad državnimi in samoupravnimi organi s strani delovnih ljudi«. (Socijalizam, št. 2/69, stran 155).

Z. ROTER: Zmotno je misliti in graditi na podmeni, da dajejo avtoriteto organizaciji tako imenovani »močnejši« kadri, ker lahko iz tega sklepamo, da daje le formalna moč nekega »kadra« organizaciji avtoriteto.

S. POLIČ: Za družbeno uveljavitev Socialistične zveze in njene dejavnosti kadrovsko vprašanje oziroma vprašanje njene kadrovske krepitve morda ni odločilno. Toda še zlasti zdaj, ko niti sama Socialistična zveza niti ljudje, ki delajo v njej, ne glede na svoje sposobnosti še nimajo tistega ugleda kot npr. vodilni družbenopolitični delavci, ki delajo v Zvezi komunistov ali v oblastvenih organih, bi kadrovska prerazporeditev oz. kadrovska okrepitev Socialistične zveze vsekakor prispevala k povečanju njene avtoritete in s tem privlačnosti. To je realnost,

s katero moramo računati. Seveda ni dvoma, da bo prišel čas, ko bo prav delo v okviru Socialistične zveze, osebna afirmacija v njenem okviru prinašala velik družben ugled in afirmacijo. Toda tako daleč še nismo in bi zato v tem prehodnem obdobju Socialistični zvezi tudi takšna kadrovska okrepitev le koristila.

Eden izmed pomembnih vzrokov, da Socialistična zveza nima položaja, kakršnega naj bi imela, je gotovo tudi njena skoraj popolna finančna odvisnost od skupščin oz. njihovih dotacij. Postavlja se vprašanje, kako na neki način doseči samofinanciranje, ali pa, kot nakazujejo tudi teze, da bi ji kot sestavnemu delu samoupravnega mehanizma zagotovili stalen vir oz. del sredstev, ki gredo neki družbenopolitični skupnosti za splošno porabo. S tem bi se bistveno okrepil njen položaj nasploh in proti skupščinam še posebej. Zato je to vprašanje zelo pereče, hkrati pa ga ne bi bilo težko rešiti, če v naši družbi res obstaja resen namen, da se vloga in vpliv Socialistične zveze okrepi.

Še nekaj besed o Socialistični zvezi in Zvezi komunistov.

Kljub temu, da govorimo o precejšnjem napredku v preobrazbi Zveze komunistov v idejno-politično silo, ki deluje znotraj našega samoupravnega in demokratičnega sistema, pa vendar tudi zanjo velja, da je še precej daleč od tega, da bi takšen notranji faktor postala. Še veliko je teženj po avtoritativnem urejanju od zunaj oz. prek transmisij, med katere še nemajhno število komunistov šteje tudi Socialistično zvezo. Zato bi lahko tudi za ZK rekli, kot smo rekli za Socialistično zvezo, da je v neki »križi«.

Mnogim članom Zveze komunistov še vedno ni dovolj jasno, da kot komunisti lahko nekaj pomenijo, še več, da se za prave komuniste lahko imajo samo, če so družbenopolitično aktivni znotraj našega demokratičnega in samoupravnega sistema. Če torej glede na ta sistem niso neki zunanji faktor, temveč živ, najbolj aktiven sestavni del organizacij in organov, ki ustvarjajo ta naš sistem.

Zato tudi je oz. bi moral biti ves smisel reorganizacije Zveze komunistov v tem, da celotno organizacijo prilagodimo sistemu samoupravljanja in da torej dosežemo, da se bo Zveza komunistov prek svojih članov znotraj organizacij in organov uveljavila kot idejno-politični in ne kot oblastveni faktor. Kot že rečeno, pa po mojem mnenju takšne funkcionalne prilagoditve Zveze komunistov našemu samoupravnemu in demokratičnemu sistemu še nismo dosegli — niti v organizacijskem in tudi ne v kadrovskega pogledu.

Razumljivo je zato, da takšno stanje ne koristi uveljavitvi Socialistične zveze oziroma da je ta uveljavitev neposredno odvisna od stvarne preobrazbe Zveze komunistov, kot smo jo že opisali.

Zato je to vprašanje, vprašanje odnosa Zveze komunistov do Socialistične zveze, seveda ne le demokratičnega, temveč stvarnega odnosa, pravzaprav ključno vprašanje Socialistične zveze danes, kar se v tezah ni dovolj pokazalo.

Sicer pa smo celo s statutom Socialistične zveze Jugoslavije in tudi Slovenije uzakonili vpliv Zveze komunistov na delo in sklepe najvišjih forumov Socialistične zveze od zunaj, prek posebnih predstavnikov centralnih komitejev, katerih število niti ni določeno, predstavnikov, ki na sejah zvezne in republiške konference SZDL enakopravno s člani teh konferenc sodelujejo pri sprejemanju stališč, sklepov itd.

Seveda se ob tem postavlja vprašanje, kakšna je vloga oz. kaj dela v teh konferencah veliko število članov Zveze komunistov, tudi zelo uglednih, ki so člani teh konferenc, in ali niso tudi ti člani Zveze komunistov, pa čeprav vsi niso njeni funkcionarji, pravi in avtoritativni predstavniki Zveze komunistov.

TEŽNJA K UNIVERZALNOSTI ORGANIZACIJE — VZROK NEUČINKOVITOSTI

S. KRANJC: Iz tez je razvidna tudi težnja po tako imenovani univerzalnosti Socialistične zveze, in sicer v dveh smereh: da v nekem pomenu besede prekrije vse samoupravne strukture — te pa so zdaj zelo razvite — in vse družbenopolitične organizacije. Ali ni v zasnovi težnje k popolni univerzalnosti tudi klica ali eden izmed vzrokov za njeno neučinkovitost, njeno splošnost, deklarativnost in tudi za občutek pri mnogih ljudeh, ki mislijo, da je SZDL odveč, ker se lahko o istih stvareh pogovorijo na drugih ravneh bolj učinkovito. Ali ne bi bilo smiselno, če bi v diskusiji o poteh nadaljnje preobrazbe Socialistične zveze govorili tudi o tem, kako v pozitivnem smislu presegati njeno politično in organizacijsko univerzalnost.

I. TAVČAR: Težnja po univerzalnosti obstoji in se kaže v tej ali oni obliki ali pa, kar je v današnjih razmerah skoraj isto, skoz tak ali drugačen monopolizem. Spričo tega obstoj samo enega univerzalizma, ne da bi obstajal ob njem še kakšen drug, pomeni tudi neogrožen monopolizem. Mislim, da potrebujemo nekaj univerzalističnih teženj, ker je naposled tudi ZK taka. Le-ta poskuša biti vsepovsod prisotna, ne samo na organizacijski način, seveda pa je vprašanje, s kakšnimi sredstvi in kako. No, to je že drugo vprašanje. Toda dejstvo je, da je v naravi sami taka težnja prisotna in da je najbrž tudi nujna. Zdi se mi, da je vloga Socialistične zveze tudi v tem, da poskuša najti nekaj skupnih imenovalcev in nekaj skupnih povezav, da bi dosegli nekatere rešitve, ki so potrebne v korist vseh.

Kriza Socialistične zveze je po mojem mnenju tudi v tem, da ni nosilec take integracije. Spričo tega, da je nekoliko odtujena, da ne pozna dejanske stvarnosti — ta stvarnost pa je danes po interesih pluralistična — ni več sposobna, da bi te interese združevala: tega ni zmožna storiti tudi zaradi tega, ker se ne spušča v boje in spopade.

Razen tega si delamo utvare o Socialistični zvezi, kadar govorimo o tem, kakšna naj bi bila. Tak razvoj Socialistične zveze, kakršen je bil doslej, pomeni tudi razrast nekaterih drugih dejavnikov v naši družbi, to pa lahko ocenimo kot pozitivno. Če bi se SZDL še naprej obnašala oblastniško, kot o vsem odločujoča ali razsojajoča sila, bi bilo to zelo slabo za naš razvoj. S tega stališča lahko rečem, da je bil razvoj SZDL ustrezen: razpadla je neka njena stara vloga.

B. MARKIČ: Toda Socialistična zveza take vloge nikdar ni imela.

I. TAVČAR: Ne, bila je bolj ali manj podaljšana in razširjena roka Zveze komunistov. Treba jo je gledati v tej luči. Če bi SZDL strogo ločevali od ZK, potem bi se na neki način že približali dvostrankarstvu, ki se sem pa tja že uveljavlja, ali pa bi se morali dogovarjati, da bi Socialistična zveza imela zgolj posebno vlogo. To dvostrankarstvo lahko razumemo tudi tako, ne da bi videli dvostrankarstva samo tako, kot ga razumejo v tujini, namreč, da bi bili eno člani Zveze komunistov, drugo pa člani Socialistične zveze. To je druga zamisel.

S. KRANJC: Mislim, da gre za dve stvari. Eno je univerzalnost v tistem smislu, kot smo jo prej opredelili, da zajame vse, v smislu totalnosti v političnem in organizacijskem smislu, drugo je pa njena integrativna in kohezijska naloga, ki je brez dvoma ena njenih temeljnih funkcij, če je družbenopolitična organizacija.

S. POLIČ: Če izhajamo iz dejstva, da je vendarle temeljno in najvažnejše pa tudi najtežje vprašanje prehodnega obdobja, v katerem smo, kako usklajevati različne interese, ki obstajajo, čemur je navsezadnje namenjen ves mehanizem socialistične demokracije, potem je nujno, da se ti interesi pokažejo v večji meri kot doslej in da se ravno tako uveljavi tudi njihovo usklajevanje zlasti znotraj Socialistične zveze.

Konec koncev brezstrankarski sistem neposredne socialistične demokracije ne pomeni in ne sme pomeniti negacije različnih interesov in iz njih izvirajočih protislovij, marveč mora tem interesom in njihovim nosilcem, seveda le tistim, ki jim je izhodišče samoupravni socializem, dati še večje, še neposrednejše in še bolj enakopravne možnosti, da se

pokažejo in uveljavijo. In to ne samo znotraj Socialistične zveze, toda zlasti in predvsem prav v njej.

Ni dvoma, da za takšno enakopravno izražanje, konfrontacijo in usklajevanje različnih interesov znotraj Socialistične zveze še nismo našli niti primernih organizacijskih oblik niti metod.

I. TAVČAR: Rad bi vedel, kako naj razumemo zahtevo, naj bi se Socialistična zveza odrekla univerzalizmu, in kaj naj bi potem pomenila in vsebovala. Razmišljam s tega vidika, da se bodo posebni interesi tudi posebej organizirali in to na poseben način. Krepitev in osamosvajanje vseh teh različnih organizacij brez dvoma že spreminja dosedanje družbenopolitično strukturo pri nas in onemogoča, da bi se Socialistična zveza uveljavljala kot nekakšen pokrovitelj ali kot krovna organizacija; SZDL tako postaja le prostor, kjer naj bi se uveljavljale posebne organizacije in nosilci posebnih interesov, ki naj bi se sestajali takrat, kadar imajo potrebo in kadar čutijo težnjo, da uskladijo medsebojne — posebne — interese. Zato bi se morala Socialistična zveza temu tudi organizacijsko prilagoditi. Vodstva Socialistične zveze bi morala rasti na temelju takih posebnih interesov, ne pa, da se uveljavlja tako imenovani skupni interes ločeno in zunaj. To se mi zdi ena od razsežnosti tega kritičnega trenutka. Zato se mi zdi zahteva, da bi morala Socialistična zveza zagotoviti pretok vplivov od spodaj navzgor, problematična, neutemeljena pa je trditev, da je bil vpliv od zgoraj navzdol uspešen, kajti le-ta kaže na utvaro, v kateri živi vodstvo, ki funkcionira samo s seboj, a je v resnici pogosto brez odmeva in v praznem prostoru. V tezah pač vodstvo samokritično gleda samo nase, vemo pa, da lastno mišljenje o sebi ne odseva vedno pravega stanja.

S. KRANJC: Dovolj, da ti odgovorim na vprašanje, zakaj se izrekam zoper popolni univerzalizem. Vzrok zaostajanja SZDL je tudi v tem, da se ukvarja z vsemi vprašanji, — to pa ne velja le za SZDL, — da se govori premalo strokovno, argumentirano in konkretno o marsikaterih stvareh. Sodobna družba pa ne teži le k univerzalizaciji, temveč tudi k specializaciji. Sodim pa tudi, da ni le Socialistična zveza tisti prostor, kjer se naj izraža in sooča celoten pluralizem interesov. Ti dve sicer ne dovolj argumentirani izhodišči me vodita k temu, da postavljam univerzalizem pod vprašaj.

RAZLIKA MED SPOZNANIM STVARNIM IN RESNIČNIM STVARNIM

I. TAVČAR: Seveda se ne strinjam s stališčem, da bi morala Socialistična zveza delovati na vseh področjih. Postaviti bi si pač morala tista vprašanja, ki nastajajo v interakciji posebnih

interesov kot skupna vprašanja in jih je treba postaviti na tako platformo, kakršna je Socialistična zveza. Na ta način je seveda danes vloga Socialistične zveze omejena. Zato njenega pomena ne smemo pretirano poudarjati in si izmišljati, kaj vse naj bi bila, in jo primerjati z Osvobodilno fronto, ki je bila v svojem času edino sredstvo, če se tako izrazim, ki ga je imel slovenski narod v boju za obstanek. Danes ni potrebe, da bi v okviru takšne organizacije urejali toliko vprašanj. S tem se popolnoma strinjam. Zato lahko govorimo o pluralizmu tudi s tega vidika.

Najbrž ni kriza samo v tem, da imamo neke idealne predstave ali iluzije o družbi. Kriza je bolj v tem, da naše spoznanje o stvarnosti zaostaja za resnično stvarnostjo. Tu je bistvo krize; iluzije niso toliko usodne, kolikor je usoden ta razkorak med spoznanim stanjem in stvarnim stanjem. Socialistična zveza še živi, kot da je v stanju, ko je še imela v javnosti moč, ko je na marsikaj vplivala, posredno seveda, kot sredstvo Zveze komunistov. Takrat je politika in politična moč odločala o marsičem. V tem času pa sta se njena moč in vpliv izredno zmanjšala v tem smislu namreč, da politika ne odloča o usodi človeka, o njegovem razvoju itd.

M. RIBARIČ: Ali lahko postavim vprašanje: kje je ta razlika med spoznanim in stvarnim stanjem — v vodstvu Socialistične zveze ali sploh v družbi.

I. TAVČAR: Mislim, da pri vodstvu Socialistične zveze.

M. GORIUP: Morali bi ugotoviti, da nepoznavanje ne izvira iz naših nezmožnosti, da spoznavamo, ampak na neki način iz naše nepripravljenosti, da spoznamo realno stanje. Strahotno smo obremenjeni z občutkom o neizbežnosti idealiziranih interpretacij in ocen; ne samo v Socialistični zvezi, mislim, da je to splošno. Takšen pristop pa ustvarja zelo plodne razmere za napačne politične sklepe in za slabo načrtovanje akcije.

NEZADOVOLJIVOST RAZMERJA ZK-SZDL

P. KLINAR: Vprašanje univerzalizma je izredno zapleteno in ga verjetno na tem pogovoru ne bomo mogli razrešiti. Vsako politično organizacijo na neki način prizadene dejstvo, da se ne bori za oblast oziroma da ni neposredno vezana na oblast. Zaradi teh funkcij so politične organizacije nastale, in če to svojo pomembno funkcijo zgubljajo, se s tem omeji pomemben del njihove pristojnosti. Mislim, da to velja tudi za Socialistično zvezo. Ker pa je SZDL množična organizacija, moramo mimo vseh slabosti množičnih organizacij sploh upoštevati še to, da

množična politična organizacija polno zaživi samo v izjemnih situacijah, tedaj, kadar gre za nacionalni obstoj, za nacionalno osvoboditev ipd. (Primer: Osvobodilna fronta pri nas.) Nadaljnja omejitev za razvoj SZDL kot množične politične organizacije pa je v tem, da se razvijajo posamezni subjekti, ki imajo tudi svoj političen prizvok, kot so vsa tista društva, organizacije, interesna združenja itd., ki delujejo v okviru SZDL in ki tudi iščejo svojo avtonomijo. Poznamo že zelo stare teorije, ki političnim organizacijam ne pripisujejo nobene perspektive, češ da bo interesno združevanje in občasno združevanje lahko postopno nadomestilo monopolne politične organizacije. Tudi pri nas lahko predvidevamo, da se bo interesno združevanje razvijalo in da se bo postopoma izločevalo in osamosvajalo iz okvirov Socialistične zveze. Ne nazadnje je samoupravljanje takšno interesno združevanje. Precejšnje možnosti za aktivnost Socialistične zveze pa vidim kljub omenjenim omejitvam v tem, da SZDL uspe, da zajame in aktivira tiste subjekte, ki so zunaj sistema. Danes sem že govoril o tako imenovanih nevpilivnih slojih. Kot je razvidno iz tega, kar sem navedel, sem mnenja, da se bo SZDL na ravni posebnih problemov, na ravni konkretnega odločanja, znašla v zapletenem položaju, ki bo prizadel idejo njenega univerzalizma. Pri sprejemanju globalnih odločitev pa bi se lahko bolj uveljavila integracijska funkcija SZDL, če bi združevala in vsklajevala različne posebne interese. To pa bi lahko uresničevala s tem, da bi se zavzemala v centrih odločanja za svojo politiko.

K vsemu temu bi dodal še zapleteno vprašanje — v tezah nerazjasnjen odnos Zveza komunistov — Socialistična zveza. Pri tem zares pomembnem vprašanju se teze omejujejo le na delovanje članov Zveze komunistov v okviru Socialistične zveze, kar pa je seveda premalo. Problem je v tem, da po eni strani ugotavljamo, da je Zveza komunistov idejno-politična sila, po drugi strani pa zahtevamo od Socialistične zveze njeno relativno avtonomijo. Tukaj nastajajo teoretični in praktični politični problemi, ki niso dovolj razjasnjeni in se jim zato ne smemo izogniti. Sodim, da bi se morale teze tega problema lotiti z vidika vloge funkcij SZDL.

VEČINA PRISOTNA PRI OBLIKOVANJU ODLOČITEV — UČINKOVITOST ODLOČITVE

N. TOŠ: Še vedno je ostalo odprto vprašanje univerzalnosti. Strinjam se z argumenti, ki jih je nanizal tovariš Tavčar, in s tistimi, ki sta jih nanizala tovariš Kranjc in tovariš Klinar. Zdi pa se mi, da moramo ostati znotraj realnega prostora in torej priznati, da so procesi konstituiranja parcialnih interesov močni in prisotni, da pa

je hkrati še občutno prisotna univerzalna politična sila, ki je ne bomo odpisali. Gre za to, da postavimo pogoje za optimalno modifikacijo »univerzalnosti« skladno z našo predstavo o smotrnosti političnega delovanja Socialistične zveze. Jasno je, da je ta univerzalnost omejena v neko specializiranost. In v čem je specializiranost njenega delovanja? Hiba, ki se kaže v nekaki fizični delitvi dela znotraj komunalne, republiške skupnosti, je nesmiselna, kar kaže pravzaprav samo na monopolizacijo nekaterih področij. Socialistična zveza bi morala imeti v splošnosti svoje organiziranosti moč za univerzalno nastopanje na področjih osrednjega družbenega pomena, to pa ne pomeni univerzalnosti na ta način, da bi pokrivala celoto problemov, panog in področij družbenega delovanja, ampak univerzalnost v tem, da lahko izbira glavno smer delovanja glede na osrednjost in aktualnost tem in problemov. To pa pomeni, da Socialistična zveza izbira tiste aktualne centralne probleme, tako in kakor se pojavljajo znotraj baze, znotraj hotenja in interesov ljudi — in ne zunaj tega.

V naši razpravi je na neki način vseskozi prisoten pojem učinkovitost, čeprav je njegova raba nerazjasnjena. Sam vidim sedanjost in torej kratkoročno prihodnjo vlogo, ki naj jo SZDL igra v prihodnjih nekaj letih (ne da bi ocenjevali njeno vlogo za desetletja naprej) ravno v tem, da zagotavlja participacijo ljudi v oblikovanju odločitev. Če je tako, potem Socialistična zveza svojo vlogo opravlja in je učinkovita. Postavljam antitezo tezi, ki pravi: ni pomembno to, kako Socialistična zveza deluje in ali je pri oblikovanju sklepov in odločitev Socialistične zveze prisotno veliko ali malo ljudi, torej interesi velikega ali majhnega števila ljudi, ampak to, da je odločitev učinkovita. Trdim nasprotno: interesi večine ljudi morajo biti prisotni pri oblikovanju odločitev in odločitev je »učinkovita«. Kajti vprašanje je, kdo je razsodnik oziroma ocenjevalec učinkovitosti nekih odločitev. Presoja učinkovitosti je pravzaprav zgodovinska kategorija, ki se nenehno spreminja. Vloga Socialistične zveze v strukturirani družbi, Socialistične zveze kot najbolj množične organizacije, je, da vzpostavlja stik med interesi večine in akcijo zagnanih navdušencev, akcijo tistih, ki jih imenujemo idejno jedro, zato da vzpostavlja pogoje za realizacijo te akcije; ne nazadnje zato, da vzpostavlja demokratičen nadzor nad realizacijo te akcije, da vzpostavlja temelje za realizacijo te akcije. Tistega, kar je program nekega zagnanega jedra, ne moremo realizirati brez sodelovanja celote. Vse revolucije to več kot jasno dokazujejo. Vloga Socialistične zveze torej ni v tem, da enostavno prevzema program te zagnane sile, ampak v tem, da ta program konfrontira z miselnostjo in z interesi celote. To pa pomeni, da bi se Socialistična zveza morala veliko neposredneje konfrontirati s posameznimi programi in s tem vzpostavljati

realnejše pogoje za izražanje posameznih skupinskih in posebnih interesov; s tem pa tudi nujno realnejše pogoje za prisotnost oziroma realizacijo takih posebnih interesov ob skupnih odločitvah.

KAKO RAZUMETI POJEM UČINKOVITOSTI V ZVEZI Z DELOVANJEM SZDL?

I. TAVČAR: Vprašanje učinkovitosti se nam lahko postavi tudi kot primer, — naveden je v dokumentu — ko nekatere akcije obidejo obstoječe institucionalizirane oblike. Ugotavljajo, da so to akcije, ki so socialistične, a so vendar zunaj Socialistične zveze. To je očitno kritika Socialistične zveze, ker kaže, da je SZDL odtujena in zunaj nekaterih družbenih tokov in da se ti gibljejo tudi zoper njo. Mislim, da je v tem velika kriza Socialistične zveze, da se zunaj, mimo nje in celo proti njej gibljejo nekatere družbene silnice, ki pa so v temelju socialistične. Menim sicer, da se bo to zmerom dogajalo, in si ne delam utvar, da se bo vse vedno dogajalo znotraj Socialistične zveze. Vendar pa — čim več se bo dogajalo zunaj nje, tem slabše bo to za Socialistično zvezo.

B. MARKIČ: Po mojem mnenju je iluzija, da bi se vsi procesi odvijali znotraj sistema, razen če je ta sistem res totalen!

M. RIBARIČ: V zvezi z vprašanjem univerzalnosti, ki se postavlja tudi kot vprašanje razumevanja in opredelitve, kaj vse naj sodi v dejavnost Socialistične zveze, bi dejal, da so nekatere stvari zelo jasno postavljene in tam ni govora o tem, ali sodijo v SZDL ali ne. Na primer ves odnos do skupščin, do družbenopolitičnih skupnosti, do poslancev itd. Ta po ustavi in zakonih direktno sodi v domeno Socialistične zveze. Če hočemo na tem vprašanju obravnavati problem univerzalnosti, je že to vprašanje tako, da nam kaže ves problem v vsej širini. Če mora imeti Socialistična zveza kot nosilka vsega kandidacijskega in volilnega postopka stalen odnos v prvi fazi, ko se skupščine konstituirajo, in v naslednji fazi, ko ves ta sistem dela, vemo pa, da imajo ti organi zelo širok horizont svojega dela in so tudi na neki način že skoraj univerzalni, potem nam je tudi problem krize Socialistične zveze jasnejši. Predstave o tem, kako ti organi delajo in kaj Socialistična zveza dela s tem v zvezi, so najdostopnejše. Če pogledamo nazaj, vidimo, da so bili odnosi Socialistične zveze do predstavniških organov zelo skromni. Šele na podlagi neke analize pa bomo lahko ugotovili, koliko se Socialistična zveza v volilnem postopku res uveljavlja in koliko se pod ščitom Socialistične zveze uveljavlja kdo drug, zlasti razne skupine. V zvezi s tem še nekaj o postavki,

ki je navedena v tezah, namreč, da je cilj Socialistične zveze, da predstavniška telesa dejansko postanejo sredstvo občana. V tezah dalje sledi, da se bo zato Socialistična zveza zavzemala za razvoj samoupravne funkcije teh teles. To je razumeti, kot da lahko predstavniška telesa postanejo sredstvo občana samo z razvojem svoje samoupravne funkcije. Ker pa vemo, da je še zelo pomembna oblastna funkcija teh teles, potem bi lahko taka teza vodila do tega, da je pravzaprav ta oblastna funkcija prihranjena za nekoga, ki je celo zunaj Socialistične zveze, vsekakor pa zunaj občanov. To je problem zelo konkretnega značaja. Iste teze namreč zahtevajo, da bi bilo treba ta odnos postaviti bolj realno. V odnosu do predstavnikov — delegatov v skupščini je prostor Socialistične zveze po mojem mnenju v tem, da mora SZDL intervenirati takrat, ko ti predstavniki — delegati delajo v nasprotju s temeljnimi interesi svojih volivcev in v nasprotju s splošno sprejeto družbeno smerjo našega razvoja. Tukaj bi moral biti prostor Socialistične zveze. Seveda pa je največji problem, kdo je ta Socialistična zveza, ali je forum ali je to neki ožji krog in kako praktično to stvar realizirati. V zvezi s tem se postavlja vrsta vprašanj, kako opazovati tako dogajanje, kako priti do takšnih ocen in kako imeti možnost za dejansko realizacijo sklepov, do katerih bi prišli.

V zvezi z razpravo o učinkovitosti bi opozoril na to, da je v tezah v drugem poglavju rečeno, da je poglobljen konflikt med birokratizmom in samoupravljanjem. Postavlja se mi vprašanje, ali ni važnejše in bolj aktualno kot taka alternativa in temeljno za premagovanje tega konflikta v smeri samoupravljanja drugo protislovje, in sicer konflikt med znanjem in neznanjem, med sposobnostjo in nesposobnostjo, med učinkovitostjo in neučinkovitostjo. Zdi se mi, da je pravzaprav birokratizem izraz nemoči, izraz nesposobnosti na sodoben način urejati družbene zadeve. Zdi se mi, da ne more biti nekaj sodobno, ne da bi bilo hkrati samoupravno, in da ne more biti nekaj sodobno, kar je birokratsko. Če bi priznali, da je samoupravno nekaj, kar ni učinkovito in dobro, potem tako samoupravljanje nima perspektive.

M. GORJUP: V Zvezi mladine ugotavljamo, da mladi ljudje dosti razmišljajo o družbenih dogajanjih, si ustvarjajo svoje mnenje in oceno o njih, jih izražajo, vendar le redko v Zvezi mladine ali v Socialistični zvezi. Vse tisto, kar se v človeku dogaja, kar se poraja v konkretnem življenju, ves njegov odnos do sveta in do konkretnih družbenih problemov, se velikokrat ne izraža družbeno učinkovito skoz oblike, ki so za to ustvarjene, kot npr. Socialistična zveza, Zveza mladine itn., temveč zunaj njih. Nekaj je torej narobe z mehanizmi družbenih organizacij, z mehanizmi neposredne demokracije.

S. KRANJC: Ali morda misliš, da je možno doseči, da se bodo izražale težnje zgolj skozi institucionalne oblike?

M. GORIUP: Če hočemo, da bodo občani ustvarjalni v sistemu neposrednega družbenega odločanja, potem njihove ocene, mnenja in predlogi ne smejo ostati brez odmeva. Socialistična zveza in njene organizacije so pa velikokrat prazen prostor, v katerem besede sicer zvočno izzvenijo, a nič več kot to. Občani pa bodo izražali svoja mnenja in predloge znotraj oblik neposredne demokracije, torej tudi znotraj organizacij in delovnih oblik SZDL, le dotlej, dokler bodo čutili, da so njihovi predlogi eden izmed faktorjev samoupravne demokratične konfrontacije stališč, ki torej pripelje tudi do nekega demokratičnega sklepa. Na ta način tudi razmišljam o učinkovitosti.

P. KLINAR: Tovariš Ribarič je končal svoje izvajanje s tem sklepom: samoupravljanje je učinkovito, če je sodobno, oz. je postavil enačaj med sodobnim, samoupravnim in učinkovitim. Sprašujem pa se, če je to tudi zmerom res, kajti tehnokratizem je lahko sodoben in učinkovit, ni pa samoupraven.

M. RIBARIČ: Sem za takšno samoupravljanje, ki je boljše, bolj učinkovito kot tehnokratsko upravljanje.

Z. ROTER: Strinjam se s tovarišem Tošem, ki je dejal, da je učinkovitost zgodovinska kategorija, vendar mislim, da bi se morali skrbno varovati mitizacije takega pojmovanja učinkovitosti. Za empirične ljudi je učinkovitost čista empirična kategorija.

I. TAVČAR: Učinkovitost se lahko meri na kratko, pa tudi na dolge steze.

Z. ROTER: Samo nikar ne merimo edinole na »dolge steze«!

S. KRANJC: Poiskati moramo sintezo med dolgoročnim in kratkoročnim!

I. TAVČAR: Samo dolgoročnega ne smemo zanemarjati na račun kratkoročnega.

N. TOŠ: S tovarišem Roterjem sva istih misli. Če pravim, da je učinkovito demokratično, pomeni, da je to empirična kategorija, čeprav ne zanemarjam, in to sem tudi poudaril, njenega zgodovinskega pomena, kajti le-ta se nujno in vedno znova konfrontira z empirično stvarnostjo. Empirična stvarnost pa so konkretno izražena hotenja oziroma interesi večine ljudi. Politično delovanje je učinkovito, ko se preplete s to vsakodnevno empirično stvarnostjo, če pa pri tem ne uspe, ostane neučinkovito.

VRHOVNOSTNA PRESOJA RAZPRAVE O TEZAH ALI TRAJEN DIALOG? ZAKAJ ZAENKRAT SLABA ODZIVNOST NA TEZE?

M. JAVORNIK: Opravičujem se, da se nisem že prej vključil v pogovor. Želel sem slišati vaše ocene in mnenja o tezah za razpravo. Sami se zavedamo hib in pomanjkljivosti, ki so še v tezah. Pričakujemo, da bo javna razprava tja do konca junija dala temeljno oceno in tudi gradivo za to, da bi lahko sprejeli izpopolnjeno verzijo. Tudi zdaj ne bom odgovarjal na vrsto vprašanj in dilem, ki jih je postavila današnja razprava. Želim pa poudariti, da ne začnemo razprave šele zdaj s tem dokumentom. Procese preobražanja SZDL smo praktično začeli že v preteklosti. Najbrž so začetni mejnik VI. kongres SZDL in spremembe, ki smo jih na VI. kongresu vnesli v statut Socialistične zveze Jugoslavije in seveda Slovenije. Nekako v tem času smo tudi začeli s poglobljeno analizo vloge in pomena OF in dejavnosti Socialistične zveze. Simpozij o OF v Ljubljani je na primer opredelil vsaj nekatere točke za znanstveno sintezo ocen o OF. Leta 1966 je bil v Beogradu tudi simpozij o Socialistični zvezi. Prispevki na tem simpoziju niso samo registrirali problemov, samo ugotavljali stanja, temveč so tudi že načrtovali nadaljnjo pot. Gradivo je zbrano v posebni knjigi. Kdor se hoče poglobljeno in znanstveno ukvarjati s temi vprašanji, skorajda ne more iti mimo nje. V njej je namreč v glavnem še zmerom pravilna analiza o položaju SZDL v naši družbi ne glede na to, da ni dokončno sintetizirana. Ravno tako je prav, da upoštevamo tudi vso drugo razgibano dejavnost, ki je usmerjena v demokratizacijo našega političnega sistema in političnega življenja in iz katere ne moremo izvzeti SZDL in sedanjih tez. Prav pred kratkim in zelo konkretno je o tem sprejel stališča IX. kongres ZKJ. Mislim, da so ta dejavnost in tudi analize, ki so jih naredili za ta kongres, baza, na kateri moramo temeljiti. To nas po svoje tudi opravičuje, da se v dokumentu, kakršne so teze, ne spuščamo v globlje analize sedanjega časa in preteklosti. Najbrž lahko iz vsega tega, predvsem pa iz tez samih, razberemo zelo jasen odgovor. Zavedamo se namreč — to pa je tudi politična ocena za dosedanje delovanje SZDL —, da je današnji čas samoupravnega razvoja prišel do tiste stopnje, ko moramo in moremo sistem političnega življenja in delovanja razvijati dalje, in sicer razmeroma zelo hitro. Z drugimi besedami to pomeni, da so v sedanjem političnem sistemu hibe, pomanjkljivosti, napake, da politični sistem zaostaja v razvoju za sedanjo stopnjo samoupravne družbe. Če v tem smislu lahko uporabimo izraz kriza, naj bo tako, lahko pa ga tudi drugače opredelimo. Vsekakor pa je res, da zaostajamo predvsem v praksi, ne v načelih, zaostajamo v ustvarjanju praktičnih

demokratskih možnostih za politično uveljavljanje ljudi. Predvsem gre torej za spreminjanje prakse.

S tem mislim, da bi se smeli in mogli odpovedati temeljitejšemu proučevanju sedanjega položaja in preteklosti. To je še vedno pred nami. Kaže se kot neke vrste imperativ za Socialistično zvezo. Če bo hotela svoje delo sproti in tekoče izpopolnjevati, se bo morala izpostaviti nadzoru delovnih ljudi samih, članstvu organizacije, pa tudi znanstvenemu opazovanju, analizi in proučevanju. Ustvarjalna, tvorna znanstvena misel bo morala postati temelj za nadaljnje delovanje Socialistične zveze. Koristno bi bilo, če bi ta znanost že danes lahko dala več odgovorov na odprta vprašanja v težah. Na vrsto vprašanj bomo šele morali iskati odgovore. To so med drugim vprašanja: SZDL in predstavniški organi, delovanje Socialistične zveze v krajevnih skupnostih; prav posebej opozarjam na to zato, ker je včasih veliko lažje najti odgovore na ravni republiške konference kot pa primer v krajevni skupnosti ali krajevni organizaciji Socialistične zveze. Potem so tu vprašanja o odnosih z drugimi družbenopolitičnimi organizacijami in društvi, glede katerih je še tudi vrsta stvari nerazčiščenih. Obdelati bi morali zlasti praktične vidike medsebojnih odnosov med temi organizacijami in SZDL. Dalje gre za odnos med Socialistično zvezo in odborniki, poslanci, še posebej v zvezi z novo vlogo SZDL v volilnem dogajanju itd.

Ko ugotavljamo pomanjkljivosti v sedanjem političnem sistemu in delovanju Socialistične zveze, pa opazamo v praktičnem življenju celo vrsto spodbud in zahtev delovnih ljudi na raznih področjih glede delovanja Socialistične zveze; ugotavljamo, da ljudje v Socialistični zvezi konkretno vidijo sredstvo, s katerim lahko vplivajo na družbenopolitično odločanje. Kakor hib in pomanjkljivosti ne bi rad posploševal, tako tudi teh pozitivnih primerov ne gre posploševati, za praktično politično akcijo pa so izredno koristni, na njih mora temeljiti naše delo.

Posebej bi rad poudaril še financiranje Socialistične zveze in vse, kar iz tega izvira. Na to nimamo dokončnega odgovora, nismo še niti proučili, v kakšno globino se raztezajo posledice takšne ali drugačne ureditve, zato bi to vsekakor morali posebej proučiti. Izredno koristno bi bilo, če bi tudi pri tem tvorno sodelovala znanost.

S. KRANJIC: Osebnostno ne sprejemam teze, da se sooblikovalci tez o Socialistični zvezi hkrati ne vključujejo v razprave. V interesu javne razprave je, da se vsi soodgovorni hkrati vključujejo v diskusijo in da le-ta poteka v obliki dialoga, kjer se stvari razčiščujejo in se išče sinteza. Zato je v interesu oblikovanja dokumenta in iskanja rešitev verjetno zelo

pomembno, da bi tisti, ki delajo v forumih Socialistične zveze, sproti kazali aktiven odnos do stališč, ki se uveljavljajo v javni razpravi. In to sproti. Potrebno je, da vsaka teza dobi svojo potrditev ali pa utemeljeno odklonitev. Ne sprejemam logike, da bi zunaj javne razprave ali po njenem koncu sklepali neodvisno od javne razprave. To velja za vse strukture, ne samo za SZDL, tudi za ZK. Velika hiba naših družbenih organizacij je v tem, da damo v javno razpravo teze, diskusija teče, ne da bi se odgovorni ljudje vključevali v javno razpravo, in nato čakamo trenutka, ko javno razpravo ocenimo, ne da bi bili aktivni spremljevalci javne razprave same. To je ostanek forumskega načina dela, birokratskih pogledov na vlogo vodstev.

N. TOŠ: Očitno, je, da izključenost iz razprave ohranja možnost za vrhovno presojo v razpravi. Če nisi prisoten v toku razpravljanja in oblikovanja argumentacije v prid posameznim rešitvam ali proti njim, imaš na koncu možnost, da vse to presodiš z vidika svojih izhodišč.

Še ena ugotovitev. Tudi sam sem član vodstva Socialistične zveze in moram priznati, da organizacija Socialistične zveze celo na ravni vodstva do tega trenutka dokumenta ni v ničemer preverila. Kolikor pa je dokument formalno prisoten, obstaja težnja, da razmišljajo, kako bi ga aplicirali na konkretne razmere, kar pomeni, da se vodstva ne spuščajo v presojo splošnih izhodišč dokumenta, da ne razmišljajo, kako bi jih popolneje oblikovali, ampak jih presojajo z vidika aplikacije že izoblikovanih stališč. To pa je zelo huda hiba, ki bi jo moralo republiško vodstvo odpraviti in ki nastaja zaradi pasivnega plasmaja tega dokumenta v politični prostor. To se lahko nazadnje pokaže v takšni razpravi znotraj organizacije, ki bo popolnoma neustvarjalna.

V naši diskusiji smo zanemarili, kot to zanemarjajo tudi teze, cel kompleks vprašanj, k zadevajo samo organizacijo oziroma pogoje za organizacijski razvoj Socialistične zveze. Morda ne bi bilo napačno, če bi se na tem mestu ali pa kje drugje posebej posvetili tej problematiki. Očitno je, da je za ta dan in ta hip v iskanju poti Socialistične zveze danes, jutri in pojutrišnjem to eno osrednjih vprašanj, veliko pomembnejše kot grabljenje daleč naprej — in zato morda tudi v prazno — kar nas odmika od rešitev, ki naj oblikujejo akcijo jutrišnjega dne.

Glede na metodologijo pa še tole. Očitno je, da so teze nastale na klasični politični način. Ko so oblikovali teze, se niso opirali na raziskovalni potencial, ki bi lahko dal že med samo pripravo oziroma pri oblikovanju dokumenta nekaj več, kot je v njem. Res pa je tudi, da smo glede tega raziskovalno zelo deficitni. Vendarle pa imamo s tega področja že nekaj raziskav, npr. raziskave o samoupravljanju v delovni organizaciji,

o vključevanju občanov v komunalno samoupravo itd. Nimamo pa raziskav, ki neposredno kažejo na razmere, v katerih deluje Socialistična zveza, in na njen realen politični prostor. Verjetno bi oblikovanje tega dokumenta moralo spodbuditi v večji meri raziskovalno akcijo in, če že ne to, vsaj v večji meri vključiti tiste rezultate raziskovanj, ki so v zvezi s temi problemi dostopni. Ko sem opazoval, kako je ta dokument nastajal, sem imel vtis, da se bo v dokumentu uveljavilo več raziskovalno razmišljujočega elementa, toda žal ugotavljam, da je dokument sam zelo zbledel, kar je posledica pomanjkljive metodologije pri pripravi, pomanjkljivosti, ki se seveda kaže v takšni vsebinski izoblikovanosti.

S. KRANJC: Strinjam se s tem, da je bila na neki način v tem dokumentu premalo prisotna znanstvena analiza. Drži pa tudi to, da je naša družbena znanost, vključno s politično znanostjo, zanemarjala teorijo teh subjektov. Smo šele na začetku, da bi te subjekte začeli znanstveno proučevati. To je realno stanje stvari in nima smisla, da očitamo neznanstvenost.

F. KIMOVEC: Izdelati tak dokument je gotovo politično tvegano, saj bi morali v njem, da ne bi prišlo do nesporazumov, vsako postavko podpreti z argumenti. Tako bi bilo lažje razumeti, kaj vse neka postavka v dokumentu zajema. Zaradi splošnosti je dokument gladek in smo ga že v tej sestavi komaj začeli globlje obravnavati. Vprašanje pa je, kako ga bodo dojeli v temeljni strukturi. Res je, da gre prej za prirejanje dokumenta konkretni stvarnosti, ne pa že tudi za njegovo dejansko učinkovanje. Ker predvsem želimo, da bi bil dokument čim jasnejši, bi se kot sestavljalci res morali udeleževati vseh razprav. Res smo dokument tudi poskusili preveriti, a nam to ni čisto uspelo. Pred kandidacijske konference, ki so bile po sestavi drugačne kot aktiv Socialistične zveze, smo postavili to vprašanje. Na treh konferencah, kjer sem bil prisoten, so, potem ko je nekdo s svojimi besedami povedal njegovo vsebino, o dokumentu govorili le to, kako bi ga uresničili, o samem bistvu pa pravzaprav niso razpravljali. Ob volilni zavzetosti je tudi dokument vsaj začasno padel v še večjo praznino, kot bi morda sicer.

V zvezi z organizacijami in društvi, ki jih imamo v Sloveniji okrog 180, moram reči, da so bolj neposredno prizadete, ker so njihovi interesi manj splošni in dokaj stvarni. V teh organizacijah, to je pokazal tudi zadnji kongres ZKPO, se jasno kaže, da ob tej širini niti Zveza komunistov ne more več veljati za krovno organizacijo niti ne po svojem idejnem dometu, še manj pa v posameznih vprašanjih, ki so vsebina dela

organizacij in društev. Zato se mi zdi, da smo z današnjo razpravo ta vprašanja šele načeli.

O krizi Socialistične zveze lahko rečem le to, da so v podobnih težavah tudi druge, zlasti družbenopolitične organizacije, npr. mladinska organizacija, ZB itd. Taka je stvarnost naše družbe. Ko iščemo odgovor na vprašanje, kako postaviti Socialistično zvezo v to stvarnost, pa ni dovolj, če se zgledujemo po Osvobodilni fronti, ki je bila ustanovljena v posebnih razmerah za reševanje naše temeljne biti. Zdi se, da moramo čim pristneje ohraniti njeno vsebino, od tistega instrumentarija pa, ki se žal pogosto še poenostavljen vleče za nami, pa napraviti velik korak naprej. Očitno je v samoupravnih praksi samozavest ljudi zrasla. Slišimo lahko glasove — in to ne samo med kmeti, ki hočejo Socialistično zvezo proglasiti za kmečko stranko, ki naj uredi odprta vprašanja agrarne politike — da je treba o vsej agrarni politiki jasno in glasno povedati, v čem je grešila, skratka, da je to velik problem. Na drugi strani je vsaj za mnoge ljudi velik problem tudi naš privatni sektor v obrti in drugje. Potrebe po uslugah in obrtniških storitvah vse bolj naraščajo, zato povsod tam, kjer so možnosti za boljši standard, prebivalstvo neposredno in prek Socialistične zveze pritiska na odločujoče forume in zahteva, da naj se o teh vprašanjih razpravlja in to ne samo načelno. SZDL naj sprejme dovolj jasna stališča in se zanje zavzema v skupščinah itd. Nadaljnji problem je npr. davčna politika itd. Če bi se malo osvobodili iluzij o univerzalnosti SZDL in se držali na ravni realnih problemov, ki so živi v določenih strukturah, potem nam pravega mesta Socialistične zveze ne bi bilo težko opredeliti. O celotnem političnem sistemu pa je po mojem spoznanju še prezgodaj postavljati vprašanje na ta način, da je Socialistična zveza svoje že opravila in da so tu že druge samoupravne strukture, ki lahko njeno politično funkcijo prevzamejo in jo brez nje izvršujejo v nadaljnjem procesu razvoja samoupravnega socializma.

Kot osveščeni del, ki se tvorno vključuje v diskusijo o temi »SZDL danes«, moramo prispevati k temu, da dobimo na koncu vsaj tak dokument, ki naj za bližnjo prihodnost pomeni še bolj jasno opredelitev politične vloge Socialistične zveze v samoupravnem razvoju.

S. KRANJC: Pri diskusijah o tem dokumentu me najbolj moti relativna neodzivnost na teze. Vrsta odgovornih predstavnikov Socialistične zveze po treh tednih še vedno ni prebrala tez. Taka situacija me skrbi. Vzrokov za to je sicer več, verjetno je eden tudi v težah samih. V ljudeh niso zbudile razmišljanja in jih niso spodbudile, da bi zavzeli do njih svoj odnos.

M. GORJUP: Vzroki so tudi v poplavi tez in javnih razprav in slabe skušnje z njimi. Tudi to povzroča slabo odzivnost. Resnično pa se bojimo, da bomo tudi ob koncu »javne« razprave o SZDL rekli, da je bila plodna, učinkovita in koristna.

M. JAVORNIK: Deloma je to res, deloma pa ni. Približno tretjina drugih občinskih kandidacijskih konferenc je razpravljala o tezah. Moram reči, da so bile razprave ponekod zelo živahne. Dejstvo pa je, da so bili v sedanjem času skoraj vsi predsedniki in sekretarji občinskih konferenc SZDL pa tudi drugi člani zaposleni z volitvami. Zato smo tudi računali, da z organizirano politično akcijo za javno razpravo ne moremo začeti pred 13. aprilom, ko bomo končali najboljšežnejši del volilnih priprav.

S. KRANJC: Sprejemam argument glede zavzetosti dobršnega kroga aktivistov. To je res in mislim, da je to delno opravičilo. Toda poleg te t. i. organizirane razprave, ki poteka znotraj institucij, me v mnogih javnih razpravah moti, da ni individualnega angažiranja, ki se lahko izraža na različne načine, skoz tisk, razprave, ki niso vse vnaprej planirane itd. Tega angažiranega subjektivnega odnosa do stvari pa velikokrat manjka.

P. KLINAR: Zakaj pri nas prihaja do apatičnosti do javnih razprav? Doslej smo bili navajeni na to, da smo dobili dokument, ki je bil včasih boljši, včasih slabši, potem smo o njem veliko razpravljali, učinek teh razprav pa je bil izredno majhen. Zaradi tega tudi marsikdo pomišlja, ali se sploh splača razpravljati. Mislim, da bi pri tem dokumentu lahko napravili preokret in poskušali najprej pospešiti konstruktivne razprave, potem pa iz njih tudi kaj izluščiti, skleniti in uresničiti v dokumentu. Drugače bomo ostali pri stari metodološki napaki, ki je v tem, da je dokument v bistvu že ob samem začetku narejen in da po javni razpravi doživi le majhne in nepomembne spremembe in dopolnitve.

N. TOŠ: Naša razprava je izraz zavzetosti in zato ne smemo vsega skupaj pesimistično ocenjevati; naš namen je, da spodbudimo zavzetost.

S. KRANJC: Ob sklepu razprave bi želel reči le nekaj besed. Že dokument o SZDL zajema veliko število vprašanj. V naši diskusiji smo jih še razširili z nekaterimi vidiki, ki so morda v tezah manj prisotni. Zato je tudi bilo nemogoče odgovoriti na večino teh tez, zadržali smo se zgolj pri nekaterih. Opozoril bi na dve ključni tezi, ki sta ostali zelo nedorečeni: to je pluralizem interesov v družbi in Socialistična zveza. Nekaj besed smo rekli samo o prvem delu tega vprašanja, mislim v tem smislu,

da pluralizem interesov obstoji. Toda pluralizem ni cilj demokracije, ampak realna predpostavka in tudi Socialistična zveza je tisti okvir, ki naj skozi določene faze soočanja privede do najboljšega, najnaprednejšega stališča in sklepa. Gre tudi za to, kako presegati parcialnost, kako ugotavljati družbenost in kako zagotavljati demokratično politiko.

Drugi kompleks vprašanj, o katerem smo tudi bolj malo povedali, je odnos med Zvezo komunistov in Socialistično zvezo. To je zelo obširna tema, na katero bi se morali vsekakor povrniti.

Morda bo kdo dejal, da je bila naša razprava preveč statično-analitična. Ker pa doslej še ni bilo širših teoretičnih razprav o Socialistični zvezi, je brez dvoma pomemben in nujen tudi teoretično analitičen pristop. Seveda proces usposabljanja in prilagajanja SZDL novim pogojem in novim zahtevam ni in ne more biti niti lahak niti kratkotrajen. Smer in intenzivnost tega procesa nista odvisna le od boljših ali slabših tez, temveč v dobršni meri tudi od naše skupne pripravljenosti in angažiranosti za njeno preobrazbo. To pa terja tudi idejno-politično opredeljevanje in soočanje.

Z današnjim pogovorom v naši reviji ne končujemo razprave o tej pomembni temi. Uredništvo želi nadaljevati razpravo tudi v naslednjih številkah, in sicer z objavljanjem samostojnih prispevkov.

Hvala za udeležbo in razpravo.

Financiranje investicij

Pomenu investicij v državah Vzhoda in Zahoda posvečajo veliko pozornost, ker investicije uresničujejo gospodarsko strategijo države. Od investicij je odvisno, ali bomo dohitevali tehnični napredek v svetu, investicije so vzrok za stabilne in nestabilne odnose v državi, rešujejo probleme nezaposlenosti in odpirajo nova delovna mesta, omogočajo, da se lahko s svojimi proizvodi vključujemo v mednarodno delitev dela, in delovnim ljudem ustvarjajo vizijo njihove eksistence v prihodnosti. Lahko bi še in še naštevali pomembnost, ki jo imajo za družbo, za državo investicije, saj je od njih odvisno urejanje prihodnjega družbenega razvoja, to, ali bomo šli naprej ali bomo stagnirali.

Pri reševanju tako važnih vprašanj, kot so investicije, pa je pri nas država v popolni defenzivi, čeprav so vsem kristalno jasna stališča in gesla ter mnenja in argumenti, da samoupravni organi ne morejo urediti vsega in da reševanja vseh problemov ne moremo prepustiti stihiji in da poseganje države v te probleme ni etatizem itd.

Kadar se pri urejanju prihodnjega gospodarskega razvoja naše republike sklicujejo na ideološki lak in gledajo na ta razvoj s pročelja politike, se mi zdi, kot da bi hoteli uveljaviti kozmične ideološke cilje. Resolucije in priporočila ne morejo urediti tistega, za kar se moramo zavzemati in kar moramo urejati z največjimi napori. Tudi hrupni govori o investicijah lahko zbudijo le ploskanje in priznanje delovnih ljudi, vendar pa se zadeve po govorih kmalu ohladijo in ostajamo na istih pozicijah, na katerih smo bili pred to ali ono kampanjo.

Prenos investicijskih odločitev, decentralizacija sredstev na delovne organizacije in odprava splošnega, republiških, in občinskih investicijskih skladov bi morali teoretično prinesiti novo kvaliteto v investicijski potrošnji, ker so se odprle velike ustvarjalne iniciative samoupravnih organov. Vendar pa je decentralizacija sredstev in odločanja spodbudila velike ambicije delovnih organizacij pri investiranju in povzročila parcialno reševanje, ni pa nikogar, ki bi povedal, kaj ima prednost in s katerimi objekti bi bilo dobro počakati.

Združevanje sredstev pri poslovnih bankah tudi ni izpolnilo tiste vloge, ki smo jo od njega pričakovali. Banke so bile pri tem procesu bolj opazovalec gospodarskih gibanj kakor aktivni faktor pri

urejanju in usklajevanju ter distribuciji sredstev. Dosedanja praksa decentraliziranega financiranja je pokazala, da je to pot ekstenzivnega investiranja, medtem ko v svetu prihaja do čedalje večje povezanosti in integracije nacionalnih gospodarstev z namenom, da se investicije vključujejo v tehnično in gospodarsko celoto.

Decentralizacija sredstev za investicije je povzročila, da so se delovne organizacije cehovsko zaprle v svoje ali največ v občinske meje, in zato so problematiko rekonstrukcij, modernizacij slovenske industrije, njeno integracijo urejali počasneje, kakor zahteva razvoj; če gledamo s tega zornega kota, smo z večjimi težavami in počasneje rešili dolgoročno razvojno proizvodno usmeritev.

Skupna poraba za investicije v osnovna sredstva po področjih dejavnosti:

Leto	Skupno	Industr. in rudar- stvo	Kmetijstvo	Gozdar- stvo	Gradbe- ništvo
1965	2.604.790	882.850	181.120	33.300	42.900
1966	2.646.741	1.027.983	142.843	39.962	43.769
1967	2.667.691	926.997	166.814	22.472	52.772
1968	3.295.393	1.204.812	167.772	30.355	65.747

Leto	Promet	Trgovina in gostin- stvo	Obrt	Stanov. komun. dejav.	Kulturno socialna dejavnost	Druž. držav. službe
1965	263.320	180.030	38.810	681.260	228.110	73.090
1966	331.570	243.533	44.528	493.324	215.096	64.133
1967	376.673	368.441	41.867	516.706	137.394	57.556
1968	395.378	498.762	57.756	653.659	157.587	63.656

Od gospodarske reforme naprej ugotavljamo, da je investicijska potrošnja na področju SR Slovenije zaradi restriktivne kreditne politike zelo enakomerna in, če upoštevamo naraščanje cen, je fizični obseg investicij celo manjši kot v preteklih letih, razen izjeme v letu 1968, ko je bila investicijska potrošnja večja za 627.702.000 dinarjev.

Ne samo, da globalna potrošnja sredstev ni značilna za SR Slovenijo kot celoto, temveč je tipično, da se to kaže tudi na posameznih področjih dejavnosti. Ob teh ugotovitvah torej stojimo pred vprašanjem, kaj storiti v luči teh podatkov in sredi odločilnih zahtev delovnih organizacij, ali taka struktura, kvaliteta in decentralizacija zagotavljajo hitrejšo zaposlovanje delovne moči, optimalno tehnologijo, skupno planiranje investicij in rentabilnost z interesi celotnega gospodarstva.

Če pogledamo, kakšni viri sredstev so bili uporabljeni za investicije v osnovna sredstva v razdobju po gospodarski reformi do

konca leta 1968, nam podatki kažejo, da se razmerje med sredstvi, ki so jih zagotovile gospodarske organizacije, in tistimi, ki so jih dale poslovne banke, ni bistveno spremenilo do vključno leta 1968.

Leto	Skupna investicijska potrošnja	Gospodarske organizacije		
		skupaj	poslovni sklad	amortizacija
1965	2.604.790	848.920	594.310	128.650
1966	2.646.741	1.105.904	833.509	132.415
1967	2.667.691	1.031.369	815.320	—
1968	3.295.393	1.304.546	983.257	—

Leto			Ostale organizacije	bančna sredstva
	sklad skupne porabe	ostali skladi		
1965	109.840	16.120	188.420	887.680
1966	126.375	13.605	188.932	1.157.713
1967	96.349	119.700	94.529	1.367.138
1968	88.677	262.612	1.096.674	1.683.494

Investicijska potrošnja, ki je razvidna iz pregleda, nam pove, da so npr. gospodarske organizacije iz lastnih skladov ob decentraliziranem sistemu v letu 1968 potrošile 1.304.546.000 dinarjev, medtem ko so poslovne banke zagotovile 1.683.494.000 dinarjev. Razliko do skupne globalne investicijske potrošnje pa so pokrili iz drugih sredstev in skladov.

Obseg investicijske izgradnje, ki poteka, se v SR Sloveniji giblje zelo živo in leta 1966 je bilo okoli 745 investorjev, ki so imeli po 1933 investicijskih programih predvidenih investicij v skupni vsoti 5.684.570.000 dinarjev. Ob koncu leta 1967 je bilo na področjih SR Slovenije 267 investorjev in so se investicijska vlaganja nanašala na 840 investicijskih objektov v skupni predračunski vrednosti 4.595.904.000 dinarjev, ob koncu leta 1968 pa je bilo 314 investorjev s 632 investicijskimi objekti v skupni predračunski vrednosti 4.130.877.000 dinarjev.

Večji del investicij so manjše investicijske naložbe (modernizacije, rekonstrukcije, adaptacije in nabava različne opreme), ki glede zaposlovanja in odpiranja novih delovnih mest ne prinašajo bistvenih sprememb: nasprotno, nove investicije so povzročile številčno zmanjšanje delovne moči, gospodarska reforma pa je razen tega načela problem ekstenzivnega zaposlovanja.

Za razdrobljene majhne investicije se v glavnem odločajo brez poglobljenih študij in projektov, brez izdelanih kriterijev in predvi-

denih variantnih rešitev, brez jasnega razvojnega koncepta, brez kvalificiranih in pripravljenih investicijskih odločitev in ne da bi študijska dela že vnaprej rešila tehnična in gospodarska vprašanja, kako čim bolj gospodarsko in racionalno vključiti investicije.

Tehničnih in ekonomskih problemov, ki zahtevajo temeljite študije in veliko raziskovalnega dela, pa zaradi nepomembnih sredstev za investicije ne obravnavajo enako strogo in dosledno kot večje odločitve.

S tem nočem trditi, da so majhne investicije neracionalne in nepotrebne, postavljam pa vprašanje o njihovi prioriteti, njihovi vključitvi in njihovi ustreznosti.

Nesinhronizirano investiranje brez temeljitih študijskih raziskav ne more izbrati najprimernejšega tehnološkega postopka in tudi ne more bistveno spremeniti obstoječega potenciala delovne organizacije, investicija pa tudi ne more dati potrebnega učinka.

Prav iz teh razlogov je sistem financiranja investicij za gospodarstvo izrednega pomena zlasti ob odprtosti naših meja in zato je prav, da postavimo vprašanje o strukturi naših investicij, kajti če bo šel naš razvoj po sedanji poti, bomo še bolj pospešili emigracijska gibanja kvalificirane delovne moči zlasti iz industrijskih področij. Sloveniji že danes grozi nevarnost, da se bo spremenila demografska struktura, saj vse bolj in bolj zgublamo dinamično in delovno kvalificirano prebivalstvo, ker si nismo ustvarili potrebne materialne baze, ki bi na republiški ravni urejala probleme Slovenije.

Razdrobljeni sistem financiranja investicij tudi nepretrgano povzroča, da se graditve zavlečejo in postajajo zato investicije nerenabilne. S tem pa zgublamo dragoceni čas pri naporih, da bi investicije prilagodili novim tržnim razmeram, ker lastna akumulacija z vidika tržnih razmer ne omogoča hitre graditve novih in razširitve obstoječih kapacitet. Lahko bi še in še naštevati slabosti sedanjega razdrobljenega financiranja investicij, zato omenjamo še, da tak sistem povečuje zamude pri investicijski graditvi, povečuje investicijske stroške in preprečuje učinkovito medsebojno usklajevanje zmogljivosti in uvajanje modernejših in optimalnejših tehnologij, ki lahko bistveno poveča produktivnost in zmanjša stroške delovnih organizacij.

Iz pregleda nekaterih kategorij podatkov so razvidni nekateri sklepi, katere bi morali realizirati, če bi hoteli preventivno odstranjevati stagnantne pojave, ki izvirajo iz dosedanjega sistema financiranja investicij (glej tabelo na str. 785).

Pregled opozarja, da je sedanja vrednost aktivnih osnovnih sredstev v zelo majhnem vzponu in da je aktiviranje osnovnih sredstev prepočasno, da bi lahko ohranili njihovo integriteto. Prepustiti ta problem naključju in dobri volji delovnih organizacij, ali bodo upoštevale resolucijo, priporočila ali ne, pa pomeni prevzeti veliko odgovornost za tehnični progres oziroma stagnacijo gospodarstva na področju SR Slovenije.

	1965	1966	1967	1968
vrednost aktivnih osnovnih sredstev po nabavni vrednosti po ZR	18.165.850	29.895.522	27.292.316	29.369.105
odpisana vrednost aktivnih osnovnih sredstev po ZR	8.225.630	12.803.868	11.675.317	12.537.751
sedanja vrednost aktivnih osnovnih sredstev po ZR	9.940.220	17.091.653	15.616.999	16.831.354
celotni dohodek po ZR	32.826.010	41.181.190	45.576.283	51.393.345
obračunana amortizacija po ZR	770.540	918.604	1.284.995	1.547.915
investicijska potrošnja pred 31. 12. 1968	2.604.790	2.646.741	2.667.691	3.295.393

Po gospodarski reformi so se pri delovnih organizacijah odprla še številna vprašanja in novi problemi, ki pa niso samo njihovi problemi, ker je ta vprašanja možno rešiti le ob ustaljenem sodelovanju in prizadevanju vseh odgovornih dejavnikov zunaj delovne organizacije.

Verjetno ni prav, da je republiki ostala samo »dobra volja« za urejanje problemov v delovnih organizacijah, ko pa je ostala brez sredstev ali pa jih ima premalo, da bi z njimi rešila probleme ali jih začela reševati.

Kakšni so ti problemi, ki bi jih morala republika učinkoviteje reševati?

V ta kompleks spadajo prenesene tekoče zgube delovnih organizacij, če so le nastale zaradi spremembe gospodarskih ukrepov, zaradi višje sile itd. Sem spada financiranje infrastrukturnih investicij, tj., zagotovitev sredstev za investicije, ki naj bi postala materialna baza družbene akcije republike, zagotavljanje hitrejšega razvoja nezadostno razvitih predelov v republiki, odpiranje novih delovnih mest, da bi preprečili naraščanje primarne brezposelnosti kvalificiranih kadrov.

V našem gospodarskem sistemu bi morali uveljaviti štiri komponente, da bi deloval uspešneje, in sicer:

a) investicije morajo biti postavljene tako, da bodo dajale optimalne učinke;

b) republika mora postati s svojimi atributi dejanski usmerjevalec gospodarskega razvoja;

c) v okviru republike je treba ustanoviti investicijski sklad, ki bo zagotavljal dopolnilna sredstva za skladen gospodarski razvoj v republiki;

č) združevanje deviz za uvoz opreme. Tu mislim na združevanje retencijske kvote in dela devizne amortizacije gospodarskih organizacij.

Poglejmo, kakšen je sedANJI položaj v republiki. Po sedanjih instrumentih republika za vse probleme, ki sem jih nakazal, nima na voljo drugih sredstev oziroma nima drugega kapitala kakor sredstva sklada skupnih rezerv. V ta sklad se nateče letno okoli 8 milijard starih dinarjev in na njegovo pomoč čakajo vse delovne organizacije, ki končujejo poslovanje z zgubo. Ta sklad naj bi razen tega še zagotovil sredstva za investicije, ki povečujejo izvoz, in za odpiranje novih delovnih mest.

Kakor je republiški sklad skupnih rezerv gospodarskih organizacij imel izdelane kriterije in pogoje za odobritev posojil, tako so občinski upravni odbori skupnih rezerv izvajali politiko »dedka mraza« in sredstva so šla za reklame, dotacije, za obratna sredstva itd.

Če upoštevamo, da so delovne organizacije imele zgubo, kakor je razvidno iz spodnjega pregleda:

	v tisočih			
	1965	1966	1967	1968
zguba iz tekočega poslovanja	25.204	21.202	106.353	133.429
nepokrite zgube	60.825	70.658	143.420	185.595

lahko trdimo, da je republiški sklad skupnih gospodarskih rezerv prešibak, da bi samo upravni odbor sklada z njegovimi sredstvi urejal probleme delovnih organizacij. Tudi če angažiramo vsa prosta sredstva, ki jih imajo delovne organizacije z zgubo, s tem še nismo uredili kritja zgub, kar seveda negativno vpliva na likvidnost gospodarstva. Pri pokrivanju zgub bi morala biti pomoč republike hitrejša in večja in bi bilo prav, da bi bil sklad skupnih rezerv močnejši, kar bi dosegli z delimitiranjem prispevnih stopenj za ta sklad.

Dosedanji skladi skupnih rezerv gospodarskih organizacij so marsikje nadomestili nekdanje investicijske sklade, kar je dokaz, da so republiški investicijski sklad prehitro odpravili, zato bi morali proučiti možnosti, da ga spet ustanovimo.

Ob ustanovitvi republiškega investicijskega sklada ne gre za neko uveljavitev centralističnih in drugih preživelih etatističnih gledanj in teženj niti ne gre za to, da delovne organizacije ne bi postajale vse večji nosilci planiranja in usklajevanja kapacitet, temveč gre za skladen razvoj osebne potrošnje in uporabe akumulacije, da republika, kadar pride do prepočasnega uvajanja modernejših tehnolo-

logije, poseže, če je potrebno, tudi s sredstvi, da bi dosegli polno zaposlitev doma in odpravili stagnacijo zaposlovanja.

Če bomo šli še naprej po sedanji poti in bodo podjetja sama urejala vse probleme, ki jih prinaša stagnacija gospodarstva, potem bo gotovo nova generacija, ki išče zaposlitev, dvignila barometer nezaposlenosti še na višjo raven in bodo zaradi tega naši ljudje v še večji meri prisiljeni, da si iščejo delo v tujini.

Naposled velja še ugotoviti, da mora biti nekdo — in to naj bi bila republika — ki bi združeval parcialne interese gospodarstva in gospodarske reforme.

Drago Zajc

Zavest o narodni obrambi

Precej časa je že minilo od lanske raziskave Slovensko javno mnenje 68, v kateri je bilo nekaj vprašanj namenjeno tudi odnosu naše javnosti do nekaterih aspektov obrambe.¹ Prav na ta vprašanja smo dobili podatke, katerih pomen je od avgusta lani izredno narasel in so še danes v središču naše pozornosti. V času, ko se naša družba intenzivno ukvarja s problemi svoje obrambe, ko vpeljuje nove organizacijske prijeme in skuša razširiti poznavanje naše taktične in strateške obrambne vojne med najširše množice, nam lanski podatki še vedno koristno pomagajo, ko načrtujemo ustrezne akcije. Zato moramo brez dvoma vedeti, koliko se Slovenci glede tega sploh čutimo prizadete, koliko zaupamo v naše lastne jugoslovanske sile in kaj sodimo, da je predvsem treba ukreniti.

Ni naš namen, da bi še enkrat prikazali nekatere že znane številkke. Skušali bomo najprej podati primerjavo med rezultati raziskave SJM 68 in raziskave, ki jo je Center za raziskovanje javnega mnenja izvedel v času arabsko-izraelske vojne v juniju 1967. Pri tem seveda upoštevamo vse omejitve, ki izhajajo iz različne metodološke zasnove obeh raziskav. Prikazali bomo odgovore na eno izmed vprašanj, ki je bilo skoraj v enaki obliki zastavljeno v obeh anketah. V anketi SJM 68 se je vprašanje glasil: »Ali bi bilo glede na sedanji mednarodni položaj potrebno pri nas kaj ukreniti, da bi bolje poskrbeli za lastno varnost?«, v junijski anketi leta 1967 pa smo

¹ Anketa je potekala med 21. majem in 5. junijem, torej pred agresijo na ČSSR.

vprašali naslednje: »Ali bi bilo potrebno tudi pri nas kaj ukreniti, da bi bolje poskrbeli za lastno varnost?«

Na vprašanje smo dobili v maju 68 naslednje odgovore (v %):

1. Dati bi morali več sredstev za obrambo	7,9
2. Bolje bi morali izkoristiti to, kar že dajemo	42,5
3. Vse je prav, tako kot je	14,4
4. Lahko bi dajali manj	5,1
5. Tesneje bi se morali povezovati z močno državo, ki bi nas ščitila	11,0
6. Nič ni treba ukreniti	3,1
7. Ne vem	16,0

Če upoštevamo le variante od 1. do 5., znaša največja razlika, ki nastopa pri tretji varianti, le 2,6 %! Pri šesti varianti pa je težava v tem, ker anketiranci v prvi anketi sploh niso imeli možnosti te izbire. Če pa 3,1 % odgovorov v prid tej varianti prištejemo tistim, ki odgovarjajo »ne vem«, se tudi tu med anketiranci pojavi skoraj popolno ravnotežje. Vendar je dejstvo, da se obe raziskavi bistveno razlikujeta po osnovnem metodološkem pristopu. Prva anketa (junij 1967) je vzela v vzorec 1245 anketiranih kmetov, delavcev in uslužbencev, ki so bili razporejeni v enako številčne skupine. Druga anketa (junij 1968) pa je po slučajnem izboru prišla do neuravnoteženega vzorca 2576 anketiranih (v katerem je bilo kmetov 21,5 %, uslužbencev 21,4 %, delavcev 35,7 % in 21,3 % v glavnem neaktivnega prebivalstva — gospodinje zunaj kmetijstva in upokojencev, pa tudi obrtnikov in ostalih). Zato je ustreznejše primerjati odgovore vsake posamezne poklicne skupine posebej:

	delavci		uslužbenci		kmetje	
	67	68	67	68	67	68
1. odgovor	7,5	8,6	6,0	8,6	9,0	4,9
2. odgovor	43,8	42,9	52,3	56,6	34,4	36,0
3. odgovor	11,2	15,7	13,1	10,0	11,1	14,2
4. odgovor	3,2	4,9	5,3	5,0	5,5	6,8
5. odgovor	16,3	11,7	9,2	8,1	9,8	9,2
6. odgovor	—	3,6	—	3,5	—	2,8
7. odgovor	18,0	12,3	14,2	6,8	30,2	26,6

Šele iz te primerjave lahko naredimo sklep, da so odgovori posameznih poklicnih skupin, ki so zajete v obeh raziskavah, dejansko zelo podobni, čeprav gre morda tudi za nekatere premike (pri kmetih, ko se odločajo za »več sredstev«, in pri delavcih, ko glasujejo za povezavo z močnejšo državo). Če upoštevamo le variante od 1 do 5, znaša največja razlika, ki nastopi pri skupini »delavci« pri

peti varianti, 4,6 %! Ti premiki niso tolikšni, da bi jim lahko iskali posebne vzroke. Zaključimo lahko predvsem to, da se stališča navedenih skupin do teh vprašanj od junijske vojne na Bližnjem vzhodu pa vse do junija 68, to je tik pred češkoslovaško krizo, niso spremenila. Imamo torej opraviti s precej ustaljenimi predstavami, ki pa so se v lanskem avgustu prav gotovo spremenile. (Zato je naloga naslednje raziskave SJM 69, da natančno ugotovi, če so nastali premiki.)

Če smo z navedenimi globalnimi podatki lahko ugotovili dokajšnje zaupanje v naše lastne sile in v celoti precejšnjo občutenost tega vprašanja pri vseh anketirancih, pa smo bili pozorni tudi do dejstva, da v poprečju petina anketirancev nima odnosa do vprašanja naše varnosti: ne ve, kaj naj bi sploh storili, oziroma sodi, da sploh ni treba ničesar storiti.² (V kolikor je po lanskem avgustu prišlo glede tega do sprememb — in to upravičeno domnevamo — pa imajo gotovo neke zasluge naša masovna komunikacijska sredstva, ki se v zadnjem času trudijo, da bi nadomestila zamudo, ko so seznanila javnost s temi »neprijetnimi temami«.)

Če začnemo raziskovati vzroke tega odnosa pri petini anketirancev in ugotavljati, kateri faktorji predvsem vplivajo na stopnjo zavedanja teh vprašanj, moramo predvsem poudariti izreden pomen izobrazbe nasploh ter politične informiranosti posebej, hkrati pa tudi, vsaj posredno, vpliv vernosti kot odvisnega faktorja. Naštete faktorje je jasno pokazala opravljena analiza križanj.³ Skupina, pri kateri se našteti faktorji prav posebno izražajo, so brez dvoma kmetje; med njimi kar 29,4 % anketirancev nima odnosa do lastne obrambe. Navedli bomo tudi odgovore na ostala vprašanja iz ankete SJM 68: Na vprašanje, kaj lahko največ prispeva k notranji trdnosti in obrambni sposobnosti (2 možna odgovora), jih ni znalo odgovoriti 21,2 % (poprečje 12 %), na vprašanje, ali naj bi del vojnih obveznikov hranil orožje doma, pa odgovarja z »ne vem« 21,2 % kmečkih anketirancev (poprečje 15,5 %). Najbližje je kmečkim anketirancem vprašanje o služenju vojaškega roka v domači republiki, ko »ne ve« odgovori le 8,6 % (poprečje 8 %).

Kmečka populacija se, če sodimo po odgovorih, precej loči od vseh ostalih poklicnih skupin. Največja razlika se kaže v tem, koliko je kdo pripravljen dati večja sredstva za obrambo. Ta odgovor je izbralo le 4,9 % kmetov (poprečje 7,9 %). Med kmečkimi anketiranci gre očitno za izrazit strah, da bi se ta sredstva ustvarila na njihov račun. Zato je pravzaprav razumljivo, da se prav ti anketiranci nadpoprečno odločajo za »boljše gospodarjenje« kot za faktor, ki lahko največ pripomore k notranji trdnosti in obrambni sposobnosti. Ta odgovor je izbralo 33,2 % kmečkih anketirancev (poprečje

² Nekoliko bolje so odgovarjali anketiranci na ostala tri vprašanja v anketi SJM 68, ki so bila v zvezi z obrambo.

³ Glej bilten SJM-68, št. 6-7.

31,2 %). Zanimivo je, da se kmetje podpoprečno odločajo za povezavo z močno državo, ki bi nas ščitila (9,2 %), čeprav je sicer med tistimi, ki se izjavljajo za verne, več pristašev te rešitve. (Za povezavo z močno državo se najbolj zavzemajo tisti, ki se imajo za verne, a le včasih (14,8 %), ali pa sploh ne obiskujejo verskih obredov (13,8 %). Pristašev takega povezovanja je torej manj med praviimi kmeti).

S predlogom, da bi del vojnih obveznikov imel orožje in opremo doma, se strinja le 17,6 % kmečkih anketirancev, nasprotuje pa mu 61,2 % (poprečje 26,0 % : 58,0 %). Na drugi strani je kar 77,5 % kmečkih anketirancev mnenja, da bi koristilo naši obrambi, če bi vojaški obvezniki služili obveznost na ozemlju SRS, obratno pa sodi 13,9 % (poprečje 69,9 : 22,1 %). Na te odgovore pa ima največji vpliv prav izobrazba in stopnja religioznosti. Oba faktorja pomenita oporo tradicionalni in patriarhalni miselnosti, ki na Slovenskem ni naklonjena orožju. Na drugi strani pa je razumljivo, da se prav kmečka družina zaradi večje navezanosti na zemljo, manjše mobilnosti in velikih sprememb, ki jih zlasti glede jezika najbolj občutijo kmečki obvezniki, najbolj zavzema za služenje v krajih, ki so bliže domu. Gotovo je, da tako velika stopnja neprizadetosti ali vsaj neobveščenosti kmečkih anketirancev ob teh vprašanjih, pa tudi nekatera njihova stališča, niso v prid našemu konceptu obrambne vojne. V kolikor se resno pripravljamo na možnost narodno-obrambne vojne, moramo računati na podobno pomoč, kot jo je kmečka populacija že nudila v preteklem NOB. Vendar moramo pri tem ocenjevati celoten položaj kmeta v povojnem času in si zastaviti resno vprašanje, koliko (če sploh) je bil v tem času upoštevan narodnoobrambni vidik, ko so se urejala številna vprašanja, ki ga neposredno zadevajo. Sedanje urejanje celote vprašanj narodne obrambe ne more biti učinkovito brez upoštevanja teh dejstev.

Odnos mlajših anketirancev do teh vprašanj je gotovo zelo pomemben, ker je to generacija, na kateri neposredno temelji obramba, pa tudi zato, ker je odraščala pod vplivom socialistične patriotske vzgoje, ki je poudarjala tradicijo NOB. Opraviti imamo z dvema skupinama (stari od 18 do 25 let in od 25 do 30 let), ki se med seboj nekoliko razlikujeta v odgovorih, sicer pa sta v obeh skupinah deleža onih, ki ne vedo odgovoriti, podobna in precej manjša od poprečja.

Mlajši anketiranci so v celoti pripravljeni več prispevati za obrambo, da bi tako bolje poskrbeli za našo varnost : 12,8 % anketirancev, starih do 25 let, se odloča za »več sredstev«, od 25 do 30 let pa 9,6 % (z leti pripravljenost še upada). Hkrati se mlajši anketiranci v celoti manj odločajo za navezovanje na tujo silo (8 %). Na vprašanje, kaj lahko največ pripomore k notranji trdnosti in obrambni sposobnosti, jih med njimi precej manj izbira odgovore, kot so »boljše gospodarjenje«, »manj socialnih razlik«, ali »zboljša-

nje življenjske ravni«, pač pa jim lahko pripišemo precej boljše poznavanje naše aktualne problematike: za boljše odnose med našimi narodi, kot faktor, ki utrjuje našo obrambno sposobnost, se odloča največ anketirancev starih do 25 let (59,7 %), slede oni med 25 in 30 letom (54,3 %), potem odgovori v prid tej varianti še upadajo (poprečje 48,2 %). Obe skupini pa se precej razlikujeta glede potrebnosti odločnejšega preprečevanja tuje propagandne dejavnosti. Za ta odgovor se odloča 9,2 % starih do 25 let in 14,6 % starih od 25—30 let (poprečje 11,1 %). — Najbolj zanimivo pa je, kako starost anketirancev vpliva na odločanje v prid sistematičnemu pripravljanju na obrambo; za to varianto se odloča največ onih, ki so stari do 25 let (14,3 %), medtem ko jih ta odgovor izbira v skupini starih med 25 in 30 leti samo še 9 % (poprečje 9,7 %). Ta slika pa se obrne, ko gre za oceno predloga o posedovanju orožja: v skupini starih do 25 let odgovarja pozitivno 27 % anketirancev, negativno pa 60 % (poprečje 26 % : 58 %). V skupini anketirancev med 25 in 30 letom je naklonjenost največja — predlog se zdi primeren 30,7 %, odklanja pa ga 55,5 %. Mlajši anketiranci kot celota so nadalje bolj prepričani, da služenje v naši domači republiki koristi obrambi. To je generacija, ki še ni služila vojske ali pa jo je nedavno končala. Med njimi dosežejo v prvi skupini 75 % pozitivnih odgovorov (poprečje 69,9 %). (Anketiranci med 30 in 50 leti so manj prepričani, da bi to koristilo obrambi, nad 50 leti pa zopet precej bolj).

Če povzamemo nekatere ugotovitve, vidimo, da se generacija v starosti od 18 do 30 let nekoliko močnejše odloča za predlog o posedovanju orožja in da je bolj prepričana v korist služenja vojaške obveznosti v domači republiki. V vseh primerih pa se v skupini starih od 25 do 30 let čuti vpliv služenja vojske, ki ga je večina teh ravnokar končala. Ta skupina se verjetno zato poprečno odloča za pripravljanje na obrambo, služenje vojaškega roka zanj ni več toliko aktualno, pač pa je veliko bolj naklonjena posedovanju orožja.

Merilo za uspešnost gospodarjenja

I
V lanski 6—7 številki Teorije in prakse je objavil dr. Filip Lipovec članek Dohodkovna mera kot stvarna mera uspešnosti v socialističnem gospodarstvu. Z njim je načel doslej pri nas komajda obravnavano vprašanje, ki pa je — navkljub (ne) pozornosti, ki so mu jo ekonomisti doslej posvetili — izredno pomembno za naše gospodarstvo. Zaradi tega bi bilo naravno pričakovati, da bo njegov članek spodbudil širši krog ekonomistov k nadaljnjim razpravam. To pričakovanje pa se doslej še ni uresničilo. Ker sem se vprašanja o merilu uspešnosti gospodarjenja že dotaknil v člankih o Marxovi teoriji dohodka (Ekonomska revija 1967 št. 1) in Družba in delitev dohodka (Ekonomska revija 1968 št. 3), je prav, če zapišem nekaj svojih mnenj na omenjeni članek, ki načenja prav to problematiko.

Še preden pa bom obravnaval omenjeni članek, se moram dotakniti vprašanja o tako imenovanem dohodkovnem sistemu pri nas. Zaradi tega namreč, ker v nadaljnji razpravi zavračam mero dohodka kot ekonomsko upravičeno merilo za uspešnost gospodarjenja v socialističnem gospodarstvu, bi morda kdo sklepal, da zavračam dohodkovni sistem. Z dohodkovnim sistemom označujemo namreč pri nas tako organizacijo družbene proizvodnje, pri kateri socialistični proizvajalci kot nosilci gospodarjenja enot družbene lastnine samostojno odločajo o proizvodnem programu in na trgu pridobivajo dohodek. Popolnoma druga stvar pa je, če nekateri naši ekonomisti zastopajo mnenje, da je dohodek, ki predstavlja novo ustvarjeno vrednost, to je osebne dohodke in akumulacijo skupaj, centralna ekonomska kategorija socialističnega gospodarstva. To pa hkrati tudi pomeni, da tisti, ki se s takim mestom te ekonomske kategorije ne strinja, ne zavrača dohodkovnega sistema, ki je ekonomski temelj naše socialistične samoupravne družbe. Tudi za nas namreč velja, da imajo lahko centralno mesto samo take ekonomske kategorije, ki objektivno omogočajo najbolj uspešno gospodarjenje z družbenimi sredstvi.

Človek, ki se ne strinja popolnoma s pogledi dr. Lipovca na obravnavano vprašanje, se znajde v precej nenavadnem položaju, če hoče ocenjevati njegove misli. Predvsem se mora strinjati z njegovimi ugotovitvami o stvarnih pojavih, ki so mu bili za materialno podlago pri tem, ko je razmišljal o merilu za uspešnost gospodarjenja v na-

šem gospodarstvu. Omembe vredna je tudi njegova »induktivna metoda«, ki mu je omogočila, kot sam pravi, da se je v nasprotju z različnimi »dedukcijami o socializmu« dokopal do smiselnih sklepov o tem, da pri nas gospodarimo, kot da bi upoštevali neko »novo mero uspešnosti gospodarjenja«. Nasprotno pa so me neprijetno presenetile njegove sklepne misli o tem, da moramo priznati to »novo stvarno mero uspešnosti gospodarjenja« kot posebno pridobitev socialistične družbe. S tem je namreč poskusil teoretično ustoličiti v našem gospodarstvu tako merilo za uspešnost gospodarjenja, ki to, za kar ga je proglasil, po nikakršni ekonomski logiki biti ne more.

Iz njegovih ugotovitev, da v našem gospodarstvu manj racionalno gospodarimo s sredstvi, kot gospodarijo v kapitalističnem družbenem redu, ne moremo namreč preprosto sklepati, da smo pri nas iznašli »novo merilo za uspešnost gospodarjenja«, da je ta manjša racionalnost gospodarjenja pravzaprav »nova oblika racionalnosti«, ki jo moramo, zato ker je »stvarna«, v našem gospodarstvu priznati kot pravilno. Spričo tega bo vsekakor zanimivo pogledati, kako je avtor prišel do takih sklepov?

Prvi korak v tej smeri je napravil že v naslovu svoje razprave (in to se vleče skozi vso razpravo), kjer govori o »meri uspešnosti gospodarjenja«, namesto da bi za pojav, ki ga obravnava, uporabljal pravilen pojem, to je, »mera uspešnosti gospodarjenja s sredstvi« (poudaril Z. T.). Ljudje namreč vselej gospodarijo s sredstvi, ki so jim na voljo, s produkcijskimi sredstvi (s stroji, s stavbami in z drugo opremo, ter s predelovalnim materialom) in s svojo in (fizično) tujo delovno močjo. V denarnem gospodarstvu, kakršna sta kapitalistično in socialistično, so vse te reči oblečene v denarno obleko, v denarna sredstva, s katerimi ljudje bolj ali manj racionalno gospodarijo.

Brž ko bi namreč pravilno opredelil pojav, ki ga obravnava, bi ne mogel govoriti o »novi meri uspešnosti gospodarjenja« (s sredstvi), saj »novo merilo«, ki ga je odkril, sredstev sploh ne upošteva! Ker pa vsi gospodarimo s sredstvi, se vprašujem, kako je možno, da ne upoštevamo sredstev, kadar obravnavamo realne gospodarske pojave? Sicer pa — kaj bi sploh moglo biti »gospodarjenje«, če to ni gospodarjenje s sredstvi?!

Potem ko je tako ustrezno prilagodil pojem, s katerim je označil predmet svoje obravnave — »mero uspešnosti gospodarjenja« (namesto gospodarjenja s sredstvi), je lahko primerjal »mero uspešnosti gospodarjenja« (ne s sredstvi!) v socializmu z »mero uspešnosti gospodarjenja« (s sredstvi!) v kapitalizmu, čeprav to ni čisto smiselno. To je sicer občutil tudi avtor, saj je na prvi strani, kjer govori o »meri uspešnosti« v kapitalizmu, popolnoma jasno zapisal, da je to »mera uspešnosti gospodarjenja s kapitalom«. Toda s tem, ko je uporabil za sredstva ta včasih bolj političnogospodarski kot čisto gospodarski pojem (kapital), se mu je zdelo, da se je lahko izognil neprijetnemu dejstvu, temu namreč, da gospodarita tako kapitalist

kot socialistični proizvajalec s sredstvi, pa naj bodo ta v kapitalističnem družbenem redu »kapital«, v socialističnem pa »družbena lastnina«.

II

Naslednja pomanjkljivost pa se skriva v vprašanju o tem, kaj pomeni mera dobička kot merilo za uspešnost gospodarjenja s sredstvi v kapitalizmu. Le tako, da spoznamo objektivno vlogo mere dobička v sklopu pojavov razvite oblike blagovne produkcije, lahko namreč ustrezno presojava, kaj se dogaja z njo v socialistični družbi. Tudi ta družba je namreč, kot je zdaj pri nas že večina priznala, samo posebna — samoupravna — oblika organizacije družbene proizvodnje, ki temelji na razviti obliki blagovne produkcije.

Dr. Lipovec je v prvem delu razprave pojasnil, da je mera dobička kot merilo za uspešnost gospodarjenja (s sredstvi!) osrednja družbenogospodarska kategorija kapitalistične družbe, tista, ki »najbolj sumarično izraža uspešnost celotnega procesa gospodarjenja kapitalističnega družbenega reda«. Hkrati je tudi poudaril, da je mera dobička »izraz objektivnih teženj nosilca gospodarjenja«, kar je tudi izredno pomembna ugotovitev. Toda pri tem je spregledal neko njeno drugo, s tukaj obravnavanega vidika še pomembnejšo značilnost. To namreč, da mera dobička ni samo »pobuda, kriterij, cilj in merilo« kapitalistovega gospodarjenja s sredstvi, temveč da je hkrati tudi edino objektivno merilo za uspešnost gospodarjenja s sredstvi ne glede na to, kdo gospodari z njimi oziroma kdo je lastnik produkcijskih sredstev.

Iz tega spoznanja pa sledi, da bi morala biti mera dobička objektivno merilo za uspešnost gospodarjenja tudi v socialistični družbi, če si ta postavlja uspešno gospodarjenje s sredstvi za svoj ekonomski cilj, kar je seveda predpostavka moje razprave.

Mera dobička kot čisti gospodarsko računski izraz ni namreč nič drugega kot s sredstvi, ki so bila uporabljena, izmerjen (čisti) pridelek neke poslovne dejavnosti v določenem časovnem obdobju. Če meri dobička slečemo kapitalistično obleko, kar se pravi, da zanemarimo dejstvo, da so sredstva kapitalistova lastnina (ali drugih zasebnih in pravnih oseb), da je on tisti, ki se za neko gospodarsko dejavnost odloča in da si on prisvaja doseženi dobiček, ki je bil dosežen z najemanjem tuje delovne sile, zlahka vidimo, da je mera dobička pravzaprav samo rezultat neke gospodarske dejavnosti, primerjan s sredstvi.

Oglejmo si primer. Če je nekdo dosegel tisoč dinarjev dobička z milijon dinarji sredstev, je vsekakor bolje gospodaril s sredstvi kot tisti, ki je moral za enak dobiček porabiti dva milijona dinarjev, ali, kar je računsko isto, če je z milijon dinarji dosegel samo petsto dinarjev dobička. Mera dobička nam pove, kolikšen presežek je nek podjetnik ustvaril na dinar sredstev. Sprašujem se, ali ni morda prav,

če si podjetnik postavlja za svoj ekonomski cilj, da ustvari čim večji presežek na dinar vloženih sredstev? In, ali ni prav, če je gospodarstveniku ta cilj hkrati tudi «pobuda, kriterij in merilo» racionalnega gospodarjenja s sredstvi?

Čisto ekonomsko bistvo mere dobička je potemtakem v tem, da je popolnoma naravno merilo za racionalno gospodarjenje s s r e d s t v i.

Iz doslej povedanega tudi lahko sorazmerno preprosto ugotovimo, kako je nastala ta tako pomembna ekonomska kategorija kapitalističnega gospodarjenja. Najprej lahko zatrdimo, da se je niso izmislili niti profesorji politične ekonomije niti politiki, saj prvih takrat, ko se je rodila, še ni bilo, politiki pa se takrat z gospodarstvom še niso ukvarjali. Izmislili so si jo povsem preprosti ljudje, praktiki, ki jih je vsak dan skrbelo, kako bi čim bolj gospodarno ravnali s svojimi sredstvi, ki so jih vlagali v razna gospodarska podjetja. Mera dobička se je rodila kot preprost rezultat preprostega gospodarskega sklepanja — dobro (ali slabo) gospodariti tisti, ki doseže z manj sredstvi večji (ali manjši) dobiček.

Čisto ekonomsko gledano, meri dobička kot merilu za racionalnost gospodarjenja s sredstvi (nasploš) ni kaj očitati. Izmisliti si kakšno drugo merilo, ki bi bolje izmerilo racionalnost gospodarjenja s sredstvi, si ne moremo. Sicer pa je mera dobička kot merilo za uspešnost gospodarjenja — če jo prevedemo iz vrednostnih na njene materialne (naturalne) sestavine — le vrednostno računski izraz za najvišji možni pridelek v materialnih dobrinah v primerjavi s količinami materialnih dobrin (materiala in dela), ki so bile uporabljene. Mera dobička je potemtakem, objektivno materialno gledano, le vrednostni izraz za najracionalnejšo porabo materialnih dobrin v procesu družbene produkcije.

III

Pri tem pa, ko smo spoznavali (čisto) ekonomsko bistvo mere dobička, smo namenoma prezrli neko njeno sestavino. Brž ko namreč govorimo o dobičku kot rezultatu gospodarjenja s sredstvi, smo v proces gospodarjenja potihoma že vključili delitev dohodka na presežek sredstev in na tisti del, ki gre za osebno porabo delavcev, ki so sodelovali pri gospodarskem procesu. Dobitek je namreč že po opredelitvi dohodek (v pomenu, kakor se danes pri nas uporablja) manj osebni dohodki zaposlenih delavcev.

V tej opredelitvi dobička (kot pri-delka, kar smo pri-delali) se skrivajo tri izredno pomembne značilnosti procesa gospodarjenja. Najprej pomeni dobiček čisto ekonomsko količino, to je tisti del materialnih dobrin, ki pomenijo presežek prek onih, ki smo jih porabili v produkcijskem procesu kot produkcijska sredstva (za materialne potrebe procesa produkcije) ali pa kot sredstva, ki so bila porabljena za plačilo delavcev. Ne glede na to, kolikšna so ta druga

sredstva (kar pa ne pomeni, da niso ekonomsko in družbeno pomembna, o čemer bom še razpravljaj), je dobiček vselej tista količina vrednosti (ali materialnih) dobrin, ki jih lahko uporabimo za razširjenje produkcijskega procesa — torej za akumulacijo. Ker je od te količine odvisen prihodnji razvoj vsakršnega družbenega reda, je razumljivo, da mora biti dobiček (objektivno!) ekonomski cilj vsakršnega smotrnega gospodarjenja.

Ker pa je, kot smo videli, dobiček očiščena količina, se pravi, da so od dohodka odšteti osebni dohodki delavcev, pomeni to, da je dobiček odvisen od osebnih dohodkov. Čim večji so, tem manjši je dobiček in narobe. To pa pomeni, da mora dober gospodar tudi skrbeti, da je vsota osebnih dohodkov delavcev čim manjša, če naj skrbi za čim večji dobiček, kar seveda ni isto, kot če rečemo, da imajo delavci nizke osebne dohodke. Vsota osebnih dohodkov je odvisna od velikosti osebnih dohodkov na enoto časa in od količine delovnih ur zaposlenih. Dober gospodar mora torej skrbeti za čim nižje osebne dohodke na enoto časa in za čim racionalnejšo izrabo delovnega časa — vse po ekonomski logiki. Nižji osebni dohodki na enoto časa pa so odvisni od poenostavljenja dela (od tehnologije dela) in od družbene vrednosti delovne sile zaposlenih. To pa pomeni, da se vsak gospodar sreča prej ali slej tudi z vprašanjem o družbeni vrednosti delovne sile delavcev.

S tem pa smo prispeli do kritične točke dobička — do cene delovne sile, do tam, kjer se čista ekonomika sreča z družbenogospodarskimi problemi. To pa je vprašanje, ki ga nikoli ne rešuje samo čista ekonomika, pa čeprav stoji objektivno tudi za njim. Tudi tako imenovani normalni (osnovni ali kako drugače) osebni dohodki morajo biti v družbenem merilu taki, da omogočajo sprejemljivo (objektivno razvojno) količino dobička in zato so tudi normalni osebni dohodki objektivno odvisni od obstoječe stopnje uspešnosti gospodarjenja.

Ker je delitev dohodka tako izredno pomembno družbenogospodarsko vprašanje, so ga morale vse družbe, ko so v svojem razvoju dosegle določeno stopnjo, reševati na družben način. Tako vidimo, da imajo danes vse razvite družbe ustrezen družbeni mehanizem, ki to sicer nikoli dokončno rešeno vprašanje sproti in včasih tudi s krči ureja — sporazumevanje med predstavniki sindikatov in delodajalcev z večjo ali manjšo udeležbo predstavnikov države. To pa pomeni, da danes omenjeno kritično vprašanje dobička na bolj ali manj ustrezen način rešujejo celo v kapitalistični družbi. Toliko manj more to biti problem za socialistično družbo, ki ima na voljo veliko bolj demokratične možnosti, da bi ga lahko uspešno razpletala, čeprav ga tudi ta družba zaradi objektivnih protislovij, ki so v to vprašanje zapletena, ne more dokončno in za vse udeležence produkcijskega procesa najbolj zadovoljivo urediti.

Naj bo že kakorkoli. Če predpostavimo, da je družba ustrezno določila vsoto normalnih osebnih dohodkov in s tem rešila to kritično

družbenogospodarsko vprašanje, je dobiček ekonomska količina, ki je v socialistični družbi očiščena razrednega obeležja. Zato lahko z njo merimo (kot z eno sestavino), kako uspešno gospodarijo socialistični proizvajalci z družbenimi sredstvi. Pri tem seveda predpostavljam, da ostane dobiček v rokah socialističnih proizvajalcev in jim služi za nadaljnji razvoj njihovih asociacij.

Po vsem tem lahko upravičeno rečemo, da je samo dobiček — če predpostavljamo, da je družbeno določena normalna vrednost delovne sile — ena od sestavin, ki jo mora vsebovati merilo za uspešnost gospodarjenja. Boj za večji dobiček — naj ponovno poudarim, da ne bo nesporazuma, pri družbeno določeni vrednosti delovne sile — je potemtakem boj za racionalnejše gospodarjenje s sredstvi, če si hkrati s tem tudi prizadevamo, da bi ta dobiček dosegli s čim manjšimi sredstvi.

Okoliščina, da je dobiček rezultat delitve dohodka na sredstva za osebno porabo in na akumulacijo, pa ni pomembna samo zaradi tega, ker je akumulacija objektivni pogoj za nadaljnji napredek in s tem tudi za obstoj vsake družbe v prihodnosti, kar sem že omenil. Pomembna je prav s tistega vidika, o katerem tukaj razpravljamo — z vidika merila za uspešno gospodarjenje. Okoliščina namreč, da dobiček ne izraža samo uspešnosti gospodarjenja v prvih dveh fazah družbene produkcije — v neposredni proizvodnji in v menjavi proizvodov, temveč izraža hkrati tudi uspešnost gospodarjenja v tretji fazi družbene produkcije — v delitvi (dohodka), je tako pomembna, da ne moremo govoriti o merilu za uspešnost gospodarjenja pri nobeni drugi ekonomski kategoriji razen pri dobičku. Človek, ki naj gospodari bolj ali manj uspešno, mora to svojo nalogo opravljati v celotnem procesu družbene produkcije — v neposredni proizvodnji, v menjavi in pri delitvi. Spričo tega bi bil ekonomski nesmisel, če bi načelo o racionalnem gospodarjenju s sredstvi izključili iz delitve dohodka, kar storimo, če namesto dobička uporabimo dohodek za merjenje uspešnosti gospodarjenja s sredstvi.

Merilo za uspešnost gospodarjenja (s sredstvi) mora potemtakem biti samo taka ekonomska količina, ki je rezultat uspešnega gospodarjenja s sredstvi v vseh treh fazah procesa družbene produkcije — v neposredni proizvodnji, v menjavi in pri delitvi. Potemtakem je popolnoma jasno, da ta količina ne more biti dohodek, ki že po svoji opredelitvi ne zajema delitve. Taka količina je zato lahko samo dobiček — izmerjen z uporabljenimi sredstvi — torej mera dobička.

Torej nikakršna mera dohodka, niti tista, ki jo tukaj obravnavamo, to je dohodek, izmerjen z delovnimi urami, niti tista, ki bi izmerila dohodek s sredstvi. Samo dobiček oziroma njegova mera, določena s sredstvi, je lahko ekonomsko upravičeno (objektivno!) merilo za uspešno gospodarjenje s sredstvi, saj samo ta pokaže uspešno gospodarjenje s sredstvi v vseh treh fazah družbene produkcije.

V krogih nekaterih ekonomistov, zlasti tistih, ki obravnavajo ekonomijo bolj s splošno družbenega vidika, prevladuje prepričanje, da je za neko družbeno skupnost najbolj važna ekonomska količina, celotna na novo ustvarjena vrednost, ki jo približno izraža dohodek. Dohodek, ki zajema celoten rezultat gospodarjenja, osebno porabo in akumulacijo, naj bi zato bil bolj pravilen izraz uspešnosti gospodarjenja kot dobiček, ki lahko skriva nizko osebno porabo. To je res, toda samo, če gledamo na družbeno gospodarstvo s splošno družbenega vidika in še to samo statično. Brž ko pa se spustimo v posamične gospodarske organizacije — kar je za naše razpravljanje važno — in če gledamo na gospodarstvo z razvojnega in ustvarjalnega vidika, se nam ta problem pokaže v čisto drugačni luči. To je sicer povsem razumljivo, saj so zahteve statističnega proučevanja življenjske ravni in produktivnosti dela na družbeni ravni popolnoma nekaj drugega kot je racionalno gospodarjenje s sredstvi v posamezni gospodarski organizaciji. Pa tudi če obravnavamo gospodarstvo samo s splošno družbenega vidika, ne smemo zanemarjati tiste ekonomske količine, ki jo predstavlja akumulacija, t. j. družbeno integrirani dobiček, na kar nas je zadnjih nekaj let dovolj jasno in kritično opozorilo!

Brž ko opredelimo družbeno vrednost delovne sile (na določen način, ki ga tukaj ne morem pojasnjevati), kar je danes v vsaki razviti družbi nujen pogoj za normalen potek družbene reprodukcije, dobiček ne more skrivati več osebne porabe, kar naj bi bila njegova pomanjkljivost. Rečem lahko, da jo ravno nasprotno skriva dohodek, saj prav pri njem ne razločujemo med dvema tako pomembnima ekonomskima količinama, kot sta osebna poraba in akumulacija, ki se zraven tega še dopolnjujeta — kolikor je ena večja, toliko je druga manjša. Dohodek pa ne skriva samo osebne porabe, temveč tudi akumulacijo, kar je lahko z objektivnega družbenega vidika včasih še bolj nevarno. To pa pomeni, da s tem, ko opredelimo družbeno vrednost delovne sile, odstranimo navidezno slabost dobička v primerjavi z dohodkom, slabost, ki smo jo omenili zgoraj. To pa tudi pomeni, da si s tem, ko si prizadevamo, da bi dosegli čim večji dobiček — pri določeni vrednosti delovne sile proizvajalcev — prizadevamo, da bi dosegli čim večji dohodek, kar smo pravzaprav hoteli doseči. Razložek je samo v tem, da je to naše prizadevanje, čeravno navidez posredno, v resnici neposredno, in da je zdaj v racionalno gospodarjenje s sredstvi vključena tudi delitev kot tretja faza družbene produkcije.

IV

Spričo vsega, kar smo doslej zvedeli, je ekonomsko čisto upravičeno, če rečemo, da je z razvojnega vidika boljši tisti gospodar, ki ustvarja večji dobiček z danimi sredstvi. Zato pa mora veljati v vsaki celici družbenega gospodarstva, da je dobiček izmerjen

s sredstvi — »cilj, pobuda, kriterij in merilo uspešnosti gospodarjenja«, ne pa dohodek, kakorkoli ga že izmerimo.

Do takega spoznanja so prišli v družbenih redih, ki temeljijo na zasebni lastnini produkcijskih sredstev, vsi nosilci gospodarjenja — lastniki produkcijskih sredstev in tudi tisti, ki to niso, ne glede na svoje osebne težnje, poglede ali želje. Kdor se temu načelu ni podredil in ga v praktičnem življenju ni uspešno uresničeval, se je moral umakniti drugim »nosilcem gospodarjenja«, ki so uspešneje gospodarili s svojimi sredstvi. Kakor se je to načelo o racionalnosti gospodarjenja s sredstvi prvotno rodilo v glavah lastnikov produkcijskih sredstev, brž ko so uporabili preprosto ekonomsko logiko, tako je stalno prisotno kot njihova zavestna težnja pri vsakršnem gospodarskem podjetju. To pa hkrati tudi pomeni, da brez zavestne težnje k »cilju, pobudi, kriteriju in merilu uspešnega gospodarjenja« s sredstvi, katere zavestni nosilec je lastnik produkcijskih sredstev, oziroma drugi nosilci gospodarjenja, ne more biti racionalnega gospodarjenja s sredstvi.

Da je temu tako, dokazujejo najmodernejše oblike organizacije družbene proizvodnje v kapitalistični ureditvi — delniške družbe s popolno ali delno udeležbo zasebnega oz. državnega kapitala. Tudi te se namreč zavestno podrejajo tistemu načelu o uspešnem gospodarjenju s sredstvi, ki ga izraža mera dobička, saj vsi vemo, da izplačujejo lastnikom delnic odstotke na vložena sredstva — torej del mere dobička! Kako bi to mogli, če si nosilci gospodarjenja v takih gospodarskih organizacijah, ki so deloma tudi sami lastniki produkcijskih sredstev (delnic), s katerimi gospodarijo, ne bi prizadevali doseči čim večji dobiček z danimi sredstvi?!

Ekonomsko bistvo mere dobička je potemtakem v tem, da jo nosilci gospodarjenja zavestno uporabljajo kot posebno obračunsko »orodje« za to, da bi čim uspešneje gospodarili s sredstvi. S tega vidika se mera dobička prav nič ne razločuje od kakenga drugega »orodja«, ki ga organizatorji proizvodnje uporabljajo pri družbenem (združenem!) delu ljudi, kot je na primer ustrezna organizacija dela (v katero vključujem tudi ustrezne sisteme spodbujanja proizvajalcev), ustrezen obračun stroškov poslovanja, ustrezni delovni postopki ali pa pravo (materialno) orodje in stroji, da bi čim racionalneje poslovali. Mera dobička prav tako ni kot tako posebno »orodje« odvisna od družbenogospodarskega značaja družbenoprodukcijskega procesa, kot niso od njega odvisne organizacija dela (če izključimo iz nje organizacijo upravljanja), obračunska tehnika ali tehnološki postopki in stroji, ki jih nosilci gospodarjenja uporabljajo pri družbeni proizvodnji.

Družbenogospodarski značaj nekega procesa družbene produkcije namreč ni določen s tem, kakšno merilo se uporablja za racionalno gospodarjenje, kakšna organizacija dela in kakšna tehnologija ter stroji, temveč s tem, kdo je lastnik produkcijskih sredstev v danes najširšem pomenu tega pojma. Kar pomeni, kdo odloča o njihovi

uporabi in kdo odloča o razdelitvi doseženega dohodka. Neki produkcijski proces ni kapitalističen zaradi tega, ker uporablja za merjenje uspešnosti gospodarjenja mero dobička, temveč zaradi tega, ker ga kapitalist (ali njegov pooblaščenec) vodi (upravlja) in ker si prisvaja dobiček (presežno delo), ki so ga pod njegovim vodstvom ustvarili delavci. Družbenoekonomski značaj daje nekemu produkcijskemu procesu oblika upravljanja s sredstvi in prisvajanje dobička, ne pa računski, organizacijski in tehnološki mehanizem, ki so pogoj za racionalno gospodarjenje s sredstvi!

V

Ko smo tako dodobra spoznali mero dobička, se moramo vrniti k avtorju na tisto mesto, kjer ugotavlja, od katerih dejavnikov je odvisna. Po njem je mera dobička kot posebno merilo za uspešnost gospodarjenja odvisna od: 1. organizacijske oblike gospodarjenja; 2. od nosilca gospodarjenja; 3. od objektivnega cilja gospodarjenja.

Če to njegovo trditev primerjamo s spoznanji o meri dobička, mu moramo glede prve točke pritrditi. Mera dobička je res odvisna od »organizacijske oblike gospodarjenja«, saj je sploh ne moremo oblikovati, če proces družbene produkcije ni organiziran v samostojne gospodarske enote, ki si med seboj prodajajo blago. Blagovna oblika družbene produkcije (torej tudi vrednostna) je prvi pogoj za to, da sploh lahko govorimo o meri dobička kot merilu za uspešnost gospodarjenja.

Seveda pa se pri tem takoj zastavlja novo vprašanje, ali je danes sploh možno uspešno organizirati proces družbene produkcije drugače kot v obliki razvite blagovne produkcije — torej na samoupravnih osnovi, če se izrazimo s sodobnimi besedami in pri tem začasno zanemarimo vprašanje o obliki lastništva produkcijskih sredstev? Naše pretekle skušnje, ko smo si prizadevali organizirati družbeno produkcijo drugače — plansko in neblagovno — nam na to vprašanje odgovarjajo nikalno. To je zadosten razlog za tako ugotovitev in zato sploh ni treba razmišljati še naprej. Če pa je tako, potem je »mera uspešnosti gospodarjenja« — vselej seveda kot merilo za uspešnost gospodarjenja s sredstvi — odvisna od organizacijske oblike samo toliko, kolikor je že sama ta oblika odvisna od načel racionalnega gospodarjenja. To pa hkrati tudi pomeni, da mera dobička z objektivnega vidika ni odvisna od organizacijske oblike gospodarjenja, temveč je skupaj z njo odvisna od objektivnih pogojev za racionalno gospodarjenje.

Tako nas je že prvi avtorjev »dejavnik mere uspešnosti gospodarjenja« usmeril na razmišljanje o objektivnih pogojih za racionalno gospodarjenje, zaradi katerih se je rodila tako ustrezna organizacijska oblika gospodarjenja kot tudi njej (in seveda tudi objektivnim pogojem) ustrezno merilo za uspešnost gospodarjenja.

Drugi »dejavnik mere uspešnosti gospodarjenja« naj bi bil »nosilec gospodarjenja«. Tudi tukaj moramo najprej ugotoviti, da je merilo za uspešno gospodarjenje s sredstvi res odvisno od nosilca gospodarjenja. Toda samo toliko, kolikor je nosilec gospodarjenja subjektivno sposoben, da spozna, kakšno merilo za uspešnost gospodarjenja mora sam sebi določiti, da se bo lahko uspešno spopadal z drugimi nosilci gospodarjenja, ki si tudi določajo neko merilo za uspešno gospodarjenje s sredstvi in da bo po možnosti uspešnejše napredoval kot oni. To pa pomeni, da mora biti subjektivno sposoben, da spozna objektivne pogoje za racionalno gospodarjenje. Ti pogoji pa so, kot smo videli, objektivne organizacijske, tehnološke in računске narave. Ker pa konkurenčni boj vse tiste nosilce gospodarjenja, ki subjektivno niso sposobni, da spoznajo objektivne pogoje za racionalno gospodarjenje in ki hkrati niso sposobni, da bi jih s svojimi poslovnimi odločitvami uspešno premagovali, izločajo iz procesa družbene produkcije, lahko rečemo, da ni »mera uspešnosti gospodarjenja« s sredstvi z objektivnega vidika prav nič odvisna od nosilca gospodarjenja, temveč že spet od objektivnih pogojev za racionalno gospodarjenje, ki jih mora nosilec gospodarjenja obvladovati.

Tretji »dejavnik mere uspešnosti gospodarjenja« pa naj bi bil »cilj gospodarjenja nosilca gospodarjenja«. Ta dejavnik je samo z drugimi besedami ponovljeni prejšnji. Zato veljajo tudi zanj ugotovitve, ki sem jih pravkar zapisal. Čisto razumljivo je, da se mora vsak nosilec gospodarjenja zavestno odločiti, kakšen naj bo cilj njegovih poslovnih odločitev. Prav tako je gotovo, da je od tega cilja tudi odvisno, ali bo ostal še nadalje nosilec gospodarjenja, če predpostavimo, da so vse ostale okoliščine enake. Če si ne bo naložil objektivno gospodarsko upravičenega cilja, se bo moral sprijazniti s tem, da bo moral prej ali slej to svojo vlogo prepustiti drugim.

Zatorej lahko tudi tukaj ponovimo, da ni merilo za uspešnost gospodarjenja s sredstvi prav nič odvisno od takega cilja gospodarjenja, ki bi si ga svojevoljno postavljala nosilec gospodarjenja. Cilj gospodarjenja je namreč že samo merilo gospodarjenja, — in zato je tudi cilj vnaprej objektivno opredeljen — samo da je cilj gospodarjenja čim večji količinski izraz tega merila — čim večja mera dobička.

Po vsem tem lahko sklenemo, da »mera uspešnosti gospodarjenja« ni tako odvisna od svojih »dejavnikov«, kot nam je razložil avtor. »Mera uspešnosti gospodarjenja« je z objektivnega vidika odvisna od objektivnih materialnih in človeških pogojev za racionalno gospodarjenje — od čim manjše porabe materialnih dobrin in delovne sile ljudi (seveda vse to vrednostno izraženo) pri danem materialnem rezultatu. Mera dobička kot merilo za uspešnost gospodarjenja je zato z oblikovnega vidika samo matematični izraz vrednostnih količin, ki temelje na splošno veljavnem ekonomskem načelu o racionalnosti gospodarjenja. To pa tudi pomeni, da ima tudi

nadaljnje sklepanje o spreminjanju »mere uspešnosti gospodarjenja« v odvisnosti od njenih »dejavnikov« samo »deduktiven« značaj v (negativnem) pomenu tega pojma, kakor ga avtor pretežno uporablja.

VI

Tako smo končno dospeli do vprašanja, kaj se zgodi z »mero uspešnosti gospodarjenja« (s sredstvi) v socialistični družbi, ko se objektivno — če nič drugega — vsekakor spremeni nosilec gospodarjenja. To pa je vprašanje, ki si ga je postavil tudi dr. Lipovec in nanj odgovoril tako, da se »mora spričo tega spremenjenega dejavnika mere uspešnosti gospodarjenja spremeniti tudi sama mera«, ker je pač to nujno zaradi »logične povezanosti dejavnikov in mere«.

Ker smo pravkar ugotovili, da mera uspešnosti gospodarjenja ni odvisna od tistih dejavnikov, ki jih je avtor navedel, moramo na to vprašanje odgovoriti drugače.

Zastaviti si moramo namreč vprašanje, ali se v socialističnem gospodarstvu spremene tisti objektivni pogoji za racionalno gospodarjenje, ki so veljali za pretekli družbeni red? Ali so socialistična družba kot celota in njene posamezne gospodarske enote odvezane od dolžnosti, da racionalno gospodarijo s sredstvi samo zaradi tega, ker so sedaj proizvajalci prevzeli v svoje roke upravljanje s produkcijskimi sredstvi?

Pritrdilen odgovor na to vprašanje bi bil usoden za socialistično družbo, saj si le-ta objektivno ne sme dovoliti razkošja, da bi se zavestno odločala za nižjo stopnjo racionalnosti gospodarjenja s sredstvi, kot jo je dosegla kapitalistična družba. Če tudi vzamemo, da je sicer splošno priznana trditev, da je zgodovinska upravičenost socialistične družbe v primerjavi s kapitalistično v tem, da bo zagotovila višjo produktivnost dela, samo lepo doneče reklo, pa vendarle ne moremo ubežati resničnemu dejstvu, da se socialistični red ekonomsko spopada s kapitalističnim in da je njegova dokončna zmaga odvisna tudi od tega, ali bo znal družbeno organizirati bolj uspešno gospodarjenje s sredstvi.

To pa pomeni, da si morajo novi nosilci gospodarjenja v socialistični družbi postaviti take ekonomske cilje, ki jim bodo omogočali najbolj racionalno gospodarjenje s sredstvi — objektivno vsaj dotlej, — dokler si bodo v kapitalističnem redu postavljali nosilci gospodarjenja enake ekonomske cilje, kakršne si postavljajo zdaj, oziroma dokler se še bosta socializem in kapitalizem razvijala drug poleg drugega. Zaradi tega se moramo vprašati, kako naj organiziramo socialistično družbo, da bodo socialistični proizvajalci najbolj racionalno gospodarili z družbenimi sredstvi.

V zvezi s tem je prav gotovo res, da je samoupravna in blagovna oblika družbene produkcije ena najpomembnejših takih »objektivno nujnih oblik produkcijskih odnosov«, ki novim nosilcem gos-

podarjenja omogočajo bolj uspešno gospodarjenje s sredstvi. Toda s tem še nismo rešili zastavljenega vprašanja v celoti. Prav tako »objektivno nujni« so tudi določeni odnosi na področju delitve dohodka, ki jih pri nas še nismo dokončno uredili — o čemer popolnoma jasno govorijo ekonomski in politični pretresi. Delitev dohodka je izredno pomembno vprašanje zlasti zaradi tega, ker je neposredno zvezano z vprašanjem, ki ga tukaj obravnavamo — z merilom za uspešno gospodarjenje z družbenimi sredstvi v socialistični družbi.

Že samo to, kar sem doslej prav na kratko omenil, nas lahko prepriča o tem, kako pomembno je vprašanje, kakšno merilo za uspešno gospodarjenje si mora izbrati (objektivno!) socialistična družba, da bo čim uspešneje gospodarila s sredstvi, ki so ji na voljo. Toda kljub temu, rekel bi, z ekonomskega stališča tako preprostu vprašanju, se je dr. Lipovec vprašal po nečem drugem. Vprašal se je, kakšno merilo »uspešnosti gospodarjenja« se je »stvarno« (stihijsko) oblikovalo v našem gospodarstvu. Pa to še ne bi bilo tako hudo, saj ima tudi odgovor na to vprašanje določen pomen, če se ne bi po »stvarni« meri za uspešnost gospodarjenja s sredstvi spraševal prav z določenim namenom. S tem namreč, da bi potem sklenil, da je samo tisto merilo za uspešno gospodarjenje, ki se je »stvarno« oblikovalo v našem gospodarstvu, pravilno in zato »novo« merilo racionalnosti gospodarjenja socialistične družbe.

V petem delu obravnavanega članka je s petimi kazalci, ki kažejo na pet pojavov v našem gospodarstvu, dokazal, da nosilci gospodarjenja pri nas v primerjavi s (kapitalistično) mero dobička manj uspešno gospodarijo s sredstvi. Iz teh dejstev je »deduciral« sklep, da v našem gospodarstvu ni »stvarna mera uspešnosti gospodarjenja« (s sredstvi) mera dobička, temveč neka druga mera — mera dohodka. S tem je pokazal na sicer splošno znano dejstvo, da pri nas z družbenimi sredstvi manj racionalno gospodarimo in da racionalna poraba družbenih sredstev ne spada v ekonomski cilj, ki bi si ga tako zavestno zadajali nosilci gospodarjenja — socialistični proizvajalci, da bi jim veljal kot edini »kriterij, pobuda in merilo« za gospodarjenje.

Pri nas si ljudje, po domače povedano, postavljajo približno takle ekonomski cilj: naša skrb naj bo, da si ustvarimo čim več dohodka na zaposlenega in da si ga potem lahko čim več razdelimo. Koliko družbenih sredstev bomo porabili za to, ni prav posebno važno vprašanje. Ta cilj pa se seveda bistveno razlikuje od tistega, ki si ga zavestno postavljajo nosilci gospodarjenja v kapitalizmu, ko pravijo: prizadevajmo si, da bomo pri (družbeno) določenih cenah delovne sile ustvarili čim večji dobiček z določenimi sredstvi.

Sprašujem se, zakaj si socialistični proizvajalci kot nosilci gospodarjenja postavljajo tak cilj, in še naprej, ali sme s stališča racionalnega gospodarjenja z družbenimi sredstvi socialistična družba dopustiti, da si njeni nosilci gospodarjenja postavljajo tak cilj.

Socialistični proizvajalci si stihijsko postavljajo nekakšno mero dohodka kot svoj ekonomski »cilj, kriterij, merilo in pobudo« gospodarjenja, zato ker je tako lažje gospodariti z družbenimi sredstvi. Obstoječi gospodarski sistem jim namreč dovoljuje, da si lahko postavljajo tak ekonomski cilj, ki jih objektivno ne zavezuje, da bi bolj racionalno gospodarili z družbenimi sredstvi. To pa zato, ker naša družba — kot lastnik družbenih produkcijskih sredstev — še ni opredelila svojega ekonomskega cilja v obliki popolnoma določenega instrumenta svojega gospodarskega sistema. Zaradi tega so si proizvajalci stihijsko ustvarili svoj lasten cilj, ki ima za (objektivno) posledico manj racionalno gospodarjenje z družbenimi sredstvi.

Socialistična družba si seveda objektivno ne bi smela dovoliti takega razkošja, da manj racionalno gospodari s sredstvi, kot to delajo druge družbe, s katerimi se ekonomsko in politično spopada. Zato si mora (objektivno) postavljati samo tak ekonomski cilj, ki ji bo objektivno omogočal najmanj tako uspešno gospodarjenje s sredstvi, kakršno je gospodarjenje v kapitalistični družbi. Ker pa je, kar sem spredaj pokazal, merilo za uspešno gospodarjenje s sredstvi objektivno in zato samo eno — mera dobička, bi morala družba socialističnih proizvajalcev to merilo na ustrezen način vnesti v svoj gospodarski sistem.

To pa tudi pomeni, da iz ugotovitve, kako socialistični proizvajalci manj smotrno gospodarijo s sredstvi, ne moremo sklepati, da je to pravilno in da je bistvo socialistične družbe prav v tem, da si je izbrala »novo« (manj racionalno) merilo za uspešnost gospodarjenja, kakor je to storil dr. Lipovec. Ravno nasprotno, če smo ugotovili, da socialistični proizvajalci manj smotrno gospodarijo s sredstvi, moramo tako ukrepati, da bomo to pomanjkljivost odpravili, ne pa, da manj racionalno gospodarjenje z družbenimi sredstvi proglasimo za »novo vrsto racionalnosti«.

VII

Da ne bo nikakršnega nesporazuma o tem, kako je sklenil avtor svoje sicer pravilne ugotovitve o manjši uspešnosti gospodarjenja v socialistični družbi, bo najbolje, če ustrezni odlomek navedem v celoti:

»Dohodkovna mera je torej po vsej verjetnosti stvarna mera, ki fungira v našem gospodarstvu (v proučevani populaciji). Za kompletni dokaz je seveda potrebna še logična analiza. V svoji knjigi, katere en del tu zelo na kratko prikazujemo, smo izvedli tudi ta preizkus. Rezultati potrjujejo empirično analizo.

Marsikdo se bo vprašal: Dobro, naj bo, dohodkovna mera je mera uspešnosti, ki stvarno deluje v našem gospodarstvu. Toda pojavi, iz katerih jo je raziskovalec izdvojil in ugotovil, so vendar čisto neracionalni. Ali ne sledi iz tega, da je tudi dohodkovna mera

neracionalna mera uspešnosti? Saj vendar avtor sam često poudarja, da je take pojave povzročila dohodkovna mera!

Res je, empirični pojavi, ki smo jih opazovali, kažejo določene črte neracionalnosti. Toda, kadar govorimo o racionalnosti, moramo opredeliti kriterij, po katerem presoјamo, ali je nek pojav racionalen ali ne in drugič, opredeliti moramo okoliščine, v katerih prihaja do izraza ta neracionalnost. Ako teh dveh stvari izrecno ne opredelimo, nikakor ne pomeni, da bomo presoјali z nekega absolutno pravihnega stališča, temveč samo, da sami ne bomo vedeli, s kakšnega stališča presoјamo pojav in se nam celo lahko zgodi, da bo samo takšno stališče ne- ali celo iracionalno. Vsekakor pa se bo pojavljalo kot predsodek.

Obravnavaui empirični pojavi so res neracionalni, toda samo s stališča mere dobička. To smo tudi izrecno pokazali v našem delu. Marxova analiza kapitalistične ekonomije pa je tudi pokazala, da je ta kar precej neracionalna in končno to ni samo Marxova analiza. Slične analize dohodkovne ekonomije pa še nimamo. Saj smo se komaj dokopali do osnovne logične kategorije take ekonomije.

Drugič pa v našem gospodarstvu nikakor ne gre za neko zavestno uporabo dohodkovne mere, temveč je to bolj samoniklo in celo nezavestno. To pa pomeni, da mnogi pogoji vsekakor ne ustrezajo dohodkovni meri, kar pa se lahko odraža v pojavih kot neracionalnost. To pomeni nadalje, da se v gospodarjenju prebijamo do dohodkovne mere s poskušanjem in s popravljanjem napak, ne pa dosledno; zaradi tega se v gospodarjenju mešajo najrazličnejši kriteriji in vplivi in se dohodkovna mera šele konec koncev prebija na površje. Tako stanje pa mora samo po sebi povzročati neracionalnosti.

Nadalje pa menimo, da je zelo lahko obsoditi neki pojav za neracionalen. Težje je ugotoviti, zakaj je do neracionalnosti prišlo. Še mnogo težje pa je za navidezno neracionalnostjo, kot se kaže na površini pojavov, odkriti skrito organizacijo pojavov, ki jih veče v logično celoto. Taka organizacija pa pomeni seveda tudi *ново vrsto racionalnosti*, (poudaril Z. T) naloga znanstvenika pa je, da jo odkrije in objasni, ali pa vsaj, da jo skuša razumeti.«

Kratko rečeno, dr. Lipovec proglašā manj uspešno gospodarjenje s sredstvi pri nas za »ново vrsto racionalnosti«. Kot smo videli, izvira tak njegov sklep iz tega, ker je mero dobička razglasil za merilo uspešnosti gospodarjenja samo kapitalistične družbe. V resnici pa je mera dobička splošno merilo uspešnosti gospodarjenja s sredstvi v razviti obliki blagovne produkcije, kakršni sta objektivno tako kapitalistična kot socialistična družba.

Na koncu si še oglejmo matematična izraza obeh meril za uspešnost gospodarjenja, ki smo ju doslej obravnavaui: mere dohodka in mere dobička. Tudi iz njiju bo namreč videti, kako mera dohodka nikakor ne more biti merilo za uspešnost gospodarjenja s sredstvi.

Matematični izraz mere dohodka je po opredelitvi avtorja doh./del. ura. Iz njega je videti, da obsega samo dva elementa gospodarjenja, pa še ta dva nista enake dimenzije. Dohodek izraža v vrednostni obliki iztržek manj materialni stroški poslovanja, medtem ko so v imenovalcu delovne ure zaposlenih v naturalnem izrazu. Dohodek potemtakem izraža pri predpostavljenem iztržku samo materialne stroške poslovanja. Ne upošteva pa niti vrednosti osebnih dohodkov zaposlenih delavcev niti akumulacije in s tem tudi ne delitve, pa tudi ne sredstev, ki jih rabimo v produkcijskem procesu.

Izključiti sredstva iz merila za uspešnost gospodarjenja prav gotovo ni ekonomsko logično, če hkrati vemo, da jih iz svojih poslovnih odločitev nikakor ne moremo izključiti, pa če bi to še tako želeli. Sicer pa itak vsi vemo, če nam česa primanjkuje, nam primanjkuje sredstev, kamorkoli se obrnemo. To pa pomeni, da sredstva ne morejo biti tako nevtralna količina, kakor nam priporoča »novo merilo za uspešnost gospodarjenja« z družbenimi sredstvi. Priporočati, naj se proizvajalci ravnaajo pri svojih poslovnih odločitvah po nekakšni meri dohodka, objektivno pomeni priporočati neracionalno gospodarjenje z družbenimi sredstvi.

Nasprotno meri dohodka pa je tudi mera dobička kot doh. — oseb. doh.

sredstva objektivno pravilno merilo za uspešnost gospodarjenja s sredstvi, saj vsebuje pri danem iztržku vse tiste elemente, ki so ekonomsko pomembni za presojo uspešnosti neke gospodarske dejavnosti — materialne stroške, (normalne) osebne dohodke, akumulacijo (in s tem tudi delitev) in sredstva, ki smo jih rabili za produkcijski proces.

Razmišljanje o »uspešnosti« »mere dohodka« kot merila za uspešnost gospodarjenja s sredstvi naj sklenem s primerom, ki ga vsi poznamo: če pristanemo na to, naj bo v naši družbi mera dohodka merilo za »uspešnost gospodarjenja« (ne s sredstvi!), potem moramo priznati tudi, da so pri nas najboljši gospodarji v elektrarnah, kjer imajo velik dohodek na zaposlenega. Sredstva za gospodarjenje pa jim pretežno tako in tako dajejo druge gospodarske organizacije z obveznim prispevkom. Sicer pa sredstva za gospodarjenje pri tem itak niso nič važna, važna pa tudi ni delitev dohodka, saj mera dohodka ne enega ne drugega ne upošteva. Zato pa naj si v elektrarnah kar delijo osebne dohodke, kakor hočejo, saj po tej »meri uspešnosti« itak najbolje gospodarijo! In dejstvo, da je na primer za neko hidroelektrarno (Mratinje) potrebnih zdaj 80 milijard S din sredstev namesto 40 milijard, kot je bilo predvideno, tudi ni važno; sredstva tako in tako ne spadajo v novo merilo za uspešnost gospodarjenja socialistične družbe!

Tako smo s pomočjo teorije o »novi meri« uspešnosti gospodarjenja v socializmu pripeljali našo ekonomsko prakso do nesmisla.

Sedaj se naj še vprašam, kako spremeniti neustrezno stanje na področju racionalnosti gospodarjenja z družbenimi sredstvi, ki ga je ugotovil avtor. Pri odgovoru na to vprašanje moramo upoštevati dejstvo, da socialistični gospodarski sistem ne nastaja stihijsko, temveč ga vzpostavljamo z državnimi predpisi. Zavaljo tega je vprašanje, kako naj bo organiziran, da bodo nosilci gospodarjenja (oziroma družbeni red v celoti) najbolj racionalno gospodarili, izrednega pomena. Med dejavniki, ki odločilno vplivajo na racionalno gospodarjenje socialističnih proizvajalcev, je prav gotovo tudi merilo za uspešnost gospodarjenja z družbenimi sredstvi, kot »cilj, kriterij in pobuda« gospodarjenja, potem ko smo spoznali, da je samoupravna blagovna oblika socialističnega gospodarstva prvi pogoj za njegovo racionalnost.

Izbrati ustrezno merilo za uspešnost gospodarjenja je (objektivna) naloga lastnikov produkcijskih sredstev.

Zato morajo tudi v družbi, ki se organizira načrtno (kot je socializem), lastniki produkcijskih sredstev zavestno opraviti to svojo izredno pomembno družbenogospodarsko nalogo, če naj ta družba s sredstvi uspešno gospodari. Ker so v socializmu socialistični proizvajalci v družbeni obliki lastniki produkcijskih sredstev (ne pa v obliki lastnine delovnih kolektivov), mora potemtakem družba kot celota (oziroma njeni predstavniški organi) opraviti to pomembno nalogo — zavestno izbrati (objektivno) merilo za uspešnost gospodarjenja z družbenimi sredstvi in ga seveda ravno tako ustrezno (objektivno) vgraditi v svoj gospodarski sistem. Le tako bodo lahko nosilci gospodarjenja novega družbenega reda — socialistični proizvajalci — najbolj uspešno gospodarili z družbenimi sredstvi. To pa pomeni, da merilo uspešnosti gospodarjenja, ki se oblikuje stihijsko in torej brez zavestne družbene akcije, nikakor ne more biti tisto, ki objektivno najbolj ustreza pogojem racionalnega gospodarjenja z družbenimi sredstvi.

Naša socialistična družba potemtakem manj racionalno gospodari z družbenimi sredstvi kot bi objektivno morala zaradi tega, ker družba (kot celota oziroma njeni pooblaščen predstavniki) kot lastnik družbenih produkcijskih sredstev ni opravila ene izmed svojih najpomembnejših družbenogospodarskih nalog — ni določila objektivno ustreznega merila za uspešnost gospodarjenja socialističnih proizvajalcev z družbenimi sredstvi kot poseben instrument svojega gospodarskega sistema.

Vloga Cerkve in javno mnenje

Povsem soglašam s tistimi, ki javno mnenje v socialistični družbi označujejo kot »moralno kritično silo družbe«, ki mora še posebej v samoupravnem socialističnem družbenem modelu postati živ dejavnik, ki bi moral uživati dolžno spoštovanje vseh institucij. To spoštovanje pa ne bi smelo biti le simbolično. Javno mnenje bi moralo soodločati pri sprejemanju širših ali ožjih družbenih odločitev.

Cerkev je pri nas še vedno pomembna družbena institucija. Njeno mesto in okvire delovanja v socialistični družbi določajo ustava in zakoni. Socialistična država je laična država, kar ne pomeni samo, da izhaja iz načela ločitve cerkve od države, marveč da utemeljuje vsa javna področja družbene organizacije z zamislijo o človeku kot avtonomnem bitju z neizčrpnimi ustvarjalnimi možnostmi. Religija ne more biti temelj socialistične družbene organizacije; človekova ustvarjalnost na vseh področjih družbenega življenja ne potrebuje predpostavke o Bogu kot najvišjem bitju in viru moralnih, socialnih in naravnih zakonov sveta in človeštva. Religija in Bog sta le svobodna in zasebna stvar človeka kot posameznika. To, da kaka država sebe razglasi in utemelji kot laično državo, še ne pomeni, da religija in Bog avtomatično prenehata biti javna stvar, da sta avtomatično »potisnjena« v zasebno sfero. Eden od pogojev, da bi laična država kot teoretična zamisel postala tudi resnično stanje, je obstoj in živo učinkovanje *laičnega javnega* mnenja. Ali drugače povedano: za utemeljevanje družbene funkcionalnosti laične države je potrebna tudi zavest družbenih skupin in posameznikov, da je Cerkev zasebna institucija in religija osebna stvar svobodnega državljana.

V okviru raziskave »Slovensko javno mnenje 1968« smo preiskovali tudi našo globalno podmeno, da je večinsko prepričanje ljudi pri nas že laično usmerjeno, da laičnost naše družbene organizacije ni določena le s silo zakona, marveč tudi z voljo in soglasjem večine državljanov, da obstaja in živo učinkuje socialistično laično javno mnenje.

Med 77 vprašanji ankete¹ je bilo tudi naslednje: »Znano je, da Cerkev posega s svojim delovanjem in naukom na različna področja življenja. Kako naj bi po vašem mnenju delovala Cerkev v naši družbi?« Vprašani so imeli možnost izbirati med 12 odgovori, od katerih so lahko obkrožili največ 4.²

Prva postavka našega raziskovanja je bila, da so ljudje *informirani* o delovanju Cerkve, da jih vprašujemo o nečem, o čemer lahko zavzamejo stališča. To postavko opiramo na številna ugotavljliva dejstva, zlasti na naslednja:

a) V Sloveniji so kultni objekti, ki ponazarjajo Cerkev, njen obstoj in delovanje, zelo številni. V teh zgradbah javno in dovolj očitvidno potekajo določene religiozne aktivnosti, opazne za vsakogar, čeprav pri njih ne sodeluje. Duhovniški poklic, povezan s temi aktivnostmi, je dovolj znan. Vsakdo se zato vprašuje o njegovih nalogah in poklicnih dolžnostih ter ima o tem stališča (takšna ali drugačna).

b) Tako pred vojno, med vojno (veljavno za starejše rodove) in tudi po letu 1945 se je pričujočnost Cerkve v javnem (in zasebnem) življenju izražala dovolj spektakularno. Pred vojno je Cerkev legitimno posegala v vsa področja javnega življenja. Po letu 1945 je bilo njeno poseganje precej omejeno. Toda konfliktni odnosi Cerkev—država so bili *javnosti* vedno znani ter so postavljali pred vsakogar vprašanje, kdo ima prav: ali kritiki Cerkve ali Cerkev.

c) Sporazum oz. protokol med apostolskim sedežem in jugoslovansko vlado (junij 1966) je na izjemen način vzburil slovensko javnost in zastavil pred večino ljudi vprašanje, kaj to pomeni, zakaj protokol po tolikih letih brez formalnih odnosov Vatikan-Jugoslavija. Tekst protokola je bil objavljen ter komentiran tako v laičnih kot v verskih listih. Zato predpostavljamo obveščenost o njegovi

1 Bistvene rezultate in sklepe ankete »Slovensko javno mnenje 1968« glede (ne) religioznosti v Sloveniji sem posredoval v sestavku »Značaj in struktura (ne)religioznosti v Sloveniji« (*Teorija in praksa* št. 4/1969, str. 560-574).

2 Mogoči odgovori so bili oblikovani takole:

1. uči in širi naj verski nauk in skrbi za verske obrede,
2. skrbi naj za moralni pouk in moralno obnašanje vernikov,
3. organizirala naj bi posebne dobrodelne, vzgojnovarstvene ipd. ustanove in dejavnosti,
4. organizirala naj bi posebne verske zabavne, športne organizacije in dejavnosti,
5. organizirala naj bi posebne katoliške politične organizacije,
6. svoja stališča in kritiko družbenih dogajanj naj bi usklajevala s socialističnimi načeli in nazori,
7. v celoti, brez pridržkov, naj bi podpirala stališča in ukrepe oblasti,
8. zavzemala naj bi stališča do družbenih in političnih vprašanj *po lastni presoji* ne glede na to, kaj o tem sodi oblast,
9. za njeno delovanje ne bi smelo biti nobenih omejitev,
10. preprečevati ali vsaj ovirati bi bilo treba vsako njeno dejavnost.

X ne zanima me, vseeno mi je

Y ne vem, premalo poznam

vsebinski tako med religioznimi kot tudi nereligioznimi državljani.³ Protokol določa tudi optimalne možne odnose med državo in Cerkvijo, informira v bistvu o pravicah Cerkve pri nas, o mejah njenega poseganja v javno življenje.

d) Verski tisk že vrsto let sistematično pojasnjuje svojim bralcem pglavitne funkcije Cerkve v družbi, njen nauk o vseh vprašanjih. S tem poskuša vplivati na to, da bi bralci spoznavali, razumeli in sprejeli nazor Cerkve, ki ga ima le-ta o sebi ter o svojem poslanstvu v vsaki, tudi v naši družbi. Laični tisk, žal, v tem pogledu ni tako sistematičen.

Druga naša postavka je bila, da so ljudje ne le *informirani*, marveč tudi *zainteresirani* glede vprašanja, kako naj bi delovala Cerkev v naši družbi. To ne zanima samo poklicne delavce (duhovnike) glede na to, da meje delovanja, ki so v družbi določene Cerkvi, vplivajo na njihov poklicni in družbeni status. Za vprašanje so zainteresirani tudi religiozni državljani, ki je njihova religioznost povezana s Cerkvijo in jim zato ni vseeno, kakšno mesto ji daje »civilna družba«. Tudi nereligiozni državljani do tega vprašanja niso brezbrizni, ker živijo in delajo z religioznimi in ker so prek vzgojnega sistema poučeni o pretekli in polpretekli vlogi Cerkve v zgodovini slovenskega naroda.

Tretja postavka je bila, da je (že zdaj ali vsaj v prihodnosti) javno mnenje pomemben dejavnik, ki lahko vpliva na to, kako naj bi Cerkev delovala v naši družbi. Cerkev kot profesionalna družbena skupina (in v tem smislu jo pojmem tudi v tem sestavku) ima sicer svoj nauk o sebi, svoje cilje, svoje dolgoročne in kratkoročne načrte. Toda pri tem mora računati tudi na javno mnenje, na stališča različnih javnosti do njenega delovanja. Računati mora na razpoloženje in stališča religiozne javnosti, torej religioznih ljudi, ki ne tvorijo povsem statičnega dela Cerkve (širša sociološka opredelitev Cerkve), marveč imajo lahko tudi svoja stališča o njeni vlogi, stališča, ki se ne skladajo vedno in povsem s stališči Cerkve kot profesionalne družbene skupine. Cerkev pa mora računati tudi na poglede in spodbude nereligiozne javnosti še posebej zato, ker je značaj naše družbe laičen. Z javnim mnenjem o religioznih in cerkvenih vprašanjih mora računati tudi država in vodilna družbena skupina v tej državi. Najprej z mnenjem religiozne javnosti. Religiozni ljudje so še vedno številni in državi ne more biti vseeno, ali državna politika do religije in cerkve izziva odpor, nezadovoljstvo

³ Informiranost in stališča komunistov o protokolu nam pokažejo rezultati raziskave »*Informiranost, stališča in aktivnost članov Zveze komunistov Slovenije*«, ki jo je Center za raziskavo javnega mnenja izvedel leta 1967. 15,6% vprašanih meni, da se je Cerkev tako prilagodila sodobnemu svetu, da nam sporazum (protokol) lahko le koristi; 50,4%: sporazum bo koristen, če bomo znali preprečiti škodljivo politično aktivnost Cerkve; 12,2% stališč: koristi od sporazuma so lahko le navidezne; 11,5%: preveč smo popustili Cerkvi, nismo več dovolj dosledni, tako kot smo bili v preteklosti; ničesar ne ve o protokolu ali se ne more odločiti: 10,3%.

ali soglasnost (delno ali popolno) pri religioznih ljudeh. Ozirati pa se mora tudi na stališče nereligiozne javnosti. Javno mnenje o religioznih in cerkvenih vprašanjih je relativno samostojen dejavnik tudi pri nas. Ni ga mogoče izenačiti niti s cerkvenim naukom o vlogi Cerkve in njenih funkcijah niti z nazorom države ter vodilne družbene skupine o mejah cerkvenega delovanja v socialistični družbi.

2. Kaj nam pomenijo določena stališča o Cerkvi?

Vprašanje »Kako naj bi po Vašem mnenju delovala Cerkev v družbi«, se nanaša na *funkcije* (mesto), ki naj bi jih imela Cerkev v naši družbi; dalje na *odnos*, ki naj bi ga Cerkev imela do socialistične družbene ureditve in države; končno pa tudi na to, kakšna naj bi bila *družbena (državna) politika* do Cerkve.

a) Pet mogočih odgovorov od vseh (12) se prvenstveno nanaša na funkcije (mesto), ki naj bi jih imela Cerkev pri nas, na družbeno vlogo, ki naj bi ji bila priznana.

Prvi odgovor: »učí in širi naj verski nauk in skrbi za verske obrede«, določi Cerkev kot družbeno institucijo, ki naj razlaga verski nauk, verske resnice ter hkrati skrbi še za opravljanje verskih obredov. Cerkev in njena profesionalna skupina naj bi ostajali v mejah verskega in obrednega. Cerkev se, seveda, s tako opredelitvijo svojega poslanstva *ne* strinja, marveč vztraja pri svoji pričujočnosti tudi na drugih področjih družbenega in osebnega življenja.

Drugi odgovor: »skrbi naj za moralni pouk in moralno obnašanje vernikov«, označuje Cerkev kot institucijo, ki naj se posveča tudi moralnemu pouku in vzgoji svojih vernikov. Versko obredni funkciji se dodaja še moralna.

Tretji odgovor, ki razširja vsebino družbene vloge Cerkve pri nas: »organizirala naj bi posebne cerkvene dobrodelne, vzgojnovarstvene ipd. ustanove in dejavnosti«, smo kot možen odgovor uvrstili tudi iz aktualnih razlogov. O tem namreč, ali naj ima Cerkev tudi legitimno *dobrodelno* (v širšem smislu) funkcijo, so pogledi in stališča pri nas zelo različni. Uradna Cerkev stoji na stališču, da je taka njena akcija nujna, kajti dobrodelnost naj bi bila neločljivi del krščanske akcije. Državni organi stoje na stališču, da so dobrodelne dejavnosti v socialistični družbi pridržane laičnim ustanovam. Nas je zanimalo mnenje ljudi, ki se odločajo deloma pod vplivom cerkvene, deloma pa državne razlage. Računali pa smo tudi, da se utegnejo odločati še neodvisno od tega.

Četrti odgovor: »organizirala naj bi verske, kulturne, zabavne, športne organizacije in dejavnosti«, še bolj razširja družbeno vlogo Cerkve v socialistični družbi. Hkrati posega v aktualno situacijo. Pobuda cerkvene organizacije gre namreč tudi v tej smeri, Tudi o tem obstaja teoretični in praktični spor med Cerkvijo in državo. Cerkveni predstavniki utemeljujejo to cerkveno pobudo s tem, da

je za doseganje duhovnih ciljev dovoljeno uporabiti tudi ta sredstva.⁴ Država pa meni, da so to neverske in necerkvene dejavnosti, ki Cerkvi ne gredo.

Peti odgovor: »orgaizirala naj bi posebne katoliške politične organizacije,« še bolj »razširja« družbeno vlogo Cerkve pri nas. Gre za politično funkcijo, ki jo je pri nas Cerkev v preteklosti uresničevala tudi s posebnimi katoliškimi političnimi organizacijami (klerikalizem). Cerkev se zdaj odreka določenemu tipu klerikalizma⁵. Nas je zanimalo, koliko obstajajo med državljani aspiracije k posebnim katoliškim političnim organizacijam.

b) Nadaljnji trije možni odgovori, med katerimi so vprašani lahko izbirali, zadevajo odnos, ki naj bi ga Cerkev imela do socialistične družbene ureditve in države. Lahko bi rekli, da gre za temeljna izhodišča cerkvene politike do družbenih vprašanj pri nas.

Prvi odgovor: »svoja stališča in kritiko družbenih dogajanj naj bi usklajevala s socialističnimi načeli in nazori,« izraža nazor, po katerem naj bi Cerkev zavzemala stališča in bila kritična do družbenih dogajanj, a vendar tako, da bi to prilagajala socialističnim načelom. Izogibala naj bi se konfliktom z državo, svoje aspiracije naj bi do določene mere (*usklajevanje*) podredila socialistični družbeni platformi. Ta nazor vsebuje tudi težnjo, da naj bi obstajalo določeno sožitje med državo in Cerkvijo, k temu pa naj bi prispevala Cerkev s svojim prilagajanjem (*usklajevanjem*).

Drugi odgovor: »v celoti in brez pridržkov naj bi podpirala stališča in ukrepe oblasti,« izraža nazor, po katerem bi Cerkev morala »služiti državi, ji biti podrejena in brez pridržkov podpirati njene ukrepe«. Na neki način naj bi bila državna cerkev, državno sredstvo, izvajala naj bi socialistično politiko. Menili smo, da je tudi to stališče razširjeno med slovenskim prebivalstvom.

Tretji odgovor, da naj bi Cerkev »zavzemala stališče do družbenih in političnih vprašanj po lastni presoji ne glede na to, kaj o tem sodi oblast,« vsebuje nazor o popolni avtonomiji Cerkve. Le-ta naj ima pravico in dolžnost, ne le zavzemati stališča do družbenih in političnih vprašanj, marveč je glede tega popolnoma samostojna

⁴ Ljubljanski nadškof dr. J. Pogačnik n. pr. pravi: »Vse, kar Cerkev, recimo konkretno duhovniki, delajo, tudi to, kar je na videz zgolj nekaj zunanjega, na videz zgolj posvetnega, morajo delati zato, ker to vodi k pravemu cilju, ki je skrb za duše... Cerkev se jim ne more odreči in se ne more zapreti le v cerkvene in zakristijke prostore... Duhovnik, ki bi, npr., za mladino, ki hodi k verouku, priredil novoletno ali pustno zabavo, pač zaradi zabave, bi s tem nobene duše uspešno ne reševal. Zato to ni njegovo poslanstvo... Da pa mladina pred začetkom verouka brca žogo, da jo brca prav tako pred cerkvijo ali pred župniščem kakor na domačem dvorišču, pa še ni nobena amerikanizacija mladine« (Družina št. 9/1968).

⁵ Ljubljanski nadškof dr. J. Pogačnik pravi: »Cerkev, ki je na koncilu razglasila polnoletnost in polnovrednost laikov v Cerkvi, odklanja tisto težnjo po klerikalizmu, da naj bi namreč kler vršil tudi laiške posle... Tako pojmovanje nalog Cerkve v sodobnem svetu seveda zahteva, da duhovščina v nobenem primeru in v nobenem družbenem in političnem sistemu aktivno ne posega v politiko« (Družina št. 12/1967).

in naj se pri tem prav nič ne ozira na socialistično državno oblast. To stališče je zelo blizu ali pa je celo popolnoma enako večinskim cerkvenim razlagam sodobnega cerkvenega nauka. Te razlage ne poudarjajo le pravice in dolžnosti Cerkve, da ta na podlagi svojega nadnaravnega poslanstva zavzema stališča do vseh vprašanj, marveč tudi, da se pri tem ne more vezati ali enačiti z nobeno obstoječo družbeno ureditvijo.

c) Dva naslednja odgovora, ki so ju vprašani lahko izbrali, zadevata to, kakšna naj bi bila družbena (državna) politika do Cerkve.

Prvi odgovor: »preprečevati ali vsaj ovirati bi bilo treba vsako njeno dejavnost«, se izreka za tisto državno politiko, ki bi Cerkvi morala na vsakem koraku »streči po življenju«. To je vizija tako imenovanega administrativnega modela odnosa socialistične države do Cerkve, modela, ki temelji na postavki, da je vsaka Cerkev a priori sovražnik socializma. Zato se mora država zoper vsako cerkveno dejavnost neprestano administrativno boriti.

Drugi odgovor: »za njeno delovanje ne bi smelo biti nobenih omejitev«, predstavlja ekstremni nazor na drugi strani lestvice stališč do državne (družbene) politike do Cerkve. Po tem nazoru naj bi Cerkev v socialistični družbi imela izjemen, privilegiran položaj, v katerem bi sama določala svoje pravice in dolžnosti in je pri tem ne bi smeli omejevati noben zakon ali državni organ.

S tem sem kratko opisal, kaj nam pomenijo določena stališča o Cerkvi. Težko seveda trdim, da so vprašanim odgovori, ki so jih izbirali, pomenili isto kot nam. Toda iz izkušenj (predavanja, razgovori, vprašanja in odgovori, polemika itd.) nam je znano, da so vsa ta stališča razširjena in tako pojmovana v določenih družbenih skupinah, ki imajo aktiven odnos do obravnavane in raziskovane problematike.

3. Funkcije Cerkve v naši družbi

Glede na funkcije Cerkve pri nas smo v raziskavi dobili naslednjo frekvenco mogočih odgovorov⁶:

	%	Rang
1. uči in širi naj verski nauk in skrbi za verske obrede;	54,3	2
2. skrbi naj za moralni pouk in za moralno obnašanje vernikov;	58,2	1
3. organizirala naj bi posebne cerkvene dobrodelne, vzgojnovarstvene ipd. ustanove in dejavnosti;	12,5	5

⁶ V opombi 2 sem navedel vseh 12 odgovorov, med katerimi so vprašani lahko izbrali največ 4 odgovore. Pri taki kumulaciji je razlaga statističnih rezultatov težja kot v primeru, ko se mora vprašani odločiti le za enega od več možnih odgovorov. Zato je mesto (*rang*), ki ga je dobil določen odgovor v našem primeru, pomembno, saj količina (%), ki jo je dobil odgovor, ni tako zanesljiva.

4. organizirala naj bi posebne verske kulturne, zabavne, športne organizacije in dejavnosti;	6,8	10
5. organizirala naj bi posebne katoliške politične organizacije;	2,1	12

Že prvi pogled na tabelo nam pokaže, da se velika večina vprašanih zavzema za to, da bi Cerkev pri nas imela versko poučevalno, versko obredno in moralnovzgojno funkcijo. To nam pokaže rang obeh stališč (2, 1) na lestvici odgovorov, pa tudi število obeh odgovorov. Poučno in značilno je mesto, ki ga je dobila moralnovzgojna funkcija. Tega ni mogoče razumeti le kot željo, da se Cerkev *omejuje* na moralno funkcijo, marveč tudi kot željo, da *opravlja* to funkcijo. Moralna razsežnost se zdi ljudem zelo pomembna. Verjetno lahko ugotovim, da ljudje tako množično pripisujejo to funkcijo (tudi?) Cerkvi zato, ker ne vidijo, da bi jo laične stitucije izvajale temeljito in učinkovito. Okoliščina, da so odgovori, ki vidijo mesto Cerkev pri nas v verskopoučevalnih, verskoobrednih in moralnih okvirih, na prvih mestih, pa kaže, da bi aspiracije kogarkoli, po katerih bi Cerkev igrala drugačno družbeno vlogo, imela bistveno drugačno družbeno mesto, ne naletele na množično podporo.

O tem nas prepričuje tudi podatek, da je stališče, da naj bi Cerkev »organizirala posebne katoliške politične organizacije«, na *zadnjem* mestu na vrednostni lestvici odgovorov (12), pa tudi število je neznatno (2,1 %). Če predpostavljam, da bi bila ustrezno razpoloženje in podpora religioznih ljudi⁷ temeljni pogoj za uresničitev morebitnih namenov, politizirati Cerkev (posebne politične organizacije na religiozni podlagi bi bile najbolj izrazna oblika take politizacije), potem moram ugotoviti, da tega temeljnega pogoja naša raziskava ni ugotovila.

Za nekatere bo verjetno presenetljiv podatek, da je stališče, da naj bi Cerkev »organizirala ... posebne cerkvene dobrotelne, vzgojnovarstvene ipd. ustanove in dejavnosti«, dobilo *peto* (5) mesto na vrednostni lestvici in 12,5 %. To me vodi k nekaterim sklepanjem. Najprej, da to (tudi uradno) cerkveno stališče (vsaj v nekaterih škofijah in v nekaterih verskih listih) uživa določeno podporo. Ta podpora izhaja verjetno deloma iz prepričanja, da bi bile take ustanove in dejavnosti v cerkveni režiji najbolj učinkovite, deloma pa iz prepričanja, da je bolje, da to organizira kdorkoli (tudi Cerkev), kot pa da v družbi teh ustanov in dejavnosti ni ali pa jih je premalo.⁸

⁷ Koliko naj bi bilo pri nas ljudi religioznih in kakšna je struktura te religioznosti glede na obiskovanje verskih obredov, sem poročal v članku, navedenem v opombi 1.

⁸ K zadnjemu sklepu nas vodijo tudi rezultati ankete med slovenskimi komunisti (glej opombo 3). Kar 41,5% jih je bilo mnenja, da sicer »tako delovanje ni zaželeno, vendar naj bo v določenih primerih dopustno«, ter 1,3% takih, ki so se izrekli za stališče, da je »taka usmerjenost Cerkve zaželena«.

Deseto (10) mesto na vrednostni lestvici je dobilo stališče, da »naj bi (Cerkev) organizirala posebne versko zabavne, športne organizacije in dejavnosti«. Rezultat me vodi k sklepanju, da določen odstotek (6,8 %) ljudi bodisi sprejema sedanjo cerkveno prakso kot normalno, kot reden pojav, bodisi iz različnih motivov želi, da bi Cerkev to delala. Slednje verjetno zopet zato, ker je bolje, da to opravlja kdorkoli, kot pa da v družbeni organizaciji takih ustanov in dejavnosti ni.

Določeno osvetlitev in primerjavo, pa tudi dodatno delno utemeljitev za dosedanje razlago in sklepanje nam nudijo rezultati ankete med slovenskimi srednješolci.⁹ Srednješolci so posebna populacija in je zato primerljivost rezultatov omejena, pa vendarle zanimiva. Na vrednostni lestvici 12 možnih odgovorov imajo stališča, ki so našim odgovorom podobna ali enaka, naslednje mesto:

2. (drugo) mesto: skrbeti za moralni pouk in moralno obnašanje vernikov (20 %);
7. (sedmo) mesto: organizirati posebne cerkvene dobrodelne, vzgojno-varstvene ipd. ustanove in dejavnosti (13,3 %);
8. (osmo) mesto: učiti in širiti verski nauk in skrbeti za verske obrede (12,4 %);
10. (deseto) mesto: organizirati posebne katoliške kulturne, zabavne, športne dejavnosti (9,6 %);
12. (dvanajsto) mesto: organizirati posebne katoliške družbeno-politične organizacije (1,2 %).

Tudi med srednješolci politična funkcija Cerkve nima posebnih pristašev. Vse ostale uvrstitve so podobne ali enake našim rezultatom. Izpada le izredno nizko mesto verskopoučevalne in versko-obredne funkcije. Ni izključeno, da je v očeh mladih (srednješolcev) Cerkev že izrazito družbena (od drugih nerazlikujoča se) institucija, ki ji mimo moralne, pripisujejo izrazito »praktične« funkcije. Razen tega pa je v zavesti mladih religiozno prepričanje že zelo odmaknjeno od Cerkve, od privrženosti k Cerkvi.

»Regionalna« razporeditev stališč¹⁰ ne kaže večjih odstopanj od vseslovenskih rezultatov. Politična funkcija Cerkve je praviloma na zadnjem (12) mestu. Vsaka »regija« pa ima svoje posebnosti tudi glede teh stališč. Različice so tesno povezane na eni strani z delovanjem cerkvenih organizacij v teh krajih, na drugi strani pa s socialnim značajem in strukturo posamezne regije, pri čemer igra kulturnopolitična tradicija precejšnjo vlogo. Nekateri značilnosti, ki odstopajo od slovenskega poprečja, se kažejo pri regiji E (Ljubljana-mesto). Za dve mesti višje na vrednostni lestvici (na osmem

⁹ O tem je poročal M. Kerševan (Teorija in praksa, št. 2/1969; Problemi, št. 73-74, Naši razgledi, št. 21/1968).

¹⁰ V tem poročilu izhajamo iz iste regionalne (bolj statistične kot stvarne) razdelitve kot v prvem članku (glej opombo 1).

v primerjavi z desetim v Sloveniji) je stališče glede posebnih verskih kulturnih, zabavnih, športnih organizacij in dejavnosti. Precej nad slovenskim poprečjem je tudi stališče, da naj bi Cerkev »organizirala posebne cerkvene dobrodelne, vzgojnovarstvene ipd. ustanove in dejavnosti« (Slovenija 12,5 % — regija E 18,6 %). Ti dve posebnosti navajata k sodbi, da izvirata iz urbanega značaja te regije. V urbani aglomeraciji so namreč tovrstne potrebe praviloma bolj razvite in relativno manj zadovoljene.

Na voljo so nam bili še podatki o razvrstitvi stališč o mestu Cerkve v naši družbi v grupah glede na *kvalifikacijo* in *priznano izobrazbo*. *Prvo*, na kar nas opozore podatki, je pojav, da je odstotek glede verskopoučevalne in verskoobredne funkcije v skupinah, kot so visoka, višja in srednja izobrazba ter visokokvalificirani, kvalificirani delavec, precej pod slovenskih poprečjem (46,3 % in 46,2 % v primerjavi s 54,3 % v Sloveniji). Menim, da v teh izobrazbeno-kvalifikacijskih skupinah prevladuje laično in ateistično gledanje na Cerkev kot na »običajno« družbeno institucijo oziroma kot na marginalno družbeno ustanovo (da je v teh skupinah nizek odstotek religioznosti in visok, kar zadeva nereligioznost, sem že poročal¹¹). Ta postavka se pokaže kot plodna, če prejšnji skupini primerjamo s skupino kmet, kmečka gospodinja, kmečki pomočnik pri delu. V tej skupini se namreč izreka za verskopoučevalno in verskoobredno funkcijo najvišji odstotek (75,3 %), hkrati pa že vemo, da je v tej skupini najvišji odstotek religioznosti (95,7 %) in najnižji, kar zadeva nereligioznost (2,8 %).

Pogled na razvrstitev stališča, da naj bi Cerkev »organizirala posebne katoliške politične organizacije«, pokaže pričakovano značilnost. Čim višja je izobrazba oz. kvalifikacija, tem nižji je odstotek izrekanja za, in narobe. Mislim, da imamo opraviti z zakonitostjo: čim višja je izobrazba-kvalifikacija, tem večja je stopnja emancipacije politične zavesti od religiozne.

Sklep glede posebnosti urbane aglomeracije, ki smo ga že omenili (več izrekanja za karitativno in rekreativno funkcijo Cerkve), pritrdijo tudi podatki iz izobrazbenokvalifikacijskih skupin. Višji od slovenskega poprečja so namreč odstotki v skupinah, ki prevladujejo v urbanih aglomeracijah.¹²

4. Odnos Cerkve do socialistične družbene ureditve in države

Frekvenca mogočih odgovorov glede temeljnih izhodišč cerkvene politike do družbenih vprašanj in državnih ukrepov oziroma glede odnosa, ki naj bi ga Cerkev imela do socialistične družbene ureditve in države, je naslednja:

¹¹ Kot opomba 1.

¹² Podrobnosti o tem, kakor tudi celota podatkov, so objavljene v posebnem biltenu Centra za raziskovanje javnega mnenja pri Visoki šoli za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

	%	rang
6. svoja stališča in kritiko družbenih dogajanj naj bi usklajevala s socialističnimi načeli in nazori;	33,6	3
7. v celoti, brez pridržkov, naj bi podpirala stališča in ukrepe oblasti;	26,4	4
8. zavzemala naj bi stališča do družbenih in političnih vprašanj po lastni presoji ne glede na to, kaj o tem sodi oblast;	8,0	8

Vprašanje je seveda, ali trije možni odgovori na temo »odnos Cerkve do socialistične družbene ureditve in države« izčrpajo vse mogoče modalitete. Zanesljivost rezultatov je dodatno zmanjšana, ker so tudi te modalitete v sistemu kumulativnih odgovorov, na kar sem že opozoril. Kljub temu pa lahko na podlagi dobljenih rezultatov sklepamo na tovrstna prevladujoča stališča. Dejstvo, da je odgovor, da naj bi Cerkev »svoja stališča in kritiko družbenih dogajanj usklajevala s socialističnimi načeli in nazori«, dobil 33,6 %, da je na tretjem mestu med vsemi odgovori in da je na prvem mestu med tremi možnimi odgovori na ožjo temo, kaže, da v javnosti prevladuje mnenje, da naj bi Cerkev *ne bila v konfliktnem odnosu s socialistično družbo in državo*. Ne vemo sicer, kaj so si vprašani predstavljali pod »socialističnimi načeli in nazori«, vendar sklepamo, da vključujejo v to temeljne socialistične vrednote (družbena lastnina, samoupravljanje itn.) pa tudi tista načela, ki na ustavnopravni ravni uravnavajo odnose med državo in Cerkvijo (ločitev Cerkve od države, od šole; svoboda vesti in veroizpovedi: enakopravnost državljanov ne glede na versko prepričanje; prepoved zlorabe vere in cerkve v politične namene). Večina slovenske javnosti bi se tako verjetno uprla apelu ali dejanju Cerkve, ki bi bilo v nasprotju s spoznanimi priznanimi »socialističnimi načeli in nazori«.

26,4 % za alternativo »v celoti, brez pridržkov naj bi (Cerkev) podpirala stališča in ukrepe oblasti«, in četrto mesto v vrednostni lestvici kažeta na to, da obstoji v javnem mnenju tudi nazor, po katerem bi Cerkev morala »služiti« državi, ji biti podrejena in *brez pridržkov* podpirati ukrepe in stališča oblasti. Kaže tudi na to, da je pri nas prevladujoče *laično javno mnenje*, po katerem je v družbi pglavitna politična institucija, ki so ji ostale, tudi religiozna, podrejene. Sodim tudi, da se je za to alternativo izrekel zlasti nereligi-ozni del vprašanih, v okviru katerega precejšnja skupina meni, da bi Cerkev v socialistični družbi morala biti sredstvo socialistične po-litike ter duhovniki spodbudniki za ukrepe socialistične oblasti.

V drugem poglavju sem pojasnil, kakšen nazor vsebuje stališče, po katerem naj bi Cerkev »zavzemala ... stališča do družbenih in političnih vprašanj po lastni presoji, ne glede na to, kaj o tem sodi oblast«. Če so točne naše postavke, da so pri obkroževanju tega stališča tudi vprašani mislili na nazor o popolni avtonomiji Cerkve,

potem govorijo odstotki (8,0 %) ter osmo mesto na vrednostni lestvici o tem, da ta nazor skorajda nima opore v javnem mnenju.

Regionalna in kvalifikacijsko izobrazbena razvrstitev stališč, ki jih obravnavam v tem poglavju, ne daje kakšnih izrednih, od slovenskega poprečja znatno odstopajočih podatkov.¹³

Pomembno je v tem sestavku omeniti, da ima nazor o avtonomni cerkveni politiki glede družbenih in političnih vprašanj več »pristašev« v urbani aglomeraciji kakor tudi v višje izobraženih in kvalificiranih skupinah, če te odstotke primerjamo s slovenskim poprečjem. Sicer pa je v teh skupinah hkrati tudi najbolj razvita zavest o pomenu odnosov Cerkev-država oz. o pomenu cerkvene politike do socialistične družbene ureditve in države. Ta razvitost se kaže v množičnejšem opredeljevanju nasploh. V teh skupinah (višje izobraženi in kvalificirani) so hkrati množičnejša tudi stališča v prid usklajevanja cerkvene politike s socialističnimi načeli in nazori. To sklepanje se pokaže kot plodno, če pogledamo rezultate v skupini kmet, kmečka gospodinja, kmečki pomočnik pri delu. Opredeljevanje glede na to temo je zelo skopo (26,0 %, 18,0 %, 4,9 %).

5. Družbena (državna) politika do Cerkve

Omejenost komentarja in sklepov v tem poglavju je še bolj izrazita. Praktično imamo samo dve, lahko bi rekli, skrajni modaliteti. Frekvenca odgovorov je naslednja:

	%	rang
9. za njeno delovanje (delovanje Cerkve) ne bi smelo biti nobenih omejitev;	9,8	6
10. prepričevati ali vsaj ovirati bi bilo treba vsako njeno dejavnost;	3,0	11

Administrativni model politike socialistične države do cerkve nima skoraj nikakršne opore v javnem mnenju. 3,0 % je neznatno število, razen tega je to stališče na enajstem (11) mestu. Moderna socialistična humanistična zavest o državni politiki do Cerkve je tedaj množična. Čeprav še vedno malo, pa je vendar dobila več modaliteta, da Cerkev pri svojem delovanju ne bi smela imeti nobenih omejitev (šesto mesto). Sklepamo lahko: bojevito katoliško gledanje je torej bolj množično kot konservativno »marksistično« nazoriranje.

Razvrstitev stališč, ki jih obravnavam v tem poglavju, po regijah in v izobrazbeno-kvalifikacijskih skupinah, razkriva nekatere značilnosti in posebnosti, ki jih ne morem obravnavati v vseh podrobnostih. Presenetljivo na isti ravni sta v regiji E (Ljubljana-mesto) stališči »zavzemala naj bi stališča do družbenih in političnih vpra-

¹³ Zainteresirani bralci se lahko seznajajo s podrobnimi podatki in komentarji v publikaciji, omenjeni v opombi 12.

šanj po lastni presoji ne glede na to, kaj o tem sodi oblast« (12,0 %) ter »za njeno delovanje ne bi smelo biti nobenih omejitev« (12,4 %). Stališči povezujemo in primerjamo tudi zato, ker je v bistvu obeh stališč nazor o avtonomnosti, neodvisnosti cerkvene politike. Nadaljnje raziskave morajo preskusiti podmeno, da obstaja v strukturi urbane religioznosti *tudi* element določene »bojevitosti« oziroma da je ta religiozna podskupina v urbani religioznosti prisotna prav tako kot v ruralni, vendar so motivi verjetno različni. V skupini kmet, kmečka gospodinja, kmečki pomočnik pri delu beležimo prav tako visok odstotek izrekanja za avtonomno cerkveno politiko (11,4 %), medtem ko administrativnega koncepta skoraj ni (0,9 %).

6. Sklep

Upam, da je moj kratek prikaz rezultatov raziskave »Slovensko javno mnenje 1968« vendarle dal dovolj podlage za nekatere sklepe glede »vloge Cerkev v naši družbi in javnega mnenja«. Pokazalo se je, da javno mnenje tudi glede tega ni homogeno, marveč heterogeno, pa tudi avtonomno. Mislim na relativno avtonomnost v odnosu na cerkvene nazore in nauk o svojem poslanstvu v sodobni (tudi socialistični) družbi, pa tudi v odnosu do vsebine državnega nazora o tem, kaj naj bi Cerkev v socialistični družbi delala in česa ne. Tako se potrjuje v uvodu zastavljana teza, da morata tako Cerkev kakor država računati s tem »samostojnim« javnim mnenjem.

Naslednji sklep, ki ga lahko izpeljemo na temelju podanih in razloženih rezultatov, je, da se je v splošnem potrdila naša globalna podmena, da je večinsko gledanje ljudi pri nas vendarle že laično usmerjeno in da laičnost naše družbene organizacije ni določena le s silo zakona, marveč tudi z voljo in soglasjem večine državljanov. Za laičnost javnega mnenja je namreč značilno, da omejuje Cerkev na verskopoučevalno, obredno in moralno funkcijo, kar presoja kot normalno, ter da ostale funkcije v družbi nalaga laičnim (necerkvenim) družbenim institucijam. V našem primeru je to razvidno iz dejstva, da sta versko poučevalna in obredna ter moralna funkcija Cerkev na prvih dveh mestih. Laično gledanje na Cerkev kot družbeno institucijo izhaja iz ljudskih potreb, možnosti in pričakovanja, da jih določene družbene institucije zadovoljujejo. Cerkev je po tem stališču institucija za zadovoljevanje ljudskih religioznih potreb in želja. To sklepanje se najbolj nazorno potrdi ob primeru rangiranja Cerkev glede na politično funkcijo v družbi, ki je v tem odnosu na zadnjem mestu, kot smo videli iz obdelave in razlage podatkov. Laičnemu javnemu mnenju postajajo vedno bolj tuje in nesprejemljive tiste predstave o poslanstvu Cerkev, po katerih naj bi bila le-ta ne le avtoriteta v verskih in obrednih stvareh, marveč tudi v vzgojnih, kulturnih, političnih in drugih družbenih vprašanjih. Hkrati pa je v dokaz za prevladujočo laičnost javnega mnenja pri nas tudi značilno, da le-to države in Cerkev ne sooča kot dve sovražni instituciji.

Kljub temu, da šteje politično institucijo države kot višjo (nad Cerkvijo) (odgovora, da naj bi cerkev svojo politiko usklajevala s socialističnimi načeli in nazori oziroma da naj bi brez pridržkov podpirala stališča in ukrepe oblasti, sta na tretjem oz. četrtem mestu), pa vendarle teži k sporazumevajočim odnosom in mu je precej tuje vsako nasilje z ene ali druge strani. Menim, da je prav ta okoliščina tehtno poučna tako za Cerkev kakor tudi za državo.

Prav bi bilo, da izpeljem kot poseben še naslednji sklep: v danih družbenih razmerah, glede na stališča ljudi, ni mogoče optimalno uresničiti tistega teoretičnega modela o vlogi Cerkve v socialistični družbi, ki hoče, da bi se Cerkev ukvarjala zgolj z verskim naukom in verskimi obredi. Po tem modelu bi se Cerkev ne smela mešati v nobene druge družbene zadeve: v dobrotelost, prosti čas, zabavo, socialno pomoč in podobno. Takšen »čisti« laični model bi bilo mogoče uresničiti le, če bi bila razvitost necerkvenih institucij za ta področja tolikšna, da bi le-te lahko v celoti zadovoljile vse tovrstne ljudske potrebe. Vemo, da takšnega stanja pri nas ni in da ga bržčas še dolgo ne bo. V tej luči se pokažejo kot razumljivejši podatki, dobljeni v naši raziskavi, o mestih, ki sta jih dobili stališči glede posebnih cerkvenih dobrotelnih, vzgojnovarstvenih, kulturnih, zabavnih in športnih organizacij ter dejavnosti. Tega namreč ni moč razložiti preprosto z vplivom propagande Cerkve kot profesionalne družbene skupine. Če ljudje ne morejo zadovoljiti svojih želja in konkretnih potreb v »običajnem«, posvetnem okolju, se pač ozro tudi k cerkveni organizaciji. To pa priča, da začenja tudi pri nas prevladovati tako imenovano *potrošniško* gledanje na Cerkev.

To bi bili nekateri pglavitni sklepi, ki sem jih želel ob koncu omeniti. Naša raziskovalna prizadevanja bodo v prihodnje usmerjena v to, da te sklepe ponovno preskušamo in stališča ljudi do Cerkve ter odnosov med državo in Cerkvijo preučujemo ob konkretnjših temah in vprašanjih, kot nam je bilo na voljo v raziskavi »Slovensko javno mnenje 1968«.

Mesto, razdeljeno na občine

Amandma XVII k zvezni ustavi in amandma XVIII k republiški ustavi SR Slovenije postavljata novo pravno podlago za ureditev »komunalnega sistema« v mestih, razdeljenih na občine. To je, kolikor gre za SR Slovenijo, že četrta pravna ureditev v zadnjih šestih letih, od nove ustave iz leta 1963 dalje. Kar naštejmo jih: prva je 115. člen ustave SR Slovenije, ki je postavil načela za ureditev mest, razdeljenih na občine; druga je zakon o mestih, razdeljenih na občine, iz leta 1964 (Uradni list SRS, št. 11/64), ki je na podlagi citiranega 115. člena ustave podrobneje izoblikoval fiziognomijo mest, razdeljenih na občine, njihove kompetence in njihove organe; tretja je novela tega zakona iz leta 1965 (Uradni list SRS, št. 36/65), ki je poudarila nekatere enotne elemente razdeljenega mesta; četrta pa je že omenjeni sedanji amandma, ki je razveljavil vse dosedanje ustavne in zakonske norme. Če torej drži trditev, da so pravne spremembe dokaz razvoja, potem je razvoj mest, razdeljenih na občine, izreden. Razen tega bi se dalo sklepati, da gre pri teh mestih za družbeno vprašanje velikega pomena, saj se z njim ukvarja ustava sama dvakrat v šestih letih, in sicer tako zvezna kot republiška.

Po drugi strani pa je težje razumeti tako zavzetost ustavodajca in zakonodajavca za zadeve mest, razdeljenih na občine, če upoštevamo, da gre v SR Sloveniji za individualni primer Ljubljane, v vsej SFRJ pa le za tri taka mesta; kajti število mest, razdeljenih na občine, se je od vzpostavitve komunalnega sistema v letu 1955, ko je prišlo do institucije na občine razdeljenega mesta, skrčilo od prvotnih deset na tri.¹ Spričo tega se nam postavlja vprašanje, zakaj ni možno treh jugoslovanskih mest spraviti v splošni jugoslovanski model komunalne ureditve. Kje so razlogi za posebno ureditev: v teh mestih ali v modelu komunalne ureditve? To vprašanje je zlasti upravičeno glede Ljubljane, ki celo v jugoslovanskih razmerah ni nič kaj izredna, če jo presojamo s stališča okoliščin, ki so

¹ V letu 1955 so bila razdeljena na več občin tale jugoslovanska mesta: Beograd, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Skopje, Reka, Maribor, Novi Sad, Niš in Osijek; v letu 1969 so ostala razdeljena le še: Beograd, Ljubljana in Sarajevo.

lahko merodajne za teritorialno strukturo občinske samouprave. Kateri so torej razlogi za tako izjemno ureditev Ljubljane ter za očitno ustavno oziroma zakonsko »nervozo« pri iskanju ustreznega upravnopolitičnega modela za to mesto? Poglejmo najprej razloge, ki so jih navajali v letu 1955 za razdelitev večjih mest na občine.

II

Jugoslovanska občina je v letu 1955 dobila položaj komune. Zakon o ureditvi občin in okrajev (Uradni list SFRJ, št. 26/55), ki je formalno uvedel komunalni sistem, opredeljuje občino, ki postaja komuna, kot *temeljno politično-teritorialno organizacijo* samouprave delovnega ljudstva in temeljno *družbeno-ekonomsko skupnost* prebivalcev na njenem območju (prvi odstavek 2. člena). Po tej zakonski deklaraciji naj bi bila komuna posebna socialno-ekonomska skupnost, v kateri naj bi se urejala vsa bistvena življenjska vprašanja občanov kot proizvajavcev in potrošnikov; komuna naj bi imela v prvi vrsti gospodarsko vlogo; komuna naj bi zagotavljala razvoj gospodarstva in vse, kar je potrebno za napredek in blaginjo njenih članov; vse glavne gospodarske in negospodarske družbene funkcije naj bi imele svoj temelj v komuni.²

Občina kot komuna naj bi bila zmožna samostojnega življenja. Zato je razumljivo, da je ustava iz leta 1963 določila, da se občina lahko ustanovi za območje, ki je povezano s skupnimi interesi in na katerem obstoje možnosti za samostojno opravljanje nalog občine, za njen gospodarski razvoj in za razvoj družbenega samoupravljanja (prvi odstavek 88. člena republiške ustave SR Slovenije). Dejansko so pri teritorialnem oblikovanju komun od vsega začetka odločali ekonomski in ne upravno-politični kriteriji. Območja občin naj bi bila geografsko in gospodarsko zaokrožene celote, na katerih je možno zasnovati samostojen gospodarski in družbeni razvoj. Zato se je število občin že v letu 1955 zmanjšalo za dve tretjini, njihova velikost pa se je ustrezno povečala.³ S tem je postala jugoslovanska občina po svojem teritorialnem obsegu in po poprečnem številu prebivalcev daleč največja v primerjavi z občinami drugod po svetu. Število jugoslovanskih občin se je močno približalo številu okrajev iz leta 1946.⁴ Pri tem je šlo marsikje tudi precej na silo, kajti — kot povsod po svetu — ljudem tudi pri nas ni bilo nikdar vseeno, kaj je z njihovo občino oziroma kje je njihova občina.

² Glej npr. J. Globovnik, Komuna in problemi njene graditve, Ljubljana, 1955, stran 16 do 17, 48 do 49, 77 in naslednje.

³ V letu 1952 je bilo v vsej državi 4.070 občin, v letu 1955 pa je bilo ustanovljenih 1.479 komun; število jugoslovanskih občin pa se je v naslednjih letih še nadalje manjšalo, njihovo območje pa narašča tako, da smo imeli v letu 1963 le še 581 komun v vsej državi; podatki po E. Pusiću, Lokalna zajednica, Zagreb, 1963, stran 91.

⁴ Takrat je bilo v Jugoslaviji 407 okrajev; glej E. Pusić, prav tam, stran 88.

Glede na taka načela za ustanavljanje občin v letu 1955 nas mora presenetiti zamisel o razdelitvi velikih in srednjih mest, ki so bila do takrat enotne občine, na več občin. Ta mesta so imela sama po sebi najbolj idealne gospodarske, kulturne in druge razmere za uresničevanje funkcij komune; bila so namreč geografske, urbaniščne, gospodarske in kulturne celote, ki so imele same zase daleč večji potencial, kot ga je bilo mogoče ustvariti s še tako radikalnim združevanjem majhnih podeželskih občin. Toda v teh mestih niso ustanovili enotnih komun, pač pa so jih razdelili na več komun, v katere so praviloma vključili večje ali manjše dele podeželske okolice. Tako so ta mesta prenehala obstajati kot enotne politične in socialno-ekonomske skupnosti. To je bil eden od najbolj spornih ukrepov, ki so bili sprejeti v zvezi z uveljavljanjem komunalnega sistema. Razdelitev enotnih mest na več občin je razveljavila navedene idejno-politične in pravne kriterije za ustanavljanje komun prav v tistih primerih, kjer so bili ti kriteriji najlažje dosegljivi. Nasproti navedenim kriterijem so za mesta postavili en sam nasprotni kriterij, in sicer kriterij o možnosti uresničevanja družbenega samoupravljanja. Razdelitev velikih mest na več občin so utemeljevali z razlogom, da v teh mestih ne bi bilo možno uveljavljati družbenega samoupravljanja v tolikšnem obsegu, v kolikršnem ga je treba uresničevati v komunalnem sistemu, ko bi ustanovili v njih eno samo občino, saj bi bila ta občina prevelika in preveč oddaljena od občanov in njihovega vpliva na občinsko politiko.⁵ Razen tega so takrat trdili, da je razdelitev velikih mest na občine v svetu običajna stvar, češ da ima tako ureditev tudi vrsta velikih mest v zahodni Evropi in v Združenih državah Amerike.

III

Razlog, da v velikem mestu, ki bi bilo enotna občina, ne bi bilo možno z ustrežno intenzivnostjo uresničevati družbenega samoupravljanja, od vsega začetka ni bil prepričljiv. Res je sicer, da v velikem mestu sama teža in zapletenost problemov ne dopuščata, da bi se v zelo veliki meri uveljavljalo neposredno samoupravljanje, to je neposredni vpliv ljudi na občinsko politiko; toda že na prvi pogled je to še manj možno v teritorialno veliko obsežnejših podeželskih občinah, ki pa razen tega kljub obsežnosti teritorija nimajo niti drugih materialnih možnosti za izvrševanje navedenih funkcij komune. Vseskozi je bilo očitno, da merijo možnosti za ustanavljanje komun z dvema različnima meriloma; pri tem pa merilo, ki je veljalo za velika mesta, ni bilo nikdar jasno in razumljivo.

Razdobje preteklih štirinajstih let razdeljenega mesta nam že daje možnost, da preverimo utemeljenost te razdelitve po rezultatih, ki jih ima glede na argumentacijo o uresničevanju družbenega sa-

⁵ Glej J. Globevnik, prav tam, stran 62.

moupravljanja oziroma o vplivu občanov na občinsko politiko v razdeljenem mestu. Naj navedemo glede tega vprašanja nekatere podatke, ki jih je ugotovila posebna raziskava, ki jo je v letu 1967 opravil Center za raziskovanje javnega mnenja pri Visoki šoli za politične vede v Ljubljani o vprašanju: mnenja občanov ljubljanskih občin o družbeno-politični ureditvi Ljubljane. V letu 1967 so pripravili nov predlog za reorganizacijo ljubljanskih občin v štirih variantah, pri čemer so se predlagatelji teh variantnih rešitev izrazilo opredelili za eno izmed njih. Že prve obravnave predloga v širši javnosti pa so pokazale, da predlog ni naletel na razumevanje v javnosti. Zato so naročili omenjeno raziskavo, ki naj bi ugotovila dejansko mnenje občanov mesta Ljubljane o razdelitvi mesta na občine. Pri tej raziskavi pa je prišlo do presenetljivih ugotovitev glede odnosa ljubljanskih občanov do njihovih občin. Presenetljivo je že to, da je le 32 % respondentov sploh vedelo, koliko občin ima Ljubljana; pri tem pa je zlasti značilno, da jih je celo od tistih z visokošolsko izobrazbo le 54 % vedelo za število ljubljanskih občin. Značilen je tudi podatek v zvezi z vprašanjem, kakšne skušnje imajo občani z dosedanko ureditvijo občin v Ljubljani; 75 % respondentov je odgovorilo, da nimajo z ljubljanskimi občinami nobenihkušenj — niti dobrih niti slabih. To pomeni, da jih problem ljubljanskih občin ne zanima oziroma da se z njimi ne srečujejo toliko, da bi bile občine zanje kak pomembnejši dejavnik, ki posega v njihovo življenje in delo. Od tistih, ki so odgovorili, da imajo skušnje z občinami, jih je imelo »slabe« skušnje 15 %, »dobre« pa le 8 %. Značilen je tudi odgovor na vprašanje, koliko so občani seznanjeni z bistvenim gradivom, ki so ga pripravili v zvezi s predlogi za reorganizacijo. To gradivo je objavilo dnevno časopisje (priloga Ljubljanskega dnevnika); razen tega pa so ga še posebej razposlali v 25.000 primerkih ljubljanskim volivcem; o problemu pa so razen tega govorili na zborih volivcev, v političnih organizacijah, na radiu in televiziji ter v dnevnem tisku. Lahko torej rečemo, da so dali temu vprašanju najširšo publiciteto. Kljub temu je 85,6 % respondentov izjavilo, da gradiva niso videli in da ga tudi niso brali, le 2,9 % pa je bilo takih, ki so gradivo dobili in ga tudi prebrali. Nekoliko ugodnejši je odgovor na vprašanje, ali so sploh na kakršenkoli način slišali za problem ljubljanskih občin; vendar pa je še zmeraj 40 % respondentov izjavilo, da o stvari ničesar ne vedo.

Tak odnos meščanov do njihovih občin je gotovo presenetljiv, če ga ocenjujemo z vidika utemeljevanja, po katerem je razdelitev mesta na občine potrebna zato, da se občine približajo občanom in da se občanom omogoči večji vpliv na občinsko politiko. Vidimo pa, da so ljubljanske občine občanom tako daleč, da jih večina ljudi sploh ne »opazi«; za večino ljudi ne pomenijo ničesar takega, kar bi posegalo v njihovo življenje.

To je tudi razumljivo. Razdelitev mesta na več občin je občine v mestu razvrednotila. Enotna močna občina v Ljubljani bi pome-

nila za občane in za razvoj ljubljanskega mesta vse kaj drugega kot pa sedanje občine; saj v njihovem okviru sploh ni več možno obravnavati mestnih problemov, do katerih ima sicer vsak poprečni meščan svoj določen aktivni odnos; razdelitev mesta na več občin je občanom omejila obzorje in jim otežkočila sodelovanje pri določanju razvojne politike mesta.

IV

Vendar pa trdijo zagovorniki razdelitve mesta, da so občine v Ljubljani opravičile svoj obstoj in da so njihovi uspehi že na zunaj očitni; ugotavljajo na primer, kaj vse so naredili v ljubljanskih predmestjih v času razdelitve mesta, in sicer na komunalnem, kulturnem in socialnem področju, na področju stanovanjske graditve in na področju urbanistične izgradnje mesta sploh; trdijo, da so občine storile za posamezne dele mesta daleč več, kot je kdajkoli prej storila in bi tudi danes mogla storiti enotna mestna občina ljubljanska.

Dejansko te ugotovitve tudi drže. Ljubljanskim občinam je — kljub obstoju mestnega sveta, ki naj bi zagotavljal enotnost mesta in opravljal zadeve skupnega pomena za mesto — vseskozi uspevalo, da so izgrajevale vsaka svoj del mesta po lastnem konceptu. Ni sicer rečeno, da gre vsa zasluga za ta razvoj neposredno prizadevanju posameznih občin. Obstoj občine že sam po sebi povzroča usmeritev urbanistične izgradnje okoli občinskega središča. To je posledica upravno-oblastvenih kompetenc občine ter njen vpliv na zbiranje in razpored dohodkov, namenjenih za splošno porabo. Obstoj še tako nebogljene občine je zmerom zelo pomemben za občinsko središče. Dejansko so se predmestna območja razvila bolj, kot pa bi se razvila, ko bi imeli enotno mestno občino. Kajti, ko bi imeli enotno občino, bi se mesto razvijalo organsko, kot se mora razvijati vsako mesto v skladu s svojimi naravnimi ekonomskimi in družbenimi funkcijami. Tako pa so se prek mere in v nasprotju s svojimi funkcijami razvijali posamezni deli mestnega obrobja, središče Ljubljane pa je ohranilo skoraj podeželski videz, kakor ga je imelo pred 30 leti. Vendar pa ne gre le za videz; v središču mesta se niso mogle razviti najpotrebnejše gospodarske, komunalne in druge institucije oziroma naprave, ki uveljavljajo izjemni položaj mestnega središča in prek njega mesta kot celote. Mesto nima moči, da bi se ustrezno razvilo in zaživel kot mesto z 200.000 prebivalci, ker mu življenjski sokovi odteka iz središča na obrobje mesta, tam pa nastajajo nova središča okoli vsake občine. Ljubljana se vseh zadnjih 15 let razvija popolnoma nenormalno kot spaček z nerazvitim telesom, vendar pa s hipertrofiranimi okončinami. Posamezni deli mestnega obrobja poskušajo prevzemati funkcije središča, ki jih po naravi stvari ne morejo opravljati. V urbanistični izgradnji mesta

je že doslej napravljena škoda, ki je še desetletja ne bo možno popraviti.

Enotnost, ki naj bi jo zagotavljal mestni svet, je bila doslej — ne glede na njegove pravne kompetence — pretežno simbolična. Videti je, da je mestni svet živel v utvari, da zadošča že njegov obstoj predstavniškega organa mesta. Značilno je, da si v vsem času od leta 1955 dalje ni ustvaril strokovnih služb, ki bi mu omogočale koncept, plan in akcijo v razvoju mesta. Verjetno ga je od tega odvrčal strah, da ne bi teklo delo po dvojnem tiru. Toda takó realno ni mogel pomeniti kaj dosti več kot enotno reprezentanco neenotnega mesta.

V

Zagovorniki razdelitve mesta na občine sicer morajo priznavati velike težave, ki jih povzroča ta razdelitev, ker so preveč očitne, da bi jih lahko zanikali, in se kažejo na vseh družbenih področjih, zlasti pa tudi v razmerjih med posameznimi občinami na eni strani ter med njimi in mestnim svetom na drugi strani. Toda po njihovem razlog za težave ni v razdelitvi mesta, pač pa v neustreznih pravnih rešitvah, ki uravnavajo odnose med občinami in mestnim svetom. Odtod tudi tako nervozno in neprestano spreminjanje predpisov o razdeljenih mestih, vključno z ustavo. Da je vprašanje možno zadovoljivo rešiti, naj bi dokazovali podobni primeri drugod po svetu, kjer tudi posamezna mesta obsegajo več občin.

Gre očitno za tako imenovani metropolitanski problem, ki pa z našim problemom razdelitve mest po našem mnenju nima nobene zveze. Kaj je metropolitanski problem?

To je problem velikih mest, kjer je stopnja urbanizacije dosegla novo kvaliteto — metropolizacijo. Gre za razvoj, ki je posebno značilen za velika ameriška mesta, pa tudi za največja evropska mesta. V teh mestih prihaja zlasti v zadnjih dveh desetletjih do redistribucije prebivalstva znotraj širše urbanizirane cone. Mestno prebivalstvo z višjim standardom se seli iz središča mesta v okoliško podeželje, kjer nastajajo nova — spalna naselja, opremljena z vsem udobjem mesta, obenem pa imajo tudi vse prednosti podeželja. Meščani delajo v mestu, stanujejo pa v predmestju. Nastaja nova aglomeracija naselij — metropola — z mestom kot jedrom in s celo vrsto okoliških »rurbalnih« naselij, ki so med seboj funkcionalno povezana v nerazdružljivo urbanistično, gospodarsko in družbeno celoto. Ugotavljamo lahko pravo eksplozijo velikih mest, ki se nezadržno širijo vse dalj od svojega središča in se približujejo drugo drugemu, dokler se končno ne spoje in povežejo v eno samo ogromno urbanistično celoto na velikih teritorialnih prostranstvih. Tak razvoj, ki ga omogoča predvsem sodobna motorizacija, prinaša seveda tudi velikanske probleme, zlasti na področju komunalnih služb. Tu pa se srečujemo tudi z vprašanjem lokalnih skupnosti na takih

območjih; kako se občine prilagajajo tako eksplozivnemu razvoju oziroma kako rešujejo probleme, ki jih povzroča ta razvoj?

Očitno je nasprotje, ki nastaja med tradicionalno in konservativno strukturo občin in opisanim bujnim razvojem mest, ki ne pozna nobenih administrativnih pregraj. Metropole so se kratko in malo »razlile« prek okoliških občin in drugih lokalnih skupnosti. V ZDA računajo, da je 212 takih metropolitanskih področij, kolikor jih pozna uradna statistika, zajelo okoli 20.000 lokalnih skupnosti. Newyorška metropola se razteza v tri zvezne države, 22 okrožij in 550 občin; veliki London zajema 111 lokalnih skupnosti; Montreal se razteza na območje 60 občin; Pariz obsega poleg občine Pariz še 80 občin v departmaju Seine in še vrsto občin v departmajih Seine-et-Oise in Seine-et-Marne; metropolitansko področje Los Angelesa zajema prek 1000 lokalnih skupnosti; Bruselj sestavlja 19 občin, Antwerpen pa 9 občin; Rim ima prek 100 predmestij, ki imajo status občine.⁶

S tem nastajajo seveda tudi problemi pravne in organizacijske narave; kako upravljati območje metropole, ki ima skupne probleme, ob tolikšnem številu občin oziroma drugih samoupravnih skupnosti? Tu ni nobenega enotnega središča za koordinirano analizo, plan in akcijo. Po drugi strani pa je popolnoma nemogoče, da bi vsaka lokalna skupnost zase urejala npr. problem lokalnega prometa, preskrbe z vodo, s plinom, z elektriko itd. To je problem, ki ga urejajo na različne načine, pri čemer nastajajo deloma tudi popolnoma nove pravne oblike lokalne samouprave.

Izhodiščna postavka, ki jo upoštevajo pri iskanju novih rešitev, je ta, da se temeljna lokalna samoupravna skupnost — občina — ne more širiti v nedogled, ker zgublja s tem svoj značaj in svoj pomen. Občine torej morajo ostati še naprej in tudi obdržati svoje naloge, to je tiste naloge, ki jih lahko brez škode za metropolitansko celoto opravljajo na ožjih teritorialnih območjih. Po drugi strani pa je treba zagotoviti tudi opravljanje nalog, ki so skupnega pomena za metropolitansko celoto, pod skupnim vodstvom na podlagi enotnega skupnega programa za celotno območje. Ena od teh oblik, ki se uveljavlja, je sodelovanje med občinami in drugimi teritorialnimi skupnostmi na območju metropole. Tako so npr. na območju San Franciscas ustanovili združenje lokalnih skupnosti, ki združuje 82 občin in 9 okrožij. To združenje ureja metropolitanske probleme tega območja (regionalno planiranje, vodovod, kanalizacija, lokalni promet itd.). Podobna združenja so še v Philadelphiji, Washingtonu itd. Druga oblika, ki jo uveljavljajo v praksi (London, Manchester, Los Angeles itd.), je ta, da okoliške občine pooblastijo osrednjo občino, da le-ta opravlja za vse območje metropole skupne službe oziroma funkcije, seveda na podlagi ustreznih finančnih do-

⁶ Vsi podatki so vzeti po Živoradu Kovačeviću, Komuna št. 10/66, stran 36, Metropolis — novi tip urbane zajednice.

govorov. Nadaljnja oblika je ta, da ustanovijo organe metropole v dveh stopnjah; dosedanje lokalne skupnosti opravljajo zadeve ožjega lokalnega pomena, za urejanje metropolitanskih problemov pa ustanovijo metropolitanski svet. Tak sistem so leta 1935 uveljavili npr. v Torontu, leta 1962 v New Yorku, od leta 1965 dalje pa velja na podlagi posebnega zakona tudi za veliki London.⁷

Kot vidimo, je metropolitanski problem organsko z urbanističnim razvojem nastali problem velikih mest, kjer se je mesto »razlilo« prek večjega števila občin. Stare občine so ostale in obdržale tudi svoje lokalne zadeve, iščejo pa oblike, kako koordinirati življenje in razvoj na širšem območju metropole. Pri naših mestih pa je narobe. Pri nas so prej enotna mesta⁸ umetno razdelili na več občin, in sicer tako, da so samo mestno jedro razdelili na več občin in ga združili z bližnjo in daljno podeželsko okolico. Ljubljanske občine so popolnoma umetne administrativne tvorbe. Zato tudi problem ljubljanskih občin ni organski, ampak je umeten. Ker pa je tako, ga ni moč rešiti z nobeno pravno konstrukcijo razmerij med občinami; kajti razlog težav je v samem obstoju nenaravnih občin — in to občin, od katerih ima vsaka zase pravico do položaja komune. Drugačnih občin jugoslovanski sistem sploh ne pozna. Spričo takega položaja teh občin pa je vsako usklajevanje njihovega dela na območju mesta pravzaprav napad na njihovo samoupravnost. Zato smo v začaranem krogu: brez usklajevanja, in sicer zelo obsežnega, ne gre; tako usklajevanje pa zanika občine kot komune. To je problem, ki ga utemeljeno lahko primerjamo s problemom kvadrature kroga.

Ni torej čudno, da so v večini razdeljenih mest rešili problem na način, kot ustreza njegovemu nastanku: odpravili so nenaravno razdelitev in mesto združili v enotno občino.

VI

Amandma XVIII k republiški ustavi SR Slovenije vzdržuje dosedanje ureditev in jo še bolj zapleta s tem, ko daje mestu položaj posebne družbeno-politične skupnosti; ta posebna družbeno-politična skupnost ne more biti nič drugega kot občina, saj imamo v SR Sloveniji le dve vrsti družbeno-političnih skupnosti; to sta republika in občina. Potemtakem imamo zdaj v Ljubljani po dve istovrstni družbeno-politični skupnosti — dve občini na istem ozemlju. Obe pa sta ekskluzivni; občina je po ustavni presumpciji pristojna za opravljanje vseh družbenih zadev na svojem območju (tretji odstavek 86. člena in prvi odstavek 129. člena republiške ustave SR Slovenije); mesto oziroma mestna skupščina pa ima zdaj možnost oziroma pra-

⁷ Vsi podatki po Živoradu Kovačeviću, prav tam, stran 37.

⁸ Ljubljana je enotna občina že od leta 1935 dalje, ko so bile prejšnje občine Moste, Šiška in Vič priključene mestu; glej Občine Dravske banovine v letih 1933 do 1937, izdala »Županska zveza« v Ljubljani leta 1937.

vico, da s svojim statutom katerokoli občinsko zadevo pritegne nase s tem, da jo z mestnim statutom razglasi za zadevo skupnega pomena za mesto. Prav tako si s statutom, ki ga sama sprejme, samostojno določa tudi svoje vire dohodkov — seveda iz občinskih dohodkov. Ker se mestna skupščina ne voli več izmed občinskih odbornikov, ampak neposredno, in zato ni več v nobeni odvisnosti od občinskih skupščin, bo lahko izpeljala kakršnekoli namere. Takó občine v mestu nimajo več nobenega pravnega varstva pred mestno skupščino oziroma pred mestom. Jasno je, da bodo zato občine v mestu prej ali slej ostale oblika brez vsebine, toda oblika, ki bo še naprej povzročala stroške že s svojim obstojem. To je gotovo pot k odpravi občin na mestnem območju; toda postavlja se nam vprašanje, komu je bila potrebna tako dolga in ovinkasta pot z angažiranjem samega ustavodajavca; in to pot, ki bo povzročila še veliko vroče krvi, kajti ideja ustavnega amandmaja se lahko uresniči le v spopadu z občinami — se pravi: predvsem z njihovimi funkcionarji. Ideja je v enotnosti mesta, ki jo zahtevajo občani Ljubljane že vseh 14 let, odkar je Ljubljana razdeljena na več občin. Toda na poti, po kateri so nas napotili, moramo biti najprej pripravljeni na spopade, ki bodo izčrpavali moči Ljubljane v jalovih prerekanjih. Te moči pa bi lahko tako koristno uporabili na preštevilnih in neodložljivih dejanskih problemih, ki tarejo občane mesta Ljubljane.

Jugoslavija, Bolgarija in zunanja pomoč¹

Z vplivom pomoči tujine na razvoj nerazvitih dežel in na nezadostno razvite socialistične dežele se pri nas nismo resneje ukvarjali. Tako je bilo tudi na Zahodu in v socialističnih deželah. Dežele, ki so stopile na pot socialističnega razvoja, so bile večidel gospodarsko nerazvite. Zlasti v začetnem razvojnem obdobju so jim bila za hitrejšo napredovanje proizvodjalnih sredstev in povečanje akumulacije tuja sredstva neogibno potrebna. Prva dežela socializma — ZSSR — je uporabljala kredite kapitalističnih držav celo tedaj, ko jih je dobivala pod zelo neugodnimi pogoji.²

Pri obdelavi te teme smo se znašli pred nekaterimi problemi; ne le zaradi pomanjkljive teoretične literature, ki obravnava vprašanje pomoči, marveč tudi zaradi iskanja primerljivih podatkov — bodisi o višini pomoči kot tudi glede osnovnih gospodarskih gibanj v Jugo-

¹ Pod pojem »pomoč« uvrščamo tuje kredite, posojila in druge vrste pomoči razen daril in reparacij.

² Skupna vsota posojil, ki jih je ZSSR dobila do konca 1925. leta, je znašala 230 milijonov dolarjev (po sedanjí pariteti). V obdobju svetovne gospodarske krize 1929—1933 so odobrila podjetja in banke v Angliji, Nemčiji, Franciji in še v nekaterih drugih deželah Sovjetski zvezi kredite (za katere je jamčila država) za eno leto do štirih let z 10—13 % obrestmi. Med prvo petletko je sovjetsko gospodarstvo investiralo 52 milijard rubljev, maksimalna vsota dolgov tujini pa je znašala 1,4 milijarde rubljev ali 2,7% investicij. Leta 1936 je ZSSR te neugodne kratkoročne kredite odplačala. Zatem je najela kredite v Angliji, Nemčiji in še v nekaterih drugih deželah s 5—7 letnim rokom odplačevanja in s 5—6 % obrestno mero. Takoj po drugi svetovni vojni Sovjetska zveza od kapitalističnih držav ni dobivala kreditov. Izjema je le Švedska, ki je leta 1946 odobrila ZSSR strogo namenski kredit v višini 1 milijarde švedskih kron (približno 170 milijonov dolarjev) na 15-letno odplačilo s 3 % obrestno mero. Zaradi antisovjetskega razpoloženja na švedskem je ZSSR porabila le polovico odobrenega kredita. V začetku leta 1964 je odobrila angleška vlada SZ kredit v višini 100 milijonov funtov šterlingov, ki so jih dodelile nekatere angleške banke zunanjetrgovinski banki ZSSR za dobo 15 let. Konec istega leta je dobila zunanjetrgovinska banka ZSSR 1,5 milijarde frankov kredita od Francoske banke za dobo 10 let; leta 1965 je dala italijanska družba IMI 100 milijonov dolarjev posojila za dobo 10 let, leta 1966 pa je Italija spet dodelila 360 milijonov dolarjev kredita z odplačilom v 10 letih za gradnjo kompletne tovarne avtomobilov »Fiat«. Zunanjetrgovinska banka ZSSR je sklenila s kapitalističnimi državami pogodbe za kredite v višini 1 milijarde dolarjev — predvsem za izgradnjo vrste industrijskih vej. (Carevski, članek Osnovne devizne politike ZSSR, Vnšna trgovija, št. 11 za 1967. leto, Sofija str. 15 in 16.

slaviji in Bolgariji. Zato smo se zadržali le pri osrednjih tendencah gospodarskega razvoja obeh dežel, pri učinkovanju pomoči na gospodarski razvoj, pri tem, koliko pomoči je bilo v investicijah, v akumulaciji in koliko je vplivala na uravnoteženje gospodarstva.

Analiza gospodarskega razvoja obeh dežel od II. svetovne vojne do zdaj

Gospodarstvi Jugoslavije in Bolgarije imata nekatere skupne značilnosti. Obe deželi sta bili nerazviti, večidel poljedelski z ekstenzivnim kmetijstvom in predvsem s predelovalno industrijo. Industrijsko nerazvitost najbolj osvetljuje podatek, da Bolgarija sploh ni proizvajala proizvodov težke industrije, medtem ko jih je Jugoslavija proizvajala zelo malo. Proizvodnja lahke in predelovalne industrije je bila sorazmerno majhna.

Obe deželi sta imeli neuravnovešeno razmerje med delovno silo (približno 80 % vseh zaposlenih se je ukvarjalo s kmetijstvom, na področju katerega pa je bila tudi prikrita brezposelnost) in kapitalom, ki bi ga bilo moč vključiti v razširjeno reprodukcijo. Po drugi svetovni vojni sta dobili socialistično družbeno ureditev, njuna akumulacija je postala družbena, kar je omogočilo preusmeritev razpoložljivih sredstev na najvažnejša področja gospodarstva.

V povojnem obdobju sta obe deželi doživeli dinamičen gospodarski razvoj, kar izpričuje hitra rast narodnega dohodka in najpomembnejših vej gospodarstva.

Poprečna letna hitrost rasti narodnega dohodka, industrije in kmetijske proizvodnje je bila v letih od 1951 do 1964 naslednja:

	Narodni dohodek	Industrija	Kmetijstvo
Bolgarija	7,2b	10,5	6,2
Jugoslavija	8,2a	13,7	5,4

a) Obdobje od 1951. do 1965. leta.

b) Obdobje od 1948. do 1965. leta.

Vir: Mirovaja socialističeskaja sistema hozjajstva, izd. ANSSSR, Mysl, Moskva, 1967, str. 127 in 164. Podatke smo povzeli po sovjetskih virih, ker domnevamo, da so nastali po enakih izračunih.

Kot vidimo, sta imeli obe deželi zelo nagel razvoj industrijske proizvodnje, kar je izpričala tudi hitrost naraščanja narodnega dohodka.

Oglejmo si še strukturo narodnega dohodka v obeh deželah v letu 1939 in v nekaj povojnih letih:

	Jugoslavija				Bolgarija			
	1939	1955	1960	1966	1939	1955	1960	1966
Narodni dohodek	100	100	100	100	100	100	100	100
Industrija	29,7	43,5	43,5	34,6	27,3	34,0	46,0	45,0
Kmetijstvo	51,0	30,0	24,9	28,3	55,9	29,0	31,0	34,0
Ostalo	19,3	26,4	32,6	37,1	16,8	37,0	23,0	21,0

Vir: Za Jugoslavijo: Statistični letopis 1968, str. 107, in Jugoslavija 1945—1964. Statistični pregled, Bgd. 1965, str. 81, za leto 1939 pa N. Čobelić, Politika in metode gospodarskega razvoja Jugoslavije (1947—1956), izd. Nolit, Bgd. 1959, str. 81.

Za Bolgarijo: Statistični letopis LRB 1967, str. 94, za leto 1939 pa Novo vreme, št. 11, 1957, Sofija, str. 61.

Jugoslavija in Bolgarija sta začeli z zelo podobnima struktura; v povojnih letih sta ju naglo spreminjali in dajali prednost razvoju industrije.

Nasploh so se vse socialistične dežele hitro gospodarsko razvijale; manj razvite socialistične dežele so se razvijale hitreje kot bolj razvite. Skoraj vse socialistične dežele so stopile na pot industrializacije oz. spreminjanja struktur gospodarstva, kar je še zlasti pospešilo njihov razvoj. Nezadostno razvite dežele, kot sta bili npr. Jugoslavija in Bolgarija, so se industrijsko hitreje razvijale kot razvitejše socialistične dežele, toda počasneje kot nerazvite dežele.³

Manj razvitim socialističnim deželam je primanjkovalo sredstev iz lastne akumulacije, da bi jih vlagale v razširjeno proizvodnjo. Pomoč tujih držav je pomembna kot priliv dodatnih sredstev, ki ob lastni akumulaciji pospešujejo gibanje gospodarskega mehanizma. V povojnem obdobju sta dobili Jugoslavija in Bolgarija iz tujine precejšnja sredstva v obliki posojil, kreditov itd. Uradna jugoslovanska statistika ima podatke o prejetih kreditih in posojilih od leta 1952 dalje, medtem ko bolgarska statistika sploh ne objavlja podatkov o sprejetih tujih sredstvih. Da bi prišli do primerljivih podatkov, s katerimi bi zračunali višino tuje pomoči na prebivalca prve in druge dežele, smo se oprijeli podatkov iz drugih virov.⁴

³ Poprečne letne stopnje rasti industrijske proizvodnje so bile v obdobju od 1951. do 1966. leta naslednje: v Albaniji 15 %, v LDR Koreji 16,7 %, v LR Vietnamu (1955—1956) 25 %. Vir: Strana sovjetov za 50 let, Sbornik statističskih materialov, izd. Statistika, Moskva, 1967, str. 105.

⁴ Podatke o višini tuje pomoči, katero je Jugoslavija prejela od osvoboditve do leta 1960, je objavil dr. M. Savinšek: »Mednarodna ekonomska pomoč za razvoj nerazvitih dežel«, izd. Inštitut za mednarodno politiko in gospodarstvo, Beograd, 1964, str. 149. Če izločimo sredstva, ki smo jih dobili od UNRRE in CARE (v znesku 450,6 milijonov dolarjev, ki so jih Jugoslaviji darovali zato, da bi hitreje zacelila rane iz vojne), znaša ta pomoč 1651,4 milijona dolarjev. Podatki za obdobje od 1961. do 1966. leta so iz Statističnega letopisa Jugoslavije 1968, str. 117; Jugoslavija 1945 do 1964, str. 68.

V obdobju od 1945. do 1966. leta je prejela Jugoslavija pomoči v skupnem znesku 2913,9 milijona dolarjev⁵ oz. povprečno 7,6 dolarja letno na prebivalca. V istem obdobju je dobila Bolgarija samo od ZSSR pomoč v znesku 1888,9 milijona dolarjev ali povprečno 11,3 dolarja letno na prebivalca.⁶

Iz teh podatkov je razvidno, da je bila pomoč (računana na glavo prebivalca), ki jo je v povojnem obdobju prejela Bolgarija samo od ZSSR, za eno tretjino večja od pomoči, ki jo je Jugoslavija dobila (na glavo prebivalca) v istem obdobju.

Opozorimo naj še na dejstvo, da so ZSSR in druge socialistične države dajale kredite pod ugodnejšimi pogoji kot pa zahodne države. Bolgarija, ki je kredite prejela le od socialističnih držav, je zanje plačevala obresti od 2—3%; Jugoslavija je najemala kredite v ZSSR z 2—3 odstotno mero, v zahodnih državah pa s 3,5—5,75 odstotno ali še višjo obrestno mero.

V teh primerjavah je bilo nujno ugotoviti tudi nekatere druge posebnosti pogojev pri najemanju kredita, kot so, npr., roki odplačevanja, vrste posojil, ki sta jih dobili obe deželi, zadolženost itd. Podrobnejših podatkov, ki bi osvetlili tudi to stran primerjave, žal, nismo našli.

Obe deželi sta tudi kreditirali — dajali sta investicijske in drugačne kredite nekaterim nerazvitim deželam. Pri tem je treba omeniti, da je Jugoslavija z Blejskim sporazumom črtala Bolgariji plačilo reparacije v znesku 25 milijonov dolarjev, katero je bila le-ta po mirovni pogodbi dolžna plačati na račun vojne škode.⁷ Jugoslavija je odobrila za 650 milijonov dolarjev kreditov.⁸ Po dosegljivih podatkih je dala Bolgarija Albaniji sedem kreditov v skupnem znesku 16,2 milijona rubljev, Madžarski 1,6 milijona rubljev, NDR 5,3 mi-

V obdobju od 1945. do 1966. leta je dobila Bolgarija 1700 milijonov rubljev pomoči; Vnšna trgovija, št. 10, str. 3. Enaki podatki so tudi v Vnšna trgovija, št. 11 za 1967, str. 16.

Za izračunavanje povprečnega letnega števila prebivalcev smo podatke o številu prebivalcev v navedenih letih vzeli za Jugoslavijo iz Statističnega letopisa Jugoslavije 1968, str. 80; za Bolgarijo iz Statističnega letopisa LRB 1967, str. 15.

⁵ Podatki o skupni pomoči do leta 1960 so izraženi v dolarjih. Podatki o pomoči po letu 1960 so v dinarjih; zato smo preračunavanje dinarjev v dolarje opravili na podlagi paritete 1 dolar = 750 dinarjev (za obdobje do 1964. leta), od tam dalje pa 1 dolar = 1250 dinarjev.

⁶ Podatki o sovjetski pomoči Bolgariji so v rubljih. Preračunavanje v dolarje smo opravili po uradnem kurzu 1 dolar = 0,90 rublja (Izvestija, 2. XI. 1968), ne da bi se spuščali v razglabljanje o realnosti odnosa med tema valutama in razmerju cen na njunih tržiščih. Omenimo naj, da je prejela Bolgarija v istem obdobju pomoč tudi od drugih socialističnih držav, vendar nimamo podatkov o višini te pomoči. Razen tega je dobila Bolgarija v obdobju od 1966 do 1970 od ZSSR nov kredit v znesku 580 milijonov rubljev (Vnšna trgovija, št. 10 za 1967, str. 3), o katerem domnevamo, da ga je delno izrabila tudi že leta 1968. S temi krediti bi bil popreček pomoči na prebivalca seveda večji.

⁷ B. Nikolajević, Reparacije, izd. Veselin Masleša, Sarajevo, 1956, str. 183.

⁸ Iz govora predsednika Tita, Borba, 21. X. 1968.

lijona rubljev in Kubi 5 milijonov rubljev.⁹ Po nekaterih podatkih je dala Bolgarija do leta 1968 arabskim deželam za 94 milijonov dolarjev kredita (predvsem 1966. in 1967. leta).¹⁰

Navedli bomo še nekatera dejstva ob pogojih, ki sta jih imeli obe deželi za gospodarski razvoj. Ker se je Jugoslavija v II. svetovni vojni aktivno bojevala proti fašističnemu okupatorju, je imela velike človeške in materialne izgube, njeno gospodarstvo pa je bilo močno razdejano in prizadeto.¹¹ Bolgarija, ki je bila na strani sil Osi, pa je imela le neznatno škodo, od katere si je kmalu opomogla.¹²

Jugoslavija je imela v povojnem času velike težave. Njeno gospodarstvo je imelo precejšnjo škodo zaradi ekonomske blokade, ki so jo od leta 1948 na njo izvajale vzhodnoevropske socialistične države.¹³ Kar zadeva Bolgarijo, je treba omeniti dejstvo, da je bila v obdobju od 1950. do 1956. leta njena industrializacija nekoliko zapostavljena zaradi nekaterih v okviru SEV sprejetih koncepcij o taki delitvi dela, v kateri je bila Bolgarija predvsem proizvajalec in dobavitelj kmetijskih proizvodov in surovin za razvitejše države.¹⁴ To dejstvo le ugotavljamo, ne da bi razglabljali, ali so bile tedaj ostale članice SEV pripravljene oziroma ali so imele možnosti podpreti razvoj bolgarske industrije.

Iz gornjega gradiva je razvidno, da sta v Bolgariji, v primerjavi z Jugoslavijo, hitreje naraščala narodni dohodek in industrijska proizvodnja, v Jugoslaviji pa je hitreje rasla kmetijska proizvodnja. Bol-

⁹ Carevski, op. cit., str. 228 (gre za kredite do 1960. leta).

¹⁰ Vnšna trgovija, št. 2 za 1968, str. 14—18.

¹¹ Jugoslavija je zgubila med vojno 1,7 milijona ljudi oz. 10,8% vsega predvojnega prebivalstva. Sodi med dežele, ki jih je vojna relativno najbolj prizadela. Zmanjšanje narodnega bogastva v Jugoslaviji so ocenili na 8 milijard dolarjev oz. 17% vseh izgub 18 zavezniških držav. N. Čobelić, op. cit., str. 90.

¹² Za ilustracijo je lahko indeks gibanja bolgarske industrije v vojnih letih in v prvem letu po vojni. Če označimo leto 1939 z indeksom 100, je bil razvoj bolgarske industrije takle:

1940	1941	1942	1943	1944	1945
111,5	118,2	113,9	110,5	96,6	105,9

Vir: Spisanie na Glavnata direkcija na Statistikata, knjiga I, Sofija, 1946, str. 14. V vojnih letih je bolgarska industrija, z izjemo leta 1944, beležila vzpon, ki je posledica njenega vključevanja v gospodarski krog sil Osi.

¹³ Čedomir Štrbac, znanstveni sodelavec Inštituta za proučevanje delavskega gibanja, je na simpoziju 7. XI. 1968 v tem inštitutu dejal, da znaša najnižja postavljena varianta škode zaradi ekonomske blokade (tu niso upoštevane posredne posledice) 429 milijonov dolarjev; razen tega so se izredni stroški za oborožitev od 1948. do 1952. leta v primerjavi z obdobjem 1946 in 1947 podvojili — znašali so namreč 1407,5 milijona dolarjev.

¹⁴ Tedanji predsednik bolgarske vlade Červenkov je v govoru ob proslavi narodnega praznika 1953. leta dejal, da Bolgarija glede na ekonomsko sodelovanje z ZSSR in drugimi socialističnimi državami nima potrebe in da tudi ne bo razvijala vseh vej težke industrije. (Rabotničesko delo, 9. IX. 1953. leta). To usmeritev, ki je v času kulta osebnosti zapostavljala industrializacijo, so kasneje ocenili kot zelo škodljivo. Govor predsednika bolgarske vlade in prvega sekretarja CK BKP Živkova na plenumu CK oktobra 1961, Rabotničesko delo, 2. XII. 1961. leta.

garija je dobila relativno večjo pomoč iz tujine kot Jugoslavija, ki je po ozemlju in številu prebivalcev več kot dvakrat večja in je imela med vojno tudi znatno večje izgube. Bolgarija je dobila za približno eno tretjino večjo pomoč na prebivalca kot Jugoslavija.

Investicije in pomoč

Po razpoložljivih podatkih je znašala vsa pomoč, ki jo je dobila Jugoslavija v obdobju od 1952. do 1966. leta, 14,87 milijarde novih dinarjev, njene investicije pa so v istem času znašale 144,75 milijarde.¹⁵ V primerjavi s skupnimi bruto investicijskimi naložbami je bil delež pomoči iz tujine približno 10,2 odstoten.

Od osvoboditve do leta 1966 je dobila Bolgarija samo od ZSSR 1700 milijonov rubljev, njene skupne investicije pa znašajo od 1949 do vključno leta 1966 — 16758 milijonov levov.¹⁶

Ker bolgarska uradna statistika nima podatkov o pomoči, ki jo je ta dežela prejela v povojnem obdobju (da bi jo lahko primerjali z investicijami), smo le-te povzeli po sovjetskih virih.¹⁷ Ti podatki povedo, da so krediti in posojila, ki jih je Bolgarija prejela v obdobju od 1947. do 1957. leta, znašali tretjino njenih skupnih investicij v gospodarstvo. Vendar pa samo krediti, ki jih je dobila od ZSSR v obdobju od 1947. do 1962. leta, znašajo četrtno njenih investicij v gospodarstvo, kar pomeni, da bi moral biti odstotek s prištetimi krediti iz ostalih socialističnih držav v tem obdobju precej višji.

Po vsem tem lahko ugotovimo, da je imela pomoč iz tujine v povojnem razvoju Jugoslavije in Bolgarije zelo pomembno vlogo. Vendar moramo poudariti, da se pomoč Jugoslaviji po nekaterih kvalitativnih kazalcih precej razlikuje od pomoči Bolgariji. Medtem ko je Jugoslavija prejemale pomoč večidel v obliki potrošnih dobrin (v obdobju od 1950. do 1960. leta je bila struktura ekonomske pomoči naslednja: 49,3 % prehranski artikli, 37 % surovine in polizdelki in le 13,7 % investicijska oprema in drugi finalni izdelki),¹⁸ je dobivala Bolgarija pomoč večidel v obliki strojev in kapitalne opreme. Iz sovjetske pomoči je Bolgarija zgradila 140 industrijskih podjetij, ki dajejo približno 60 % vseh kemičnih proizvodov v državi, 92 % proizvodnje črne metalurgije, 70 % proizvodnje barvaste metalurgije in 100 % proizvodov ladjedelništva. Iz sovjetske pomoči so zgradili v Bolgariji 60 % elektroenergetskih kapacitet; iz te pomoči

¹⁵ Izračunano na podlagi podatkov: Jugoslavija 1945—1964, op. cit., str. 86 in 282, in Statistični letopis Jugoslavija 1968, str. 117 in 253. Uradna statistika razpolaga le s podatki o pomoči od 1952. leta dalje, zato je v izračunu upoštevano le obdobje od 1952. do 1966. leta.

¹⁶ Izračunano na podlagi podatkov iz statističnih letopisov LRB: za 1967. leto str. 230, za 1964. str. 228, za 1963 str. 235 in za 1959. str. 156.

¹⁷ Mirovaja socialističeskaja sistema hozjajstva, op. cit., I. del, str. 155.

¹⁸ M. Savinšek, op. cit., str. 151.

so zgradili tudi vodilne veje bolgarske industrije, kot so strojna gradnja, metalurgija, naftna industrija, gradbena industrija in še nekatere druge. Del sovjetske pomoči so usmerili v kmetijstvo in promet.¹⁹

V prvih letih po II. svetovni vojni se je v obeh deželah začel proces industrializacije. Obe deželi sta si zadali nalogo, da zgradita težko industrijo. Toda od leta 1948 do približno leta 1956 je prišlo tako v Jugoslaviji kot tudi v Bolgariji do motenj pri opravljanju te naloge. Industrializacijo v Jugoslaviji so zavrli gospodarska blokada in pritiski vzhodnoevropskih socialističnih držav. Da je ohranila načrtano usmeritev pri gradnji težke industrije, si je morala izredno dodatno prizadevati. Ko so po letu 1953 nekateri vpeljani ukrepi za izboljšanje gospodarskega položaja že dali pozitivne rezultate, je Jugoslavija nekoliko spremenila strukturo investicijskih naložb (kar se izpričuje v zmanjševanju udeležbe industrije pri skupnih naložbah),²⁰ toda težišče razvoja je bilo tudi poslej na težki industriji.²¹

Zaradi stalinističnih vplivov je tudi Bolgarija v istem obdobju spremenila smer pri graditvi težke industrije in je težišče razvoja preusmerila na kmetijstvo, rudarstvo in predelovalno industrijo. V skupnih investicijah je v tem obdobju rasel delež investicij v kmetijstvo.²²

Jugoslavija je dobivala pomoč večidel v obliki potrošnih dobrin; v obdobju, ko je zastavila vse sile za industrializacijo, zlasti pa za izgradnjo težke industrije, ji je ta pomoč olajšala težave toliko, da je lahko v tem času nekoliko zanemarila skrb za napredek kmetijstva in proizvodnjo potrošnih dobrin.²³ Hkrati pa je lahko Bolgarija, ki se ni toliko angažirala pri gradnji težke industrije, po-

¹⁹ Prof. Grigor Popsanov, Ikonometrijski odnosi med NRB in SSSR, izd. Nauka i iskustvo, Sofija, str. 272.

²⁰ Udeležba industrije v skupnih investicijah v %:

1952	1953	1954	1955	1956	1957
62,2	56,8	49,7	47,8	42,8	34,6

Izračunano po podatkih: Jugoslavija 1945—1964, str. 97 in 142.

²¹ Po podatkih avtorja N. Čobelića, op. cit., str. 137, je bil delež osnovnih gospodarskih panog v skupnih investicijah med letoma 1947 in 1956 naslednji: industrija in rudarstvo 58,2%, kmetijstvo 6,9%.

²² Delež investicij v kmetijstvo in gozdarstvo pri skupnih investicijah v materialno proizvodnjo:

1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
18,7	16,8	22,6	21,7	18,8	23,9	27,2	31,5	29,5

²³ Akademik Stefanov, 16 godini socialističesko stroitelstvo, Zbornik izd. Ikonometrijski institut BAN, Sofija 1959, str. 151, tabela 4.

²³ Jugoslavija je vložila v kmetijstvo relativno majhna sredstva. Delež kmetijstva pri skupnih investicijah je v obdobju od 1949. — 1960. leta znašal:

1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
6,7	5,9	0,7	1,4	5,0	5,1	5,6	8,1	10,1	13,5	15,9	12,2

Vir: Jugoslavija 1945—1964, op. cit., str. 97.

moč pa je dobivala večidel v obliki strojev in kapitalne opreme, več lastnih sredstev usmerjala v kmetijstvo in proizvodnjo potrošnih dobrin. Da so bila prizadevanja Bolgarije v tem času dejansko manjša, dokazuje tudi stopnja njene akumulacije. Delež akumulacijskega sklada v narodnem dohodku se je v Bolgariji tedaj znižal.²⁴

Kot je razvidno iz gornjih ugotovitev, je Jugoslavija vedno forsirala industrializacijo, razen v obdobju 1953—1960, ko so bile opazno znižane investicije vanjo.²⁵ Že leta 1960 so bile le-te spet v naraščanju. Investicije v kmetijstvo so rahlo rastle in se od leta 1960 zadrževale na ravni 10 % vseh investicij. Investicije v terciarne dejavnosti so od leta 1952 bolj ali manj nenehno naraščale ter znašale od 36 do 55 % skupnih investicij.²⁶

V obdobju od 1952 — 1960 je delež investicij v industrijo v skupnih investicijah stagniral, od leta 1960 dalje pa spet rastle. Delež investicij v kmetijstvo je bil v primerjavi s skupnimi investicijami vse do leta 1960 v naraščanju (takrat je dosegel 31,9%), potem pa je upadal. Od leta 1955 dalje so sodelovale terciarne dejavnosti v skupnih investicijah s približno 30 %, kar pomeni, da so stagnirale.²⁷

Pomoč iz tujine, ki sta jo obe deželi dobili v kreditih, posojilih in v drugih oblikah, je bila in je še pomemben dejavnik v njunem gospodarskem razvoju. Obe deželi še vedno sklepata pogodbe za posojila in kredite.

Če primerjamo pomoč, ki sta jo dobili Jugoslavija in Bolgarija, z njunimi skupnimi investicijskimi naložbami, lahko ugotovimo, da je dobila Bolgarija v tem obdobju večjo pomoč.

Investicijska politika obeh držav kaže, da je dajala Jugoslavija prednost razvoju industrije in terciarnih dejavnosti, da pa je Bolgarija največ investicij usmerjala v industrijo, velik del (dvakrat več ko Jugoslavija) pa tudi v kmetijstvo.

Višji odstotek akumulacije, ki ga je Jugoslavija v primerjavi z Bolgarijo izločala iz narodnega dohodka,²⁸ kar je pomenilo večje omejevanje potrošnje v Jugoslaviji kot pa v Bolgariji, ni nič bolj prizadel življenjske ravni Jugoslovana, kot pa je akumulacija utesnila potrošnjo Bolgara. Pomoč iz tujine v obliki prehranskih in drugih potrošnih dobrin je tako vplivala na življenjsko raven v Jugo-

²⁴ Po podatkih Topčijeva, Planovo stopanstvo, št. 2 za 1957, str. 19, je bila udeležba sklada za akumulacijo v narodnem dohodku Bolgarije naslednja (v %):

1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
30,4	26,8	29,0	20,8	19,9	16,1	18,9

²⁵ Več o investicijah v članku Srebrića »Investicije in zadrževanje rasti proizvodnje«, Ekonomist, št. 1 za 1963, str. 23—28.

²⁶ Izračunano po podatkih iz: Jugoslavija 1945—1964, op. cit., str. 97, 142 in 81.

²⁷ Statistični letopis LRB: za 1967 str. 230, za 1964 str. 228 in za 1963 str. 235.

²⁸ Glej podatke: Jugoslavija 1945—1964, op. cit., str. 83; Statistični letopis LRB Bolgarije za 1967, str. 95.

slaviji, da ta ni upadala, marveč celo rasla. Bolgarija pa je lahko življenjsko raven prebivalstva izboljševala z lastno proizvodnjo kmetijskih, prehranskih in drugih potrošnih dobrin, katerih proizvodnja je rasla.

Uravnovešanje gospodarskega razvoja in pomoč

Pomoč, ki sta jo Jugoslavija in Bolgarija prejeli iz tujine, je omogočila sorazmerno mnogo bolj uravnovešen gospodarski razvoj, kot pa bi ga, če bi te pomoči ne bilo. Obe deželi sta imeli zelo hiter gospodarski razvoj. Jugoslavija je prejela pomoč od Zahoda in od socialističnih držav, Bolgarija pa samo od socialističnih držav. Bolgarija je prejela od ZSSR približno eno petino vseh dolgoročnih kreditov, ki jih je ZSSR odobrila socialističnim državam.²⁹ Vseh ostalih dvanajst socialističnih dežel je dobilo približno štiri petine sovjetske pomoči.

Razvitejše socialistične dežele so na splošno dobile manj pomoči iz tujine kot pa Jugoslavija in Bolgarija. Prizadevanje teh dežel, da se v povojnem obdobju naglo industrializirajo, zlasti pa da zgrade težko industrijo, je znatno vplivalo na druge gospodarske veje. Zapostavljena sta bila intenzifikacija kmetijstva ter razvoj posameznih vej lahke in prehranske industrije; to je ustvarjalo izredne težave in nesorazmerja v gospodarstvu ter vplivalo na življenjsko raven prebivalstva. Te dežele petnajst let niso dobile od kapitalističnih držav nobenih kreditov ali posojil. Med seboj so se sicer kreditirale, vendar ti krediti niso bistveno vplivali na glavne smeri gospodarskih gibanj.

Čeprav sta imeli Jugoslavija in Bolgarija bolj uravnovešen gospodarski razvoj kot te države, je prihajalo tudi v njunem gospodarskem razvoju do manjših neskladij. Ta so bila mnogo blažja, ker sta jih deželi odpravljali ob mnogo izdatnejši pomoči iz tujine, kot pa je bila pomoč, ki so jo dobivale razvitejše socialistične države. Kljub temu pa je bila ta pomoč še premajhna, da bi lahko Jugoslavija in Bolgarija temeljiteje odpravljali vse disproporce svojega gospodarskega razvoja.

Zlasti v prvih povojnih letih je pritekala pomoč Jugoslaviji večidel v obliki potrošnih dobrin oz. artiklov za potrebe razvoja II. oddelka družbene proizvodnje. Prelivanje sredstev iz II. v I. oddelek je potekalo prek uporabe akumulacije iz II. oddelka. S tem je prihajalo do večje uravnovešenosti razvoja. Ekonomska blokada, ki so jo izvajale od leta 1948 nad Jugoslavijo vzhodnoevropske socialistične države, je zamajala dotlej ustaljene odnose v gospodarstvu. Z blokado je bilo prizadeto vse gospodarstvo, zlasti pa oddelek II.

²⁹ Po podatkih trgovinskega predstavnika ZSSR v Bolgariji Inozemceva (Vnšna trgovija, št. 10 za leto 1968, str. 8) je odobrila ZSSR v povojnem obdobju socialističnim državam za 10 milijard rubljev dolgoročnih kreditov; enaki podatki so navedeni tudi v sovjetski literaturi.

družbene proizvodnje. Toda ko so leta 1953 začeli pritekati iz ZDA in drugih zahodnih držav k nam kmetijski viški, se je stanje v oddelku II izboljšalo in spet je prihajalo do prelivanja sredstev iz II. v I. oddelek.³⁰ Pomoč zahodnih držav v kmetijskih viških je prenehala nekako leta 1957. Odtlej je sklepala Jugoslavija kreditne in posojilne pogodbe večidel v tujih valutah. Kmetijstvo je postalo deležno mnogo večje skrbi. Leta 1959 je doseglo kmetijstvo v skupnih investicijskih naložbah najvišji odstotek v povojnem obdobju (15,9 % od skupnih investicij). Čeprav je bilo le 10 % kmetijskih površin v družbenem sektorju, se je na teh površinah naglo zviševal donos poljedelskih kultur; naraščala je vsa kmetijska proizvodnja. V obdobju od leta 1953 do 1959 je delež industrije v skupnih investicijah upadal, zlasti delež I. oddelka. Terciarnе dejavnosti so počasi napredovale. Od leta 1960 dalje je delež industrije v skupnih investicijah spet naraščal, delež kmetijstva stagniral, vse večjo udeležbo pa so dobile terciarne dejavnosti. Pomoč iz tujine po letu 1960 se je usmerjala predvsem v I. oddelek družbene proizvodnje, deloma pa tudi v II. oddelek za potrebe razvoja terciarnih dejavnosti.

Čeprav je pomoč (zlasti v začetku) prihajala večidel za II. oddelek, je Jugoslavija lahko izpeljevala industrializacijo s prelivanjem sredstev iz II. v I. oddelek družbene proizvodnje. Ob reformi gospodarskega sistema je dobila s spreminjanjem razmerja cen stimulanse predvsem proizvodnja kmetijskih dobrin in reprodukcijskega materiala. Namen tega je bilo odpravljanje prikritega prelivanja sredstev iz enega v drugi oddelek družbene proizvodnje, iz ene v drugo gospodarsko vejo, da bi bila rentabilnost vsake bolj razvidna.

Kljub vsem oscilacijam je bilo uravnavanje razvoja doseženo tako, da je Jugoslavija pomoč, ki jo je prejemale iz tujine, usmerjala tja, kjer je bila v danem obdobju najbolj potrebna.

Bolgarija je prejemale pomoč večidel v obliki strojev in opreme, torej za potrebe razvoja I. oddelka družbene proizvodnje. Tam ni bilo potrebno tolikšno prelivanje akumulacije iz II. v I. oddelek kot pri nas. Torej lahko ugotovimo, da je industrializacija v Bolgariji potekala brez večjih pritiskov na oddelek II, da se je le-ta razvijal v bolj normalnih in ugodnejših razmerah. Zato je Bolgarija lahko izločala iz skupne akumulacije večja sredstva za potrebe kmetijstva oz. za razvoj oddelka II. Spomnimo naj, da je šel večji del pomoči ZSSR (stroji in oprema) večinoma v I. oddelek, delno pa tudi v II. oddelek, kajti ZSSR je dala Bolgariji kredit za opremo tovarn kmetijskih gnojil, precejšnje število traktorjev, kombajnov in drugih strojev, potrebnih za kmetijstvo, kot tudi stroje za potrebe lahke in prehranske industrije.

³⁰ M. Savinšek, op. cit., str. 152 navaja, da je bila do konca 1961. leta polovica fonda protivrednosti, formiranega na podlagi sporazuma o ameriški pomoči, uporabljena za financiranje industrije, več kot 13 % za financiranje kmetijstva, več kot 21 % za financiranje transporta, ostanek pa za ostala področja gospodarstva.

Če so se razvitejše vzhodnoevropske socialistične države zaradi teženj k hitrejšemu razvoju I. oddelka srečevale z vrsto težav, ki so včasih pripeljale tudi do ekonomskih in političnih pretresov, tega v Jugoslaviji in Bolgariji ni bilo. Problemi, s katerimi sta se na gospodarskem in političnem področju srečevali ti dve državi, so bili drugačni. Najbolj težavna problema Jugoslavije sta: problem zaposlovanja viška delovne sile, ki se je zaostрил zlasti po vpeljavi gospodarske reforme, in pa problem neenakomernega razvoja posameznih delov države, med katerimi so se razlike še povečale. Osrednji problem, s katerim se srečuje Bolgarija, je delno prikriti administrativno-centralistični sistem, ki se z uvedbo gospodarske reforme ni bistveno spremenil.

Jugoslavija in Bolgarija sta doslej dosegli tako stopnjo industrializacije, da se uvrščata med industrijsko-kmetijske dežele. V zadnjem času so pri obeh očitna preusmerjanja sredstev v osnovne oddelke družbene proizvodnje.

Pomoč iz tujine, ki jo deželi prejmeta, ima tudi zdaj vlogo stabilizatorja v uravnotežanju razmerja med I. in II. oddelkom družbene proizvodnje.

Glede na tendence, ki se kažejo v nekaj zadnjih letih, ter glede na perspektivne načrte gospodarskega razvoja obeh dežel so razvidne tudi nadaljnje tendence gospodarskega razvoja v prvi in drugi deželi. Jugoslavija teži k povečanju naložb v II. oddelek, medtem ko gre razvoj v Bolgariji k povečanju naložb v I. oddelek. Če vemo, da je sedanji proces izpopolnjevanja zelo nagel, ta usmeritev ne more biti dolgotrajna. Nagel razvoj proizvodjalnih sil v I. oddelku družbene proizvodnje bo terjal nadaljnje spreminjanje trendov gospodarskega usmerjanja tako v prvi kot drugi deželi.

* * *

Analiza razvoja Jugoslavije in Bolgarije s stališča učinkovitosti pomoči pokaže, da je imela pomoč iz tujine zelo pomembno vlogo za razvoj gospodarstev teh dveh nezadostno razvitih socialističnih dežel. Pomoč je preprečila globlja gospodarska neskladja, ki bi bila lahko, tako kot v razvitejših vzhodnoevropskih deželah, pojav, ki spremlja proces industrializacije.

Ne glede na to, kdo je bil dajalec pomoči, ali socialistična ali kapitalistična država, je pomoč iz tujine podprla razvoj socializma v obeh deželah. Pomembno je to, da sta pomoč prejemale dve socialistični deželi. Za razliko od nekaterih nerazvitih kapitalističnih dežel, ki so v povojnem obdobju dobile izdatno gospodarsko pomoč, pa je niso v celoti usmerile v razširjeno reprodukcijo, sta Jugoslavija in Bolgarija skoraj vsa sredstva, ki so pritekla iz tujine, vključevali v gospodarstvo ter dosegli precej hitrejši gospodarski razvoj kot pa one druge.

Pomoč, ki sta jo prejemale Jugoslavija in Bolgarija iz tujine kot dopolnilni vir akumulacije za razvoj gospodarstva, je bila dvojna:

v obliki sredstev za proizvodnjo in v obliki potrošnih dobrin. Jugoslavija je prejela pomoč večidel v obliki potrošnih dobrin in polizdelkov ter le manjši del v obliki strojev in opreme; Bolgarija pa je dobila pomoč pretežno v sredstvih za proizvodnjo.

Na glavo prebivalca je prejela Bolgarija več pomoči kot Jugoslavija. Tudi glede na skupne bruto investicijske naložbe je prejela dvakrat več kot Jugoslavija, ki je prišla iz vojne opustošena in katero je dolga leta ovirala gospodarska blokada vzhodnoevropskih socialističnih držav. Bolgarija je torej imela, kar zadeva pomoč iz tujine, v povojnem obdobju relativno boljše pogoje. To, da je prejela Bolgarija pomoč večidel v obliki strojev in opreme, pa je vplivalo na njen razvoj tako pozitivno kot tudi negativno. Pozitivno je bilo vsekakor to, da pomeni Bolgariji ali katerikoli drugi nerazviti deželi, ki se industrializira in mora akumulacijo pritegovati večidel iz II. oddelka, pomoč v obliki sredstev za proizvodnjo neposredno razvijanje I. oddelka, tako da je II. oddelek družbene proizvodnje mnogo manj obremenjen. Po drugi strani pa tovrstna pomoč prinaša tako tehnologijo, s kakršno dajalec pomoči razpolaga oz. ki jo je pripravljen sprejemniku pomoči izročiti. Bolgarija je stroje in opremo za svoja podjetja dobivala izključno iz vzhodnoevropskih držav, tj. iz relativno omejenega in ne v vsakem pogledu tehnično tudi najbolj naprednega področja.³¹

Ker je prejela Jugoslavija pomoč večidel v obliki kmetijskih viškov in polizdelkov in le delno v obliki strojev in opreme, je lahko s prelivanjem akumulacije iz II. oddelka ta sredstva uporabila za I. oddelek, kar v procesu industrializacije ni bila najbolj lahka pot. Zaradi tega si po uvedbi gospodarske reforme prizadeva, da bi z ustavila proces prelivanja akumulacije iz II. oddelka v I. oddelek družbene proizvodnje. Taka oblika pomoči, katero je prejela in jo še prejema, ima tudi zelo dobre strani. Lahko je samostojno določala ekonomsko politiko, ker je s sredstvi, ki jih je imela na voljo, sama izbirala pot razvoja, pa tudi tržišča, na katerih je kupovala opremo in stroje za svoja podjetja.

V razmerah, v kakršnih je bila, je morala Jugoslavija posegati po zelo visoki stopnji akumulacije in skladov, kar je seveda vplivalo na osebno in družbeno raven prebivalstva. Toda nižja stopnja fonda potrošnje v Jugoslaviji ni imela tako hudih posledic, kot bi sicer nastopile, če ne bi vseskozi prejela pomoči iz tujine. Pomoč iz tujine je prispevala, da je Jugoslavija lažje uravnovesila gospodarski

³¹ Nedvomno je, da sta tehnika in tehnologija nekaterih industrijskih vej v ZSSR na svetovni ravni (industrija jekla, premoga, nafte, električne energije in dr.). Toda ekonomist Stoilov (Ikonometrijska misel, št. 8 za 1965) opozarja, da politiko tehničnega izpopolnjevanja Bolgarije najbolj odločajo ponudbe ostalih socialističnih držav; tisto, kar je Bolgariji ponudeno, je često pod poprečno svetovno ravniyo, dočim so kompletne opreme za tovarne in posamezne obrate po tehnično-ekonomskih in tehnoloških kazalcih celo na ravni izpred vojne.

razvoj ter zagotovila tudi primerno življenjsko raven prebivalstva, ki je bila (z izjemo nekaj let) v nenehnem naraščanju.

V celotnem procesu industrializacije je imela Bolgarija nižjo stopnjo akumulacije, ker je del investicij črpala iz pomoči tujine. Ker ni prelivala sredstev iz II. v I. oddelek družbene proizvodnje, je lahko precej več vlagala iz lastne akumulacije v II. oddelek, zlasti pa v kmetijstvo.

Socializem v Jugoslaviji in v Bolgariji se razvija v različnih razmerah in različnih ekonomskih sistemih. Jugoslavija se je razvijala v manj ugodnih razmerah, ob manjši pomoči tujine in ob raznih ekonomskih in drugačnih pritiskih iz tujine. Torej bi lahko upravičeno pričakovali, da bo Bolgarija v primerjavi z Jugoslavijo dosegla znatno boljše uspehe v gospodarskem razvoju, saj je dobila velik del skupne pomoči, ki jo je namenila ZSSR socialističnim deželam (kar opozarja tudi na izjemno pozornost), oz. relativno večjo pomoč kot Jugoslavija.

UPOR ZOPER MONOPOL

Gozdovi, ena pomembnih postavk v našem nacionalnem bogastvu, so že nekaj časa spet predmet precej vročih razprav. Da so nekatere vprašanja gospodarjenja z gozdovi zdaj dosegla že kritično napetost, dokazujejo bolj ali manj javna razpravljanja, ki so našla mesto tudi na dnevnih redih republiškega in gospodarskega zbora slovenske skupščine.

Pred dobrimi štirimi leti smo sprejeli republiški zakon o gozdovih, katerega so že ob samem rojstvu pričakala kritična mnenja. Vse od takrat mu kritika ni prizanašala. Res je, da je zakon sankcioniral takšno sistemsko ureditev gospodarjenja z gozdovi, da je bil zaščiten najširši družbeni interes, ki je prav pri gozdovih zelo velik in mnogostranski, toda hkrati je prinesel nekatere takšne rešitve, s katerimi se vse do zdaj niso mogli sprijazniti na eni strani zasebni lastniki gozdov, posebej kmetje, po drugi strani pa veliki potrošniki lesa, zlasti lesnopredelovalna industrija.

Zakon je vzpostavil enotno gospodarjenje z gozdovi, družbenimi in privatnimi. Da je s stališča splošnega družbenega interesa taka rešitev povsem pravilna in smotrna, temu je ves čas le malo kdo oporekal. Gozd ni pomemben samo za gospodarstvo, ampak tudi za podnebje, geomorfologijo, turizem in še za marsikaj, zato ni dvoma, da moramo zagotoviti enotno ureditev, po kateri se bo gospodarilo z vsemi gozdovi enako, ne glede na to, čigava last so. Smotrnost in nujnost take rešitve so priznavali vsi, kar navsezadnje niti ni čudno, saj je na Slovenskem že zelo dolgo, že izza avstro-ogrskih časov, izkoriščanje in varstvo gozdov bolj ali manj enotno urejala državna oblast. Da bi se taki ureditvi danes načelno kmetje-lastniki gozdov upirali, ni moč trditi. Po štirih letih, kar je v veljavi, pa je pokazal zakon nekatere zelo bistvene pomanjkljivosti; če ga brez pridržkov zagovarjaš, se prej bojuješ za ohranitev nekaterih monopolnih privilegijev gozdnih gospodarstev, kot pa ščitiš nekatere družbene interese.

Tri vprašanja iz celotnega kompleksa problemov glede gozdov bi na tem mestu radi izluščili:

— Kakšno je sodelovanje privatnih lastnikov gozdov pri upravljanju z gozdovi?

— Kako in koliko vpliva družba na delitev sredstev, ki jih pridobijo gozdnogospodarska podjetja s prodajo lesa?

— Ali je monopol gozdnih gospodarstev nad odkupom in prodajo lesa ustrezen in zdaj še sprejemljiv?

K prvemu vprašanju: dve tretjini gozdov v naši republiki je privatna last (nekaj nad 612.000 ha). Zakon določa, da gospodarijo po enotni ureditvi z njim tako kot gozdna gospodarstva z družbenimi. Zakon pa zagotavlja kmetom-lastnikom gozdov udeležbo pri upravljanju. V raznih samoupravnih organih gozdnih gospodarstev in njihovih obratih je sicer več sto lastnikov gozdov, vendar celo gozdna gospodarstva bolj ali manj sramežljivo priznavajo, prizadeti pa prepričljivo dokazujejo, da je njihov dejanski vpliv na odločanje v vseh teh samoupravnih telesih boren. Iz takšnega stanja stvari izvira množica drugih problemov, kritičnih pripomb in nezadovoljstva, ki dobivajo svojo politično težo ter povsem upravičeno zahtevajo drugačno ureditev; takšno, ki bo zagotavljala množici kmetov-lastnikov gozdov nekoliko enakopravnejši položaj pri odločanju o poteh gospodarjenja z bogastvom, za katero sicer vedo, da ga morajo upravljati smotrno in enotno, ki pa je zanje velikokrat tudi življenjskega interesa. Ali ne odsevajo iz vsega tega nekateri predsodki ideološke narave, ki nas še zmerom bremenijo tako, da gledamo na kmeta z nezaupanjem, da še zmerom vidimo v njem element, ki je socializmu po malem nevaren ali vsaj sumljiv?

S tem smo se deloma povezali še z drugim vprašanjem. Gozdna gospodarstva so samostojne gospodarske organizacije, katerim je zaupala družba gospodarjenje z milijoni hektarjev gozdov v naši republiki, z ogromnim bogastvom, ki je neprecenljive vrednosti za narod. Gozdna gospodarstva sicer gospodarijo po gozdnogospodarskih načrtih, ki so pripravljeni tako, da je ali bi vsaj moral biti maksimalno zaščiten interes družbe nad gozdovi. Krivično bi bilo, če bi a priori dvomili v dobronamernost, pravilnost in smotrnost tega gospodarjenja. Toda relativno majhen družbeni nadzor nad gospodarjenjem z gozdovi, monopolni položaj, ki ga imajo gozdna gospodarstva pri upravljanju zaupanega bogastva, zlasti pa pri odkupu in prodaji lesa, ter ne navsezadnje dejstvo, da tudi na te gospodarske organizacije pritiskajo vsa gospodarska gibanja, ustvarja nešteto možnosti za to, da skrbijo predvsem za svoje poslovne interese in pri tem zanemarjajo tiste, ki jih imajo družbena skupnost in privatni lastniki gozdov.

Gozdna gospodarstva imajo v praksi skoraj povsem proste roke pri upravljanju pridobljenih finančnih sredstev. Razume se, da morajo, kot vse druge gospodarske organizacije, poravnati vse predpisane družbene dajatve. Toda, kar je glavno, bolj ali manj svobodno odločajo o tem, kam se bodo prelivala preostala sredstva: v vzdrževanje gozdov, graditev gozdnih cest in drugih gospodarskih na-

prav, ki služijo ohranitvi in izkoriščanju gozdov, v osebne dohodke, v sklade skupne porabe ali kam drugam. Nekateri ugovarjajo, da pri vsem tem ni prvotna vselej skrb za gozdove, ampak za interese gospodarske organizacije in kolektiva. Tu bi bila bržčas potrebna učinkovitejši nadzor družbe in ne navsezadnje večji vpliv kmetov-lastnikov gozdov.

K monopolnemu položaju gozdnih gospodarstev pri odkupu in prodaji lesa so kritike najštevilnejše. Zakon o gozdovih daje gospodarstvu izključno pravico, da opravljajo promet z lesom. Razen tistega lesa, ki ga porabijo kmetje doma, mora ves les, namenjen tržišču, prek gozdnih gospodarstev, ki določajo zanj odkupno ceno, prodajajo pa ga kot pač najbolje vedo in znajo. Razlike med odkupnimi in prodajnimi cenami so tako velike, pri nekaterih artiklih naravnost osupljive, da jih ni moč opravičiti s še tako velikimi poslovnimi, upravnimi, manipulativnimi in drugimi stroški, ki da jih imajo gozdna gospodarstva pri svojem delu in gospodarjenju. Takšni ureditvi se vztrajno upirajo tudi potrošniki lesa, posebej lesnopredelovalna podjetja, ki so v popolnoma neenakopravnem položaju, saj lahko kupujejo les le po cenah, ki jih določajo monopolisti — gozdna gospodarstva. Izbiro imajo kvečjemu med enim in drugim gospodarstvom, kar pa ni veliko. Težko je verjeti, kako je še mogoče, da se je kljub vsem velikim sprostitev v gospodarstvu na tem področju še ohranila taka ureditev, ki daje skoraj docela proste roke »trgovcu«, da narekuje pogoje odkupa in prodaje nekega izredno iskanega in gospodarsko zelo pomembnega blaga. Ne gre za to, da bi se s kritiko takšnega stanja ogrevali za popolno sprostitev trgovine z lesom. Nikakor, ker bi to pomenilo drugo nevarnost: možnost okoriščanja, prekupčevanja in vsega slabega, kar je vladalo, ko je veljala ureditev sproščene trgovine z lesom. Upiranje monopolizmu pa gotovo še ne pomeni borbo za popolno liberalizacijo, pomeni samo zahtevo za pravičnejšo in gospodarsko sprejemljivejšo ureditev, ki ne bo puščala nekaj gospodarskim organizacijam v rokah škarij in platna.

M. R.

GLOSA O KATALOGU

Nedavno je republiški odbor sindikata delavcev družbenih dejavnosti Slovenije izročil v javno razpravo osnutek Kataloga nekaterih osnov in meril za vrednotenje dela v družbenih dejavnostih. Prejko ne je treba pozdraviti spodbudo omenjenega sindikata, da bi vrednotenje dela v družbenih dejavnostih in seveda v zvezi s tem tudi

financiranje teh dejavnosti vendarle že uredili in razrešili na pаметen način. Kljub zdravljici omenjeni spodbudi pa je morebiti prav in koristno, če opozorimo na nekaj vprašanj, ki s svojo naravo in vsebino poskušajo dopolniti sedanji obseg in sistem Kataloga.

Lahko bi dejali, da je Katalog vse preveč ujet v mreže institucionalnosti. Pustimo ob strani vprašanje, kako je nastal seznam značilnih skupin (dvaindvajset po številu), ki se začenjajo pri visokem šolstvu in se končujejo pri carinarnicah. Zanimivo pa je vsekakor, da Katalog ne zajema takih skupin, kakršne so na primer založbe, časopisna podjetja, RTV in podobno, ki opravljajo družbeno dejavnost z izrednim kulturnim, prosvetnim in umetniškim pomenom. Nadalje Katalog ne obravnava nagrajevanja umetniškega in znanstvenega dela in ustvarjanja in prepušča nosilce tega ustvarjanja tržno-pogodbenim odnosom. Katalog se tedaj zadovoljuje z opisom delovnih mest in njihovih relativnih (faktorskih) in denarnih vrednosti. Pojem ustvarjalnega dela s področja kulture (znanosti in umetnosti) je tedaj zožen zgolj na institucionalne okvire delovnega mesta, njegove funkcije in pa hierarhične stopnje (od snažilke do direktorja). Res je sicer, da se ustvarjalno delo odvija tudi v institucionalnih okvirih (univerza, gledališča itd.), vendar pa je treba ugotoviti dejstvo, da moramo v institucijah videti predvsem materialno-organizacijsko podlago za posamezne družbene dejavnosti, za kulturno, umetniško in znanstveno ustvarjalnost. In če danes upravičeno razpravljamo in razmišljamo o institucionalni krizi oziroma o krizi institucij, se pač zavedamo, da vrednotenja dela v družbenih dejavnostih ni mogoče zapreti in osamiti v okvire bolj ali manj pravične delitve osebnega dohodka. Katalog tedaj vrednoti delovna mesta in njihove nosilce, ne pa tudi dela in ustvarjalnosti. Tisti trenutek, ko prepustimo nagrajevanje umetniškega in znanstvenega (avtorskega) dela tržno-pogodbenim odnosom, se seveda značaj Kataloga spreminja v orožje sindikalne bitke za izravnavo osebnih dohodkov delavcev v družbenih dejavnostih z osebnim dohodkom delavcev gospodarskih organizacijah. Upravičeno je tedaj upanje, da se bo definitivna redakcija Kataloga osvobodila pritiska in zaprtosti institucionalnega sveta in njegovih neizogibnih tegob in težav.

Prav tako pa je vredna kritične pozornosti intencija Kataloga, da doseže osebni dohodek v družbenih dejavnostih ravnovesje z osebnim dohodkom v gospodarstvu. Tu pa se začno nove težave in odpirajo novi problemi. Žal okvir tega zapiska ne dopušča temeljite razprave, vendar pa je treba opozoriti na nekaj temeljnih pomislekov. Katalog je obremenjen s premiso naše politične prakse, ki deli družbo na gospodarsko in negospodarsko sfero. Slej ko prej bomo morali začeti obravnavati našo sodobno družbo kot enovit organizem. Če se danes v gospodarskih pa tudi v političnih krogih uveljavljajo mnenja o svetu proizvajalcev in o svetu tako imenovane družbene potrošnje, potem je treba kajpak ugotoviti, da so taki pogledi zaostali. Šolstvo, znanost, kultura pa tudi uprava niso nika-

kršna potrošnja, marveč s svojim funkcionalnim sistemom in vsebino svojega dela omogočajo proizvodnjo. Dokler se ne bomo poslovili od ekonomističnega atavizma, ki deli družbo na neposredne proizvajalce in potrošnike na področju družbenih dejavnosti, bodo ostale tudi pozitivne namere Kataloga jalove. To je razvidno tudi iz dejstva, da se Katalog naslanja na poprečni osebni dohodek v gospodarstvu. Seveda pa gospodarstvo nikakor ni enovita celota. Poprečni osebni dohodek je, recimo, v tekstilni industriji izredno nizek v primerjavi z osebnim dohodkom v zunanjetrgovinskih podjetjih. Poprečja tedaj ne povedo ničesar ali zelo malo, v našem praktičnem svetu pa še toliko manj, ker je na primer izkoriščanje tržnih možnosti poglavalno trgovska podjetja kvišku, bazično industrijo (železarstvo) pa zadržalo na razmeroma nizki stopnji.

Ta glosa ne posega v problematiko posameznih skupin delovnih mest, čeprav že zgolj informativni pogled na peto skupino (gledališče) pove, da je sistemska razdelitev delovnih mest zelo sporna. Gledališka predstava (ta je seveda temeljna funkcija gledališča) je skrčena na enajst stopenj — od snažilke do vrhunskega igralca. Izpuščeni pa so (zato seveda, ker niso zajeti v redno delovno razmerje) nosilci tehle dejavnosti — avtor igre, scenograf, kostumograf, komponist, prevajalec itd. Brez teh oblikovalcev in nosilcev gledališkega ustvarjalnega dela pa tudi enajst skupin, ki jih omenja Katalog, praktično ne more storiti ničesar. Verjetno prihaja tudi v drugih skupinah do istih ali podobnih problemov.

Ta glosa nima namena (po stari slovenski navadi) omalovaževati naporov in predlogov avtorjev Kataloga. Opombe so načelne narave, morebiti jih bodo lahko upoštevali pri nadaljnjem oblikovanju Kataloga.

B. ŠTIH

KMETIJSTVO BREZ VRHA

Čedalje pogostejše slišimo tožbe, da naše kmetijstvo nima svojega vrha. Vrha, ki bi organiziral oblikovanje kmetijske politike in koordiniral kmetijsko raziskovalno delo; vrha, ki bi posredoval dogovarjanja in pospeševal združevalne težnje, in vrha, ki bi v republiškem merilu organiziral pospeševalno službo. Včasih slišimo želje po samostojnem sekretariatu za kmetijstvo (Delo, 1. 3. 1969, str. 13.) ali pa še avtoritativnejšem kmetijskem organu, v katerem naj bi bili celo predstavniki CK ZKS (Kmečki glas, 3. 4. 1969, str. 16.).

Ali lahko take želje obsodimo kot etatizem ali kot želje po »močni roki«?

Zakaj se številni predlogi in mnenja o republiškem kmetijskem organizacijsko-analitičnem »vrhu« oziroma »štabu« (Kmečki glas, 3. 4. 1969, str. 4.; Tribuna, 16. 4. 1969, str. 8.; Komunist, 25. 4. 1969, str. 3; itd., itd.) izražajo samo kot želje pri raznih pogovorih in v časopisih, ne pa kot samoupravne odločitve na ustreznih mestih? Ali samoupravnih poti za odločanje ni? Morda pa jih predlagatelji ne vidijo, ne znajo ali ne želijo uporabiti?

»Združenja« kmetijskih proizvajalcev, kakršna imamo v naši republiki danes, so predvsem rezultat reorganizacij, ki so jih usmerjali od zgoraj v skladu z našimi vsakokratnimi načeli. Eden zadnjih posegov je bil ta, da so krčili administracijo na republiški ravni in s tem v zvezi združevali sekretariate in zbornice. Samoupravni dogovori so imeli pri teh reorganizacijah le zelo majhno vlogo.

V zadnjih letih se struktura vodilnih kadrov na družbenih kmetijskih obratih ni veliko spremenila. To so ljudje, ki so bili prisiljeni, da so spremljali in izvajali našo agrarno politiko po vsej njeni vijugasti poti zadnjih dveh desetletij. V tem času smo podrejali agromonske argumente političnim, zahteve delovnih organizacij pa smo podrejali zahtevam republiških vodstev. Tako lahko lažje razumemo, da se zdi delavcem v kmetijstvu in zasebnim kmetovalcem realneje želeli in apelirati na najvišja republiška vodstva, kot pa utirati pot odločitvam od spodaj navzgor po kanalih, po katerih so več kot dve desetletji tekle odločitve le od zgoraj navzdol. Zlasti še, če so v teh združenjih še prisotni posamezniki, ki so še nedavno s formalnimi in neformalnimi sankcijami zagotavljali učinkovito uresničevanje odločitev od zgoraj.

Zaradi neurejenosti našega kmetijstva, odkupa in trgovine s kmetijskimi pridelki, kmetijskega šolstva in pospeševalne službe, nekoordiniranosti kmetijskih znanstvenih raziskav in neizdelanega agrarno-političnega koncepta svoj »vrh« naše kmetijstvo brez dvoma potrebuje. Seveda to ne sme biti »štab«, ki bi z direktivami upravljal delovne organizacije in zasebno kmetijstvo, temveč služba, ki bi zbiral in posredovala stališča in informacije, pomembne za vodenje načrtne kmetijske politike. Ta služba bi morala načrtno analitično obdelovati zbrane podatke ter rezultate ugotovitev v obliki predlogov za ukrepe posredovati republiški skupščini in izvršnemu svetu, delovnim organizacijam in drugim interesentom. Kmetijski »vrh« bi moral dajati iniciativo ter ustvarjati možnosti za samoupravno dogovarjanje, za koordinacijo znanstveno-raziskovalnega dela in za organiziranje pospeševalnih služb. Ni pomembno, ali se tak vrh imenuje »republiški sekretariat za kmetijstvo in gozdarstvo«, »kmetijska zbornica« ali kako drugače. Pomembno pa je, da ta vrh združuje družbeno in zasebno kmetijstvo ter gozdarstvo. Seveda bi vrh moral biti kadrovsko dovolj močan in učinkovit. Rudimentarna združenja in republiški referenti, ki jih imamo danes, so zaradi kvalifikacijske strukture in majhnega števila kadrov neprimerni za znanstveno analitično obravnavanje kmetijske problematike Slovenije.

Formalizem bi bil, če bi trdili, da ta in ta tovariš ne ustreza na pomembnem položaju, ker ima samo srednjo kmetijsko izobrazbo, ali pa da drugi tovariš ne ustreza, ker nima kmetijske izobrazbe. Zahtevati pa moramo, da imajo ti tovariši *s p o s o b n o s t i*, ki so enakovredne opravljenemu magisteriju iz agrarne ekonomike ali agrarne politike. Sposobnosti naj ne dokazujejo pred magisterijsko komisijo, temveč pred javnostjo s tem, da objavljajo in javno zagovarjajo ter uresničujejo svoje koncepte agrarne politike in ekonomike in organizacije kmetijstva.

Tudi zasebno kmetijstvo je del kmetijstva ter bi moralo biti zastopano v »kmetijskem vrhu«. Toda tak skupen vrh kmetijstva se ne more oblikovati po dosledno samoupravnih poti, dokler nima zasebno kmetijstvo na terenu temeljnih samoupravnih enot v obliki kmečkih zadrug, kakršne smo imeli sredi prejšnjega desetletja. (O problematiki kmečkih združnih organizacij tehtno in koncizno piše J. Bogataj v *Sodobnem kmetijstvu*, 1969/3, str. 118.) Večkrat slišimo misel, da bi šla vrnitev samoupravnih pravic v zadrugah kmetom na račun samoupravnih pravic delavcev, zaposlenih v zadruzi. Zadruga se ukvarja z dvema dejavnostima, z lastno proizvodnjo in s kooperacijo. Za vsako od obeh dejavnosti lahko imamo posebno ekonomsko in samoupravno enoto. V lastni proizvodnji naj samoupravno odločajo delavci, v kooperaciji pa kmetje — kooperanti oziroma združniki. Če obe enoti enakopravno sodelujeta ter soodločata o skupnih zadevah, se ni treba bati, da bi samoupravne pravice kmetov-združnikov krnile samoupravne pravice delavcev ali narobe.

Neupravičeno je vsako izogibanje zahtevam za formiranje službe, ki bo sposobna na temelju znanstvenih analiz oblikovati kmetijsko politiko.

I. J. K.

STROKOVNA VZGOJA „NA POSEBNI RAVNI“

Po naključju mi je prišel v roke snežno beli lepak, naslovljen na zdravnike, zdravstvene delavce, študente medicine in sorodnih smeri. Izdal in razmnožil ga je nadškofijski ordinariat v Ljubljani. V njem vabi na »Tečaj o medicinsko-etičnih problemih«, ki je potekal v dneh od 21. do 25. aprila pri sv. Jakobu v Ljubljani v večernih urah. Vabila obetajo predavanja, intervjuje in razprave ob sodelovanju zdravnikov in teologov s svobodno in odkrito izmenjavo

mnenj o medicinski etiki. Seveda so vabljeni tudi vsi drugi, ki jih ta vprašanja zanimajo — tudi tisti, ki mislijo drugače.

Spored »tečaja« je kar pester. Medicinska etika, intervju z zdravnico splošne prakse o odnosu do pacienta, kontracepcija in »humanae vitae«, o splavu in zdravniški vlogi pri spolni vzgoji. Tudi imena sodelujočih zdravnikov niso neznana. Nekateri med njimi so vidne osebnosti, druga imena pa so vsaj v medicini manj znana. Spored je tudi skrbno pripravljen. Čudno je, da sestavljalci niso dodali še nekaj razmišljanj o naraščanju števila spolnih obolenj, o alkoholizmu na Slovenskem ali o samomorih. Morda bo o teh stvareh tekla beseda kdaj drugič — na novem »tečaju«.

Če se ne motim, je to prvi tovrstni tečaj cerkvenih organizatorjev v naši ožji domovini. Ne spuščam se tudi v to, ali je našim verujočim sodržavljanom pa tudi cerkvenim dostojanstvenikom v tem trenutku najbolj nujno, da razlagajo moralno-etične probleme v zdravstvu in stališča o splavih in kontracepciji, ali pa bi bilo nemara koristneje — pa tudi za cerkev in verujoče ljudi bolje — da bi govorili o čem drugem.

V nekaj drugega je uperjena ost mojega razmišljanja:

Za omenjeni »tečaj« ni dobilo uradnega vabila nobeno strokovno združenje zdravstvenih delavcev, a teh ni malo. Mar niso strokovna društva (slovensko zdravniško društvo s svojo stoletno tradicijo, društvo medicinskih sester, zveza študentov medicine in drugi) doslej ne samo enkrat široko razpravljali o etičnih vprašanjih v medicini ter tako tudi skrbeli za strokovno rast svojega članstva — nosilcev zdravstvenega varstva na Slovenskem — pa tudi za strokovno vzgojo in medicinsko kulturo vseh ljudi. Opomnim naj le na številna predavanja in razprave ob sprejemanju kodeksa etike zdravstvenih delavcev pred leti, na sestavke v Zdravstvenem vestniku, na strokovna posvetovanja o različnih vprašanjih pa tudi na sklepe drugega kongresa slovenskih zdravnikov, na katerem sta kar dva simpozija obravnavala splav in načrtovanje družine. Vprašujem se, kdo je lahko ta stališča posredoval udeležencem »tečaja« pri sv. Jakobu, če te »druge strani« sploh niso povabili? Ali ostane potem še kaj od gesla, ki so ga razglasili organizatorji, da si namreč tečaj zamišljajo kot odprto tribuno za izmenjavo mnenj?

Kot zdravstveni delavec vestno spremljam vse javne nastope svojih kolegov. Ob tem ugotavljam, da razen enega samega predavatelja — zdravnika na tem cerkvenem »tečaju« noben drugi ni nikoli nastopil javno na strokovnih srečanjih, na katerih smo razpravljali o vprašanjih, za katera zdaj oni nastopajo kot strokovnjaki. Ne zanikam možnosti, da je npr. ortoped zelo dobro razgledan tudi v vprašanjih načrtovanja družine in kontracepcije. Vprašujem pa se, od kod lahko tak človek jemlje moč, da postavlja svoje osebne nazore proti vsemu, kar je glede tega dosegla sodobna medicina v svetu pa tudi pri nas. Zato se vprašujem tudi, po kakšnem ključu so izbrali sodelavce — predavatelje za kritizirani tečaj. Vsiljuje se

mi misel, da prireditelju ni uspelo (ali pa ni hotel), da bi pritegnil k sodelovanju tudi »one druge«, katerim so tisoči slovenskih žen hvaležni za nesebično in požrtvovalno pomoč v bolezni in stiski takšne ali drugačne vrste. Zagotovo vem, da so med njimi tudi tisoči vernih.

V tej domovini je znano, kdo je dolžan skrbeti za strokovno izpopolnjevanje in strokovno rast zdravstvenih delavcev, pa tudi, kdo naj organizira in skrbi za strokovno vzgojo ljudi in za izpopolnjevanje človeške medicinske kulture. Zato se vsiljuje vtis, da so organizatorji tečaja pri sv. Jakobu imeli svoje posebne namene, ki jih ne moremo imenovati »razlaga katoliških etičnih načel«, še manj pa »strokovna vzgoja državljanov«. Ne vem, kako naj bi imenovali te »posebne namene«. Ali naj rečem, da je to neutrudljiva skrb za preživelost avtoriteto in prestiž cerkve v vprašanjih, ki so že zdavnaj domena drugih institucij v moderni družbi; ali brezupen poskus, da bi za vsako ceno branili tradicionalna in za modernega človeka nesprejemljiva načela katoliške etike?

Zato bi bilo zanimivo zvedeti, kaj si o tem mislijo številne slovenske žene in matere, možje in očetje, slovenski zdravniki — predvsem ginekologi, medicinska strokovna društva, še posebej pa sekretariat za zdravstvo, zavod za zdravstveno varstvo in ne nazadnje: komisija za verska vprašanja!

S. BUNTA

„DA NE BO IZPUHTELO V DEBATAH“

Slovensko zdravniško društvo je imelo 11. in 12. aprila v Mariboru 24. občni zbor. Redno in kot je utečena navada. Letošnji pa je kljub temu bil prijetna novost: potekal je zunaj bele Ljubljane, v Mariboru, in poleg družbenega dela je vseboval tudi bogat strokovni del, ki ga je v celoti pripravila psihiatrična sekcija SZD. Do sedaj strokovni deli niso bili vsebinsko zaokroženi in jih niso organizirale sekcije. Naslovi letošnjih predavanj so pričali, da ni ostrih meja med stroko in družbenimi vprašanji. Vsebina in misli, ki so se utrile med razpravami, so potrjevale, kako usodna je vez med uspešnostjo stroke in družbenimi in ekonomskimi dejavniki. Poslednji zakoličijo okvire in celo vsebino strokovne dejavnosti; žal prepogosto tako, da so besede le naličje in deklaracije, ki jih dnevna dejavnost ne more potrjevati niti dokazati. Zato je dolžnost strokovnjakov, nenehno in

učinkovito opozarjati na dolžnosti, ne le zaradi izrečenih obljub, temveč zaradi bolečih nemirnih tegob, ki jih rojeva naš družbeni delavnik. In prav takšno dolžnost si je zastavila psihiatrična sekcija. Naslovi predavanj so zgovorne priče: Pacient kot osebnost, Vloga zdravnika splošne medicine pri obravnavanju alkoholizma, Današnje stanje in tendence psihiatrične službe v Sloveniji, Vojna psihiatrija, Samomor na Slovenskem, Psihiatrična služba v mariborskem okolišju itd.

Če si prisluhnil psihiatrični govorici, si se zgrozil nad tem, kako topi in neprizadeti smo: posamezniki in družba. Ravnodušno sprejemamo na znanje (in seveda tudi na vest!), da je Slovenija med vodečimi evropskimi deželami v samomoru. Da je nagon samouničevanja tako zmagovit v narodu, ki je maloštevilen in ima korenine v zemlji, ki je izpostavljena vsem oblikam usodnih pritiskov! Kdo se bo zamislil, kdo zgrozil in kdo bo zdramil našo neosveščeno zaverovanost, kot posameznik pa samemu sebi postavljal vprašanja o naših vsakdanjih stikih z ljudmi in našimi najbližjimi, ki so v naglici površni, grobi in brez človeške topline. O naših otrocih, ki odraščajo, medtem ko si jih podajamo iz rok v roke, in z velikimi očmi napolnjujejo svoj neizbrisen spomin s klavnimi zgledi. Še in še bi si lahko izpraševali vest. Vsi, jaz, občani, predstavniški in izvršilni organi, družbenopolitične organizacije itd.

Ob koncu strokovnega dela so bili predlagani razvidni sklepi in nujni ukrepi. Potrebno je razširiti dispanzersko mrežo, okrepiti področne oddelke, zagotoviti denarna sredstva za mejne raziskave na tistih področjih patologije, ki že ogroža obstoj in razvoj slovenskega naroda, in končno ustanoviti posebno strokovno telo, ki bi raziskovalo in usmerjalo psihiatrično dejavnost v SRS. »Slovensko zdravniško društvo roti naše najvišje družbene forume, naj ne puste, da bi ta problem, ki ga sedaj obravnavajo v republiški skupščini, spet izpuhtel v nekaj debatah,« piše v sklepih.

Na občni zbor so bili vabljeni: izvršni svet, republiški sekretariat za zdravstvo in socialno politiko in vsi ostali pomembni dejavniki. Večina izostane; tisti, ki se zbora udeleže, pa ne vztrajajo do konca, se dogajanja ne udeležujejo in pozabijo celo na vljudnostni pozdrav. Tako je ravnal predsednik sekretariata za zdravstvo. Čemu nezainteresiranost in neprizadetost? se vsiljuje vprašanje. Mar zaradi prevelike delovne obremenjenosti? Zaradi spoznanja, da je vse urejeno in teče, kot mora teči? Ali da dogajanja ni moč uravnavati in da je edino razumna uradniška strpnost. Morda zaradi občutka globoke odgovornosti, ki beži pred resničnostjo? Vsiljujejo se nova vprašanja in oblikuje se odgovor.

Imeli so simpozij o znanstveno raziskovalnem delu v gospodarskih organizacijah. Razposlali so 40 vabil različnim forumom, predstavniškim in družbenopolitičnim organom. Menda zaman. Razpravljali so le strokovnjaki med seboj. Tolažilno za zdravstvo, a skrb vzbujajoče za družbo in skupnost.

Pa se spomnim še pisanja novinarja, ki je pred dobrim letom naslovil javno vprašanje psihiatrični sekciji. Vprašanje je, kaj je storila za razrešitev bolečih strokovno-organizacijskih vprašanj. »Pisali smo resolucije, spomenice, opozarjali, analizirali, pozivali, pošiljali poročila, rotili in prosjačili in potrpežljivo delali v nemogočih pogojih,« so odgovorili po vesti in pravici. Niso pa pribili, da je novinar naslovil vprašanje na napačen naslov.

Za konec pisanja se vsiljuje še poslednje vprašanje. Čemu je v naši družbi osebna odgovornost privilegij strokovnjakov? Čemu v svojem ravnanju odkritosrčno pozabljamo na pojem družbene odgovornosti?

O. A.

GLASNO RAZMIŠLJANJE

(O ELITIZMU V POLITIKI)

Samoupravni socialistični družbeni model kot nasprotje birokratsko-etatičnemu modelu v sodobnem svetu ni zgolj naša posebnost in možnost, ki jo branimo in uresničujemo. Je edina alternativa v svetu, v katerem prevladuje manipulacija z ljudmi kljub temu, da človek kot posameznik še nikoli ni bil toliko razgledan in osveščen. Hkrati pa je tudi edina možnost, da z novo, samoupravno prakso odpravljamo pojav, ki mu pravimo družbeni elitizem ali elitizem v družbi. Samoupravni model namreč predpostavlja enakost v odnosu do lastnine najpomembnejših družbenih sredstev, nato pa množično aktivnost, sodelovanje in odločanje. To teoretično odpravlja razkol med izbranimi (elito), ki vodijo, in množico, ki je vodena.

Elitizem na splošno je na eni strani pojav, ki je povezan z družbenim položajem nekaterih skupin. Le-te imajo v vseh razsežnostih prednosti pred drugimi skupinami. Te prednosti so najprej materialnega značaja. Maloštevne skupine imajo na voljo velikansko družbeno bogastvo. Ekonomska moč je temelj njihove politične moči. Zato je med ekonomsko in politično elito tesna zveza. Elitizem na drugi strani in v tesni zvezi s prvo stranjo, je nekakšno skupinsko občutje — občutje povezanosti elite — in iz tega izvirajoče skupinsko ravnanje. Člani takih skupin se vedejo kot izbranci, katerih beseda mora več veljati, ki morajo imeti povsod prednost in po katerih bi se morali praktično vsi ravnati. Ni težko uganiti pa tudi potrditi, da meščanski elitizem ni nekaj čisto izvirnega. Prevzel je bogato dediščino srednjega veka.

Veliko število političnih strank in meščanski politični sistem, ki mu je bilo to veliko število strank eden od temeljev, je cerkveni elitizem prevzel kot enega od kriterijev in pravil politične igre. Elitno

se obnaša stranka v odnosu do druge stranke. Stranke pa so prinesle tudi elitno vodstvo, ki je med izbranimi še posebej izbrano in poklicano.

Marxovi ideji o proletariatu kot razredu, ki nosi zgodovinsko poslanstvo, da osvobodi sebe in s tem tudi druge ljudi, po krivici očitajo elitizem (posebej izbrani razred!) in nanj navezujoči se mesijanizem ali odrešilno poslanstvo. Bistvo Marxove ideje je, da se proletariati osvobajajo in ustvarjajo svobodo tudi za druge s tem, da tudi sebe kot razred odpravljajo.

Elitizem v praksi socialističnih dežel ne temelji v pravem marksizmu. Dva druga izvora sta temeljna: stalinistična deformacija marksizma in nekritično prevzemanje birokratskih metod vladanja iz meščanske družbe. Elitizem je v odnosih med socialističnimi deželami ter tudi v odnosih socialističnega bloka do drugih dežel še vedno eno od temeljnih vprašanj. Njegovi predpostavki sta: Sovjetska zveza je »najstarejša« socialistična dežela in KP Sovjetske zveze najmočnejša partija. Zato naj ima izjemen položaj, da določa kriterije za pravo »internacionalistično« obnašanje drugih socialističnih držav in komunističnih partij in za »pravi socializem«. Sovjetski model socializma se tako razglasi za obče obvezni model za vse socialistične dežele. Vse kar se dogaja »zunaj« tega je negativno ali vsaj problematično. Možna so sicer zaveznikstva, toda zavezniki so le naključni sopotniki, ki morajo slej ko prej popolnoma prestopiti na »pravo stran« ali pa pristati v »nasprotnem taboru«.

V naši družbeni praksi, smo rekli, samoupravni model teoretično odpravlja elitizem razreda, sloja ali skupin. Praktično pa seveda še zdaleč ni izkoreninjen. Navadno govorijo o elitističnih težnjah med intelektualci in v zadnjem času tudi med študenti. Možnosti za to so, prav tako kot so tudi konkretni pojavi te vrste. Toda to priznanje ne bi smelo pomeniti trditve, da drugod tega ne more biti ali da so druge strukture pred tem popolnoma varne. Še zdaleč ne. Naj navedem samo nekatere možnosti in nekatere konkretne pojave.

— Preosnova Zveze komunistov g'oblje kot vse prejšnje spremembe odpravlja možnost za elitistično poslanstvo Zveze komunistov kot organizacije in komunistov kot posameznikov. Toda ali lahko rečemo, da takšnega elitizma ni več, ko nekatere organizacije ZK ali komunisti-posamezniki hočejo imeti v družbenih vprašanjih še vedno zadnjo in edino veljavno besedo, pri čemer je vse, kar je »onstran« teh stališč, že protisocialistično?

— Spodbudno zveni, da poudarjamo enakost in enakopravnost vseh članov ZK ne glede na položaj v forumu, da poudarjamo pravice in dolžnosti vseh, da sodelujejo pri sprejemanju odločitev. Toda ali lahko rečemo, da so že povsem zginila stališča in obnašanje nekaterih, ki mislijo, da a priori vedo več, da bolje znajo in da na vsak način smejo ali morajo izrekati končno besedo o družbenem vprašanju, pri čemer je »drugim« v najboljšem primeru dopuščeno, da povejo svoje mnenje?

— Občutek, da obstaja edina prava vera in da so nekateri poklicani, da očuvajo zaklad teh verskih resnic, je ena od komponent elitnega mišljenja ali mišljenja elite. Ali lahko rečemo, da smo pri nas že popolnoma odpravili sistematično in poklicno iskanje tistega ali tistih, ki so nekaj »nápak« rekli, ki so povedali nekatere stvari »čudno«, »dvomljivo«, čeprav gre v bistvu za to, da mislijo ali povedo nekaj preprosto drugače, kakor smo mislili doslej?

— Lahko je lahkomišelnost, če kdo prehitro in brez pravega premisleka in posluha za ugovore sproži nov predlog, spodbuja k novemu gledanju, ki je lahko tudi slabše ali celo slabo teoretično utemeljeno. Toda ali ni lahkomišelnost še hujše vrste, če kdo kar naprej ponavlja stare reke in gesla, poveljuje staro prakso in zahteva, naj velja tudi v novih razmerah, ki so že na pogled v živem nasprotju s starimi?

— Stvari je res treba vselej imenovati z njihovimi pravimi imeni. Odločno je treba reči ne, če kdo predlaga nekaj, kar je formalno in dejansko v nasprotju z resničnimi možnostmi. Toda ali je vselej odgovorno, če vsako mišljenje, drugačno od tistega, ki ga poudarjajo kot »uradno«, skušajo reducirati na kakršenkoli — »izem«, denimo: radikalizem, anarhizem, etatizem, birokratizem, nacionalizem, intelektualizem, itd. (S tem ne zanikamo, da takih pojavov ni več.) Tako se ne moremo ubraniti vtisa, da nam je veliko več do tega, da bi bili vsi poučeni o vseh mogočih zablodah in stranpoteh, kakor pa do afirmacije naše lastne teoretične misli in prakse. Ali ne pomeni postavljanje različnih znakov, ki naj opozarjajo na nevarnosti, le hipertrofije najmodernejših prometnih znakov na čisto navadni cesti, ki nima toliko prometa.

Če je kaj v tem trenutku ustrezno, je to klic k medsebojnemu razumevanju in strpnosti. Prvi pogoj za to pa je zaupanje, preprosto zaupanje v človeka in še »posebej« v človeka znotraj gibanja, da ne bo zaupanje ostalo le kot spomin na čase »tovarišije«. Končno pa je zaupanje tudi prvi pogoj za premagovanje elitizma v političnem gibanju in v odnosu tega gibanja do vseh ljudi.

O. R.

MEDITACIJE

Medtem ko v časnikih še lahko zasledimo naslove, da je treba vztrajati pri reformi, nam prozaične statistike kažejo, da se na nekaterih področjih bolj približujemo gospodarskim tokovom, ki so bili značilni za predreformno obdobje in so v nasprotju z usmeritvijo reforme, kakršno razgllašamo. Postavlja se vprašanje, ali se trenutna gospodarska gibanja odmikajo od reformnih ciljev zaradi neustre-

znih ukrepov ali zaradi neusposobljenosti gospodarskih organizmov, da bi se ciljem reforme približevali? In ker nekateri finančni podatki kažejo, da se vračamo v gibanja, značilna za predreformno obdobje, je treba ugotoviti, ali je to res gospodarska nujnost ali pa so bili uveljavljeni ukrepi le posledica kompromisov, sprejetih zaradi različnih pritiskov, in to kljub temu, da smo, ko smo sprejemali reformo, neštetokrat poudarili, da pred pritiski in posredovanji ne bomo popuščali.

Da si osvežimo spomin na to, kaj vse so ob reformi zapisali, da bi poljudno razložili, kako potrebna je reforma in kakšni so njeni cilji, si poglejmo dva povzetka iz knjižice, ki je bila natisnjena z namenom, da razloži potrebnost reforme:

»Bistvo reforme je v tem, da odpre proces za svobodnejše delovanje ekonomskih zakonitosti in tržnega mehanizma, kar najbolj spodbudi produktivnejše delo in hkrati zagotovi, da se bo gospodarstvo osvobodilo administrativnih spon, pretiranega »reguliranja« in prerazdelitve dohodka. Če ne bi stopili po tej poti, potem obstaja le še druga možnost za svobodnejše ekonomske odnose — krepitev administrativnih posredovanj, kar pa v bistvu pomeni diskvalifikacijo samoupravljanja. Potemtakem materialni in družbeni napredek zahtevata, da izvršimo takšne spremembe v gospodarskem sistemu in v delitvi, da bodo omogočale slabitev administrativnega upravljanja gospodarstva.« (Krešo Džeba, Milan Beslać, »Gospodarska reforma«, str. 124, Stvarnost, Zagreb).

Po skoraj štirih letih reforme lahko ugotovimo, da je administrativnih vplivov res manj, vendar pa administrativno vplivanje na gospodarske tokove krni počasneje, kot smo to pričakovali. Zlasti počasi federacija prepušča pristojnosti in odločanje socialističnim republikam, ki bi lahko brez škode za »enoten« gospodarski sistem vrsto gospodarskih regulativov urejale dosti uspešneje, kot pa to počne federacija. Prizadevanj za urejanje ni bilo malo, desetine zakonov smo sprejeli po hitrem postopku, a žal, kar je za tak način razumljivo — ne dovolj premišljeno. Res ni vsak ukrep slab zato, ker so ga sprejeli na ravni federacije ali republike. Važnejše od tega je, kako učinkuje, kakšne so njegove posledice na gospodarska in družbena gibanja, ali utira pot novemu in naprednejšemu ali pa zadržuje staro, ki bi moralo že odmreti.

Ena od temeljnih postavk reforme so bile cene, enotna pariteta dinarja.

»S spremembo kurza dinarja se uvozno blago podražuje za približno 66 % (za ugotovitev natančnejše stopnje podražitve bi morali upoštevati še carinske vplive). Ta podražitev uvoza bo za uvoznike — podjetja, ki predelujejo uvozne surovine, polproizvode in drugo — le delna, nekaterim pa bo docela povrnjena z zmanjšanjem obremenitev (z odpravo prispevka iz dohodka in podobno), kljub temu pa bo, tako pričakujemo, ublažila pritisk na uvoz in ustvarila ustrezne razmere za skrbnejši in varčnejši odnos do uvoznega blaga.«

(Krešo Džeba, Milan Beslać, »Gospodarska reforma«, str. 125, Stvarnost, Zagreb).

Pričakovanja o ublažitvi uvoza se še niso izpolnila, kažejo celo težnjo po naraščanju. Za prva tri »polna« reformna leta so kazalci tile: 1966 izvoz 15.251,0 — uvoz 19.692; 1967 izvoz 15.645,8 — uvoz 21.341,6; 1968 izvoz 15.743,0 — uvoz 22.452,7 (vrednost v milijonih dinarjev). Letošnji prvi trije meseci kažejo, statistično gledano, še manj ugodno sliko.

Navedeno zaupanje, da se bo v reformi trgovinska bilanca občutno izboljšala, se ni uresničilo. Na hitrico sprejeti zakon o deviznem režimu, ki naj bi bil reformen ukrep, te bilance ni izboljšal. Kljub temu pa lahko ta hip ugotavljamo, da so gospodarska gibanja ugodnejša kot vsa prejšnja leta reforme. Ta slika bi lahko bila še bolj rožnata, če je ne bi grenil podatek, da smo v lanskem letu povečali vsoto denarja za 24 %. Ta (administrativna) injekcija, ki so jo močno uporabljali v drugem polletju, je zelo poživila gospodarstvo.

Tako je povečana denarna vsota, računana december 1967 na december 1968 z indeksom 124, verjetno zelo močno vplivala tudi na druge indekse: kratkoročni krediti 109, skupni krediti za obratna sredstva gospodarskih organizacij 115,5, kratkoročni kredit za obratna sredstva gospodarskih organizacij 114, investicije v osnovna sredstva 126, potrošniški krediti 166, hranilne vloge 128. (Statistički bilten SDK, št. 2, 1969).

Poleg finančnih so »dinamična« tudi gospodarska gibanja. Letošnje prvo trimesečje v primerjavi z lanskim prvim trimesečjem kaže za Jugoslavijo tole sliko: fizični obseg industrijske proizvodnje 110,4, plačana realizacija celotnega gospodarstva 125 (zanimivost — indeks 1967/1968 je 104), sklad nominalnih osebnih dohodkov 116,7 cene življenjskih potrebščin 106, skupni izvoz blaga 111,5, skupni uvoz blaga 132,3. (Podatki iz različnih statističnih publikacij).

Ko smo sprejemali reformo, smo velikokrat poudarjali potrebo po izravnavi zunanjetrgovinske bilance in po ustvarjanju potrebnih deviznih rezerv. Če so za likvidno devizno poslovanje v mednarodni menjavi potrebne približno 30 % rezerve od letnega izvoza (cca 500 milijonov dolarjev), potem tudi te naloge ob reformi še nismo izpolnili. Devizne rezerve so znašale v decembru 1960 80 milijonov dolarjev, decembra 1968 115 milijonov dolarjev in januarja 1969 148 milijonov dolarjev (Mesečni pregled mednarodne statistike št. 3, str. 53, Zvezni zavod za statistiko, Beograd).

Prezgodaj je še, da bi sklepali, toda premisliti velja — da se naše gospodarstvo hitro razvija ob inflacijskih tendencah, ob tem pa, kot kažejo skušnje iz preteklosti, prihaja tudi do občasnih kriz, ki kažejo tudi slabe strani hitrega gospodarskega razvoja. Prav zato take ugotovitve in podatki navajajo na sklepanje, da bi bilo treba tudi stopnje inflacije dobro proučiti. Postavlja se vprašanje, ali je smotrno, da vztrajamo na zahtevi, da bomo dosegli veliko gospodarsko stabilnost in ustrezno rast razvoja brez vsakršne inflacije, kakor

tudi, kaj za naše gospodarstvo dejansko pomeni visoka stopnja rasti — z inflacijskimi procesi.

Ob reformi pogostokrat poudarjena želja, da bi liberalizirali cene, glede na veliko naraščanje cen v letošnjem letu očitno ne bo izpolnjena. To pa iz večjih razlogov. Notranja konkurenca je očitno premajhna, premajhno je naše notranje tržišče, uvoz (ta naj bi bil glede na naraščanje cen tudi intervencijski) bomo lahko po sedanji trgovinski bilanci prej zmanjšali kot povečali. Krediti gospodarstvu, ki smo jih dosegli z emisijo, so omogočili večjo likvidnost, s povečano prodajo na kredit smo omogočili nekaterim panogam in podjetjem, da oblikujejo nove cene, ker visoko kreditiranje pri prodaji lastnih proizvodov zmanjšuje pozornost kupca tako za ceno kot tudi za kvaliteto. Poseben problem postavlja velik odtok denarja v trgovino. Mnenja so različna: krive so dajatve, ki večajo stroške, trgovci sami iščejo luknje v sistemu, raje prodajajo uvoženo blago kot domače, trgovina potrebuje denar za modernizacijo. Osebni dohodki so letos visoki, so tudi posledica velike gospodarske rasti in kreditov, ki so jih dobila podjetja. Vsiljujejo se pomisleki: kaj se bo zgodilo, če bo gospodarska rast upadla? Bodo padli tudi osebni dohodki? Ne bi to izzvalo hudih političnih problemov?

V sklopu gospodarskih gibanj zaslužijo posebno pozornost tudi investicije. Po padcu leta 1967 narastejo v letu 1968 za 26,4 %, v letošnjem prvem trimesečju za 20,4 %. Povečana investicijska dejavnost poživlja številne gospodarske panoge, povečuje zaposlenost, kar je vse hvale vredno. Skriva pa tudi nevarne čeri: so investicijska sredstva ustvarjena s proizvodnjo ali so posledica emisije? So investicijska sredstva uporabljena za modernizacijo industrije ali pa gredo za nove zidave? Ob reformi smo za investicije poudarjali, da bomo sredstva uporabljali pretežno za modernizacijo industrije. Pred tem pa smo sprejeli srednjeročni plan s precejšnjimi investicijskimi obveznostmi. Kam smo nalagali sredstva, kako uspešno, takšna analiza bi bila zelo dobrodošla. Še bolj kot za obračun, kako uspešno smo nalagali sredstva, potrebujemo ugotovitve in analize, kako vlagati v prihodnje, da ne bomo zmerom za nazaj ugotavljali, da investiramo ekstenzivno namesto intenzivno.

Prav zaradi razhajanj med cilji in gibanji gospodarstva v reformi je že skrajni čas, da prenehamo s platoničnimi klici: »Treba je vztrajati pri reformi«. Taki klici bi imeli polnejšo veljavo, če bi šlo za popolnoma jasno alternativo: za ali proti reformi. Vendar ne gre za takšno opredelitev. Gre bolj za to, da ugotovimo, kako se naša gospodarska reforma razvija kot celota in kako v posameznostih. Analizirati moramo vsa gibanja in ugotavljati, kje smo že dosegli uspehe, kaj jih je nesporno povzročilo, prav tako pa moramo ugotoviti, kje je prišlo do večjih odmikov, da se bomo bolj približali temeljnemu hotenju reforme, naj se naše gospodarstvo razvija na trdnejših, brezkompromisnih ekonomskih temeljih.

V. T.

Marjan Muršec

Posvetovanje o brezposelnosti

Četrtega posvetovanja študentov, profesorjev in diplomantov sociologov Jugoslavije na temo »Nezaposlenost in socialno-ekonomska nestabilnost kot problema naše družbe« se je udeležilo 50 študentov sociologije iz Zagreba, Sarajeva in Beograda ter profesorji: Miodrag Ranković in Ruža Petrović iz Beograda, prof. Olga Kozomara in asistent Božidar Sekulić iz Sarajeva, prof. Obradović in prof. Kubačić iz Zagreba, dr. Janez Jerovšek, dr. Zdravko Mlinar, mgr. Peter Klinar ter nekaj že diplomiranih študentov VŠSPN in maloštevilni študentje sociologije na VŠSPN.

Posvetovanje na temo Nezaposlenost in socialno-ekonomska nestabilnost naše družbe je imelo v svojih treh delovnih dneh od 3. do 7. aprila 1969 tri glavne teme. Analiza nezaposlenosti po republikah, primerjava nezaposlenosti na ravni SFRJ in v drugih državah, kvalifikacijska struktura nezaposlenih v primerjavi s kvalifikacijsko strukturo zaposlenih; to so bile teme referatov *prvega dne*.

V referatih so način nezaposlenosti prikazali od njegove opredelitve oblik na periodično, tekočo, latentno, stagnirajočo in vse do današnjega pojmovanja nezaposlenosti, ko velikokrat govorimo o prostovoljni, prisilni, polni, prehodni itd. nezaposlenosti. Omenili so tudi še nekatere oblike kot frikcijska, ciklična, prikrita nezaposle-

nost, ki se uveljavljajo pri nas zlasti v novejši literaturi.

Vzroki in posledice nezaposlenosti, politični vzroki in posledice, politične implikacije nezaposlenosti, nezaposlenost in socialna mobilnost, payperizacija in nemoč družbe: *to so bile teme drugega dne*.

Mgr. Klinar je v svoji razpravi prikazal rezultate, ki jih je na temo brezposelnost dala raziskava Slovensko javno mnenje 68 Centra za raziskovanje javnega mnenja na VŠSPN v Sloveniji. Zanimiva je bila tudi razprava Vasiljke Ždraljević — študentke iz Sarajeva, kako nezaposlenost kot obstoječ problem v naši deželi lahko deluje na zavest ljudi, politično opredeljenih za socializem. Študentje so kritično ocenili stanje v jugoslovanski sociološki literaturi in ugotovili, da še nimamo, na žalost, nobenega sistematičnega sociološkega pristopa, analize, definicije problema nezaposlenosti pri nas. Razlog je v tem, da so se s temi problemi v glavnem ukvarjali ekonomisti, politiki in demografi. Še posebej v socialističnih deželah si tega problema do najnovejšega časa sploh niso postavljali, ker so menili, da je nezaposlenost značilna samo za kapitalistični sistem in do nje v socializmu ne more priti. Tako je pri nas 25. II. 1969 »Borba« uradno »ugotovila«, da je nezaposlenost v naši družbi le začasen pojav. Niso upoštevali, da

prikazi, recenzije

p

je nezaposlenost nujen spremljevalec tržnega mehanizma, ki med vsemi socialističnimi deželami deluje le v Jugoslaviji (kot nasprotje centralističnemu sistemu planiranja gospodarstva v vseh drugih socialističnih deželah.)

Drugi dan je bila razprava o problemih in perspektivah urejanja nezaposlenosti. Prikazali so specifičnost nezaposlenosti, njeno vzročno povezavo z ekonomskimi, političnimi, socialnimi itd. faktori. Postavili so vprašanje o kvaliteti aglomeracije nezaposlenih. Ali lahko nezaposlene opredelimo za novo skupino, grupo s posebno psihologijo, za skupino, ki ima svoje načine razmišljanja, ki je s tem na neki način skupina zunaj družbe?

Kaj lahko rečemo o teh razočaranih, nezadovoljnih ljudeh, ki morajo poiskati zaposlitev v glavnem zunaj domovine? Še huje je, če se spomnimo, da so velik del te aglomeracije mladi ljudje srednje ali višje kvalifikacije. Kaj lahko rečemo o njihovih pogledih na socialistično moralo, na gospodarsko reformo, na mrtve črke na papirju, ki zanje ne pomenijo čisto nič ali nemara samo lažen up, željo? To je problem, o katerem ne razmišljamo in z njim ne računamo dovolj.

Aglomeracija nezadovoljnih mladih ljudi gotovo ne more biti trden temelj za nadaljnjo graditev socialistične ureditve v Jugoslaviji. Za zdaj so ti ljudje skupaj z mnogimi drugimi prisiljeni, da vzpostavljajo, utrjujejo kapitalizem, zaposleni so v tujini v glavnem na neustreznih delovnih mestih, v težjih razmerah, daleč od »domačih«, a za enake ali celo manjše dohodke. Kaj naj šele rečemo o raznih oblikah diskriminacije, nezaupanja itd., s katerimi se naši delavci srečujejo v tujini. Mi pa si prizadevamo v glavnem le to, da od njih dobimo kar največ deviz, in tako je lahko naključni bralec naših dnevnih časopisov prebral ganljivo sporočilo, ki ga pošilja »Našim dragim sorodni-

kom, zaposlenim v inozemstvu« npr. Ljubljanska kreditna banka. Še težje si je zamisliti, kaj bi se zgodilo, če bi se naši dragi sorodniki na lepem odločili, da se v malo večjem številu vrnejo v Jugoslavijo.

Najbolj zanimiva za prihodnje in za že afirmirane sociologe pa je bila tema Problem zaposlovanja sociologov pri nas. Referate na to temo smo vsi poslušali z velikim zanimanjem. Zanimiv je bil prikaz študentov iz Beograda, Zagreba in Ljubljane, ki so s podatki ilustrirali, kje so zaposleni diplomanti sociologije, kaj je njihovo delo, ali je izobrazba ustrezna itd.

Tako so beograjski in zagrebški študentje sociologije izrazili strah in dvom v perspektivo sociološkega študija pri njih, ker so se na »njihovih« delovnih mestih uveljavili ljudje z drugačno izobrazbo, kot so politologi in pravniki pa tudi filozofi. Razveseljivejši so podatki za Slovenijo, ki bo takšen profil sociologov (kakršne zdaj vzgajajo na VŠSPN) absorbirala še za prihodnjih petnajst let.

Dejstvo, da se potreba po sociologih potrjuje kot zgodovinsko neizogibna na določeni stopnji družbenega razvoja, kaže, da ni utemeljeno vprašanje, komu in zakaj sociologi, ki ga še vedno postavljajo tisti, ki bi morali sociologe zaposliti; druga stvar je, da imamo še vedno težave, ki izvirajo iz nezadostnega razumevanja okolja za nov poklic in iz večje usmerjenosti okolja k nekaterim starejšim, pa tudi novejšim sorodnim poklicem, zaradi česar tudi kljub majhnemu številu diplomiranih sociologov postajamo zaskrbljeni glede možnosti za zaposlovanje prihodnjih generacij sociologov in s tem tudi za nadaljnje afirmiranje ne toliko sociologije kot znanosti kolikor sociologije kot poklica, pa čeprav je o teh dveh stvareh težko ločeno govoriti.

To, da že imamo diplomirane študente sociologije, govori, da tudi oni lahko prispevajo k uveljavljanju sociologije kot znanosti in kot poklica.

Ker so ti sociologi že v praksi, se nam zdi, da bi morali biti »mostovi«, prek katerih bodo prihodnje generacije sociologov laže vzpostavljale stik z družbo. Nujna je poklicna solidarnost, ki jo stari poklici že tako dobro poznajo. Z drugimi besedami, sociologi v praksi morajo biti tisti, ki se bodo bojevali proti zapiranju šol in podjetij pred mladimi sociologi in sploh mladimi strokovnjaki.

V živahni razpravi so postavili zahteve po čimbolj prožnih in utemeljenih učnih programih, ker so sedanji preveč togi, zanemarjajo (zlasti v Zagrebu) nekatera področja kot npr. ekonomijo, tako da njihov profil sociologa ne more prodrati v podjetje.

Dr. Mlinar je z zanimivo razlago prikazal način študija sociologije pri nas, njegov program, ki bo eden najboljših pri nas, saj omogoča specializacije in prekvalifikacije na razna področja. Opozoril pa je, da je ravno zdaj, ko se bojujemo, da bi v podjetju uveljavili delovno mesto sociologa, nastalo pomanjkanje sociologov zaradi spremembe načina študija oziroma zaradi ustanovitve nove katedre na VŠSPN in odprave prejšnje na filozofski fakulteti. Poudaril je tudi, da moramo uvesti evidenco raziskav, kajti zdaj se dogaja, da delamo hkrati več enakih raziskav, ki dajejo enake rezultate, vendar zanje nihče ne zve, ker jih ne objavljajo. Poudarili so tudi očitno nesamostojnost dela sociologa — znanstvenika.

V sproščeni razpravi so študentje načeli vprašanje o odnosih med sociologijo in filozofijo, med sociologijo in politologijo, med sociologijo in ekonomijo, o odnosih, ki so zelo nestrpní. Asistent Božidar Sekulić iz Sarajeva je v svojih sklepnih besedah predlagal, naj se na jugoslovanski, zvezni ravni zberejo predstavniki zainteresiranih področij in nekako opredele delovna področja. Potem so raz-

pravljali o časopisu »Sociološke teme«, o načinu študija itd.

Najbolj burna je bila razprava o temi za prihodnje posvetovanje. Ker se je na posvetovanju v zvezi z nezaposlenostjo jasno pokazalo, da za rešitev tega problema pri nas marsikdaj ničesar ne storimo, so predlagali, da naj prihodnja tema zajame družbeno in individualno odgovornost. Ta tema bi bila nekako logično nadaljevanje problemov, ki sta se jih lotili zadnji dve posvetovanji. Tretje posvetovanje v Sarajevu marca 1968. leta je namreč s svojim delovnim naslovom »Inteligenca in naša sodobna družba« sprožilo problem zaposlovanja oziroma nezaposlenosti strokovnih kadrov. Na srečanju so študentje pa tudi že diplomanti in profesorji izmenjali skušnje, primerjali način dela, uspehe in resničnost svojih analiz.

Ta posvetovanja pa ne kažejo študentom samo njihove dosežke in dosežke drugih, ampak bodo veliko prispevala k uspešnemu samostojnemu delu v praksi, kar so potrdili tudi naši diplomanti, udeleženci posvetovanja. Novo v posvetovanjih je to, da smo sklenili pritegniti tudi diplomirane sociologe, ki se doslej posvetovanj niso udeleževali. Nova in razveseljiva je ugotovitev, da so prvič v diskusijah in referatih profesorji sodelovali enakopravno s študenti in niso bili le pasivni opazovalci, ampak so aktivno in z zanimanjem razpravljali s študenti o problemu, o katerem po besedah študenta iz Sarajeva, ki je nezaposlenost primerjal z bolniškom, daje Schumpeter diagnozo: »Naj je dolgotrajna ali začasna, naj se poslabšuje ali ne, nezaposlenost je velika nesreča in je to vedno bila.«

Marx pa daje terapijo v knjigi »Teorija o višku vrednosti«: »Na materialni podlagi, ki jo ustvarja kapital, in s posredovanjem revolucij, skoz katere prihajata delavski razred in celotna družba, se bo lahko šele vzpostavila enotnost.«

Zravko Mlinar

Skupščina društva sociologov Slovenije

(15. aprila 1969 v Ljubljani)

Ob ustanovitvi si je Društvo sociologov Slovenije postavilo velike naloge, ki jih je upravni odbor skupaj s članstvom poskušal realizirati s številnimi akcijami za čim hitrejšo uveljavljanje sociologije v Sloveniji. Pri tem smo izhajali iz načelnega izhodišča, da uveljavljanje sociologije ni samo ozko profesionalno vprašanje nas sociologov, temveč tudi sredstvo in kazalec demokratizacije družbenopolitičnega sistema. V družbi, ki se ne omejuje le na pragmatično odzivnost (reagiranje) na vsakokratne impulze in divergentne družbene silnice, to je v družbi z neko dolgoročno usmeritvijo in predstavo o dolgoročnih trendih družbenega razvoja, je sociologija nujna predpostavka in znanstvena podlaga za usmerjanje razvoja. Če pa se vprašamo, kakšna je oz. naj bi bila vloga sociologije v okviru našega specifičnega družbenopolitičnega sistema, lahko le ugotovimo, da sistem samoupravljanja še bolj kot kateri drugi zahteva in predpostavlja sociološko analizo na vseh ravneh družbenega dogajanja.

Nasploh bi verjetno lahko rekli, da je le malokatera dežela v svetu v tako kratkem času — letos poteka desetletnica intenzivnega uveljavljanja sociologije — dosegla tolikšen razmah sociologije, pa naj gledamo z vidika raziskovalnega dela ali z vidika uveljavljanja sociologije v pedagoških programih oz. institucijah ali pa z vi-

dika, kakšno vlogo ima v družbenopolitičnem dogajanju nasploh.

Kljub temu pa moramo žal tudi ugotoviti, da v celoti vendarle še 20—30 let zaostajamo za razvojem sociologije kot znanosti v nekaterih najbolj razvitih deželah. Društvo sociologov Slovenije se je spopadalo s številnimi elementarnimi težavami, ki jih lahko uvrstimo med otroške bolezni pri razvoju tega družboslovnega področja. Začelo je pri začetku, kar je v konkretnem položaju pomenilo razmere za čim hitrejšo formiranje prvih strokovno izobraženih generacij mladih sociologov. V konkretnih razmerah smo morali maksimalno izkoristiti maloštevilne že usposobljene kadre. Pod pritiskom teh potreb smo se najprej lotili koncentriranja moči in dejavnosti, ki so bile razpršene po različnih ustanovah. Lotili smo se torej obsežne, dolgotrajne in kompleksne naloge za organizacijsko ureditev visokošolskega študija sociologije, pri čemer nas je vodila misel, da je treba:

a) racionalno povezati sorodne programe in odpraviti podvajanje programov med sociologijo in politologijo, novinarstvom in drugimi sorodnimi področji,

b) povezati raziskovalno in pedagoško delo, ki lahko le v tesni povezavi razvijeta svoje potencialne.

Društvo si je prizadevalo, da bi s svojimi akcijami spodbujalo razvoj sociologije v premagovanje sterilnega dogmatizma in spekulativizma iz preteklosti; po drugi strani pa je poskušalo razširjati horizonte sociološkega delovanja prek meja pojavljajočega se empirizma in pozitivizma. Seveda pa tako pri enem kot pri drugem ne gre za kratkoročne naloge — pri tem ne gre toliko (če sploh gre) za vprašanje, kakšna je zavestna izbira med različnimi alternativami, temveč predvsem za vprašanje dejanske stopnje razvoja znanosti in stopnje usposobljenosti posameznikov, ki delujejo na tem področju. Zato niti nismo pričakovali

niti nismo še dosegli — bodisi da upoštevamo zadnjih deset let ali pa samo čas, ko je delovalo naše društvo — kakšnih bistveno novih oz. teoretično dosti pomembnih rezultatov.

Poglejmo nekatere konkretne akcije, ki se jih je društvo sociologov lotevalo v času od ustanovitve. Največje število članov in drugih zainteresiranih posameznikov so pritegnila občasna posvetovanja in razprave. Ta posvetovanja se največkrat niso ukvarjala le z ozko strokovno tematiko, temveč so poskušala na strokoven način pojasniti vprašanja splošnejšega družbenega interesa v nekem času. Glavne teme posvetovanj lahko povzamemo tako:

1. Strokovno posvetovanje o reorganizaciji visokošolskega študija sociologije v Sloveniji.

2. Razprava o temi »Komuna in občan« — v sodelovanju z glavnim odborom SZDL Slovenije.

3. Razprava o programu predmeta »obča sociologija.«

4. Problemi razvoja kulture in znosti v Sloveniji.

5. O družbenih učinkih, ki jih ima uvajanje novega delovnega časa.

6. Sistem upravljanja v sestavljenih delovnih organizacijah.

7. Izražanje in vsklajevanje konfliktnih interesov v socialistični družbi.

8. Priprava posvetovanja »Demokratizacija družbe in javno mnenje«.

Poleg navedenih posvetovanj so bila še nekatera srečanja ožjega značaja kot npr. razprava o Svetovnem sociološkem kongresu v Evianu, posredovanje ugotovitev o stanju sociologije v nekaterih drugih državah idr. Društvo sociologov je samostojno ali v sodelovanju z inštitutom za sociologijo, visoko šolo za politične vede, republiškim svetom Zveze sindikatov Slovenije in drugimi organiziralo številna strokovna predavanja sociologov iz tujine (kot npr. A. Siracky, G. Friedman, D. Katz, A. Tannenbaum, A. Rose, L. Moss, Mikesch in drugi).

Akcije Društva v zvezi s poukom sociologije

Društvo se je lotilo vsestranskega urejanja problematike sociološkega izobraževanja v Sloveniji. Ustanovili smo komisijo, ki je na podlagi temeljitejšega proučevanja izdelala poročilo in predloge za reorganizacijo študija sociologije pri nas. Društvu je uspelo, da je s svojimi spodbudami in na podlagi javnih razprav med vsemi prizadetimi uveljavilo racionalnejšo organizacijo in neko koncentracijo študija oz. kadrov v osrednji matični ustanovi. Za takšno ustanovo so tudi z zakonom določili Visoko šolo za sociologijo, politične vede in novinarstvo, ki zdaj razširja in uveljavlja specifični sociološki program študija v okviru katedre za sociologijo. Dosegli smo torej neko organizacijsko konsolidacijo, ki pa — kot bomo še videli — glede na nerešeno vprašanje, kakšne naj bodo povezave z raziskovalno dejavnostjo na inštitutu za sociologijo in filozofijo in poveza-va z dokumentacijsko službo in knjižnico, vendarle še ni dokončno izpeljana.

Drugi sklop akcij Društva v zvezi z razširjanjem programa sociološkega izobraževanja je uvajanje posebnih socioloških disciplin v učne načrte vseh visokih šol in fakultet ljubljanske univerze. Društvo sociologov je skupaj s katedro za sociologijo pri VŠSPN sprožilo akcijo, da bi predmet »uvod v družbene vede« oz. »družbeno ureditev SFRJ« zamenjali s posebnimi sociološkimi disciplinami, ki se funkcionalno povezujejo z različnimi delovnimi področji diplomantov različnih fakultet in študijskih usmeritev. Ta akcija je naletela na ugoden odmev in študijska komisija univerze je predlog sprejela in ga priporočila študijskim komisijam posameznih fakultet. Zdaj tečejo dogovori s posameznimi fakultetami o tem, kakšne in v kolikšnem obsegu bo mogoče uvesti sociološke predmete v nji-

hove učne načrte. Po dolgoletnem razpravljanju se torej zdi, da bo spodbuda našega društva privedla do konkretne ureditve tega vprašanja.

Upravni odbor Društva si je tudi prizadeval, da bi izboljšali pouk sociologije v gimnazijah. Verjetno so se ravno pri tem pouku najbolj zaostriala vsa protislovja in začetniške slabosti, ki se kažejo v razvoju sociologije pri nas. Namesto da bi spodbujal zanimanje in gradil temelje za formiranje novih generacij sociologov, je bil učinek tega pouka pogosto ravno nasproten. Pouk je bil shematičen in neživljenjski, temeljil je bolj na abstraktno deduktivni metodi kot pa na analizi družbenega dogajanja in življenjskih razmer pri nas in zato je dijake dejansko odvrčal od sociologije in izzival upravičene kritike.

Na spodbudo Društva smo dobili prevod učbenika sociologije iz hrvaščine, ki je vsaj do neke mere izboljšal razmere pouka sociologije v gimnazijah. Še bolj pomembna pa je bila naša akcija za izid študijskega priročnika oz. zbornika, ki temelji izključno na razpravah in analizah slovenskih avtorjev in je prvenstveno usmerjen na pojasnjevanje družbenih razmer v kontekstu, v katerem živimo in delujemo.

Člani Društva sodelujejo tudi pri izvedbi republiškega natečaja, ki ga je razpisala Visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo za izdelavo nalog s sociološko in politološko tematiko za dijake srednjih šol. Pričakujemo, da bo tudi ta akcija prispevala k večjemu zanimanju dijakov za študij sociologije in za sociologijo kot poklic.

Seveda poleg teh opravljenih nalog ostaja na področju sociološkega izobraževanja še vrsta neizpolnjenih nalog. Potrebno bi bilo, da bi čimprej izdelali ustrežnejši program za pouk sociologije v gimnazijah. Pouk sociologije bi bilo treba uvesti tudi na tehničnih in drugih srednjih in višjih šolah. Potrebna bi bila akcija Društva

in drugih dejavnikov, da bi zagotovili štipendije večjemu številu nadarjenih dijakov za visokošolski študij sociologije (pri čemer ne gre le za splošno nepreskrbljenost študentov, temveč prav za specifičen položaj na področju sociologije, kjer se praksa še ne zaveda potreb po sociologih in možnosti za njihovo zaposlitev).

Sociološka literatura

V tesni zvezi s problemi in možnostmi razvoja sociologije in formiranja mladih sociologov pri nas je vprašanje strokovne sociološke literature. Konkretna akcija Društva na tem področju so bile tele:

Ugotovili smo, da izdajanje sociološke literature v slovenskem jeziku skrajno zapostavljajo in to prav do nerazumljivih skrajnosti, pa naj gre za domačo, izvirno literaturo ali za prevode tujih socioloških tekstov. Kakršnekoli primerjave že upoštevamo, vselej pridemo do izredno nezadovoljivih sklepov. Zato smo pripravili spisek socioloških del, ki bi brez prevelike zahtevnosti (finančne in vsebinske) lahko širšemu krogu bralcev predstavila najznačilnejša področja sociologije v sodobnem svetu. Upravni odbor je imenoval celo posebno komisijo, ki se je posvetovala s posameznimi založbami. Čeprav nam je npr. Cankarjeva založba v začetku omenjala celo možnost posebne sociološke edicije, čeprav so predstavniki Mladinske knjige prvotno izražali neko zavzetost za izdajo sociološkega dela s področja industrijske sociologije in četudi smo imeli že nekaj konkretnih dogovorov z Mariborsko založbo Obzorja, vendarle vsa ta prizadevanja Društva praktično niso rodila nobenega uspeha in niti ena od teh založb ni realizirala tistega, kar smo pričakovali.

Na tem mestu se ne moremo spuščati v kompleksno oceno vzrokov za tako stanje, npr. koliko gre pri tem za neko politiko in avtonomno od-

ločanje založb, koliko pa za druge dejavnike. Vendar pa je za nas sociologe posledica očitna in nevzdržna. Dovoljujemo si postaviti vprašanje: ali se bo lahko sodobna sociologija predstavila slovenski javnosti še kako drugače kot z nekaterimi deli s področja seksologije ali z različnimi brošurami agitpropovskega značaja. Smo v položaju, ko več pišemo in objavljamo o srednjeveških svetnikih kot pa o dognanjih sodobne sociologije o družbenih razmerah, v katerih živimo.

V slovenščini nismo objavili niti enega sistematičnega, obsežnejšega teoretičnega dela, ki sodi med vrhunske dosežke razvoja sociologije v zadnjih tridesetih letih.

Vse to očitno terja še zelo zavzeto in vztrajno delovanje našega Društva v prihodnje.

Delovanje Društva v kontekstu družbenopolitičnega dogajanja pri nas

Kot smo že rekli, se Društvo ni zapiralo v ozko profesionalna vprašanja, temveč je opredeljevalo svojo vlogo kot integralni del in aktivni dejavnik v kontekstu celotnega družbenopolitičnega življenja. Pri tem gre za obojestranski proces. Po eni strani sociologi s svojimi strokovnimi proučevanji in razpravami prispevajo k urejanju vprašanj, pri katerih je vse bolj očitno, da arbitrarnost, intuicija in zdravorazumsko presojanje nikakor več ne zadostujejo. V okviru Društva smo poskušali prispevati k pojasnjevanju perečih problemov v naših specifičnih in konkretnih razmerah. Po drugi strani pa je tudi vse večji krog ljudi spoznaval potrebo po novem profilu strokovnjakov, razširjala se je zavest o potrebi angažiranja in zaposlovanja sociologov na novih področjih, v novih ustanovah itd. Številne raziskave in razprave o njihovih rezultatih so služile kot podlaga za odločitve različnih republiških forumov.

Skupaj z društvi pedagogov, filozofov, psihologov in drugimi smo javno nastopili proti neproučenemu eksperimentiranju s poukom v srednjih šolah.

Upravni odbor je nadalje štel za svojo moralno dolžnost, da javno obsoja agresijo na Češkoslovaško, ki je nenazadnje v temeljih ogrozila celotno družboslovno raziskovanje in tudi naše stike, ki smo jih uspešno navezali s češkoslovaškimi kolegi.

Vendar tudi z vlogo sociologov v našem družbenopolitičnem prostoru ne moremo biti popolnoma zadovoljni. Razprava o družbenih učinkih uvajanja novega delovnega časa, ki jo je društvo organiziralo ravno tedaj, ko bi lahko še najbolj vplivalo na konkretno zakonsko ureditev tega vprašanja v skupščini, je pokazala izrazito komformistično, nenačelno in nedemokratično obnašanje nekaterih posameznikov in institucij, ki je bilo v očitnem nasprotju z interesi večine delovnih ljudi. V takšnem položaju se je lahko zgodilo, da so praktično ves tisk kot tudi radio in televizija prezrli celotno posvetovanje o temi, ki je bila tedaj na višku aktualnosti in o kateri so bila mnenja očitno neenotna (ne glede na to, da je televizija celo snemala celotno večurno razpravo). Ker je ta primer izredno poučen, naj še dodam, da so za zakon, ki so ga sprejeli, ne da bi upoštevali večinsko mnenje, že po nekaj mesecih spoznali, kako neustrezen je; anketa Slovensko javno mnenje 1968 pa je ugotovila, da so zakon sprejeli v nasprotju z mnenjem večine anketiranih Slovencev.

V zvezi s tem postavljamo vprašanje, ali bo Društvo sociologov lahko javno delovalo le, če bo *a priori* podpiralo neka določena stališča in se konformistično strinjalo s trenutno prevladujočimi političnimi stališči?

Ožja društvena vprašanja

Temeljni problem pri organiziranem delovanju sociologov v Sloveniji

je izredno šibka oz. maloštevilna članska baza. Ta problem se kaže tako glede na majhno število strokovno formiranih sociologov kot tudi glede na njihovo razpršenost po vsej Sloveniji. Kljub številnim akcijam, ki jih je Društvo uspešno izvedlo, je vendarle splošna značilnost razmeroma nizka odzivnost širšega kroga vabljenec na naše razprave in posvetovanja (včasih se je le okrog 1/10 vabljenih posvetovanja tudi dejansko udeležila). Majhno število sociologov bistveno omejuje tudi razpon dejavnosti, ki jih organizira Društvo.

S tem v zvezi se pojavlja problem, da upravnemu odboru doslej še ni docela uspelo, da bi utrdil tudi formalno organizacijske pogoje za delovanje Društva, kot je npr. redno plačevanje članarine, zaostritev profesionalnih standardov, ki bi spet na svoj način lahko prispevali k hitrejšemu in določnejšemu formiranju sociologije kot poklica. Sociologi še nismo dosegli formalnega priznanja svoje dejavnosti kot poklica v uradni klasifikaciji poklicev. Postavlja se tudi takšno konkretno tehniško vprašanje, kot: ali naj bi v Društvu sociologov uvedli posebne izkaznice o članstvu, ki bi v različnih družbenih situacijah članom lahko služile kot zadostna legitimacija za neposredno opazovanje oz. raziskovanje.

Upravni odbor se je pri svojem delovanju v času, o katerem poročamo, povezoval tudi z Jugoslovanskim združenjem za sociologijo. Naši člani so s svojimi referati sodelovali na treh jugoslovanskih posvetovanjih mednarodnega značaja: o sistemu samoupravljanja v Jugoslaviji, o razredni strukturi sodobne jugoslovanske družbe in o položaju in problemih mladine. Sodelovali smo tudi s svojimi prispevki, ki so bili objavljeni v reviji Sociologija, čeprav glede tega še zdaleč nismo izkoristili možnosti, ki so nam bile na voljo. To se pravi, da niti v glasilu Jugoslovanskega združenja za sociologijo nismo ustrez-

no predstavili dosežkov socioloških proučevanj v Sloveniji, še manj pa seveda to velja za kakršnokoli predstavljanje naše sociologije v tujini. Posamezni člani so se sicer udeležili tako svetovnega sociološkega kongresa v Evianu kot tudi II. svetovnega kongresa za ruralno sociologijo, kongresa svetovnega združenja za raziskovanje javnega mnenja in še številnih drugih mednarodnih srečanj; kljub temu pa ostaja dejstvo, da nam s pismenimi prispevki ni uspelo, da bi prikazali svoje delo mednarodni strokovni javnosti.

Za prihodnje leto nas čaka naloga, da pripravimo svoje sodelovanje za IV. jugoslovansko sociološko srečanje s temo: Tradicionalna kultura in razvoj sodobne jugoslovanske družbe, ki bo predvidoma februarja 1970 v Splitu, kot tudi priprava za sodelovanja na svetovnem sociološkem kongresu, ki bo prihodnje leto v Varni, in bo obravnaval sociološko tematiko družbenega razvoja.

Sodelovanje oziroma udeležba pri akcijah strokovnih društev

Jeseni 1968 je večje število sociologov sodelovalo na ustanovnem zboru Politološkega društva Slovenije. V ustanovitvi tega društva vidimo predvsem okrepitev organizirane dejavnosti na področju družboslovja in pričakujemo velike koristi od skupnega sodelovanja v prihodnosti. Februarja tega leta smo na spodbudo Društva filozofov sodelovali na kolokviju, ki je obravnaval vprašanja razmejitev in sodelovanja med družboslovnimi disciplinami, kot so: filozofija, zgodovina, psihologija, ekonomija, etnografija, sociologija in druge.

Druga spodbuda Društva filozofov Slovenije pa je bila usmerjena k ustanovitvi nove strokovne revije, ki bi jo izdajali v slovenskem jeziku. Upravni odbor Društva sociologov je menil, da je glavno vprašanje v tej zvezi predvsem odpiranje našega druž-

boslovja navzven oz. njegovo povezo-
vanje s svetom (postavlja se npr.
vprašanje o možnosti za izdajanje
sociološke publikacije v enem izmed
svetovnih jezikov, kar ja bil tudi že
predlog redakcije revije »Sociologija«,
ki pa ni bil še realiziran), da pa
znotraj slovenskega prostora ni real-
nih možnosti oz. širše strokovne pub-
like, ki bi upravičevala ustanovitev
nove ozko oz. čisto strokovne revije.
V večji meri pa je treba izkoristiti
možnosti, ki nam jih nudijo že ob-
stoječe revije kot npr. Teorija in prak-
sa, sociološke številke Problemov in
podobno.

Končno naj opozorimo še na dvoje
neurejenih vprašanj, ki terjata skupno
akcijo večih prizadetih ustanov in or-
ganizacij. Gre za ureditev položaja
sociološke knjižnice, ki je že nekaj
let v kritičnem stanju in zdaj sploh
več ne nabavlja nove literature niti
nima zagotovljenih drugih elementar-
nih pogojev za normalno delovanje.
Drugo vprašanje pa zadeva dokumen-
tacijsko službo, pri čemer bomo mo-
rali razpravljati tako o vsebini tega
dela kot tudi o organizacijskih ok-
virih oz. o potrebni koordinaciji in
specializaciji na tem področju.

**Umberto
Cerroni**

Metodologija in družbene vede

*(Metodologia e scienza sociale, Edi-
zioni Milella, Lecce 1968)*

Delo, ki ga omenjamo v naslovu,
se vključuje v široko področje raz-
mišljanj o metodi družbenih ved in
o možnosti njihove znanstvene in-
tegracije. Avtor je v tej knjigi zdru-
žil tri razprave. Prva govori nepo-
sredno o vprašanju o možnosti
integrirane znanosti o družbi (so-
ciologije), drugi dve pa posegata na
posebni področji prava oziroma po-
litične ekonomije. Prva razprava je
še prav posebno pomembna, kajti
znano je, da so pogledi o mestu in
vlogi sociologije kot znanosti slej
ko prej dokaj različni. Namen te

razprave je — tako je poudaril av-
tor — da poleg kratkega zgodovinskega
orisa glavnih smeri v razvoju
»problema znanosti o družbi« opo-
zori bralca na teoretična nasprotja,
ki so ostala odprta in se v njih pre-
pletajo razne smeri in pogledi.
Razprava pomeni torej kritično ana-
lizo teoretičnih nasprotij o prob-
lemu integrirane misli o družbi, o
problemu sociologije kot znanosti.

Avtor je najprej posegel v Kan-
tovo in Heglovo misel, to misel pa
je povezal s Comtovim poskusom
oblikovanja posebne znanosti o
družbi. V Comtovi sociologiji je
znanost še vedno podrejena filozo-
fiji. Ta sociologija temelji na Kan-
tovem dualističnem konceptu o na-
ravi in družbi ter na hegeljanskem
poskusu njihove unifikacije. To pri-
vaja — spričo predpostavke, da
upravljajo naravo filozofsko nav-
dihnjeni »zakoni« — do popolne
podreditve človekovega sveta na-
ravnemu svetu. Tako se po eni
strani znanost o družbi podreja
filozofiji narave, po drugi strani pa
se oblikuje znanost o naravi v po-
menu filozofije (narave). Comtova
sociologija temelji torej na kantov-
ski dialektiki narave in družbe, kar
po Cerronijevem mnenju pomeni,

da se »človečnost človeka konec koncev sklene v filozofiji, naturalnost njegovega zgodovinskega življenja pa se neposredno omeji na fizikalno-biološko naturalnost«. Avtor je poudaril, da je podlaga takemu pojmovanju odsotnost teoretičnega posredovanja med racionalizmom in empirizmom (naturalizmom), zlasti pa odsotnost nekega praktičnega in vsebinskega poistovetenja, ki pomeni »človečansko-naturalni presek družbenega življenja«, torej odsotnost tistega, kar se je komaj začelo prebijati na površino v odkritjih velikih klasičnih ekonomistov. Ta ugotovitev se izraža tudi na področju problema kavzalnosti. Da bi odkrila človeško podobo narave, je Kantova filozofija usmerila ta problem nazaj k aristotelskemu finalizmu. Pozitivistična filozofija pa je, da bi povzdignila naturalistično podobo človekove zgodovine, razblinila zgodovinsko-socialno kavzalnost v naturalistično kavzalnost, socialne zakone pa v fizikalno-biološke zakone. Tako so kot predmet znanosti o družbi pojmovali kot čisto »družbo idej« ali kot čisto »biološko družbo«, oboje pa je seveda zastiralo pogled na zgodovinsko-naturalistično strukturo človeka in na konkretno zgodovino družbe.

Povezava med Kantovo in Heglovo filozofijo ter pozitivizmom je — po besedah Cerronija — privedla do prve velike shematizacije znanosti. Toda v sredini preteklega stoletja se je začela odločna kritika teh konceptov. V obdobju po Heglu in Comtu so namreč na področju teoretične misli prevladovali problemi, ki so se sukali okrog možnosti, da bi oblikovali tako metodologijo, ki bo zmožna vnesti v proučevanje družbe in zgodovine tisto znanstveno avtonomijo, ki so si jo že priborile naravoslovne znanosti; ta metodologija naj bi bila tudi zmožna, da pri tem proučevanju

navsezadnje izsledí zadnjo in dokončno pojasnitev samega oblikovanja filozofskih kategorij. To je bil problem hegeljanske levice, Feuerbacha, Marxa; obenem pa problem, v katerega so iz raznih zornih kotov prodirali metodologi znanosti o družbi, ki so nastopali v protipozitivistični polemiki (Durkheim, Dilthey, Windelband, Rickert in Weber).

Cerroni je posvetil posebno pozornost Durkheimovi kritiki pozitivizma. Durkheim je očital pozitivistični sociologiji predvsem to, da ne upošteva specifičnosti družbenih pojavov. Ta sociologija izhaja iz kantovskih kriterijev kavzalnosti in svobode, temelji na dualističnem pojmovanju sveta (svet narave in svet človeka) in na hegeljanskem poskusu unifikacije tega dualizma. Vse to pa v njej privaja do spiritualizacije narave in naturalizacije človeka. To pomeni, da misel o družbi še ni prišla do tega, da bi doumela vmesno vsebinsko raven, na kateri se narava predstavlja kot človeštvo, človeštvo pa kot narava. Na tej ravni se družbeni pojavi predstavljajo kot medčloveški odnosi, ki ne spadajo v sfero voljnih odločitev, psihičnih gibanj in moralnih nagibov. Teh odnosov torej ni moč pojmovati niti kot čistih naturalno-organskih pojavov niti kot čistih psiholoških ravnanj. Zato ti pojavi ne morejo biti združeni niti v objektu naravoslovnih znanosti niti v objektu filozofije. Ti odnosi oblikujejo objekt »nove« znanosti — sociologije — ki torej »ni privesek nobene druge znanosti, marveč je posebna in samostojna znanost« (Durkheim). Cerroni se strinja s tem izhodiščem, zavrača pa nekatere druge koncepte, ki so značilni za Durkheimov sociološki sistem.

Avtorjeva nadaljnja kritična analiza je usmerjena v sociologijo Maxa Webra. Po mnenju Cerronija

se v tej sociologiji združujejo »klastična« misel — tista, ki je dozorela v teoretičnih dosežkih velikih ekonomistov (od Smitha do Marxa) — nadalje pozitivistična misel o avtonomni družbeni zavesti, ki izhaja iz spekulativnega razuma, in historiciistična misel o potrebi po metodološkem zoževanju zaradi razumevanja specifičnosti zgodovine. Weber je torej nastopal — po mnenju Cerronija — kot znanstveni posredovalec celostne problematike, ki se je pojavila v razvoju od Comta do Marxa.

Ko je poudaril pomen Webrove sociološke misli, je Cerroni hkrati opozoril na pomanjkljivosti v njeni metodologiji. Weber je videl logično razliko med naravoslovnimi in družboslovnimi znanostmi. Zanj je ta razlika izvirala iz dejstva, da pri družboslovnih znanostih ni možna eksperimentalna in laboratorijska, ampak le čista racionalna ali konceptualna kontrola. Prav zato, ker oblikovanje konceptov posega v stvarino, ki se je eksperimentalno ne da dokazati, je to oblikovanje vrednostnih konceptov, torej takšnih, ki ustrezajo raziskovalčevemu splošnemu pojmovanju samega smisla raziskave. Webrova teorija privaja do tega, da ni mogoča avtentična znanstvena spoznava (v smislu naravoslovnih znanosti), ampak zgolj spoznava, ki je prilagojena ciljem, ki so vnaprej izbrani. Splošna metodološka shema spoznavanja družbe je uravnana po logiki »sredstva-cilji«, tako da so sredstva področje znanosti, cilji pa področje filozofije.

Cerroni je tudi povzel kritiko, ki jo je usmeril Parsons proti Weberovi metodologiji. Bistvo te kritike je v tem, da je Weber polemiziral z metodološkimi teorijami, ki izvirajo iz idealistične filozofije, da pa je v bistvu sprejel isto metodologijo. Weber je po eni strani želel oblikovati »znanstveno spoznavo« druž-

benih pojavov in je zato v ta prizadevanja uvajal konceptualno racionalnost, po drugi strani pa se je zavedal, da ni možno postaviti problema preverjanja te racionalnosti, in sicer zato, ker njegovi koncepti oblikujejo »irealnost«. To so koncepti idealnega tipa, ki nimajo primerjave v materialnih ali zgodovinskih tipih; so miselna upodobljenja, ki jim ne ustreza nobena konkretna družbena tvorba. V tem pogledu so zlasti značilna Webrova razmišljanja o konceptu kapitalizma. To je tipično idealni koncept, ki se ni uresničil v nobeni konkretni kapitalistični družbeni obliki. Weber je poudaril, da je ta koncept »ideja o moderni organizaciji družbe...«, ki pa je nikoli ne bomo mogli empirično izluščiti iz stvarnosti; ta koncept je utopija, naloga zgodovine pa je v tem, da za vsak posamezen primer ugotovi večjo ali manjšo oddaljenost stvarnosti od te idealne slike.

Parsonsova kritika je opozorila na temeljno neskladnost Webrove metodološke teorije. Weber si je zastavil nalogo, da znanstveno strukturira spoznavanje družbe in torej oblikuje metodo »zgodovinsko-socialnih znanosti«. Te naloge pa ni izpolnil, ker je dejansko obtičal v kantovskem dualizmu, torej v sferi, ki je že v preteklosti motivirala filozofsko prežemanje človekove socialne dimenzije. Cerroni je opozoril, da sta bili možni — dokler ta dualizem ne bo premagan — le dve metodološki poti. Ena je pomenila bolj ali manj neposredno vrnitev k hegeljanskemu nauku (Croce, Gentile), ki človekovo zgodovino pojmuje zgolj kot zunanjo pojavno obliko nekega povsem duhovnega procesa. Druga pa je pripisovala družbenim vedam zgolj vlogo tehničnega orodja v rokah filozofske spekulacije, kar pomeni, da je posredovala filozofiji »surovino«, ki jo je moč na podlagi absolutnih

vrednotenj še naprej oblikovati. V prvem primeru so družbene vede le odvisne veje neke filozofije človeka ali duha, kot so bile nekoč naravoslovne vede le sestavni deli filozofije narave. V drugem primeru pa imajo družbene vede samo neko opisno in zbiralno vrednost, ki ostane znanstveno irelevantna v odnosu do velikih pojasnilnih problemov človekove zgodovine; lahko pa imajo celo zgolj vlogo sredstev, s katerimi naj se dosežejo cilji, ki so tuji znanstveni raziskavi. Tako je nastal položaj, ki ni le povzročal nenehnega dvoma o znanstveni enotnosti družbenih ved in o njihovi vsebinski avtonomiji ter sposobnosti za pojasnjevanje in razlago, marveč je tudi privajal do nezdržljivosti med empirično raziskavo in racionalno sistematizacijo med spoznavanjem družbe in njeno znanstveno razlago. Skratka, do ponovnega izraza so prišle vse tiste slabosti, ki sledijo iz dejstva, da so bile družbene vede sistematizirane »na pol poti«, ki vodi od filozofije k znanosti. (Mimogrede: po našem mnenju moramo prav v tem iskati enega izmed razlogov, ki na področju sociologije povzroča doslej žal še ne preseženo delitev na teorijo in empirijo, na »teoretike« in »raziskovalce«.)

Takšno stanje na področju metodologije družbenih ved odkriva — po mnenju Cerronija — nekatere bistvene probleme, ki jih moramo razrešiti. Predvsem se uveljavlja nujnost znanstvenega problema identifikacije *unitarne in objektivne strukture* socialnega objekta. Ta unitarna in objektivna struktura se mora izraziti kot *zgodovinska struktura*, ki je zmožna, da nudi tako preskus naših idealnih tipov kakor tudi vzroke oblikovanja njenih lastnih diferenciacij, ki prehajajo v nasledstvo sistemov. Odtod izhaja nadaljnja nujnost, da izluščimo sam pojem in poznanje sistema

iz *diferencialnega zgodovinskega raziskovanja*, kar nam bo na primer pokazalo, kako in v kakšnem smislu se je sodobni družbeni sistem spremenil v odnosu do prejšnjega sistema in kako naj na podlagi te zgodovinske vzročnosti presojamo različne procese in eventualne spreminjevalne težnje. Za tako razreševanje problemov na področju metodologije pa je najprej potrebno, da opredelimo objekt družbenih ved. V tem pogledu je za Cerronija najbolj sprejemljiva misel, ki jo je W. Mills izrazil z besedami — »sedanjost kot zgodovina in bodočnost kot odgovornost«.

Že iz teh nekaj povzetkov iz Cerronijeve razprave z naslovom »O možnosti znanosti o družbi« je očitno, da se je avtor lotil problema metodologije z globokim poznavanjem zgodovine družbene misli in njenih metodoloških problemov. Razprava je razdeljena na tale poglavja: O »dveh kulturah«; Narava in človečanstvo pri Kantu; Hegeljska unifikacija; Kantovstvo in pozitivizem; Osamosvojitev znanosti; Kritika pozitivizma (eksperimentalizem, historicizem); Webrova sociologija; Parsonsova kritika in omejitve formalizma; Sistem in proces; Smeri za teoretično alternativo; Logika in zgodovina; Sedanjost in preteklost. Čeprav je avtor v bistvu le nakazal nekatera odprta teoretična naspotja in opozoril na nekatere bistvene aktualne probleme v metodologiji družbenih ved in torej ni orisal nekega lastnega metodološkega sistema, je ta razprava — po naši presoji — tehten prispevek k splošni problematiki družboslovne metodologije.

Poleg te bežno prikazane razprave vsebuje avtorjevo v naslovu označeno delo še dve krajši razpravi: »Znanstvena spoznava prava« in »Ekonomska znanost in ideologija«. Prva vsebuje tale poglavja: Znanost in filozofija prava;

Objekt brez znanosti; Znanost brez objekta; Kritične pripombe o juridični znanosti; Tri raziskave o pravu; Avtonomija in znanstvena dejstvenost. Druga razprava pa ima tale poglavja: Ekonomska analiza in doktrinarizem; Teze Schumpetra; »Problem« Aristotela (ekonomija in krematistika, uporabna vrednost in menjalna vrednost, teorija suženjstva); Rojstvo moderne politične ekonomije; Ekonomska znanost in zgodovina; Kvantifikacija in formalizacija; Sklepna beseda.

V knjigi, na katero opozarjamo, so glede na svoj splošni in aktualni pomen predvsem opazna avtorjeva razmišljanja o sociološki metodologiji; drugi dve specializirani študiji pa sta zanimivi predvsem za teoretika in filozofa prava oziroma politične ekonomije. Ker je v domači izvirni literaturi velika praznina na teh področjih, bi bilo morda koristno razmisliti o možnosti prevoda tega Cerronijevega dela.

A. ŽUN

VOPROSY FILOSOFII

februar, marec št. 2, 3/1969

V članku Urbanizacija, družba in znanstveno-tehnična revolucija avtorji A. S. Ahiezer, L. B. Kogan, O. I. Janicij raziskujejo proces urbanizacije kot aspekt družbenega razvoja. Sodobna znanstveno-tehnološka revolucija je privedla proces urbanizacije v novo stopnjo. Ta proces je neločljivo povezan z naraščajočim pomenom informacijskega aspekta družbenega življenja, z naraščajočim pomenom velikih mest kot »informacijskih vozlišč« družbe. A. I. Prigožin trdi v članku Metodološki problemi raziskovanja javnega mnenja, da oblikovanje in uporaba javnega mnenja kot faktorja družbenega usmerjanja zahtevata še posebno natančnost in ustreznost pri njegovem merjenju. Raziskovanje javnega mnenja z metodo anketiranja je v bistvu laboratorijsko raziskovanje. Vpliv raziskovalnega aparata na pridobljene rezultate raziskovanja je lahko dvojne vrste: posledice, ki izvirajo iz različnih tehničnih prijemov, in posledice, ki jih v zavesti anketiranja povzroči sama problematika vprašanja.

Avtor meni, da je prišel čas, da se ustanovi specializiran inštitut za raziskovanje javnega mnenja. Attil Ag v članku Družbena funkcija in prihodnost religije ugotavlja, da je vprašanje premagovanja religije neločljivo povezano s problemom premagovanja odtujitve v človeški zgodovinski praksi. Nastanek religije je bil združen z iluzornim poskusom, da bi premagali slabosti človeške družbe. Izvirne družbene funkcije religije vidi avtor v organizacijski, regulativni in

komunikativni funkciji. Razvoj razredne družbe je postopno oropal religijo njene regulativne in organizacijske funkcije, toda komunikativna funkcija je ostala. V socialističnih deželah se vpliv religije v glavnem omejuje na medsebojne odnose v družini in vsakodnevnem življenju. A. E. Medunin, Vpliv znanstveno-tehnološke revolucije na prirodo Zemlje: avtor opozarja, da je treba raziskati vse pozitivne in negativne aspekte te revolucije. Biosfero človek postopno spreminja v biotehnološko sfero. Pisec zavrača vizijo tehnološkega pesimizma, češ da človeštvo nikoli ne bo sposobno, da bi se prilagodilo umetnemu okolju, ki se radikalno loči od prirodnih razmer, in bo tako človeštvo v prihodnosti neizbežno propadlo. Negativne posledice tehnološkega razvoja na prirodo lahko odstranimo s kvalitetnejšo tehnologijo in s poostrejitvijo nacionalne in mednarodne zakonodaje. A. J. Gurevič v članku Čas kot problem zgodovine kulture opredeljuje idejo časa kot pomembno sestavino družbene zavesti, ki izraža ritem družbenega in kulturnega razvoja.

— ak —

MARXISM TODAY

marec 1969

Jack Woddis je prispeval glavni članek za revijo: *Kdo je nosilec boja za socializem?* Avtor na klasičen, leninski način postavlja problem subjekta socialistične revolucije. Pri tem si ne zastavlja vprašanj in dilem, ki bi segle dlje od revolucionarnega prevzema produkcijskih sil iz rok buržoazije. Na začetku pisec »obračuna« s Fanonovimi in Debrayevimi ocenami o subjektu revolucije v Afriki oziroma Latinski Ameriki. Sporno je Fanonovo miselno izhodišče, ki trdi, da je kmet edina revolucionarna sila v Afriki. Woddis zagovarja svojo tezo, da so tam, kjer je bil socialni upor uspešen, bile odločilne proletarske strukture in marksistične ideje. Prav tako je avtor a priori kritičen do Debrayeve teze, da lahko skupina militantnih intelektualcev in študentov povzroči revolucionarno situacijo in da je vojaški faktor važnejši od političnega. Pisec nasprotno dokazuje, da Debrayeva teza ne velja niti za Kubo

niti za katerokoli drugo latinskoameriško državo.

Prav tako ne vzdrži teoretične kritike Marcusejeva teza o nerevolucionarnem potencialu delavskega razreda. Študentski upor utemeljujejo biološki faktorji in znanstveno-tehnični faktor. Študentski upor brez delavskega razreda ne more opraviti svojega socialnega poslanstva. S stališča znanstvenega socializma je popolnoma neustrezna teza, ki jo zastopajo nekatere leve skupine v ZDA, češ da je mladina razred zase. Končno je študentski položaj prehodnega značaja in študent ni nikoli objekt neposredne eksploatacije v proizvodnji. Avtor pa priznava, da lahko študentska populacija spodbudi in izzove nekatere latentno prisotne družbene napetosti in sile. Marcusejeva teza, da je delavski razred pokvarjen in da ni več revolucionarni potencial, ne temelji na realnih dejstvih, pozablja, da so študentskemu uporu na primer v Franciji sledile velike delavske stavke, pozablja na vlogo delavstva med drugo svetovno vojno in po njej. Avtor daje pregled števila stavk po 2. svetovni vojni in dokazuje, da njihovo število hitro narašča. Študenti v revolucionarnem uporu ne morejo igrati vloge superiorne elite, temveč le vlogo zaveznika delavskega razreda.

Članek a priori zavrača teoretične postavke dveh marksističnih ideologov nerazvitega sveta (Debray, Fanon) in enega

(Marcuse) iz visoko razvitega industrijskega sveta, pri čemer pa ne vzpostavlja minimuma lastne kritike do pasivnosti, ki je na primer doma pri angleškem proletariatu, tedaj v družbeni situaciji, iz katere Woddis izhaja.

Maurice Dobb piše v članku *Ekonomске reforme v socialističnih deželah* o vzrokih, ki so od centralistične usmeritve v ekonomiki socialističnih držav pripeljale do gospodarskih stagnacij in s tem do zahtev po novih ekonomskih odnosih. Za avtorja so reformni procesi v socialističnih deželah nekaj popolnoma drugega od tistega, kar se dogaja v jugoslovanskem ekonomskem sistemu, ki po mnenju avtorja vzpostavlja model anglo-ameriške ekonomije. Članek je posvečen predvsem vprašanju, ki jih poraja proces decentralizacije na administrativni, upravni in politični ravni. Decentralizacija in vsi drugi ekonomski ukrepi so v tesni zvezi z nadaljnjo demokratizacijo, ki mora omogočiti večjo participacijo delavcev v procesu odločanja. Na koncu Dobb zahtuje mejo med odločitvami, ki so v sistemu decentralizacije prepuščene višjim organom (centralnemu planu), in tistimi, ki so v pristojnosti nižjih organov.

Revija objavlja še krajše članke o petdesetletnici madžarske sovjetske republike, o gverilskem boju v Gvineji (Bisau) in o delavski kontroli v Angliji.

R. R.

(iz dokumentacije Inštituta za sociologijo
in filozofijo v Ljubljani)

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

II. FILOZOFIJA

- KRAMBERGER Marijan: Za neesencialistično antropologijo. *Sodobnost*, Lj., 1969, št. 3, str. 318—322.
- MORPURGO-TAGLIABUE Guido: Savremena estetika. (*L'Esthétique contemporaine*.) Pregled. Preveo: Vlastimir Đaković. Predgovor: Milan Damjanović. Beograd, Nolit 1968. 570 str. 80. (Književnost i civilizacija.)
- PAVIČEVIĆ Vuko: Osnovi etike. Beograd, Kultura 1967. 444 + (III) str. 80. (Filozofska biblioteka.) — 11. 984.
- PINTAR Emil Milan: Vesoljni nemir, drget v bistvu sveta. Pogovor v PEN klubu: Nemir mladih. Naši razgledi, Lj., 22. marca 1969, št. 6.
- RUS Vojan: Sodobna filozofija med dialektiko in metafiziko. Zlasti glede na vprašanje istovetnosti in različnosti. Ljubljana, Mladinska knjiga 1968. 418 + (VI) str. 80. (Zbirka učbeniki in priročniki.) — 11.994.
- SUSNJIĆ Đuro: Čovek bez alternative. (Ob knjigi H. Marcuseja »Čovek jedne dimenzije«.) Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 2, str. 274—282.

III. SOCIOLOGIJA

- ANTONIJEVIĆ Zorka: Porodica u savremenom društvu. Socijalna politika, Beograd, 1969/XXIV, št. 1, str. 24—

- BERGANT Milica: Najbolj dvoilična civilizacija v zgodovini. Naši razgledi, Lj., 22. marca 1969, št. 6.
- BEZDANOV Stevan: Zablude o avtomatizaciji. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 2, str. 189—210.
- BOSNJAK Milena: Sociološki problemi poljskog grada. Pregled, Sarajevo, 1969/LIX, št. 1, str. 89—98.
- DAMJANOVIĆ Slobodanka: Šesto izdanje jednog udžbenika. Osvrt na »Uvod u sociologiju« dr. Mirka Petrovića. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 2, str. 263—273.
- DJURIĆ Vojislav: Urbanizacija kao socijalni proces i sociološki aspekti urbanizacije Jugoslavije. Pregled, Sarajevo, 1969/LIX, št. 1, str. 43—59.
- HRIBAR Spomenka: Vrednote mladih. Problemi, Lj., 1969, št. 73—73, str. 113—136.
- INSTITUT za urbanu sociologiju, Paris: Predlozi za jedan program istraživanja urbanog života. Pregled, Sarajevo, 1969/LIX, št. 1, str. 72—87.
- JEROVŠEK Janez: Teoretske osnove strukture vpliva v občini. Problemi, Lj., 1969, št. 73—74, str. 2—16.
- KOGEJ Pavle: Mlade generacije med deklaracijami in možnostmi. *Sodobnost*, Lj., št. 3, str. 255—265.
- KOGEJ Pavle: Podoba in položaj slovenske delavske mladine. *Sodobnost*, Lj., 1969, št. 4, str. 419—428.
- MLINAR Zdravko: Izobraževanje in usklajevanje konfliktnih interesov v socialistični družbi. Problemi, Lj., 1969, št. 73—74, str. 25—34.
- MOZINA Stane: Kreativnost vodilnih delavcev in stališča do sprememb, ki vodijo k učinkovitosti pri delu. Problemi, Lj., 1969, št. 73—74, str. 58—62.
- MOZINA Stane: Ovine in vzpodbude za večje angažiranje vodilnega kadra v podjetju. Produktivnost, Beograd, 1969, št. 1, str. 56—60.
- RANKOVIĆ Miodrag: Prudonova teorija »bilana« i Gurvičev pluralizam »privrednih ravnoteža«. Gledišta, Beograd 1969/X, št. 2, str. 211—224.
- SMILJANIĆ Dragoslav in Milisav Mišković: Zakon in družina v zgodovini. (Drama porodice i braka. Prevedel: Jože Šlajmer.) Ljubljana, Državna založba Slovenije 1968. 392 + (VII) str. 80. (Kultura in zgodovina. 31). — 2983—31.

TOMEKOVIĆ Tomislav: Uticaj nekih faktora na zadovoljstvo u radu. Produktivnost, Beograd, 1969/XI, št. 1, str. 64—68.

VINDIŠAR Pavel: Družbeni standard, sredstva, politika, mnjenja. Problemi, Lj., 1969, št. 73—74, str. 35—57.

VODOPIVEC Vlado: Izraz stiske in nezadovoljstva s svetom. Naši razgledi, Lj., 22. marca 1969, št. 6.

ZEČEVIĆ Anđelka: Porodica u procesu konstituisanja samoupravnog društva. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 2, str. 249—256.

ZUPAN France: Masovna kultura — strip. Problemi, Lj., 1969, št. 73—74, str. 63—92.

ZUPANČIČ Milan: Ruralno-urbane razlike i njihova historijska dimenzija. Pregled, Sarajevo, 1969/LIX, št. 1, str. 61—60.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

BAVCON Ljubo: Zloraba. Ob jugoslovanskem in tujem pisanju o samomorih in drugih socialnopatoloških pojavih v Sloveniji. Naši razgledi, Lj., 22. marca 1969, št. 6.

DONAT Banimir (priređio): Semiotika—Semiotika. Telegram, Zagreb, 28. febr. 1969, št. 461.

FOUCAULT Michel: Kaj je strukturalizem? Sodobnost, Lj. 1969, št. 3, str. 346—348.

JASPERS Karl: Današnja univerza. Sodobnost, Lj. 1969, št. 4, str. 442—446.

JEROVSEK Janez: Kakšne so kulturne potrebe občanov. Sodobnost, Lj., 1969, št. 3, str. 336—337.

—: JEZIK i zbilja. U razgovoru su sudjelovali: Banimir Donat, Vlado Gotovac, Marko Grgić, ... Antun Zvan: Telegram, Zagreb, 14. marca 1969, št. 463.

KERMAVNER Taras: Štiri slovenske umetnostne ideologije. Dialogi, Maribor, 1969, št. 3, str. 131—140.

KOS Janko: Književnost in humanizem. Sodobnost, Lj., 1969, št. 4, str. 395—375.

KOSTIĆ Predrag: Strukturalizam i analiza književnih tekstova. Izraz, Sarajevo, 1969/XIII, št. 2, str. 194—201.

MARINOVIĆ Milomir: Mogućnosti političkog teatra. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 2, str. 237—243.

—: PEDAGOGIKA. (Uredili: Ljubo Krneta, Nikola Potkonjak, Vlado Schmidt in Pero Simleša. Prevedel: Franček Šafar.) Ljubljana, Državna založba Slovenije 1967—1968. 80. 2 knj. — 12.004.

PEDIČEK Franc: Svetovalno delo in šola. (Skrajšano in za tisk prirejeno disertacijsko delo, ki ga je pisec zagovarjal 26. jun. 1965 na Filozofski fakulteti v Ljubljani.) V Ljubljani, Cankarjeva založba 1967. 483 + (IV) str. 80. — 12.001.

—: PETI kongres Zveze kulturno-prosvetnih organizacij Slovenije. Predlog: Programske smernice. — Predlog statuta. Delo, Lj., 23. marca 1969.

PETRE Fran: Motivi odtujenosti v Cankarjevem delu. Dialogi, Maribor, 1969, št. 1—2, str. 1—8.

PIRJEVEC Dušan: Vprašanje o poeziji VI. Naši razgledi, Lj., 22. marca 1969, št. 6.

SAUSSURE Ferdinand de: Splošna načela. 2. pogl. (nadaljevanje in konec.) Nespremenljivost in spremenljivost jezikovnega znamenja. Tribuna, Lj., 19. marca 1969, št. 11.

TOMASEVIĆ Dušan: Nomenklatura, klasifikacija i profili zanimanja. Socijalna politika, Beograd, 1969/XXIV, št. 1, str. 14—16.

VESELICA Marko: Ekonomska funkcija izobraževanja. Teoretične razprave. Komunist, Lj., 28. marca 1969, št. 13.

ZLOBEC Ciril: Zakaj ne o kulturi objektivno, brez fraz? Komunist, Lj., 11. marca 1969, posebna priloga.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

GOATI Vladimir: Jedna savremena koncepcija o novoj radničkoj klasi. Međunarodni radnički pokret, Beograd 1968/XI, št. 1, str. 145—152.

KOŁAKOWSKI Leszek: Kaj danes pomeni levica? Tribuna, Lj., 19. marca 1969, št. 11.

MARUŠIĆ Ante: Refleksi o sudbini socijalističke revolucije. (Prispevek k razpravi »Smisao i perspektive bloksovskog socializma.«) Naše teme, Zagreb, 1968/XII, številka 12, stran 1899—1909.

MUHIĆ Fuad: Hegel — teoretičar moderne države ili branilac pruske monarhije. Naše teme, Zagreb, 1968/XII, št. 12, str. 1985—1995.

PAVIČEVIĆ Radovan: Federalizam po Prudonu i Marksu. Medjunarodni radnički pokret. Beograd, 1968/XI, št. 1, str. 121—144.

POPOV Nebojša: Socializam — odakle i kuda? Gledišta, Beograd 1969/X, št. 2, str. 284—292.

PRIBIČEVIĆ Đorđe: Staljinizam kao jedan od oblika tehnokratsko-etatističkih struktura suvremenog svijeta. (Prispevek k razpravi: »Smisao i perspektive blokovskog socijalizma«). Naše teme, Zagreb, 1968/XII, št. 12, str. 1846—1965.

SUKIJASOVIĆ Miodrag: Pojam agresije u međunarodnom pravu. Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu 1967. 302 str. 80. — 11. 992.

ŠKERJANC Janez: Pomoć manj razvitem. Najti pravo mero — s strpnostjo ter razumevanjem enih in drugih. Naši razgledi, Lj., 22. marca 1969, št. 6.

VODOPIVEC Vlado: Problemi naše družbe. Politika, znanost in samoupravljanje. Sodobnost, Lj., 1969, št. 3, str. 310—317.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

FANELLI Renato: Jugoslovenske opštine i samoupravljanje. Komuna, Beograd, 1969/XVI, št. 1, str. 41—42.

GLOBEVNIK JOSIP: Opštinska skupština i samoupravne funkcionalne zajednice u opštini. Komuna, Beograd, 1969/XVI, št. 1, str. 16—19.

HOČEVAR Janez: Statut ZKJ naj ureja le tista razmerja, ki morajo biti enotna. Komunist, Lj., 11. marca 1969, posebna pril.

ILIC Zvonko: Sindikati i novo radno vreme. Socijalna politika, Beograd, 1969/XXIV, št. 1, str. 25—28.

JURKOVIĆ Danica: O medrepubliških in mednacionalnih odnosih. Komunist, Lj., 11. marca 1969, posebna pril.

KAVČIČ Stane: Kaj je etatizem, kaj državnost federacije in republike. Komunist, Lj., 11. marca 1969, posebna pril.

KLINAR Peter: Federacija kot družbena skupnost. (Prispevek: »Karakter

in funkcija federacije v procesu konstituiranja samoupravne družbe«). Problemi, Lj., 1969, št. 73—74, str. 17—24.

KUČAN Milan: Kongres je utrdil dosedanje politično usmeritev. 4. razširjena seja CK ZKS. Komunist, Lj., 21. marca 1969, št. 12.

KUČAN Milan: Proti dvema ekstremoma: fetišiziranju samoupravljanja in tehnokratizmu. Komunist, Lj., 11. marca 1969, posebna pril.

—: OBLIKE zlorabljanja družbene lastnine. Student — Beograd. Tribuna, Lj., 19. marca 1969, št. 11.

PIVEC Franci: Realnost in utopija. (Študentski nemiri v Jugoslaviji — junij 1968) (II.) Student — dvomljiva investicija. Tribuna, Lj., 19. marca 1969, št. 11.

PODMENIK Slavko: Miselnost, interesi in metoda. Razmišljanje ob VI. kongresu ZK Slovenije (I). Komunist, Lj., 28. marca 1969, št. 13.

POPIT Franc: Še bolj »pristričie« posredniško vlogo države v prid uveljavitve samoupravnega odločanja. (Referat na seji CK ZKS.) Delo, Lj., 7. marca 1969.

—: RESOLUCIJA o idejno-politični osnovi nadaljnega razvoja ZK. Dokumenti IX. kongresa ZKJ. Komunist, Lj., 17. marca 1969, posebna kongresna št.

RUS Vojan: SZDL — videz ali resnica, Nekatere teze »Socialistična zveza danes« so ostale še preveč razblazene ali nejasne. Delo, Lj., 28. in 29. marca 1969.

SEKULOVIĆ Aleksander: O zakonskem uređivanju radnih odnosa. Gledišta, Beograd 1969/X, št. 2, str. 244—248.

—: SOCIALISTIČNA zveza delovnega ljudstva danes. (Teze za javno razpravo). Delo, Lj., 9. marca 1969.

STANIĆ JANEZ: Albanci v Makedoniji. Demonstracije so zaostriale odnose med Albanci in Makedonci. Delo, Lj., 22. marca 1969.

—: STATUT Zveze komunistov Jugoslavije (9. kongres ZKJ). Komunist, Lj., 17. marca 1969, posebna kongresna št.

STOJNIC Velimir: Neposredni zadaci u sprovođenju rezolucije Savezne skupštine o komuni. Komuna, Beograd, 1969/XVI, št. 1, str. 2—3.

ŠALI Franci: Referat na posvetovanju »Vloga odbornika v obćinski skup-

ščini in njegov odnos do volilcev v Novem mestu. Komuna, Beograd, 1969/XVI, št. 1, str. 20—22.

- : **ŠTUDENTI** in revolucija. Idejni pluralizem v praksi: nosilci različnih konceptov na ljubljanski univerzi govorijo o temeljnih vprašanjih študentskega gibanja. (Zofka Klemen, Ciril Baškovič, Milenko Matanović, Rudi Rizman, Savo Simič.) Delo, Lj., 1. marca 1969.

TITO: Mladina ima polno pravico sodelovanja pri razpletanju vseh problemov družbe. Pogovor predsednika Tita z delegacijama Zveze mladine in Zveze študentov pred kongresom ZKJ. Delo, Lj., 6. marca 1969.

TOŠ Niko: Raziskovalno paberkanje o skupščini. Dobre in slabe izkušnje. Delo, Lj., 8. marca 1969.

- : **TRETJA** razširjena seja CK ZK Slovenije, 6. marca 1969. Komunist, Lj., 11. marca 1969, posebna pril.

3. Politični sistemi in organizacije:

BILANDŽIĆ Dušan: Razmišljanje o ulozi birokracije u razvoju sovjetskog društva. (Prispevek k razpravi: »Smisao i perspektive blokovskog socijalizma«) Naše teme, Zagreb 1968/XII, št. 12, str. 1835—1845.

BUČAN Daniel: Mala skica za raspravu o arapskom duhu. Naše teme, Zagreb, 1968/XII, št. 12, str. 1996—2002.

CVIJETIČANIN Veljko: Pretpostavke, suština i perspektive blokovskog socijalizma. Naše teme, Zagreb, 1968/XII, št. 12, str. 1934—1952.

CIAROMONTE Gerardo: O smenjivanju rukovodećih grupa u komunističkim partijama. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 2, str. 303—315.

MARKOVIĆ Luka: Kinesko pitanje. Na marginama knjige Rogera Garaudyja »Le problème chinois«. Naše teme, Zagreb, 1968/XII, št. 12, str. 1975—1984.

PRUSA Oldrich: Ustrojstvo i karakteristike nove čehoslovačke federacije. Komuna, Beograd, 1969/XVI, št. 1, str. 34—36.

STANIČ Janez: Onkraj Kremlja. Ljubljana, Mladinska knjiga 1968. 293 + (III) str. + pril. 80. (Zbirka Globus.) — 11.979.

ŠKRBIĆ Milan: Mogućnost i perspektive destalinizacije u zemljama Varšavskog ugovora. Naše teme, Zagreb, 1968/XII, št. 12, str. 1966—1975.

SUVAR Stipe: Socijalizmi se bratski pomažu. Naše teme, Zagreb, 1968/XII, št. 12, str. 1876—1898.

ZUPANOV Josip: Ponašanje supersistema. Naše teme, Zagreb, 1968/XII, št. 12, str. 1966—1998.

4. Delavska in progresivna gibanja:

JANKOVIĆ Mirjana: Zapadnoevropski komunistički pokreti o problemima jedinstva. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1968/XI, št. 4, str. 41 do 60.

MARKOVIĆ Brana: Stogodišnjica britanskog Kongresa Tred'uniona. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1968/XI, št. 4, str. 153—162.

MARKOVIĆ Brana: Odnosi između sindikata i socijal-demokratskih partija u nekim zemljama zapadne Evrope. Međunarodni radnički pokret. 1968/XI, št. 1, str. 61—75.

NIKOLOVA Vera: Polarizacija u nekim komunističkim partijama Azije. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1968/XI, št. 1, str. 76—97.

VOJINOVIĆ Novica: Stavovi komunističkih partija istočne Evrope prema koegzistenciji. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1968/XI, št. 4, str. 25—39.

SOLAJIĆ Dragutin: Hronologija »Velike proleterske kulturne revolucije« u Kini (novembar 1965-novembar 1968.) Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1968/XI, št. 4, str. 165—188.

5. Međunarodni odnosi:

ČEPO Zlatko: Politika socijalističkih velesila. Naše teme, Zagreb 1968/XII, št. 12, str. 1953—1965.

FRANKO Ivan-Iztok: Usodna odločitev. Protiraketna obramba in ofenzivno raketno orožje. Vojaško-politični komentar. Delo, Lj., 22. marca 1969.

FRAJNDLIH Srečko: Ipak se kreće. Naše teme, Zagreb 1968/XII, št. 12, str. 1917—1923.

LAZIĆ Dušan: Kineska politika i anti-imperialistička borba u jugoistočnoj Aziji. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1968/XI, št. 1, str. 99—119.

- NOVAK Božo: Socijalizam i blokovi. Naše teme, Zagreb 1968/XII, št. 12, str. 1910—1916.
- OPAT Jaroslav: O problemima međunarodnog položaja Čehoslovačke u periodu 1938—1968. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1968/XI, št. 4, str. 5—23.
- PAVIČEVIĆ Mišo: Evropa ni imuna proti intervencijam in vmešavanju. Iz referata vršilca dolžnosti državnega sekretarja ... Delo, Lj., 28. febr. 1969.
- TRČEK Vinko: Preoptimistične ocene naše zunanje politike. Komunist, Lj., 11. marca 1969, posebna priloga.
- VRHOVEC Josip: U sjeni termonuklearnog sukoba. Naše teme, Zagreb, 1968/XII, št. 12, str. 1924—1933.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

- BESTER Mara: Kritično o neuspehih reforme. Komunist, Lj., 11. marca 1969, posebna pril.
- BOGDANOVIC Jovan: Problemi razvoja privrednog sistema. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 2, str. 257—262.
- BOŠKOVIC Lakić: Argumenti o skraćenju penzijskog staža. Socijalna politika, Beograd, 1969/XXIV, št. 1, 3—5.
- JANIC Miodrag: Metodi procene stambenih potreba. Socijalna politika, Beograd, 1969/XXIV, št. 1, str. 36—38.
- JANKOVIC Nevenka: Potreba za naučnoistraživačkim radom u rešavanju pojedinih problema životnog standarda. Produktivnost, Beograd, 1969/XI, št. 18—22.
- KOMNENIĆ Đorđe: Problemi viška radne snage. Produktivnost, Beograd, 1969/XI, št. 1, str. 61—63.
- MARENDIĆ Božo: Ekstra dohodak i neki osnovi njegovog planiranja. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 2, str. 293—301.
- MARSENIĆ Dragutin V.: Ekonomska kibernetika. Produktivnost, Beograd, 1969/XI, št. 1, str. 33—40.
- MATIČIĆ Cene: Inflacija kot potrebni — nepotrebni spremljevalec rasti nacionalnega gospodarstva. Gospodarski vestnik, Lj., 21., 28. jan., 4. febr. 1969, št. 6—10.

- MRKUŠIĆ Žarko: Devizni kurs i elementi za njegovo kvantificiranje. Gledišta, Beograd, 1969/X, št. 2, str. 225—236.
- POPOVIĆ Mihailo: Socialno osiguranje i privredna kretanja. Socialna politika, Beograd, 1969/XXIV, št. 1, str. 16—18.
- SAMUELSON Paul A.: Ekonomika. (Economics.) Po 6. izd. prevedel: Jože Lavrič. Ljubljana, Cankarjeva založba 1968. 1968 + (I) str. — II/10.774
- VIDIĆ Ivan: Zakaj »jemo« svoje sklade? Ob rob analizi gospodarske zbornice ... Komunist, Lj., 28. marca 1969, št. 13.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

- ČUK Ana: Posameznik o reformi. Iz raziskave »Slovensko javno mnenje 1968«. Delo, Lj., 8. marca 1969.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

- KERŠEVAN Marko: Slovenski gimnazijci in tradicionalna religioznost. Problemi, Lj., 1969, št. 73—74, str. 93—112.
- PAVEL VI.-papež: Posredovanje človeškega življenja. »Humanae vitae«. Okrožnica papeža Pavla VI. o pravičnem uravnavanju rojstev. Slovenski prevod. (Iz latinskega izvirnika prevedla I. Meriak in S. Steiner.) Ljubljana, (Nadškofijski ordinariat) 1968. 44 + (IV) str. 80. — 11.997.
- ESCARPIT Robert: Otvoreno pismo Bogu. (Prevod: Ivan Čolović.) Beograd, Vuk Karadžić 1968. 108 + (I) str. 80. (Zodiak. 15.) — 11.320—15.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

- ZEILHOFER Benedikt: Zasedba obmurja in boji za Radgono leta 1918 do 19. Dialogi, Maribor, 1969, št. 1—2, str. 76—86.
- SKVARČA Ciril: Spomini na prevratno dobo v letu 1918. Dialogi, Maribor, 1969, št. 1—2, str. 72—75.

MEJAK Ervin: Celjani v bojih za severno mejo. Ob 50-letnici bojev za severno mejo. Dialogi, Maribor, 1969, št. 1—2, str. 62—72.

MARINKO Miha: Manever ni uspel. Zapiski k zgodovini KP Slovenije. Komunist, Lj., 28. marca 1969, št. 13.

BRITOVSEK Marjan: Kominterna. Ob 50-letnici ustanovitve Komunistične internacionale govori... Naši razgledi, Lj., 22. marca 1969, št. 6.

—: KONGRESI in konference ZKJ. Kongres združitve.

Kronološki pregled do 8. kongresa ZKJ.

Komunist, Lj., 11. marca 1969, posebna kongresna št.

FLEISCHHACKER Franz Xaver: Upor v Kotoru. Roman iz zadnjih dni c. kr. vojne mornarice. (Prevedla Mimi Malenšek.) (V Ljubljani), Mladinska knjiga 1968. 329 + (III) str. 80. (Knjižnica Levstikov hram.) — 11.981

HOBBSAWM Eric: Obdobje revolucije. (The age of Revolution). Prevedel: Mirko Avsenak. Ljubljana, Državna založba Slovenije 1968. 429 + (III) str. 80. (Kultura in zgodovina. 32) — 2983—32.

KERMAVNER Dušan: Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918. (Izdano ob 50-ti obletnici smrti Ivana Cankarja.) V Ljubljani, Cankarjeva založba 1968. 265 + (II) str. 80. — 11.986.

VINTERHALTER Vilko: Življenjska pot Josipa Broza. (Životnom stazom Josipa Broza. Prevedel: Jože Zupančič.) Ljubljana, Državna založba Slovenije 1968. 414 + (II) str. 80. — 11.987.

B. KNJIGE IZ TUJINE

III. SOCIOLOGIJA

BOLLENS John C.: The Metropolis. Its People, Politics, and Economic Life. (By) John C. Bollens, Henry J. Schamndt. New York, Harper & Row (1965.) VIII + 643 str. 80. — II/10.771.

KETTLER, David: Marxismus und Kultur. Mannheim und Lukács in den ungarischen Revolution 1918/19. (Die

Übersetzung aus dem Amerikanischen besorgten Erich Weck und Tobias Rülcker.) (Neuwied und Berlin), Luchterhand (1967.) 70 str. 80. (Soziologische Essays.)

LYNCH Kevin: The Image of the City. (3. print.) Cambridge and London, The M. I. T. Press (1965.) VIII + 194 str. 80. Ilustr. — II/10.745.

ROGERS Everett M.: Diffusion of Innovations. (6. print.) New York—London, The Free Press — Collier-Macmillan (1968.) XVI + 367 str. 80. II/10.760.

—: SOVIET Sociology. Historical Antecedents and Current Appraisals. Edited with an introduction by Alex Simirenko. London, Routledge and Kegan Paul 1967. 384 str. 80.

IV. PSIHLOGIJA

DIENELT Karl: Von Freud zu Frankl. Die Entwicklung der Tiefpsychologie und deren Anwendung in der Pädagogik. Wien und München, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst (1967.) 173 str. 80. — 11.972.

STÜCKRATH Fritz: Psychologie des Filmlebens in Kindheit und Jugend. Von Fritz Stückrath, Georg Schottmayer. Hamburg, Schropp'schen Lehrmittelanstalt (1955.) 172 str. 80. (Mensch und Bildwelt.) — 11.951.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

FULLER Buckminster R.: Education Automation. Freeing the scholar to return to his studies. By R. Buckminster Fuller. Foreword by Charles D. Tenney. (3. print.) London and Amsterdam, Feffer and Simons (1966.) VIII + 88 str. 80. — 11.971.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

—: IMPERIALISMUS heute. Der staatsmonopolistische Kapitalismus in

Westdeutschland. (Autorenkollektiv: Horst Hemberger, Lutz Maier, Heinz Petrak, Otto Reinhold, Karl-Heinz Schwank.) (5. Aufl.) Berlin Dietz 1968. 823 str. 80. — II/10.762.

LUXEMBURG Rosa: Sozialreform oder Revolution? Mit einem Anhang: Miliz und Militarismus. Von Rosa Luxemburg. Leipzig, Buchdruckerei und Vlganstalt der Leipziger Volkszeitung G. Heinisch 1899. (Reproduktion: Berlin, Dietz 1967.) 80 + (IV) str. 80. Pril.: RADZUN Günter: Einführung zur originaltreue Reproduktion der Schrift Sozialreform oder Revolution? ... — 11.857 in pril.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

BEER Ulrich: Geheime Miterzieher der Jugend. (7. druchgesehene Aufl.) Tübingen, Katzmann (1968.) 91 str.

80. (Jugend — Bildung — Erziehung.) — 11952.

BEER Ulrich: Umgang mit Massenmedien. Vorschläge und Hilfen. Tübingen, Katzmann (1968.) 94 str. 80. (Jugend — Bildung — Erziehung.) — 11.949.

BETTINGHAUS Erwin P.: Presuasive Communication. New York (ltd.), Holt, Rinehart and Winston (1968.) X + 308 str. 80. — II/10.753.

BUDD Richard W.: Content Analysis of Communication. (By) Richard W. Budd, Robert K. Thorp, Lewis Donohew. New York—London, The Macmillan Co. — Collier—Macmillan Lt. (1967.) XII + 147 str. 80. — II/10.752.

HOLZAMER Karl: Das Kind vor Radio und Fernsehen. Von Karl Holbrang. (2., neubearb. Aufl.) München/Basel, Ernst Reinhardt (1966.) 55 str. 80. (Bedrohte Jugend — Drohende Jugend. H. 34.) — 11.954—34.

STÜCKRATH Fritz: Fernsehen und Grosstadtjugend. Braunschweig, G. Westermann 1967. 328 str. 80. — II/10.740.

Obvestilo bravcem

Naročnikom in bravcem revije se opravičujemo zaradi zakasnela izida revije, do katerega je prišlo zaradi tehničnih težav, s katerimi se letos srečujemo. Uredniški odbor in sekretariat sta storila vse potrebno, da bi jesenske številke izhajale pravočasno.

Naslednja dvojna številka (6/7) bo izšla v povečanem obsegu v prvi polovici julija. V njem bomo objavili gradivo mednarodnega kolokvija »Socializem in demokracija«, ki ga je organiziralo naše uredništvo v februarju letos. Kljub povečanemu obsegu bodo prejeli naročniki to številko za običajno naročnino.

Zaradi zanimanja za gradivo kolokvija bomo razširjeno številko natisnili tudi v večji nakladi ter s tem omogočili, da jo kupijo vsi zainteresirani, ki niso redni naročniki. Cena te publikacije bo za nenaročnike 10 dinarjev. Pismena naročila sprejema uprava revije do 10. julija 1969.

iz vsebine naslednjih števil

• VLADO BENKO: Ideologija in zunanja politika • BOJAN ŠTIH: Odnosi med gospodarstvom in kulturo • NIKO TOŠ: Javno mnenje — indikator demokratizacije družbe • ESAD ČIMIĆ: Nacionalno vprašanje v BiH • FRANCI PIVEC: Možnosti univerze • REŠAD GOGALIJA: Nezaposlenost, pavperizacija in nemoč družbe • JADRAN ZALOKAR: Nezaposlenost kot pojav dela • ALOJZIJ FINŽGAR: Nove koncepcije o družbeni lastnini • SVETOZAR POLIČ: Raba jezikov narodov in narodnosti • SVETO KOBAL: Odprta vprašanja gospodarstva • JANKO JERI: Pozitivni premiki in senčne strani položaja slovenske manjšine v Italiji • JANEZ JEROVŠEK: Sistem kontrole v industrijskih organizacijah •